

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «Крок»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Ящук Тетяна Анатоліївна

УДК 336.14:378.014.543(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

Механізм фінансування закладів вищої освіти в умовах нестабільності ринку освітніх послуг

Спеціальність: 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ Т. А. Ящук.

Науковий керівник: Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук,
професор.

Київ – 2019

АНОТАЦІЯ

Ящук Т. А. Механізм фінансування закладів вищої освіти в умовах нестабільності ринку освітніх послуг. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством (Економічні науки). – ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», Київ, 2019.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню сутності механізму фінансування закладів вищої освіти, розробки та обґрунтування наукових і практичних рекомендацій щодо його удосконалення шляхом формування і впровадження організаційних і економічних чинників ефективності використання фінансових ресурсів університетів в умовах нестабільності ринку освітніх послуг.

Узагальнено теоретичні підходи до змісту сутності освітньої послуги та ринку освітніх послуг в умовах його нестабільності. Досліджено досвід зарубіжних країн та визначено умови, за якими можлива його адаптація для вітчизняного ринку освітніх послуг. Здійснено теоретичне узагальнення механізму фінансування діяльності установ вищої освіти.

Визначена загальна тенденція нерівномірності розподілу часток державного і приватного джерел надходження коштів до установ освіти. Виявлена позитивна динаміка обсягу надходжень до спеціальних фондів університетів. Визначено, що у позабюджетних надходжень провідне місце займає плата за послуги, які надають заклади вищої освіти. Проведене дослідження структури доходів, що становлять надходження від плати за послуги показало, що найбільшу частку складають кошти за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх основною діяльністю.

Обґрунтовано необхідність впровадження моніторингу ефективності механізму фінансування закладів вищої освіти як необхідної передумови

забезпечення їх конкурентоспроможності. Доведено, що управління фінансовим забезпеченням ґрунтується на відповідному механізмі, який існує як система елементів, що регулюють процес розробки і реалізації управлінських рішень у цій сфері.

Запропоновано новий підхід до кількісного вимірювання і комплексної оцінки ефективності фінансового механізму установ вищої освіти України. Розроблено модель комплексної оцінки такої системи дозволяє на основі порівняльного аналізу здійснити оцінку ефективності чинного фінансового механізму вищих навчальних закладів України.

Розроблено економіко-математичну прогнозу модель результативності освітніх послуг з урахуванням фінансового чинника, яка доцільна для її застосування у процесі аналізу стану і оцінки перспектив розвитку закладів вищої освіти.

Ключові слова: ринок освітніх послуг, заклади вищої освіти, механізм фінансування, фінансове забезпечення, управління фінансовим забезпеченням, бюджетне фінансування, позабюджетне фінансування.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ

1. Ящук Т.А. Сутність концепції людського капіталу. *Сталий розвиток економіки*. 2013. №4 [21]. С. 71-75.
2. Ящук Т.А. Ринок освітніх послуг: сутність та тенденції розвитку. *Інноваційна економіка*. 2013. №8 [46]. С. 246-251.
3. Ящук Т.А. Система вищої освіти в Україні та її фінансування. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. №17. С. 784-787.
4. Ящук Т.А. Особливості функціонування ринку освітніх послуг вищої школи в Україні в сучасних умовах. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. №4/1. С. 26-29.
5. Ящук Т.А., Чирва О.Г. Статистичний аналіз фінансування системи вищої освіти в Україні. *Економіка та суспільство*. 2018. №15. С. 193-199.

6. Ящук Т.А. Бюджетне фінансування закладів вищої освіти в Україні. *Бізнес-навігатор*. 2018. №1-1(44). С. 101-105.
7. Ящук Т.А. Стан фінансового забезпечення наукових та науково-технічних робіт в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Випуск №28-1. С. 108-112.
8. Ящук Т.А., Чирва О.Г. Напрями удосконалення механізму фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. Випуск №5 (17). С. 45-50.
9. Ящук Т.А. Економічна сутність фінансування діяльності закладів вищої освіти. *Економічні горизонти*. 2018. №1(4). С. 76-82.
10. Ящук Т.А. Джерела формування доходів закладів вищої освіти. *Економічні горизонти*. 2018. №3(6). С. 95-106.
11. Ящук Т.А. Аналіз сучасного стану фінансового забезпечення вищої освіти в Україні. *Молодий вчений*. 2018. №1 (53). С. 1026-1030.
12. Ящук Т.А. Підготовка кадрів у вищій школі як чинник інноваційного розвитку економіки. *Економічний вісник*. 2014. Вип. 8. С. 109-114.
13. Ящук Т.А. Особливості функціонування ринку освітніх послуг в умовах інноваційної економіки. *Україна в системі світових економічних процесів: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. вчених, аспірантів і студентів, 27-28 вересня 2013 р.* Харків: МСУ, 2013. С. 104-106.
14. Ящук Т.А. Вплив ринку освітніх послуг на формування інноваційної економіки. *Вища освіта в Україні і Болонський процес: стан, проблеми і перспективи: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 24 квітня 2013 р.* Київ: Європейський університет, 2013. С. 25-29.
15. Ящук Т.А. Система підготовки фахівців як чинник розвитку інноваційної економіки. *Пріоритети розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції України: зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф., 26 лютого 2015 р.* Умань: ВПЦ «Візаві», 2015. С. 25-26.
16. Ящук Т.А. Зарубіжний досвід фінансування вищої освіти. *Економіка і менеджмент-2017: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку: зб.*

наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф., 23-24 березня 2017 р. Дніпро: Біла К.О., 2017. С. 24-26.

17. Ящук Т.А. Пріоритетні напрями фінансування вищої освіти в Україні. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки*: зб. наук. статей за матеріалами III Всеукр. наук.-практ. конф., 13-14 квітня 2017 р. Дніпро: НМетАУ, 2017. Частина 1. С. 722-725.

18. Ящук Т.А. Напрями фінансового забезпечення розвитку вищої освіти в сучасних умовах. *Економіка та управління в XXI ст.: виклики та перспективи розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 18-19 травня 2017 р. Умань: Видавець «Сочінський М.М.», 2017. С. 113-116.

19. Ящук Т.А. Досвід фінансування вищої освіти у зарубіжних країнах. *Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку*: матеріали 2-ої Всеукр. наук.-практ. конф., 19 травня 2017 р. Херсон: ХДАУ, 2017. С. 153-156.

20. Ящук Т.А. Напрями фінансування вищих навчальних закладів різних форм власності в Україні. *Стратегія розвитку України: економічний та гуманітарний виміри*: зб. наук. статей за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. конф., 17 жовтня 2017 року. Київ: Інформаційно-аналітичне агентство, 2017. С. 289-293.

21. Ящук Т.А. Шляхи удосконалення фінансового механізму вищої школи в Україні. *Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 30 листопада – 1 грудня 2017 р. Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. С. 113-115.

22. Ящук Т.А. Специфіка фінансового механізму функціонування закладів вищої освіти. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*: матеріали XXXII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 31 січня 2018 р. Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2018. Вип. 32. С. 131-134.

23. Ящук Т.А. Проблеми фінансування закладів вищої освіти в Україні. *Менеджмент, фінанси та підприємництво: стан, аналіз тенденцій та*

науково-економічний розвиток: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 24 лютого 2018 р. Львів: ГО «Львівська економічна фундація», 2018. С. 30-32.

24. Ящук Т.А. Принципи ефективного механізму фінансування вищої освіти. *Сучасні тенденції в економіці та управлінні*: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., 17 березня 2018 р. Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2018.С. 40-43.

25. Ящук Т.А. Тенденції та перспективи фінансування закладів вищої освіти. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки*: зб. наук. статей IV Всеукр. наук.-практ. конф., 12-13 квітня 2018 р. Дніпро: НМетАУ, 2018. С. 457-460.

26. Ящук Т.А. Особливості фінансового менеджменту у системі вищої освіти. *Економіка України в умовах євроінтеграції: виклики та перспективи розвитку*: зб. матеріалів I Всеукр. наук.-практ. конф., 19 квітня 2018 р. Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. С. 191-194.

27. Ящук Т.А. Структура джерел формування фінансових ресурсів закладів вищої освіти. *Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку*: матеріали 3-ої Всеукр. наук.-практ. конф., 21 травня 2018 р. Херсон: ХДАУ, 2018. С. 346-349.

28. Ящук Т.А. Система вищої освіти та її вплив на розвиток інноваційної економіки. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 25 жовтня 2018 р. Харків: ХНАУ, 2018. С. 147-149.

29. Ящук Т.А. Інтернаціоналізація як фактор підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти. *Конкурентоспроможність вищої освіти України в умовах інформаційного суспільства*: зб. тез I Міжнар. наук.-практ. конф., 9 листопада 2018 р. Чернігів: ЧНТУ, 2018. С. 290-291.

30. Чирва О.Г., Ящук Т.А. Актуальність реформування фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти України за рахунок бюджетних коштів. *Актуальні питання сучасної науки та практики*: матеріали наук.-практ. конф., 15 листопада 2018 р. Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2018. С. 462-464.

31. Ящук Т.А. Особливості стратегічного управління закладами вищої освіти. *Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. молодих учених, 23-24 квітня 2019 р. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 135-136.

ABSTRACT

Yashchuk T.A. The mechanism of higher education institutions financing in the conditions of the instability of the educational services market. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for a Candidate Degree in Economics (PhD), specialty 08.00.03 – Economics and Management of National Economy (Economic Sciences). – Higher Educational Establishment «University of Economics and Law «KROK», Kyiv, 2019.

The thesis is devoted to the research of the essence of the financing mechanism of higher education institutions, the development and substantiation of scientific and practical recommendations for its improvement through the formation and implementation of organizational and economic factors of the efficiency of the use of financial resources of universities in the conditions of the instability of the market of educational services.

Theoretical approaches to the content of the educational service and the market of educational services in the conditions of its instability were summarized. The experience of foreign countries was studied and the conditions under which its adaptation was possible for the domestic market of educational services were defined. The theoretical generalization of the financing mechanism of institutions of higher education activity was done.

The general tendency of uneven distribution of shares of state and private sources of funds to educational institutions was determined. The positive dynamics of the volume of revenues to the special funds of universities was revealed. It has been

determined that payment for services provided by higher education institutions occupies a leading place in off-budget returns. The conducted study of the income structure, which is the income from payment for services, showed that the largest proportion is the funds for services rendered by budget institutions according to their main activity.

The necessity of implementation of monitoring the effectiveness of the financing mechanism of higher education institutions was substantiated, as the necessary condition for ensuring their competitiveness. It was proved that the management of financial support is based on the appropriate mechanism, which exists as a system of elements governing the process of development and realization of management decisions in this area.

A new approach to quantitative measurement and integrated assessment of the financial mechanism of higher education institutions in Ukraine was proposed. The developed model of the complex estimation of such a system allows evaluating the effectiveness of the current financial mechanism of higher educational institutions in Ukraine on the basis of comparative analysis.

The economic-mathematical predictive model of the educational services efficiency was developed, taking into account the financial factor, which is expedient for its application in the process of state analysis and evaluation of the development of higher education institutions prospects.

Keywords: market of educational services, higher education establishment, financing mechanism, financial provision, financial management, budget financing, extra-budgetary financing.

LIST OF PUBLICATIONS

1. Yashchuk T.A. The essence of human capital concept. Sustainable development of the economy. 2013. No. 4 [21]. P. 71-75.
2. Yashchuk T.A. Educational services market: the essence and development trends. Innovative economy. 2013. No. 8 [46]. P. 246-251.
3. Yashchuk T.A. The system of higher education in Ukraine and its financing. Global and national problems of the economy. 2017. No. 17. P. 784-787.

4. Yashchuk T.A. Features of functioning of the educational services market of higher education in Ukraine in modern conditions. *Economy. Finances. Right.* 2017. No. 4/1. P. 26-29.
5. Yashchuk T.A., Chyrva O.G. Statistical analysis of the financing of the higher education system in Ukraine. *Economics and Society.* 2018. No. 15. P. 193-199.
6. Yashchuk T.A. Budgetary financing of higher education institutions in Ukraine. *Business Navigator.* 2018. No. 1-1 (44). P. 101-105.
7. Yashchuk T.A. The state of financial support of scientific and scientific-technical works in Ukraine. *Black Sea Economic Studies.* 2018. No. 28-1. P. 108-112.
8. Yashchuk T.A., Chyrva O.G. Areas of improvement of the mechanism of financial support of higher education institutions. *Economic Bulletin of the Zaporizhya State Engineering Academy.* 2018. No. 5 (17). P. 45-50.
9. Yashchuk T.A. The economic essence of financing the activities of institutions of higher education. *Economic horizons.* 2018. No. 1 (4). P. 76-82.
10. Yashchuk T.A. Sources for the formation of incomes of institutions of higher education. *Economic horizons.* 2018. No. 3 (6). P. 95-106.
11. Yashchuk T.A. The analysis of the current state of financial provision of higher education in Ukraine. *Young scientist.* 2018. No. 1 (53). P. 1026-1030.
12. Yashchuk T.A. Training in higher education as a factor in innovation development of the economy. *Economic Bulletin.* 2014. No. 8. P. 109-114.
13. Yashchuk T.A. Features of functioning of the market of educational services in conditions of innovative economy. *Ukraine in the system of world economic processes: materials V International sci. pract. conf. scientists, post-graduate students and students, September 27-28, 2013.* Kharkiv: MSU, 2013. P. 104-106.
14. Yashchuk T.A. Impact of the educational services market on the formation of an innovative economy. *Higher education in Ukraine and the Bologna*

process: state, problems and perspectives: materials allukr. sci. pract. Internet Conf., April 24, 2013 Kyiv: European University, 2013. P. 25-29.

15. Yashchuk T.A. System of training of specialists as a factor of development of innovative economy. Priorities of the development of the national economy in the conditions of European integration of Ukraine: Sb. Materials VI International sci. pract. Conf., February 26, 2015 Uman: Vizavi, 2015. P. 25-26.

16. Yashchuk T.A. Foreign experience in higher education financing. Economics and Management-2017: Prospects for Integration and Innovation Development: coll. of scien. works Intern. sci. pract. conf., March 23-24, 2017. Dnipro: Bila K.O., 2017. P. 24-26.

17. Yashchuk T.A. Priority directions of financing higher education in Ukraine. Actual problems of social and economic systems in the conditions of a transformational economy: col. sciences articles on the materials of III Allukr. sci. pract. Conf., April 13-14, 2017. Dnipro: NMetAU, 2017. Part 1. P. 722-725.

18. Yashchuk T.A. Areas of financial support for the development of higher education in modern conditions. Economics and Management in the 21st Century: Challenges and Development Prospects: Materials International sci. pract. Conf., May 18-19, 2017. Uman: Publisher «Sochinsky M.M.», 2017. P. 113-116.

19. Yashchuk T.A. Experience of financing higher education in foreign countries. Modern management: problems and prospects of development: materials of the 2nd Allukr. sci. pract. Conf., May 19, 2017. Kherson: Kherson State Technical University, 2017. P. 153-156.

20. Yashchuk T.A. Areas of financing of higher educational institutions of different ownership forms in Ukraine. Ukraine's Development Strategy: Economic and Humanitarian Dimensions: Col. sciences articles on materials of the IV International sci. pract. Conf., October 17, 2017. Kyiv: Information and Analytical Agency, 2017. P. 289-293.

21. Yashchuk T.A. Ways to improve the financial mechanism of higher education in Ukraine. Modern problems and perspectives of economic dynamics:

materials IV Allukr. sci. pract. Internet conference, November 30 - December 1, 2017. Uman: Vizavi, 2017. P. 113-115.

22. Yashchuk T.A. Pecularity of the financial mechanism of the functioning of institutions of higher education. Trends and Prospects for the Development of Science and Education in the Conditions of Globalization: Materials of the XXIIIth International. sci. pract. Internet conf., January 31, 2018. Pereyaslav-Khmelnitsky: Pereyaslav-Khmelnitsky State Pedagogical University named after Gregory Skovoroda, 2018. No. 32. P. 131-134.

23. Yashchuk T.A. Problems of financing higher education institutions in Ukraine. Management, Finance and Entrepreneurship: Status, Trend Analysis, and Economic and Scientific Development: Materials International. sci. pract. Conf., February 24, 2018. Lviv: NGO «Lviv Economic Foundation», 2018. P. 30-32.

24. Yashchuk T.A. Principles of an effective financing mechanism for higher education. Current trends in economics and management: Sb. Materials III International sci. pract. konf., March 17, 2018 Zaporizhia: GO «SIEY», 2018. P. 40-43.

25. Yashchuk T.A. Trends and prospects for higher education institutions. Actual problems of social and economic systems in the conditions of a transformational economy: Co. sciences Articles IV Allukr. sci. pract. conf., April 12-13, 2018. Dnipro: NMetAU, 2018. P. 457-460.

26. Yashchuk T.A. Features of financial management in the system of higher education. Ukraine's economy in the conditions of European integration: challenges and prospects for development: materials of the Ith Allukr. sci. pract. conf., April 19, 2018. Uman: Vizavi, 2018. P. 191-194.

27. Yashchuk T.A. Structure of formation sources of financial resources of higher education institutions. Modern Management: Problems and Prospects for Development: Materials of the 3rd allukr. sci. pract. conf., May 21, 2018. Kherson: KSIAU, 2018. P. 346-349.

28. Yashchuk T.A. The system of higher education and its impact on the development of an innovative economy. Problems and perspectives of innovative

development of the agrarian sector of economy in the conditions of integration processes: materials III International. sci. pract. Conf., October 25, 2018. Kharkiv: KhNUU, 2018. P. 147-149.

29. Yashchuk T.A. Internationalization as a factor of increasing the competitiveness of higher education institutions. Competitiveness of higher education of Ukraine in the conditions of the information society: Sb. theses I International sci. pract. Conf., November 9, 2018. Chernihiv: ChNTU, 2018. P. 290-291.

30. Chyrva O.G., Yashchuk T.A. Relevance of the reform of financial support of higher educational establishments of Ukraine at the expense of budgetary funds. Actual questions of modern science and practice: materials of scien.-prac. conf., November 15, 2018. Kyiv: higher education establishment «University of Economics and Law «KROK», 2018. P. 462-464.

31. Yashchuk T.A. Features of strategic management of institutions of higher education. Economic development of the state, regions and enterprises: problems and perspectives: materials III International sci. pract. internet conf. Young Scientists, April 23-24, 2019. Lviv: Publishing House of Lviv Polytechnic, 2019. P. 135-136.

З М І С Т

	С.
ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	24
1.1. Ринок освітніх послуг як об'єкт економічних досліджень	24
1.2. Організаційно-економічний механізм фінансування діяльності закладів вищої освіти	50
1.3. Зарубіжний досвід фінансування вищої школи в умовах ринку освітніх послуг та можливість його адаптації в Україні	75
Висновки до розділу 1	95
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНЮВАННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	99
2.1. Аналіз сучасного стану фінансового забезпечення надання освітніх послуг вищої освіти	99
2.2. Особливості функціонування механізму фінансування закладів вищої освіти	119
2.3. Організаційно-економічна діяльність закладів вищої освіти з формування коштів позабюджетного фінансування	143
Висновки до розділу 2	160
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	165
3.1. Концептуальні підходи до удосконалення управління механізмом фінансування закладів вищої освіти	165
3.2. Моніторинг ефективності фінансування закладів вищої освіти як необхідна передумова реалізації їх конкурентоспроможності.....	187
3.3. Моделювання процесів формування та ефективного використання фінансових ресурсів закладів вищої освіти	202
Висновки до розділу 3	216
ВИСНОВКИ	219
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	227
ДОДАТКИ	254

ВСТУП

Актуальність теми. Трансформація соціально-економічних та соціокультурних засад життєдіяльності нашої держави обумовлює підвищення значущості вищої освіти як важливого соціального інституту для розвитку країни. У сучасних ринкових умовах актуалізується необхідність підвищення якості підготовки фахівців вищої кваліфікації, які своєю працею у різних галузях економіки забезпечать зростання її ефективності. Реформування вищої освіти, яке здійснюється протягом останніх років, серед багатьох інших напрямів передбачає також і удосконалення її фінансового забезпечення.

Актуальність впровадження ефективних моделей системи фінансування вищої освіти визначається, по-перше, недостатністю бюджетних коштів, що призводить до істотних проблем у наданні освітніх послуг та, по-друге, у зв'язку з цим, необхідністю удосконалення видів і форм позабюджетного фінансування як важливого джерела забезпечення її функціонування. Тому практичного значення для закладів вищої освіти набуває розв'язання проблем щодо оптимального формування та раціонального використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення їх статутної діяльності.

Аналіз механізму формування та використання фінансування має на меті сприяти виявленню додаткових резервів та поліпшенню основних фінансово-економічних показників діяльності закладів вищої освіти. Важливим завданням у сфері ефективного використання їх фінансових ресурсів є забезпечення оптимального співвідношення між бюджетним і позабюджетним фінансуванням шляхом формування їх структури та відповідних розмірів.

Концептуальним засадам дослідження сутності ринку освітніх послуг, функціонування системи вищої освіти в умовах економічної нестабільності, організаційно-економічних основ фінансування закладів вищої освіти та обґрунтування шляхів ефективності його використання присвячені праці вітчизняних вчених-економістів: В. Г. Алькеми [7], О. М. Антонової [12], Ю. Ю. Бенедик [17], М. Ю. Білінець [20], Т. М. Боголіб [24], З. С. Варналія [34],

М. В. Дмитришин [55], І. Ю. Єгорова [65], І. С. Каленюк [76], О. А. Кириченко [108], Л. В. Козарезенко [85], О. В. Красільника [94], О. В. Кукліна [95], С. М. Лаптева [105], О. В. Лютої [113], Т. Є. Оболенської [133], Н. Г. Пігуль [113], І. Ф. Радіонової [163], Є. А. Стадного [178], О. В. Тимошенко [188], В. І. Усик [195], О. Г. Чирви [203], О. І. Шарова [205], Л. С. Шевченко [211] та інших.

Принципи, засади та особливості фінансового забезпечення вищої освіти в умовах ринкової економіки досліджували зарубіжні вчені: І. В. Абанкіна [127], О. У. Браун [27], Я. Вернер [36], Б. Джонстон [251], О. В. Калашникова [72], П. Маркуччі [251], Т. Н. Неровня [126], Є. А. Ніколаєнко [128], О. П. Панкрухін [144], К. Солерно [177], Дж. Стігліц [181], В. В. Тараканов [183], Д. Тейлор [185], Дж. Тілак [187], Т. Шевальє [209], Т. Шульц [218] та інші вчені.

Разом з тим, теоретичні, методологічні та методичні аспекти механізму формування та використання фінансування закладів вищої освіти ще не повною мірою вивчені, досліджені та узагальнені з урахуванням сучасних умов їх діяльності в умовах жорсткої конкуренції та нестабільності ринку освітніх послуг.

Отже, існує об'єктивна потреба поглиблення теоретичних досліджень, методологічних розробок та методичних прийомів з метою удосконалення формування та підвищення ефективності механізму фінансування закладів вищої освіти, що обумовило актуальність обраної теми дослідження.

Наукове завдання дисертаційного дослідження полягає у теоретико-методичному обґрунтуванні механізму фінансування діяльності закладів вищої освіти, аналізі та оцінюванні стану та тенденцій фінансового забезпечення надання освітніх послуг вищої освіти, удосконаленні існуючих та розробці інноваційних організаційно-економічних напрямів механізму фінансування закладів вищої освіти.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота пов'язана з науково-дослідною темою кафедри маркетингу, менеджменту та

управління бізнесом Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Умови реалізації національних економічних інтересів України: маркетинговий та інтеграційний аспекти» (державний реєстраційний номер 0111U007540) і науково-дослідною темою кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Проблеми фінансового забезпечення розвитку економіки та соціальної сфери» (державний реєстраційний номер 0116U000117), у межах яких здобувачем досліджено теоретичні і практичні аспекти механізму фінансування закладів вищої освіти як важливої складової підвищення якості підготовки фахівців.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є поглиблення теоретичних і методичних положень, розробка і обґрунтування наукових і практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму формування та впровадження організаційних й економічних чинників ефективності використання фінансування закладів вищої освіти в умовах нестабільності ринку освітніх послуг.

Для досягнення мети були поставлені та вирішувалися такі завдання:

- уточнити теоретичне обґрунтування та особливості функціонування ринку освітніх послуг як об'єкта економічних досліджень;
- дослідити сутність організаційно-економічного механізму фінансування діяльності закладів вищої освіти;
- проаналізувати зарубіжний досвід фінансування вищої школи в умовах ринку освітніх послуг та можливість його адаптації в Україні;
- проаналізувати стан і тенденції фінансового забезпечення надання освітніх послуг вищої освіти;
- виявити особливості функціонування механізму фінансування закладів вищої освіти та проаналізувати співвідношення між бюджетним і позабюджетним джерелами їх фінансування;
- дослідити та оцінити організаційно-економічну діяльність закладів вищої освіти з формування коштів позабюджетного фінансування;

– розробити концептуальні засади удосконалення управління механізмом фінансування закладів вищої освіти;

– удосконалити методичні підходи до проведення моніторингу ефективності фінансування закладів вищої освіти як необхідної передумови забезпечення їх конкурентоспроможності;

– розробити економіко-математичну прогнозну модель результативності закладів вищої освіти з урахуванням фінансового чинника для прогнозування підвищення рівня ефективності використання фінансового забезпечення.

Об'єктом дослідження є процеси формування і використання механізму фінансування закладів вищої освіти державної форми власності.

Предметом дослідження є науково-теоретичні основи, методичні підходи та практичні аспекти, що сприяють підвищенню рівня ефективного використання механізму фінансування діяльності закладів вищої освіти в умовах нестабільності ринку освітніх послуг.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові методи і спеціальні методи економічних досліджень, статистичні та економіко-математичні методи аналізу. Зокрема, у роботі використано такі методи: монографічний – для дослідження і узагальнення теоретичних розробок вітчизняних та зарубіжних вчених щодо сутності механізму фінансування закладів вищої освіти; аналізу та синтезу – для вивчення стану і тенденцій фінансового забезпечення надання освітніх послуг вищої освіти; діалектичний та абстрактно-логічний методи – для виявлення логічних взаємозв'язків між складовими процесу фінансування; системного аналізу – для цілісного розуміння об'єкта дослідження та його окремих структурних елементів; статистичний метод – для вивчення величини фінансових ресурсів закладів вищої освіти; графічний – для схематичного зображення фінансово-економічних показників; структурно-логічний метод – для виокремлення елементів системи фінансування і встановлення зв'язків між ними; метод PEST-аналізу – для встановлення впливу факторів формування та реалізації механізму фінансування закладів вищої освіти; метод економіко-

математичного моделювання – для розробки економіко-математичної прогнозної моделі результативності діяльності закладів вищої освіти; метод екстраполяції – для отримання прогнозних значень показників фінансового забезпечення закладів вищої освіти.

Інформаційною базою дисертаційного дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційна інформація Державної служби статистики України та Міністерства освіти і науки України, праці вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, публікації у фахових виданнях, монографії, автореферати дисертацій, фінансова звітність, оприлюднена на офіційних сайтах державних закладів вищої освіти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці та обґрунтуванні теоретичних і методичних положень, які забезпечують оцінку та прогнозування механізму фінансування закладів вищої освіти в умовах нестабільності ринку освітніх послуг. При цьому отримано такі результати:

вперше:

– розроблено економіко-математичну прогнозну модель результативності діяльності закладів вищої освіти, у якій у якості прогнозних показників виокремлено інтегральну оцінку діяльності ЗВО і оцінку якості навчання (залежна змінна прогнозної моделі) та якість їх науково-педагогічного потенціалу і фінансові витрати на підготовку кадрів закладами вищої освіти та забезпечення діяльності їх баз практики у розрахунку на одного студента (незалежні змінні моделі). Обґрунтована методика дає можливість оцінити кореляційно-регресійну залежність між факторами й результуючими показниками, а застосування методу екстраполяції – отримати прогнозні значення цих показників. Вона забезпечуватиме здійснення якісного та науково обґрунтованого прогнозування освітніх послуг вищої освіти на основі відповідного рівня фінансування діяльності закладів вищої освіти;

удосконалено:

– концептуальні засади державних пріоритетів у фінансуванні вищої освіти, реалізація яких повинна передбачати: впровадження на конкурентних

засадах конкурсних принципів розподілу державного замовлення між закладами освіти; механізми доповнення джерел фінансування навчальних закладів коштами, які отримані від прибуткового використання їх інтелектуальних та матеріально-технічних ресурсів; застосування нових процедур фінансової підтримки студентів; використання університетами податкових пільг, що забезпечують розширення фінансування сфери освіти; розширення фінансових можливостей закладів вищої освіти за допомогою банківського кредитування. Це сприятиме підвищенню рівня забезпеченості закладів вищої освіти грошовими коштами, що впливатиме на зростання ефективності їх статутної діяльності;

– систему моніторингу ефективності фінансування закладів вищої освіти, яка полягає у новому підході до кількісного вимірювання та комплексної оцінки ефективності фінансового механізму закладів вищої освіти України, що базується на побудові ієрархічної моделі та формуванні на її основі системи показників для здійснення оцінки ситуації у цій сфері і передбачає реалізацію таких етапів: системний аналіз проблеми та побудова ієрархічної моделі; формування системи індикаторів та нормування фактичних значень показників; визначення вагових коефіцієнтів; розрахунок групових та інтегральної оцінок ефективності системи; порівняльний аналіз отриманих результатів. Розроблена модель комплексної оцінки такої системи дозволяє на основі порівняльного аналізу здійснити оцінку ефективності діючого механізму фінансування закладів вищої освіти з позиції економічності, продуктивності та результативності;

– управління фінансуванням закладів вищої освіти як цілеспрямованої діяльності для регулювання їх фінансової стійкості. Доведено, що управління фінансуванням ґрунтується на відповідному механізмі, який існує як система компонентів, які визначають процес розробки і впровадження управлінських рішень у цій сфері та спрямовані на реалізацію статутної діяльності закладів освіти;

набули подальшого розвитку:

– теоретична інтерпретація категорії «риннок освітніх послуг» як соціально значущого явища, складної соціально-економічної системи, яка включає зв'язки між виробниками і споживачами освітньої діяльності щодо виробництва, обміну та споживання специфічного товару – освітньої послуги. Доведено, що основними об'єктами дослідження ринку освітніх послуг є: аналіз попиту та пропозиції; межі ринку і його сегментів, їхня місткість, у тому числі за кількістю потенційних студентів з урахуванням тривалості надання освітніх послуг; зовнішні й внутрішні маркетингові середовища; кон'юнктура освітніх послуг на даному ринку і його сегментах; конкурентоспроможність освітніх послуг; поведження діючих на ринку освітніх послуг постачальників і посередників, споживачів і конкурентів; різноманітні стратегії маркетингу;

– розуміння системи фінансування вищої школи, яка має характерні властивості – насамперед, вона є компонентом фінансів невиробничої сфери і утворюється під час перерозподілу валового внутрішнього продукту. Разом з тим, ефективність фінансових інвестувань у вищу освіту відбувається здебільшого у сфері матеріального виробництва, а тому на етапі перерозподілу початкові вкладення у вищу освіту переходять як у нематеріальне, так і у матеріальне виробництво. Таким чином, існує двоякість фінансів вищої школи: спочатку – це невиробничі вкладення, але потім вони перетворюються у інвестиції у виробничу і невиробничу сфери економіки;

– уточнення сутності механізму фінансування на основі аналізу та узагальнення результатів наукових досліджень вчених-економістів, що дало змогу інтерпретувати його як сукупність організаційних форм фінансових відносин і методів формування і використання централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів, методів фінансового планування, форм управління фінансами з метою ефективного функціонування закладів вищої освіти. Зроблено висновок, що фінансове забезпечення як найважливіший структурний елемент механізму фінансування вищої освіти – це джерела формування і використання грошових ресурсів навчальних закладів, необхідних для їх ефективної діяльності з метою надання освітніх послуг

споживачам та підготовки кваліфікованих фахівців для різних сфер і галузей економіки держави в умовах ринку освітніх послуг.

Практичне значення одержаних результатів. Рекомендації, розроблені автором щодо оптимальної структури формування джерел фінансування, шляхів і напрямів підвищення ефективності використання та прогнозування величини фінансових ресурсів впроваджені у вітчизняних закладах вищої освіти.

Рекомендації та пропозиції, науково обґрунтовані у дисертаційній роботі мають практичну значущість, що створює передумови для раціонального використання фінансових ресурсів і сприяє зміцненню фінансового стану Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка №147/03-а від 22.05.2018 р.).

Обґрунтовані у дисертаційному дослідженні організаційно-економічні засади управління фінансовими ресурсами у відповідності з нормативними документами, складання кошторисів доходів і витрат знайшли практичне застосування у фінансово-економічній діяльності Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка №205 від 23.11.2018 р.).

Концептуальні підходи до удосконалення управління механізмом фінансового забезпечення шляхом впровадження нових принципів та підходів до фінансування використано бухгалтерською службою Полтавської державної аграрної академії (довідка №01-11/154 від 10.12.2018 р.).

Розроблені методичні підходи до підвищення ефективності формування і використання фінансових ресурсів були застосовані у фінансово-економічній діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка №1667-33/03 від 21.12.2018 р.).

Окремі положення дисертації використані під час розробки навчально-методичних матеріалів для застосування у освітньому процесі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини під час викладання дисциплін: «Управління і керівництво ВНЗ», «Кількісні методи управління», «Системи підтримки прийняття управлінських рішень», «Управління

конкурентоспроможністю» (довідка № 920 о/д від 16.11.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки та пропозиції, викладені в дисертаційній роботі, отримані автором особисто на основі всебічного дослідження, аналізу та узагальнення теоретичного та практичного матеріалу з проблем механізму фінансування закладів вищої освіти в умовах нестабільності ринку освітніх послуг.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження були оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: V Міжнародній науково-практичній конференції вчених, аспірантів і студентів «Україна в системі світових економічних процесів» (м. Харків, 27–28 вересня 2013 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Вища освіта в Україні і Болонський процес: стан, проблеми і перспективи» (м. Київ, 29 квітня 2013 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритети розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції України» (м. Умань, 26 лютого 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка і менеджмент-2017: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку» (м. Дніпро, 23–24 березня 2017 р.); III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки» (м. Дніпро, 13–14 квітня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка та управління в ХХІ ст. : виклики та перспективи розвитку» (м. Умань, 18–19 травня 2017 р.); II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасний менеджмент : проблеми та перспективи розвитку» (м. Херсон, 19 травня 2017 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія розвитку України: економічний та гуманітарний виміри» (м. Київ, 17 жовтня 2017 р.); IV Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки» (м. Умань, 30 листопада – 1 грудня 2017 р.); XXXII Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (м. Переяслав-Хмельницький, 31 січня

2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Менеджмент, фінанси та підприємництво: стан, аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток» (м. Львів, 24 лютого 2018 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції в економіці та управлінні» (м. Запоріжжя, 17 березня 2018 р.); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки» (м. Дніпро, 12–13 квітня 2018 р.); I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економіка України в умовах євроінтеграції: виклики та перспективи розвитку» (м. Умань, 19 квітня 2018 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів» (м. Харків, 25 жовтня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Конкурентоспроможність вищої освіти України в умовах інформаційного суспільства» (м. Чернігів, 9 листопада 2018 р.); науково-практичній конференції молодих учених «Актуальні питання сучасної науки та практики» (м. Київ, 15 листопада 2018 р.); III Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції молодих учених «Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи» (м. Львів, 23–24 квітня 2019 р.).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опублікована 31 самостійно підготовлена праця, з яких 10 статей у наукових фахових виданнях України, які зареєстровані у міжнародних наукометричних базах, 1 – у наукових фахових виданнях України; 1 – в інших виданнях. Загальний обсяг публікацій становить 6,05 друк. арк., з них 2,97 – у фахових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 294 сторінки комп'ютерного тексту, що містить 15 таблиць, 46 рисунків та 33 додатки на 51 сторінці. Список використаних джерел включає 258 найменувань на 27 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

1.2. Ринок освітніх послуг як об'єкт економічних досліджень

В епоху економічних і соціальних перетворень, що існують у всіх сферах життєдіяльності українського суспільства, існує потреба змін у сформованих раніше моделях економічної поведінки. Особливої актуальності набуває проблема переосмислення основних механізмів функціонування науково-освітньої галузі як необхідної передумови та ресурсу розвитку національної економіки й формування кадрового, науково-технічного й культурного потенціалу суспільства.

На сучасному етапі розвитку людство прагне зберегти контроль над процесами, що відбуваються та керувати ходом власної історії. У цьому контексті освіта традиційно виступає як творча субстанція, що забезпечує існування суспільства за допомогою передачі від покоління до покоління постійно зростаючого багажу знань і умінь, накопичених людством, оскільки саме вони складають основу професійної діяльності. Разом з тим, останнім часом все більшого визнання отримує ідея, згідно з якою освіта може виступати у якості засобу орієнтування на майбутнє, а більш узагальнено у ролі ефективного засобу моделювання майбутнього [4, с. 157].

Учені наголошують, що рівень розвитку освітньої і наукової сфери визначає стан освітнього потенціалу країни, ефективне використання якого відображається у здатності генерувати нові ідеї та використовувати їх у процесі забезпечення економічного зростання [10, с. 205].

Світовий досвід свідчить, що вплив вітчизняного науково-технічного потенціалу на соціально-економічний розвиток країни значною мірою залежить від частки ВВП, яка витрачається на наукові дослідження (так званий показник наукомісткості ВВП). Лише при витратах на науку, які перевищують 0,9 %

ВВП (за розрахунками фахівців ЦДПН ім. Г. М. Доброва НАН України, зважаючи на високий рівень тінізації економіки України, цей показник повинен становити не менше 1,7 %), наука дійсно починає впливати на розвиток економіки, тобто включається її економічна функція [165, с. 9].

Отже, значення освітньої сфери у житті людського суспільства величезне. Освіта, як історичний процес, виникла практично одночасно з появою першої спільності людей, заснованої на прагненні кожного її індивіда вижити в умовах ворожого природного оточення. Праця є умовою, а формування та відновлення здатності до праці причиною створення людини. Вся подальша діяльність людини з перетворення живої і неживої природи – сутність процесу формування, розвитку і використання своїх здібностей [5, с. 54].

З розвитком продуктивних сил суспільства змінювався характер і структура знань, накопичених людьми. Переважаючими стали знання теоретичного, абстрактного характеру, а людина перейшла від освоєння навколишнього світу до його пізнання. Відповідним чином змінилася і суспільна функція освіти: від механічної передачі емпіричної інформації до творчого освоєння теоретичної. Образно кажучи, від «простого відтворення» знань до «розширеного». Знання як елементарна форма науки історично народжувалося у процесі трудової діяльності. Процес утворення знань можна собі уявити як результат взаємодії людини з природою, суб'єкта з об'єктом. Накопичене знання як саме по собі, так і у своїх предметних втіленнях (техніка, сировина), служить і знаряддям подальшої зміни світу [6, с. 8].

Як стверджує О. Г. Чирва, в сучасних умовах глобалізаційного розвитку конкурентоспроможність економіки країни залежить від її здатності вчасно та адекватно реагувати на потреби суспільства та продукувати інновації, що є можливим лише за умови розбудови якісної системи освіти та високої якості людського капіталу. Інноваційний розвиток країни базується на створенні та впровадженні нових технологій в усіх сферах економіки та суспільного життя. При цьому максимальний ефект досягається тоді, коли такі технології

продукуються всередині країни як результат ефективної роботи високоосвічених і кваліфікованих кадрів [201, с. 124].

Разом з тим, як вказує І. Ю. Єгоров, держава не завжди в повному обсязі та в узгоджені терміни фінансує відповідні роботи, що дає виконавцям аргументи для неадекватного виконання взятих на себе зобов'язань [64, с. 47].

Знання та інформація на сьогодні стають найціннішим ресурсом та чинником розвитку економіки. Промисловість у традиційному розумінні втрачає свої переваги у формуванні та реалізації людського та інтелектуального потенціалів. Натомість на перше місце виходить виробництво високотехнологічного устаткування для різних галузей промисловості, обчислювальної техніки, тобто продукції з високим ступенем обробки і надання консалтингових, комп'ютерних, фінансових, інжинірингових послуг тощо. Зрозуміло, що такі види діяльності потребують високоосвічених фахівців та кваліфікованих працівників, тому народжуються нові вимоги до галузі освіти у частині формування новітніх компетенцій та навичок. У науковій літературі доведено, що інвестиції у розвиток людського потенціалу дають змогу забезпечити ефективний розвиток суспільства та особистостей.

Л. В. Козарезенко стверджує, що у сучасних умовах освіта представляє собою єдиний поліфункціональний комплекс, що виконує низку важливих функцій – від забезпечення економіки трудовими ресурсами необхідної кваліфікації до створення національної конкурентоспроможності. Тому зовнішня ефективність функціонування сфери освітніх послуг – це позитивні екстерналії або вигоди третіх осіб, якими є суспільство. В цілому, ці вигоди є різноманітними, але наявна в Україні статистика дає змогу визначити вплив освіти лише на ринок праці, а саме її вплив на скорочення безробіття, зростання зайнятості та досягнення певних темпів економічного зростання [85, с.7–8].

Разом з тим, дослідження, проведені Національним центром якості освіти персоналу США (National Center on the Educational Quality of the Workforce) [254], показали, що збільшення витрат на підвищення освітнього рівня працівників на 10% підвищують продуктивність їх праці на 8,6 %. Тоді як

збільшення на 10 % інвестицій в обладнання зумовлює підвищення продуктивності тільки на 3,4 %. Іншими словами, значно вигідніше вкладати кошти у розвиток людського потенціалу та технології, ніж в обладнання, яке має швидкий моральний та фізичний знос.

Поряд з цим, актуальною для України є проблема реалізації освітнього потенціалу. На українському ринку праці спостерігається масштабна диспропорція між кількістю робочих місць, з одного боку, й кількістю працівників з певною спеціалізацією, з іншого. Не зважаючи на потужний потенціал, розгалужену багаторівневу систему надання освітніх послуг населенню, в Україні характерним є існування професійно-кваліфікаційного дисбалансу.

Однією з причин наявного дисбалансу ринку праці та освітніх послуг є неможливість або небажання (у зв'язку з невідповідністю отриманої та очікуваної заробітної плати) працювати за отриманою спеціальністю. Так, найменша частка тих, хто отримав кваліфікацію фахівця у галузі прикладних наук та техніки, біології, агрономії та медицини, у галузі харчової та переробної промисловості, працює за отриманим фахом. Вузькоспеціалізовані фахівці, які отримали диплом у сфері освіти, медичних наук, розробки корисних копалин застосовують отримані знання переважно за спеціальністю.

Суперечності вітчизняного ринку освітніх послуг і ринку праці призводять до відсутності попиту на підготовлених фахівців вищої кваліфікації з деяких спеціальностей. В Україні не існує комплексного підходу до прогнозування потреб виробничої та невиробничої сфер у кваліфікованих спеціалістах і робітниках з урахуванням структури національної економіки. Понад 60 % вільних робочих місць на регіональних ринках праці припадає на професії робітників, особливо висококваліфікованих, частка яких від загальної чисельності зайнятих в економіці, складає понад 5% порівняно з країнами Європейського Союзу. Найкраще використання знань отримані за «вузькою» спеціалізацією (медицина, освіта, технічні науки). Решта фахівців працевлаштовуються у суміжних галузях.

Не зважаючи на існування проблеми працевлаштування випускників після закінчення навчальних закладів, в Україні залишається суттєвим попит на освітні послуги. Як наслідок, отримання вищої освіти є престижним та необхідним елементом трудової діяльності. Так, отримання професійної підготовки вищого рівня збільшує ймовірність для працівника одержати робоче місце на українському ринку праці, зокрема, бути зайнятим у формальному секторі економіки (рис. 1.1).

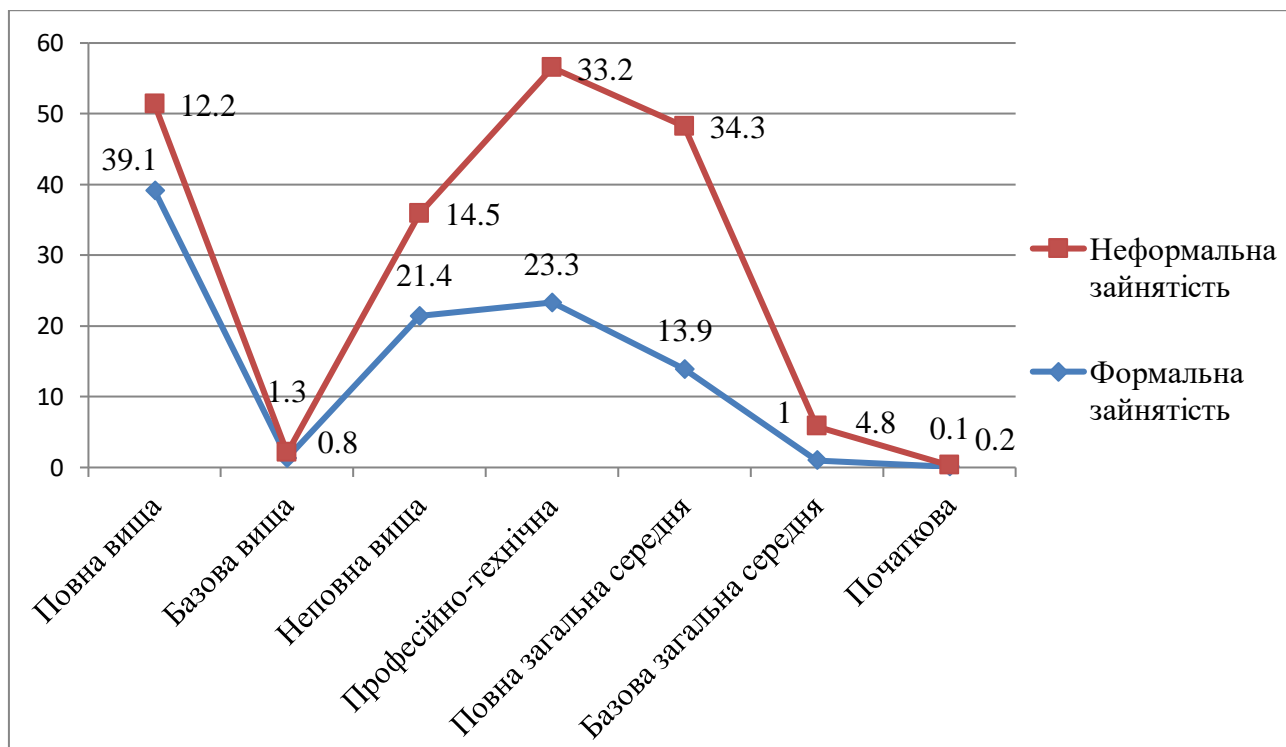

Рис. 1.1. Структура зайнятості за формами зайнятості та рівнем освіти в Україні у 2017 р. (% до кількості зайнятого населення за відповідним рівнем освіти)

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [182]

Отже, сьогодні на ринку праці України не збалансовані пропозиція працівників з вищою освітою з їх потребою на ринку праці. Це призводить до зниження ефективності функціонування підприємств, установ та організацій через неможливість знайти необхідну робочу силу, а також до неспроможності робочої сили знайти відповідну роботу, що призводить до зниження освітнього потенціалу через швидке старіння знань, що не використовуються.

Таким чином, актуальною для України є проблема реалізації освітнього потенціалу, який характеризує раціональність функціонування фінансового механізму. На українському ринку праці спостерігається масштабна диспропорція між кількістю робочих місць, з одного боку, й кількістю працівників з певною спеціалізацією, з іншого (табл.1.1).

Не дивлячись на потужний потенціал, розгалужену багаторівневу систему надання освітніх послуг населенню, очевидним є розрив між попитом і пропозицією робочої сили з вищою освітою, а вища освіта не завжди спроможна вирішити ключову проблему – привести підготовку працівників вищої кваліфікації у відповідність до потреб ринку праці.

В Україні спостерігається перевищення кваліфікаційного рівня зайнятих над тими, який потребує робоче місце. Тобто, з одного боку, можна констатувати, що вища освіта працює неефективно. Причинами цього, на нашу думку, є, по-перше, недостатньо якісна освіта, тобто роботодавець потребує працівника із кращими та більш ефективними компетенціями, а, по-друге, – це те, що економіка не генерує достатню кількість робочих місць, які потребували б працівників вищої кваліфікації. І причина тут не в освіті і якості, а саме у економічних аспектах розвитку країни – у низькому рівні її розвитку та невисокій технологічності виробничих процесів.

Отже, у сучасних умовах, коли перехід до нових технологій кардинальним чином змінює не тільки характер праці, але і всю систему корпоративних, виробничих, сімейних та інших громадських відносин, різко зростає роль освітньої сфери та її впливу на розвиток соціальної сфери в цілому. Саме сучасна освітня сфера покликана готувати нових фахівців, що відповідають зростаючим вимогам ринку праці, але на цьому її роль не вичерпується.

Вже загальноновизнаною є порівняно нова ідея безперервної моделі освіти, яка дозволить значно удосконалювати освіту дорослих і, таким чином, вирішити або, принаймні, послабити безліч соціальних проблем. Крім цього, розвиток сфери освіти надає значний соціальний ефект на все суспільство, який

проявляється у зростанні добробуту населення, підвищенні рівня зайнятості, зростанні соціальної мобільності, культурного рівня, зниженні злочинності.

Таблиця 1.1

Динаміка попиту та пропозиції робочої сили за видами економічної діяльності
(на кінець року)

Галузі	Кількість зареєстрованих безробітних, тис. осіб			Потреба роботодавців у працівниках для заміщення вільних робочих місць (вакантних посад), тис. осіб			Навантаження на одне вільне робоче місце (вакантну посаду), осіб		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Усього	512,2	490,8	390,8	35,3	25,9	36,0	14	19	11
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	112,6	102,9	90,9	1,6	1,2	1,5	69	87	59
Промисловість	90,1	75,5	58,3	9,0	6,5	10,0	10	12	6
Будівництво	14,7	10,3	8,1	1,3	1,0	1,8	11	10	4
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	69,6	61,2	44,7	4,7	4,1	5,9	15	15	8
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	17,3	16,7	13,2	3,8	2,8	3,8	5	6	3
Тимчасове розміщення й організація харчування	11,3	9,1	6,3	0,7	0,8	0,9	16	12	7
Інформація та телекомунікації	10,6	7,7	4,9	0,4	0,3	0,4	27	24	12
Фінансова та страхова діяльність	19,3	20,8	12,1	0,6	0,2	0,5	33	94	26
Операції з нерухомим майном	4,2	4,2	2,9	0,6	0,4	0,6	7	10	5
Професійна, наукова та технічна діяльність	8,4	8,1	5,9	0,8	0,6	0,8	11	13	7
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	9,0	8,2	6,4	1,4	1,1	1,4	6	8	5
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	32,1	57,0	64,9	4,9	2,7	2,9	7	21	23
Освіта	8,5	8,8	7,2	1,5	1,4	2,0	6	6	4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	13,7	12,8	10,9	3,2	2,1	2,7	4	6	4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	2,3	2,1	1,6	0,4	0,3	0,4	6	8	4

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики

України [180]

Вчений-економіст Кукурудза І. І. вважає [99, с. 72], що найбільш продуктивною є та точка зору, згідно з якою існування економічних відносин освітньої сфери виводиться з логіки розвитку виробничих відносин матеріального виробництва. Основними складовими цієї логіки є наступне. По-перше, отримання доходу і споживання матеріальних благ працівниками освіти роблять цих останніх учасниками економічного життя суспільства. По-друге, споживання благ, створених іншими людьми, означає ніщо інше як безпосередній прояв відносин привласнення, тобто відносин власності, які є, безумовно, економічними відносинами. По-третє, працівники сфери освіти можуть споживати продукти матеріального виробництва лише тоді, коли вони мають такі економічні відносини з працівниками матеріального виробництва, які змушують цих останніх передавати продукти своєї праці працівникам освіти. І такі відносини мають місце, оскільки працівники освіти надають виробникам і власникам матеріальних благ інші блага (освітні послуги), без яких матеріальне виробництво не могло б здійснюватися на певному науково-технічному рівні і в певній суспільній формі [99, с. 72].

У системі відтворювальних чинностей сфера освіти займає особливе місце. Це пов'язано з її специфічною функцією, що укладається в розвитку й удосконаленні активного елемента процесу виробництва, у формуванні робочої сили, що володіє необхідними якісними характеристиками. У застосуванні цієї функції сфера освіти у довгостроковому аспекті є ключовою ланкою відтворювальної системи, що визначає ефективність діяльності усіх інших ланок, тобто підсумковий рівень суспільної продуктивності праці.

Ефективність функціонування сфери освіти залежить від низки внутрішніх чинників: його власної ресурсної бази, кадрового потенціалу, форм організації. Поряд із цими чинниками, величезну роль грає механізм обліку потреб суспільства у знаннях та кваліфікації, тому що ефективність системи освіти визначається не обсягом ресурсів, які використовуються, а ступенем її адекватності вимогам економіки, населення в цілому й окремих осіб, що одержують освіту.

Існування у суспільстві потреби в освіті, її постійний ріст, що визначився в минулому, і нові вимоги ринкової економіки спонукають до безперервних змін у системі утворення, формування й розвитку ринку освітніх послуг в економіці. Дослідження цих проблем має важливе наукове й практичне значення, тому що своєчасні адекватні відповіді на них стануть істотним внеском не тільки в становлення цивілізованого ринку освітніх послуг, але й в ефективний розвиток країни в цілому.

О. І. Шаров наголошує на тому, що визначальними тенденціями розвитку системи вищої освіти в Україні можна вважати зростання її престижності через кращі перспективи працевлаштування випускників, перехід до масової вищої освіти через диверсифікацію джерел фінансування та гуманітаризацію (прагматизацію) її структури через еволюцію потреб та можливостей суспільства в трансформаційний період [205, с. 48].

Таким чином, визнаючи матеріалізоване знання як найважливіший елемент, що характеризує рівень економічного розвитку суспільства, необхідно погодитися, що освіта, як безперервний процес акумуляції та передачі знань, є найважливішим чинником економічного прогресу. Однак, саме розуміння взаємозв'язків між освітою та суспільством змінюється з плином часу, а ступінь укладеного у ньому оптимізму або песимізму залежить від економічної ситуації.

Важлива роль освіти у житті індивіда і всього суспільства в цілому відзначена у працях практично усіх видатних економістів, починаючи з XVIII століття. Проте виокремлення освіти у якості самостійного об'єкта дослідження відбулося значно пізніше – вже у XX столітті. Особливо значно зріс потік досліджень з цієї проблематики в другій половині XX століття, що пояснюється зміною статусу освіти у суспільстві і, отже, значним зростанням уваги до цієї сфери з боку державних і недержавних органів.

У науковій літературі виокремлюють цілий комплекс причин зростання впливу освітніх систем на стан світової економіки, – іншими словами, зміни статусу освіти у суспільстві або зростання соціального попиту на освіту. З

урахуванням сучасних реалій суспільного розвитку і міжнародних відносин, можна стверджувати, що освіта стає чинником, що об'єднує сучасний світ. Вона є одним з найважливіших механізмів зниження економічного і соціального відставання країн, що розвиваються, способом подолання низки глобальних проблем і протиріч. Більше того, накопичений освітній потенціал може забезпечити країні конкурентні переваги та дозволити зайняти гідне місце у системі міжнародного поділу праці.

Якщо проаналізувати структуру довгострокових інвестицій в економічно розвинених країнах, то можна зробити висновок про поворот інвестиційної політики з переважних вкладень у нове обладнання і технології на інвестиції в підготовку і розвиток наукового, технологічного і управлінського персоналу. Наприклад, у Японії на нові технології і обладнання витрачається 8 % ВВП, а на освіту і перепідготовку персоналу – 16 %, а у США ця частка є ще вищою – 20% ВВП. Ученими доведено, що вкладення у персонал є найбільш вигідними у довгостроковому плані.

Протягом останніх років в Україні відбуваються процеси ускладнення ринкового середовища і, у зв'язку з цим, зростання темпів його зміни і посилення конкуренції. Усе це призвело до пошуку прихованих резервів і нових шляхів підвищення економічної ефективності. Зі всіх організаційних ресурсів саме «людський ресурс» або «людський потенціал» стає ресурсом, що має найбільший потенціал для підвищення ефективності функціонування суб'єктів господарської діяльності.

Український вчений І. Ю. Єгоров стверджує, що держава відіграє невелику роль у підтримці інноваційної діяльності в Україні. Про це свідчить тенденція бюджетного фінансування інновацій. Частка держави була на другому місці серед усіх інших джерел фінансування (10 %) на початку 1990-х років. Після цього частка бюджетних видатків перевищила рівень у 3% лише один раз – у 2003 році, і ця частка в 2012 році знизилася до незначних 1,9 % [257, с. 155].

Науковці В. І. Усик і Т. В. Матусевич вказують, що сучасна економіка – це інноваційна економіка, в якій знання дозволяють генерувати безперервний потік нововведень, що відповідає мінливим динамічним потребам, а досить часто – формує ці потреби. Знання тільки тоді мають значення в економічному сенсі, коли вони реалізуються у формі інновацій. Діяльність із виробництва, поширення і використання знань відіграє нині як ніколи важливу роль, визначає істотні риси і темпи розвитку економіки. Між наукою і технологією виникає нова взаємодія, все більш секторів економіки стають наукомісткими, зростає частка інвестицій в знання, освіту, нематеріальні активи. Мова йде, в першу чергу, про ключову роль людського капіталу, який за певних інституційних умов перетворюється на найважливіший чинник розвитку економічної системи, заснованої на знаннях [190, с. 62].

Отже, у сучасних умовах функціонування високотехнологічного виробництва і впровадження наукомістких технологій нова роль сучасної освіти обґрунтована безліччю теорій, що пояснюють і описують сутність цього процесу. Теорія людського капіталу є найбільш відомою і популярною освітньою теорією і заснована на ідеї людського капіталу, запропонованою американським економістом Т. Шульцом. Він довів, що людський капітал являє собою сукупність економічних відносин, що виникають у суспільному виробництві між його суб'єктами з приводу формування та розвитку здібностей людини. Ним було визначено, що економіка отримує вищі прибутки від людського капіталу, ніж від уречевленого [218].

Професор І. С. Каленюк обґрунтовує, що інвестиціями у людський капітал називається будь-який захід, здійснений для підвищення продуктивності праці. Таким чином, до інвестицій в людський капітал відносять витрати на підтримку здоров'я, на здобуття загальної і спеціальної освіти; витрати, пов'язані з пошуком роботи, професійною підготовкою на виробництві, міграцією, народженням і вихованням дітей [74, с. 48].

Вчені виокремлюють три види інвестицій у людський капітал: витрати на освіту; витрати на здоров'я; витрати на переміщення, завдяки чому робітники

мігрують до місць з високою продуктивністю. Серед цих видів інвестицій особливо значущими є вкладення в освіту та здоров'я, оскільки вони сприяють покращенню якості набутих знань і навичок, сприяють формуванню кваліфікованих працівників, які своєю працею значно підвищують економічний розвиток суспільства.

Здійснюючи інвестиції у людський капітал, працівники з метою збільшення майбутнього доходу зменшують поточний дохід. Такі інвестиції протягом деякого часу дають змогу одержувати вищу заробітну плату або знайти роботу, яка людині подобається. Внутрішня норма окупності інвестиції у людський капітал може бути обчислена також як і норма окупності інвестицій у фізичний капітал.

Економісти вивчають сферу освіти як структурний елемент економіки та специфічну галузь сфери послуг. Освітня сфера охоплює як історично сформовані, традиційні, так і інноваційні, що відповідають новітнім потребам суспільства форми і етапи освіти. Аналіз сучасного стану у цій галузі передусім, з точки зору специфіки формування ринкових відносин, вимагає визначення категорій «освітні послуги» та «ринок освітніх послуг».

Інституційна реалізація потенціалу людського капіталу найбільшою мірою відбувається у системі вищої освіти. Глобалізація ролі вищої освіти зумовлена функціями, які вона має стосовно всього суспільства і, зокрема, економіки: економічною, соціальною, культурно-моральною, просвітницькою. Таким чином, сутність вищої освіти визначається як сукупність систематизованих професійних знань, умінь і навичок, набутих індивідом у процесі навчання.

Отже, найголовнішим завданням закладів вищої освіти є надання освітніх послуг відповідно до своїх профілів, спеціальностей, напрямів діяльності. Аналіз вітчизняної економічної літератури показав, що єдиного розуміння науковцями сутності освітньої послуги немає. Вона, передусім, є економічною категорією, у якій відображено складні економічні відносини. За класичним підходом, освітня послуга – це певний вид товару, особлива споживча вартість

процесу праці. За маркетинговим підходом, продуктом вищого навчального закладу на ринку освітніх послуг є сукупність освітніх програм, які визначають моделі поведінки спеціаліста. За інституційним підходом, основними суб'єктами ринкових відносин є виробники освітніх послуг (освітні заклади, фізичні особи, які надають освітні послуги), їх споживачі (підприємства, фізичні і юридичні особи, організації, органи державного і регіонального управління) [42].

С. В. Багдік'ян стверджує [14, с. 98], що освітні послуги, як суспільний товар, мають свою споживчу вартість, яка може бути виражена якістю, глибиною та характером знань, що надаються. Освітні послуги, на думку вченого, можна охарактеризувати як цілеспрямований систематичний процес передачі та отримання знань, інформації, вмінь і навичок та результат інтелектуального, культурного, духовного, соціально-економічного розвитку суспільства та держави.

З точки зору О. Гаращук [45, с. 109], «освітня послуга – це продукт товарного освітнього виробництва». При цьому до освітніх послуг вона відносить лише платні освітні послуги, які надаються як державними, так і приватними навчальними закладами. На наш погляд, автор невиправдано звужує сферу освіти лише до ринкових відносин та не відносить до освітніх послуг безкоштовне одержання студентами вищої освіти.

Іншу думку має В. Т. Александров [4, с. 158], який не розглядає освітню послугу як товар, а характеризує її як процес і дає таке визначення: «освітня послуга – це організований процес навчання для одержання необхідних знань, навичок і вмінь».

Професор Т. Є. Оболенська вказує на те, що освітні послуги належать до категорії нематеріальних послуг. Їх результатом може бути як придбання споживачем знань, умінь, навичок у принципово новій сфері (нова продукція), так і підвищення кваліфікації в уже відомій йому сфері. Вони адресовані в основному індивідууму, але зазвичай здійснюються в колективі (групі) споживачів, що, з одного боку, створює додаткові можливості підвищення

ефективності процесу надання таких послуг, а з іншого – дає змогу готувати не тільки окремих фахівців, а й цілі «команди», здібні до високопродуктивної спільної роботи [133].

К. М. Євменькова стверджує, що вчені не звертають увагу на таку особливість освітньої послуги, як одержання у процесі навчання певної кваліфікації. Тому «освітня послуга – це специфічний товар у вигляді сукупності навчальної та наукової інформації, що передається студенту у вигляді системи знань та практичних вмінь і навичок, за умови успішного засвоєння якої студент отримує відповідну кваліфікацію» [62, с. 173].

Н. Ю. Гаріфулін та В. О. Гуртов вважають її видом послуги, яка забезпечує реалізацію конституційних гарантій й існуючих державних гарантій у сфері освіти, що надається згідно рівня освіти у відповідності до вимог державних стандартів. Вони вважають, що освітня послуга – це комплекс навчальної та наукової інформації, переданої громадянину у вигляді суми знань загальноосвітнього та спеціального характеру, а також практичних навичок для наступного застосування [46, с. 12].

Отже, результатом навчально-методичної діяльності закладу вищої освіти є освітня послуга. Вона спрямована на задоволення попиту особистостей на одержання відповідної професії та ринкового попиту на підготовку (перепідготовку, підвищення кваліфікації) фахівців. Таким чином, освітня послуга – це процес і результат формування у системі вищої школи відповідно до вимог державних освітніх стандартів професійних знань, умінь і навичок особистості, необхідних для подальшого застосування в практичній діяльності.

Освітня послуга як товар має специфічні риси, поєднуючи у собі характеристики приватного та громадського блага. Надання освітніх послуг окремі учені відносять до категорії змішано-суспільних благ, тому що їх використання окремим споживачем обумовлено низкою обставин: попитом на ринку праці, рівнем здібностей і знань, рівнем отриманої освіти тощо.

У таблиці 1.2 показано різноманітні трактування вченими поняття «освітня послуга».

Визначення поняття «освітня послуга» вченими-економістами *

Автори	Визначення
Ніколаєнко С. М. [129]	Освітні послуги – це не матеріальні, а соціальні блага, системи знань, інформації і практичних навичок.
Ромашенко К. М. [171, с. 9]	Освітня послуга – це вид корисної освітньої діяльності, що здійснюється з метою задоволення професійних освітніх потреб людини й у разі успішного засвоєння навчальної інформації забезпечує набуття або зміну кваліфікації споживачем.
Гаращук О. В. [45, с. 109]	Освітні послуги – це специфічний «товар», який володіє високою споживчою вартістю, оскільки збільшує інтелектуальний потенціал особистості, майбутніх робітників чи фахівців.
Огаренко В. М. [134, с. 47]	Освітня послуга – це освітній товар, який є основою діяльності, що її здійснює виробник і у процесі якої відбувається задоволення потреби споживача в освіті.
Шевченко Д. А. [210, с. 8]	Освітня послуга – це процес отримання певного набору знань і практичних способів їх застосування, здатних задовольнити потребу особистості у своєму професійному статусі і зростанні.
Дмитрієв В. Ю. [56]	Освітня послуга – це процес передачі кінцевому споживачеві сукупності знань, вмінь і навичок професійного змісту, які необхідні для задоволення його особистих потреб в отримання професії, а також у самовдосконаленні та самоствердженні.

Джерело: власна розробка автора

Російський учений А. П. Панкрухін вважає, що можна виокремити основні характеристики освітніх послуг:

– невіддільність від суб'єктів (конкретних працівників): будь-яка зміна викладача може змінити процес і результати надання освітньої послуги, а, отже, змінити і попит;

– непостійність за якістю: це було пов'язано насамперед із їх невіддільністю від суб'єктів, які їх надають, із мінливістю студентів;

– незбереженість: з одного боку – це неможливість «зберегти» послуги у повному обсязі, зберігати їх як матеріальний товар, чекаючи зростання, а з іншого – природне забування людиною отриманої інформації, знань [144].

Класифікацію освітніх послуг за різними ознаками показано на рисунку 1.2.

Рис. 1.2. Класифікація освітніх послуг

Джерело: власна розробка автора

Науковці обґрунтували, що процес створення освітніх послуг має ряд особливостей: невідчутність (нематеріальність), невіддільність, мінливість та незбереженість. Також виробництво освітніх послуг має ряд додаткових властивостей: неможливість безпосереднього кількісного підрахунку освітніх послуг; конкурсний характер освіти; освітні послуги належать до дорогих послуг, оскільки головним чинником їх виробництва є висококваліфікована праця викладача вищої школи [44, с. 93].

Однією з найважливіших особливостей освітніх послуг на сучасному етапі є їхня висока інтелектуальність, що спричиняє підвищену складність знань, які студенти повинні засвоїти у процесі навчання й уміти застосовувати на практиці. Відбуваються і зміни у структурі надання освітніх послуг. Все більшого розвитку набувають транснаціональні програми і дистанційна освіта.

Визначивши сутність освіти як однієї із найважливіших сфер життєдіяльності суспільства та освітньої послуги, зупинимось на важливому для цього дослідження понятті ринку освітніх послуг.

Формування ринкових відносин у нашій країні у 90-х роках вплинуло на появу елементів ринку практично у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Ринок як суспільний інститут об'єднує соціальні дії людей у економічній, соціальній, духовно-культурній сферах життя і трансформує їх у ринкову поведінку економічних суб'єктів.

Сучасною економічною наукою визначена сутність багатьох різновидів ринків. Серед інших, в умовах переходу до постіндустріального суспільства, набув вагомого значення ринок послуг. Формування ринкових відносин у економіці виявило вплив на одну із найважливіших сфер життя суспільства – освіту, тому що освітня сфера включає великий діапазон соціально-економічних процесів і явищ. У ній зосереджується багатогранність потреб, цінностей, інтересів, притаманних нинішньому етапу розвитку держави.

У рамках професійної освіти починає своє становлення особливий ринок – ринок освітніх послуг. Вітчизняний ринок освітніх послуг розбудовується швидкими темпами і пов'язаний із ліцензуванням нових спеціальностей, збільшенням чисельності студентів, відкриттям приватних закладів освіти тощо.

Перш за все, проаналізуємо існуючі теоретичні підходи до визначення категорії «ринок освітніх послуг». Ринок освітніх послуг у сучасних умовах – це складне багатогалузеве економічне середовище, основним завданням якого є формування важливих чинників добробуту і розвитку держави – знань, умінь, навичок, здібностей особистостей.

У цій якості ринок освітніх послуг представляє інвестиційну галузь духовного виробництва. Стрімкий розвиток ринку освітніх послуг обумовлює необхідність детального вивчення тенденцій його функціонування, розробки на цій основі напрямків його реформування, створення такої його моделі, яка адекватно й ефективно реагувала б на усі виклики сучасної економіки.

Більшістю вчених, які досліджували формування ринкових відносин в освітній сфері, ринок освітніх послуг розуміється, як сукупність економічних відносин, які складаються між виробниками (навчальними закладами) і

споживачами з приводу купівлі-продажу товару «освітня послуга». Характеризуючи місце ринку освітніх послуг в ринковій системі, дослідники приходять до єдиного висновку. Органічний взаємозв'язок даного ринку з ринком праці відзначають практично всі автори. Сам ринок освітніх послуг вони відносять до системи ринків факторів виробництва або розглядають як особливий підрозділ ринку продуктивних сил, підрозділ, де номенклатура послуг, попит і пропозиція визначаються кон'юнктурою на ринку більш високого порядку – ринку робочої сили [49].

Не можемо погодитися із трактуванням Д. А. Шевченка, який стверджує: «ринок освітніх послуг – це всі потенційні споживачі, що прагнуть задовольнити свої потреби в освіті, здатні вступити у відносини обміну з продавцем» [210, с. 8]. Таке визначення, на нашу думку, не зовсім відповідає сутності цього важливого економічного явища, якому притаманні різноманітність, комплексність та широкий спектр напрямів функціонування.

Інші автори ринок освітніх послуг визначають як складний комплекс економічних відносин суб'єктів економічної системи вищої освіти, що покликаний задовольнити потреби суспільства у фахівцях і споживачів в отриманні певної кваліфікації за відповідною спеціальністю [14, 41, 42, 44, 56].

Заслуговує на увагу точка зору, що ринок освітніх послуг представляє собою єдину, ієрархічну систему, з міцними взаємозв'язками і певними пропорціями між його секторами, при цьому він сам є складовою частиною ринку послуг, який, у свою чергу входить в структуру товарного ринку, як елемента всієї ринкової системи [61, с. 212].

На наш погляд, споживання у сфері освіти має ряд принципових відмінностей від інших ринків. По-перше, замовляючи послугу споживач і сам повинен довести, що він її якісно виконає, також прикладаючи зусилля. По-друге, на товарному ринку споживач завжди правий, а у сфері освіти переваги має виконавець – викладач. По-третє, у сфері освіти український студент часом готовий за всяку ціну одержати диплом, але не знання. Крім того, споживач, одержуючи послугу вперше, не в змозі відразу оцінити її якість.

Деякі вчені, зокрема, І. Каленюк і Л. Цимбал, стверджують, що ринок освітніх послуг – це система економічних відносин, що складаються між суб'єктами освітнього процесу з приводу купівлі-продажу освітніх послуг, а також для досягнення певного рівня освіти особи та нації загалом [75, с. 26].

Російські науковці Неровня Т. Н., Корчинський А. А., Гречко М. В. під ринком освітніх послуг розуміють сукупність соціально-економічних інститутів, які організовують структуровані та легітимізовані господарські відносини, що виникають між економічними агентами в процесі виробництва, обміну і споживання освітніх послуг [126, с. 18].

Проаналізувавши різні трактування учених поняття «ринок освітніх послуг», можемо зробити таке визначення: ринок освітніх послуг – це соціально значуще явище, складна соціально-економічна система, яка включає зв'язки між виробниками і споживачами освітньої діяльності щодо виробництва, обміну та споживання специфічного товару – освітньої послуги. (додаток А).

На ринку професійної освіти взаємодіють чотири типи суб'єктів:

- споживачі – студенти, які безпосередньо отримують освітні послуги;
- батьки як покупці, які оплачують освітні послуги і впливають на вибір навчального закладу;
- роботодавці, які зацікавлені у високому професійному рівні персоналу і які можуть здійснювати оплату навчання своїх співробітників;
- держава – замовник і споживач, зацікавлений у формуванні кваліфікованої робочої сили.

Основними об'єктами дослідження ринку освітніх послуг є: аналіз попиту та пропозиції (економічні відносини між суб'єктами ринку освітніх послуг); межі ринку і його сегментів, їхня місткість, у тому числі за кількістю потенційних студентів з урахуванням тривалості надання освітніх послуг; зовнішні й внутрішні маркетингові середовища; кон'юнктура освітніх послуг на конкретному ринку і його сегментах; конкурентоспроможність освітніх послуг; поведження діючих на ринку освітніх послуг постачальників і

посередників, реальних і потенційних споживачів і конкурентів; можливі стратегії маркетингу, різні варіанти рішення конкретних маркетингових проблем.

Визначаючи сутність інфраструктури ринку освітніх послуг, Євменькова К.М. стверджує, що вона представляє собою систему організацій та установ, які забезпечують рух товарів на послуг на конкретному ринку. Це можуть бути освітні тренінгові центри, інститути підвищення кваліфікації, консалтингові підприємства з підготовки та перепідготовки кадрів тощо. Тому зрозуміло, що інфраструктурі ринку освіти, як і інфраструктурі будь-якого іншого ринку притаманний допоміжний характер із забезпечення умов для створення кінцевого продукту. Продавцями на ринку освітніх послуг є університети та інші заклади освіти. Покупцями (споживачами) виступають абітурієнти, їх батьки, що обирають навчальний заклад; роботодавці – фірми, установи, організації та підприємства, які оплачують навчання своїх робітників; підприємства та організації, що наймають випускників [63, с. 91].

Мудра О. В. визначила основні особливості, які характеризують існування ринку освітніх послуг [121, с. 37]:

- асиметричність інформації, яка передбачає відмінність у знаннях одних учасників порівняно з іншими;
- неоднакова доступність усіх суб'єктів ринку до відповідних ресурсів;
- формування ринкових відносин у сфері освіти відбувається на засадах ринкової конкуренції за впливу державного регулювання;
- самостійність вищих навчальних закладів у здійсненні своєї діяльності, включаючи можливість самим обирати напрям підготовки спеціалістів і виконання наукових досліджень;
- висока еластичність попиту на освітні послуги, швидка реакція ринку на зміни попиту;
- структурування ринку освітніх послуг проводиться за економічною та територіальною локальністю, за кон'юнктурною та сегментною ознаками;

- індивідуальність і нестандартність наданих послуг і технологій, висока диференціація продукту за однією і тією самою спеціальністю;
- розвиток функції адаптації освіти і людини до нових можливостей навчання, перенавчання, підвищення кваліфікації;
- зміни суспільної думки на сприйняття освіти найважливішою умовою виживання, основою матеріального добробуту;
- формування недержавної освіти на всіх рівнях;
- орієнтація молоді на престижні професії [121, с. 37].

Важливу роль на цьому ринку відіграє держава, формуючи правове поле та фінансуючи освітню сферу. Коло завдань, які стоять перед нею у сфері регулювання освітою широке, зокрема, це – оптимізація мережі навчальних закладів, підвищення якості освітніх послуг, створення максимально професійної та незалежної системи ліцензування та акредитації, яка б діяла в інтересах споживачів освітніх послуг, підтримка наукової діяльності тощо [71].

Разом з тим, існують фундаментальні функції, що реалізуються під час регулювання освітньої діяльності державою і на яких не може бути впливу ринку. До них, зокрема, відносяться: визначення стратегічних і тактичних цілей у сфері освіти, забезпечення якості освітніх послуг, реалізація соціальних цінностей, створення законодавчих принципів функціонування ринку освітніх послуг.

Козак О. М. вказує на особливість ринку освітніх послуг, яка полягає у його неоднорідності. Він включає багато сегментних, взаємопов'язаних ринків, які формуються під впливом різних обставин: рівня і ступеня освіти, типу навчального закладу, профілю підготовки, характеру спеціальності, статі, віку, сімейного стану та інших чинників. Ринок послуг системи професійної підготовки і підвищення кваліфікації кадрів пов'язаний, з одного боку, з ринком праці, а з іншого – з ринком науково-технічної продукції та ринком інвестицій [84, с. 24].

Кондаурова І. О. зазначає, що головною функцією ринку освітніх послуг є сполучна ланка між виробником і споживачем освітніх послуг. При цьому

даний ринок щільно взаємодіє з іншими видами ринків: інформації, праці. Ринок освіти повинен забезпечувати ринок праці кваліфікованою, конкурентоспроможною робочою силою, саме на виході споживача освітніх послуг на ринок праці можливо проаналізувати та оцінити діяльність ринку освіти. На сьогодні гостро стоїть проблема розбалансованості цих двох ринків. Ця тенденція має не тільки національний характер, вона є типовою для більшості країн з ринковою економікою. Зазначимо, що цей процес об'єктивний, оскільки система освіти завжди більш інерційна та консервативна, ніж ринок праці. Ринок праці достатньо гнучкий, схильний до кон'юнктурних коливань і заклади освіти не встигають вчасно реагувати на ці зміни [88].

Для забезпечення оптимального співвідношення між ринком праці та ринком освітніх послуг необхідно враховувати існування багатьох закономірностей їх функціонування.

Відзначимо точку зору Корбут А. М., яка підкреслює, що серед проблем, що потребують невідкладного вирішення, особливо вирізняється проблема оптимізації функціонування вітчизняного ринку освітніх послуг. Нормальне функціонування ринку освітніх послуг в першу чергу залежить від стану конкурентного середовища. Щодо вільного входження на ринок продавців освітніх послуг, то воно дещо обмежене вкрай забюрократизованою процедурою ліцензування та акредитації спеціальності, напряду підготовки і навчального закладу в цілому. Проте, незважаючи на це, ВНЗ усіх типів і форм власності в принципі успішно позиціонують на ринку освітніх послуг, конкуруючи між собою [92].

Суттєвим викликом зовнішнього середовища для вищого менеджменту ВНЗ є обсяги та структура фінансування основної діяльності. Сучасний заклад освіти формує дохідну базу за рахунок багатьох джерел, але в умовах загострення економічної кризи ці джерела або втрачаються, або стрімко «звужуються». Сьогодні фінансування із бюджетів (державного або місцевого) не вистачає на підтримку навіть студентів, які навчаються за державним замовленням. Нерідко обсяг та структура фінансування ВНЗ з бюджету

залежить від позаекономічних чинників (прихильність з боку державних чиновників, наявність домовленостей та ін.) [13, с. 271].

Як стверджують американські учені Б. Джонстон і П. Маркуччі [251], ніяка проблема у вищій освіті не є такою важливою або суперечливою, як фінанси. Оскільки попит на вищу освіту в усьому світі зростає, зростають витрати, пов'язані з нею, особливо тому, що уряди несуть менший тягар.

Ще однією важливою тенденцією розвитку ринку освітніх послуг є відсутність чистої (досконалої) конкуренції державних і приватних закладів вищої освіти щодо визначення ціни на освітні послуги. Заклади вищої освіти державної форми власності дуже часто змушені у вартість навчання студентів контрактної форми додавати кошти, які вони недоотримують за навчання студентів-бюджетників (через недостатність державного фінансування). Тому плата за аналогічні освітні послуги у приватних закладах, як правило, нижча.

Ще однією проблемою, яка стосується функціонування ринку освітніх послуг, є соціальна стратифікація в отриманні вищої освіти. Вона проявляється в тому, що виступити в ролі покупців на ринку освітніх послуг можуть діти головним чином з сімей з високим рівнем доходу. Отож і виходить, що діти з більш заможних сімей отримують вищу освіту, яка в певній мірі є перепусткою на ринок висококваліфікованої, високооплачуваної праці. Діти з бідних сімей не можуть стати суб'єктами ринку освітніх послуг через відсутність коштів, і водночас вони не можуть потрапити на безоплатне навчання, оскільки рівень знань у них, як правило, нижчий, бо вони не можуть скористатися послугами репетитора чи різноманітних курсів з довузівської підготовки. Таким чином, функціонування ринку освітніх послуг сприяє розшаруванню суспільства за рівнем освіти і закладає передумови для майбутнього розшарування за рівнем доходів [93, с. 68].

Проведене дослідження свідчить про те, що поява та розвиток ринку освітніх послуг спричинила низку проблем, які сам ринок подолати неспроможний. Тому нагальною необхідністю є подальше удосконалення

державної політики щодо регулювання та гармонізації відносин між суб'єктами на ринку освітніх послуг вищої школи.

Вітчизняні науковці А. С. Гальчинський, С. В. Львовчкін, В. П. Семиноженко [43, с. 51] стверджують, що формування ринку освітніх послуг як єдиної злагодженої структури потребує визначення меж впливу держави у процесі та перелік важелів цього впливу. Економічні важелі включають фінансування навчальних закладів, участь у прибутках, оподаткування, можливість додаткового доходу, залучення іноземних інвестицій чи приватного капіталу. Зазвичай на цьому і закінчується участь органів управління в діяльності та формуванні ринку освітніх послуг. Проте, на даний час така політика невтручання є неефективною та потребує активної участі та розробки нових напрямків роботи. Досить поширеною є думка, що одне з основних завдань держави є підтримка навчальних закладів, забезпечення високого рівня освіти, генерування знань. Проте просте збільшення індексу людського розвитку не призводить до бажаних економічних результатів, оскільки необхідно забезпечувати ще і реалізацію цих знань. Таким чином, одним з основних завдань державної підтримки сфери освіти є формування високого рівня попиту на результати наукової діяльності висококваліфікованого персоналу [43, с. 51].

Куклін О. В. наголошує на тому, що ринок освітніх послуг за допомогою конкурентних механізмів буквально сприяє участі в інноваційних процесах. Конкуренція, базована на інноваціях, їх якості і своєчасності, є важливим параметром виживання вишів, служить вирішальним фактором прискорення розроблення і реалізації нових наукових продуктів. А ВНЗ, які обрали інноваційний шлях розвитку, стають конкурентоспроможними, вишамі-лідерами на ринку освітніх послуг. Отже, очевидно, що головною характерною рисою діяльності сучасного ВНЗ в умовах ринку має стати орієнтація на постійний розвиток його інноваційної спрямованості, на якість науково-освітньої діяльності [95, с. 74].

В умовах зростаючої конкуренції, вказує О. Г. Чирва, економіка потребує великої кількості висококваліфікованих працівників, тому на ринку освітніх послуг з'являється новий гравець – роботодавець. Проте більшість підприємств наразі не розраховує, що отримана освіта у вітчизняних університетах дозволить молодому спеціалісту одразу стати до роботи. Отримані у вузах знання сприймають як відправну точку для подальшого навчання молодого спеціаліста. Особливій критиці з боку підприємств піддаються практичні навички випускників. Тож підприємства, які прагнуть отримати кваліфікованих молодих спеціалістів, шукають нові можливості для їх підготовки. Для досягнення цієї мети навчальні заклади і підприємства повинні створювати партнерські відносини, які будуть виграшні для обох сторін [201, с. 124–125].

Сучасний вітчизняний ринок освітніх послуг не пристосований повною мірою забезпечити попит роботодавців у фахівцях потрібних спеціальностей та кваліфікацій та швидко відповідати на появу нових вимог у зв'язку із технологічно-організаційними інноваціями виробничої та інших сфер. Існування професійно-кваліфікаційної невідповідності між запитами ринку праці і структурою підготовки кадрів закладами освіти призводить до нераціональних фінансових витрат держави та особистих коштів громадян. Відсутність науково обгрунтованого аналізу сутності ринку освітніх послуг щодо його конкретних потреб призводить до того, що органи державної влади не мають повної і об'єктивної інформації про кількість та професійну структуру фахівців, які необхідні для забезпечення функціонування ефективної економіки.

Швидкий розвиток інформаційних технологій, їх тотальне входження в життя людини з неминучістю створює нові виклики і, у той же час, відкриває горизонти нових можливостей перед освітньою галуззю. Відповідно, сьогодні перед Україною постає необхідність освоєння нових підходів до організації освітньої системи у світлі вимог, обумовлених сучасним станом розвитку людства: глобалізацією, інформатизацією, прискоренням темпу життя [131].

Сучасний вітчизняний ринок освітніх послуг є нестабільним, недостатньо сформованим. А тому, як стверджує Т. Г. Бабина, для ефективного функціонування та розвитку суб'єкти ринку мають своєчасно та адекватно реагувати на ризики зовнішнього середовища. Тому вищі, які працюють на конкурентних ринках, повинні здійснювати константний моніторинг змін умов зовнішнього середовища, завчасно виявляти та ідентифікувати ринкові та позаринкові ризики, а також вживати заходи, спрямовані на їх мінімізацію [13, с. 269].

Оскільки сьогодні ВНЗ функціонують в ринкових умовах, у висококонкурентному середовищі, вказані ризики також відчутно впливають на їх розвиток. Саме з огляду на ринкову ситуацію та ринковий попит вищі навчальні заклади визначають ціну освітніх послуг, формують асортиментну лінійку (перелік спеціальностей, за якими здійснюється навчання) [13, с. 270].

Разом з тим, сучасний період розвитку суспільства доводить, що одним з головних ознак цивілізованої, індустріально розвинутої держави є досконалий та високоефективний ринок освітніх послуг. У зв'язку з цим, виникає необхідність дослідження теоретичних проблем, пов'язаних із вивченням сутності й принципів механізму його функціонування. При цьому визначальний вплив на реалізацію закономірностей удосконалення принципів соціально-економічних відносин у освітній галузі виявляє безперервність еволюційного формування і розвитку усіх сфер життєдіяльності суспільства. За таких умов, найбільшою мірою ці тенденції проявляються у переорієнтації закладів освіти на надання освітніх послуг у відповідності із ринковим попитом, у підвищенні значущості людського капіталу та знань в економіці країни.

Таким чином, дослідження сутності та основних тенденцій розвитку й функціонування ринку освітніх послуг показує, що інноваційні процеси на ринку освітніх послуг є закономірним етапом розвитку системи освіти, являють собою позитивні явища, оскільки нарощують навчальний і науковий потенціали, розширюють можливості навчальних закладів з надання освітніх,

наукових та інших послуг, сприяють більш ефективному використанню ресурсів.

Функціонування ринку освітніх послуг відбувається відповідно до законів ринкової економіки, проте, разом з тим, має низку специфічних особливостей: нестабільність функціонування; високий динамізм; існування фінансово-економічних ризиків; індивідуальність виробництва; територіальну сегментацію і локальний характер; велику чутливість освітніх послуг до ринкової кон'юнктури через неможливість їх фізичного зберігання. Ринкові відносини виробництва освітніх послуг також мають специфіку, пов'язану із державним регулюванням діяльності закладів вищої освіти.

1.2. Організаційно-економічний механізм фінансування діяльності закладів вищої освіти

З початком становлення ринкової економіки, її реформування і децентралізацією у нашій країні у 90-х роках розпочалася трансформація господарської системи, а, отже, і пов'язаного з ним фінансового механізму організацій як виробничої, так і невиробничої сфер. Великою мірою це було притаманно також і закладам вищої освіти. Основна сутність полягала у переході від адміністративних до економічних методів управління, які забезпечували б належний рівень конкурентоспроможності навчальних закладів і сприяли більш повному задоволенню потреб населення в отриманні освітніх послуг високої якості.

Реорганізація економічного механізму обумовила появу нових тенденцій у функціонуванні та розвитку системи вищої освіти:

– збільшення рівня самостійності закладів вищої освіти, які одержали змогу використовувати матеріально-технічні і, певною мірою, фінансові ресурси, якими вони володіють;

– визначення вартості освітніх послуг із забезпеченням їх беззбитковості і самоокупності;

– запровадження різних методів стимулювання оплати праці науково-педагогічних працівників та інших співробітників.

Трансформація господарського механізму у сфері освіти на принципах ринкової економіки обумовлювала і зміну системи її фінансових взаємозалежностей. Перебудова економіки країни на засадах ринкового господарювання призвела до реформування фінансових відносин та впровадження нових принципів функціонування фінансового забезпечення установ вищої школи. Найголовнішими рисами такого фінансового механізму є поєднання бюджетних надходжень із позабюджетним фінансуванням, наданням різноманітних платних послуг, оплатою вартості навчання студентів фізичними особами (домогосподарствами) тощо (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Система фінансового забезпечення закладів вищої освіти

Джерело: власна розробка автора

Одночасно перебудовується і система бюджетного фінансування. Відбувається відмова від планування і фінансування видатків на утримання освітніх установ у залежності від досягнутого рівня і перехід на нормативний метод покриття витрат. Сутність його зводиться до того, що потреби закладів

вищої освіти фінансуються з бюджету на основі нормативів, визначених з розрахунку соціальних стандартів на одного студента і деяких інших показників.

Таким чином, система фінансування вищої школи, яка має характерні властивості – насамперед, вона є компонентом фінансів невиробничої сфери і утворюється під час перерозподілу валового внутрішнього продукту. Разом з тим, ефективність фінансових інвестувань у вищу освіту відбувається здебільшого у сфері матеріального виробництва, а тому на етапі перерозподілу початкові вкладення у вищу освіту переходять як у нематеріальне, так і у матеріальне виробництво. Таким чином, існує двоякість фінансів вищої школи: спочатку – це невиробничі вкладення, але потім вони перетворюються у інвестиції у виробничу і невиробничу сфери економіки;

У системі фінансування освітньої сфери державою фінанси закладів вищої освіти невіддільні від загального фінансування потреб освіти. Вони традиційно відносяться до фінансів неринкового сектора економіки, тому що покликані задовольняти потреби, які значущі для всього суспільства. У зв'язку з цим, держава бере на себе витрати, пов'язані із їх фінансуванням, використовуючи для цього загальнодержавні фінансові ресурси. Повною мірою такі підходи застосовуються тільки до фінансування дошкільної та загальної середньої освіти.

В. І. Усик відзначає те, що подальші можливості фінансового забезпечення розвитку освіти залежатимуть від загальної макроекономічної ситуації, реальних темпів економічного зростання, дебіурократизації управління освітою, системного вдосконалення законодавчої бази та бюджетного та позабюджетного фінансування. Трансформація наявних механізмів фінансування не повинна зводитися до поточної псевдоекономії, яка у стратегічному аспекті може негативно позначитися на факторах економічного відновлення країни [192, с. 99].

Фінансування ж вищої освіти держава здійснює частково. Як уже зазначалося, в освітній сфері створюється інтелектуальний продукт, який,

будучи впроваджений у виробництво, дає реальну надбавку не тільки кількості, але і якості матеріального продукту і сприяє науково-технічному прогресу країни. Освіта якби позичає гроші з бюджету країни з тим, щоб віддати їх згодом з певним процентом. Таким чином, фінанси вищої школи можна визначити як грошові відносини, що виникають у процесі перерозподілу валового суспільного продукту у зв'язку із формуванням грошових доходів вищих навчальних закладів [77, с. 38].

У сучасній фінансовій системі країни фінанси вищої школи включаються у її бюджетну підсистему (державні фінанси). Бюджет – це об'єктивно обумовлена ланка фінансової системи, публічних фінансів, централізований фонд грошових коштів, призначений для забезпечення функцій держави і його територіальних підсистем [32, с. 185]. Бюджет є основним інструментом фінансового регулювання вищої школи.

Фінанси вищої школи формуються у процесі перерозподілу вартості сукупного суспільного продукту. Як відомо з теорії фінансів, процес розподілу і перерозподілу вартості сукупного суспільного продукту є фінансовий механізм, який включає в себе відокремлені сфери фінансових відносин, що дозволяють формувати власні фінансові ресурси господарюючих суб'єктів, найманих працівників, держави і органів місцевого самоврядування. Фінансовий механізм являє собою систему організації, регулювання та планування фінансових відносин, способів формування і використання фінансових ресурсів [149, с. 62].

Термін «фінансування» економічною наукою інтерпретується у декількох аспектах. У широкому змісті під фінансуванням розуміють будь-яке надходження із різноманітних джерел грошових коштів. У цьому випадку його обсяги залежать від результатів фінансової та господарської діяльності закладу.

У вузькому розумінні фінансування функціонує як процес забезпечення реалізації визначених цілей і завдань за допомогою грошових коштів, тобто розподіл доходів спрямовується на конкретні витрати. Для реалізації статутних цілей закладами вищої освіти повинні бути передбачені витрати на:

- 1) оплати праці науково-педагогічних працівників та інших співробітників закладу;
 - 2) придбання або оренди основних засобів (необоротних активів);
 - 3) забезпечення необхідними оборотними коштами і нематеріальними активами;
 - 5) функціонування інфраструктури (бібліотек, гуртожитків, пунктів харчування, спортивних та оздоровчих об'єктів тощо)
- б) проведення податкових, соціальних та інших виплат.

Іноді поняття «фінансування» звужують до надходжень, отриманих з бюджетів різних рівнів. Грошові кошти, акумульовані за рахунок надання платних послуг, реалізації результатів інтелектуальної праці співробітників, здійснення підприємницької діяльності (у межах, визначених законодавством) потрапляють у категорію «доходи». У цьому випадку критерієм ідентифікації терміну «фінансування» є рівень впливу з боку установи вищої школи на можливість його отримання [78].

Ще одна точка зору на поняття «фінансування» полягає у тому, що під фінансуванням розуміється надходження виключно бюджетних коштів. Така позиція багато в чому схожа на попередню: ступінь впливу вузів на отримання грошей з регіонального та місцевого бюджетів дійсно невелика. Але відмінність, проте, є. Надходження коштів з недержавних благодійних фондів в першому випадку буде оцінюватися як фінансування, а у другому випадку – ні. Процес фінансування освіти залежить від базового підходу до його здійснення та передбачає вибір з можливих альтернатив: державне та комерційне фінансування, за рахунок спонсорських внесків, комбіноване фінансування тощо. Фінансування державних закладів освіти здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів, коштів галузей національного господарства, державних підприємств, організацій, а також додаткових джерел [78].

Відповідно до статті 71 Закону України «Про вищу освіту» [158], «фінансування державних вищих навчальних закладів здійснюється за рахунок коштів державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату

послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та ефективного використання коштів, публічності та прозорості у прийнятті рішень».

Джерела фінансування закладів вищої освіти показано на рис.1.4.

Рис. 1.4. Джерела фінансування закладів вищої освіти України

Джерело: розроблено автором на основі [78]

У процесі бюджетного фінансування важливим є визначення його величини для кожного закладу освіти. Науковці вказують, що нормативи матеріально-технічного, фінансового та іншого забезпечення розробляються з урахуванням штатної чисельності співробітників, співвідношення кількості студентів і викладачів, навчального навантаження стану інфраструктури навчального закладу тощо. В залежності від статусу, рівня акредитації, типу вищого навчального закладу, напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців, та наукових напрямів підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації встановлюються різні значення нормативів фінансування діяльності вищих навчальних закладів України [186, с. 85].

Законодавством України дозволяється фінансування вищих навчальних закладів незалежно від форм власності за рахунок залучення додаткових джерел фінансування із подальшим спрямуванням цих фінансових ресурсів на оплату праці та матеріальне стимулювання своїх працівників. Основний обсяг додаткового фінансового ресурсу, який акумулюється вищим навчальним закладом державної та комунальної форми власності, мобілізується за рахунок надання додаткових освітніх послуг на платній основі. Вищий навчальний заклад України державної або комунальної форми власності може надавати фізичним та юридичним особам платні послуги у галузі вищої освіти за визначеним законодавством України переліком [156].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 796 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності» [156], платні послуги можуть надаватися як у сфері освітньої діяльності, так і для виконання наукових і науково-технічних робіт, міжнародного співробітництва, охорони здоров'я, відпочинку, дозвілля, побутових та житлово-комунальних послуг тощо. Платні освітні та інші послуги надаються навчальним закладом у

позанавчальний час та поза діяльністю, яка фінансується за рахунок загального фонду державного та місцевого бюджетів [156].

Платні освітні послуги фінансуються за рахунок коштів загального фонду державного та місцевого бюджетів. Крім того, зазначено, що платні освітні послуги можуть надаватись структурними підрозділами, які здійснюють навчання громадян за державним замовленням, або створеними для надання платних послуг структурними підрозділами навчального закладу або установи освіти із зазначенням відповідних функцій у положенні про структурний підрозділ та статуті навчального закладу, затвердженими відповідно до законодавства. Надходження, отримані за надання платних освітніх послуг зараховуються до доходів спеціального фонду державного бюджету як плата за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх функціональними повноваженнями, або як надходження бюджетних установ від господарської та/або виробничої діяльності, якщо такі надходження отримані внаслідок зазначеної діяльності. Плата повинна бути економічно обґрунтованою, а враховуючи те, що, відповідно до законодавства, державні та комунальні навчальні заклади є бюджетним неприбутковими установами, навчальний заклад надає послуги фактично за собівартістю [156].

Для ефективного формування фінансових ресурсів та з метою їх оптимального використання і реалізації процесу управління фінансами функціонує фінансовий механізм закладів вищої освіти. Для інтепретації його теоретичної сутності вважаємо за доцільне застосувати методичний підхід, обґрунтований М. В. Дмитришин: із врахуванням специфіки функціонування вищих навчальних закладів понятійно-категоріальний апарат в рамках дослідження умовно поділений на дві частини: загальну і спеціальну. Загальна частина включає понятійно-категоріальне поле, що стосується фінансування як одного із багатьох видів діяльності держави, суб'єктів господарювання і населення. Спеціальна частина включає понятійно-категоріальне поле, яке характеризує специфіку даного процесу на основі впровадження інновацій у функціонування вищих навчальних закладів [55, с. 6–7].

Проаналізуємо, передусім, методологічні підходи вчених-економістів щодо сутності фінансового механізму, які віднесемо до загальної частини. Так, професор О. Д. Василик обґрунтував, що «у найзагальнішому вигляді фінансовий механізм може бути охарактеризований як комплекс спеціально розроблених і законодавчо закріплених в державі форм і методів створення та використання фінансових ресурсів для забезпечення економічного розвитку і соціальних потреб громадян. Фінансовий механізм це, по суті, методичні, організаційні та правові положення і заходи, які визначають функціонування фінансів в економіці держави, їх практичне використання для досягнення визначених відповідними програмами цілей і завдань» [32, с. 102].

Вітчизняний вчений А. М. Поддєрьогін розглядає фінансовий механізм як цілісну систему управління фінансами, призначена для організації взаємодії фінансових відносин і грошових фондів з метою оптимізації їхнього впливу на кінцеві результати його діяльності. Оптимальна взаємодія фінансових відносин досягається використанням усіх фінансових категорій (виручка, прибуток, амортизація, оборотні кошти, кредит, бюджет, податки), нормативів, різного роду стимулів, пільг, санкцій та інших фінансових важелів [149, с. 15].

П. В. Баранов відзначає, що «фінансовий механізм – складова частина економічного механізму управління національним господарством. Це сукупність форм і методів організації фінансових відносин та їх використання на користь розширеного відтворення» [16].

На необхідність чіткого дотримання нормативно-правових вимог у функціонуванні фінансового механізму вказує Л. Л. Лазебник [103]. Вона відзначає, що він є механізмом управління процесом практичної реалізації функцій фінансів і принципів розбудови фінансової системи та фінансової політики, ґрунтуючись на нормах фінансового права. У широкому розумінні сутність фінансового механізму, на її думку, є сукупністю організаційно-економічних відносин, закріплених нормами фінансового права, що формуються у процесі управління фінансовою системою (організації, планування, регулювання та контролю дохідної та витратної частини бюджетів

та позабюджетних фондів усіх владних рівнів, а також регулювання фінансів державних підприємств).

С. В. Ковальчук та І. В. Форкун визначають фінансовий механізм як сукупність конкретних фінансових форм, методів і важелів, за допомогою яких забезпечується процес суспільного відтворення, тобто здійснюються розподільчі і перерозподільчі відносини, утворюються доходи суб'єктів господарювання і фонди грошових коштів [83, с. 70].

Розглядаючи складові фінансового механізму, С. В. Львовчкін вказує на те, що в основі забезпечення його дії є взаємодія фінансових інструментів та фінансових індикаторів. Фінансові індикатори, у свою чергу, мають засвідчувати певні фінансові процеси і є основою вибору адекватних фінансових інструментів. Окрім цього, вони також відображають результативність їх застосування [111, с. 96].

Однак, на думку Т. Бурденюка і В. Свірського, згадані вище процеси можливі лише при визначенні прогнозних і планових величин фінансових індикаторів, моніторингу їх виконання, оперативного реагування на їх відхилення із використанням відповідних фінансових інструментів, ефективної системи контролю тощо – тобто за умови наявності відповідної управлінської складової із необхідними системами її забезпечення [28, с. 203].

Тлумачення сутності поняття фінансового механізму ученими-економістами показано у таблиці 1.3.

Можна погодитися із точкою зору О. Василика, який вважає, що «... призначення фінансового механізму зводиться до двох основних функцій – фінансового забезпечення та фінансового регулювання економічних і соціальних процесів в державі. Слід зазначити, що зазначені функції є повною теоретичною абстракцією. За наявного досвіду, фінансове забезпечення одночасно виконує функцію регулювання так, як і регулювання може здійснювати функцію фінансового забезпечення. Фінансовий механізм в цілому – це принципова схема практичного використання фінансів в економіці держави, їх впливу на відповідні процеси» [32, с. 103].

Данилов А. Д. згрупував існуючі визначення сутності фінансового механізму таким чином [52]. Перша група дослідників розглядає фінансовий механізм як частину господарського або економічного механізму, виділяючи у його структурі форми організації суспільного виробництва, сукупність економічних форм і методів регулювання економічних процесів.

Таблиця 1.3

Теоретичні підходи до визначення поняття «фінансовий механізм закладів вищої освіти»

Автори	Визначення
Кириленко О. П. [80, с. 61]	Фінансовий механізм – це сукупність конкретних форм і методів забезпечення розподільчих та перерозподільчих відносин, утворення доходів, фондів грошових засобів.
Бланк І. А. [22, с. 74]	Фінансовий механізм – це система основних елементів, що регулюють процес розробки та реалізації управлінських рішень у фінансовій сфері підприємства.
Базилевич В. Д., Баластрик Л. О.; Василик О. Д.; Ляшенко Ю. І. [15, с. 96]	Фінансовий механізм – це сукупність економіко-організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю держави у процесі створення та використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення.
Федосов В. М., Юрій С. І., Глущенко А. С. [197, с. 43]	Фінансовий механізм – це комплекс фінансових методів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.
Баранов П. В. [16]	Фінансовий механізм – складова частина економічного механізму управління народним господарством. Це сукупність форм і методів організації фінансових відносин та їх використання на користь розширеного відтворення.
Львовчкін С. В. [112, с. 27]	Фінансовий механізм – це сукупність методів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток і система фінансових індикаторів та фінансових інструментів, які дають змогу оцінити цей вплив.
Лазебник Л. Л. 104 с. 53]	Фінансовий механізм є комплексом дій органів управління шляхом застосування фінансових інструментів, важелів, стимулів, санкцій, методичних засобів та техніки фінансового планування, організації, регулювання та контролю.
Поддєрьогін А. М. [149, с. 15]	Фінансовий механізм – це цілісна система управління фінансами підприємства.
Данилов А. Д. [52]	Фінансовий механізм соціально-економічного розвитку держави – це системна сукупність інструментів і важелів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток і систему фінансових індикаторів і фінансових інструментів, які дають можливість оцінити цей вплив.

Джерело: власна розробка автора

Друга група вчених розглядає фінансовий механізм як сукупність фінансових важелів, форм, інструментів, методів управління, для забезпечення розподільчих і перерозподільчих відносин, задоволення потреб суспільства, впливу на суспільне виробництво. Третя група фахівців дотримується точки зору, що фінансовий механізм – це система. Але трактують вони цю систему по-різному: як систему відносин, важелів, управління, дій, за кінцевим напрямом впливу на суспільне виробництво з метою задоволення суспільних потреб і максимізації прибутку. Ми підтримуємо точку зору, що фінансовий механізм – це система, і схилиємося до думки, що, перш за все, це система фінансових відносин. Адже саме фінансові відносини визначають ті методи і важелі, що будуть використовуватися для реалізації фінансової політики. Таким чином, фінансовий механізм має місце кожного разу, коли йдеться про фінансування, фінансове забезпечення, фінансове регулювання, фінансовий вплив, фінансові санкції тощо [52].

Узагальнюючи думки вчених, можемо стверджувати, що фінансовий механізм – це сукупність організаційних форм фінансових відносин і методів формування і використання централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів, методів фінансового планування, форм управління фінансами з метою ефективного функціонування закладів вищої освіти (додаток Б).

Найважливішими якісними характеристиками фінансового механізму, які визначають його функціональність є:

- 1) системність;
- 2) ефективність, результативність;
- 3) залучення у фінансові відносини.

Мушнікова С. А. відзначає: «якщо фінансовий механізм дає уявлення про те, за допомогою чого можна здійснити фінансовий вплив, і повинен показувати, як це зробити, то у складі фінансового механізму доцільно виділяти фінансові інструменти, за допомогою яких реалізуються прийняті рішення та фінансові індикатори, що достовірно відображають стан суб'єкта фінансових відносин» [123, с. 66].

Проаналізувавши сутність фінансового механізму на загальному рівні (держави, суб'єктів господарювання тощо) перейдемо до характеристик його спеціальної частини (за методикою М. В. Дмитришин [55, с. 6–7]) – на рівні закладів вищої освіти.

Структуру фінансового механізму закладів вищої освіти проілюстровано на рис. 1.5.

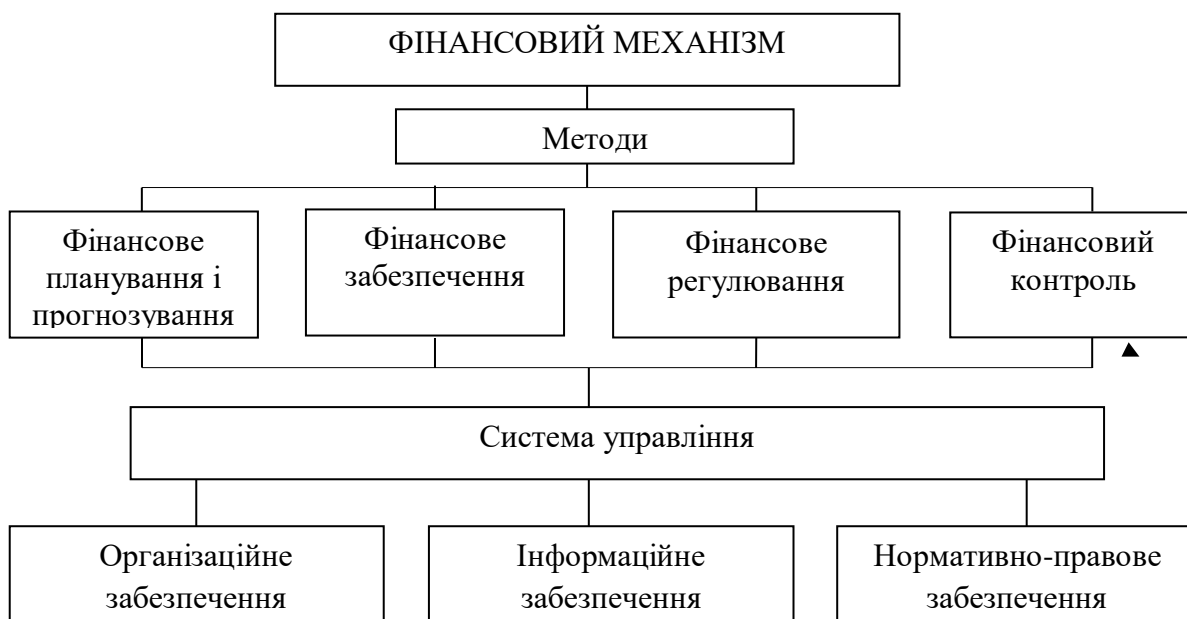

Рис. 1.5. Структура фінансового механізму закладів вищої освіти

Джерело: складено автором за [23, с. 204]

Базовими складовими для забезпечення фінансовими ресурсами навчальних закладів є фінансове регулювання, планування і прогнозування, які визначають напрями фінансової політики закладу освіти та фінансовий контроль для раціонального витрачання наявних грошових коштів.

Учені-економісти стверджують, що у системі функціонування фінансового механізму закладів вищої освіти провідну роль відіграє фінансове забезпечення. Аналіз теоретичних положень економічної науки показує, що воно виступає основою створення фінансових ресурсів і проявляється у визначенні джерел формування та напрямків їх використання.

Визначення фінансового забезпечення як складової фінансового механізму показано у таблиці 1.4.

Аналізуючи та узагальнюючи усі ці визначення, можна стверджувати, що фінансове забезпечення сфери вищої освіти – це сукупність джерел формування і використання грошових ресурсів навчальних закладів, необхідних для їх ефективної діяльності з метою надання освітніх послуг споживачам та підготовки фахівців для національної економіки в умовах ринку освітніх послуг.

Таблиця 1.4

Трактування ученими поняття «фінансове забезпечення»

Автор	Визначення
Гладій С. П. [47]	Фінансове забезпечення – узагальнюючий метод інвестування через фінансові форми як конкретні прояви категорій фінансової сфери, зовнішнього вияву механізму та його структурних елементів.
Москаль О. І. [120, с. 7]	Сукупність економічних відносин, що виникають з приводу пошуку, залучення і ефективного використання фінансових ресурсів та організаційно-управлінських принципів, методів і форм їх впливу на соціально-економічну життєдіяльність. Реалізується через систему фінансування у формах самофінансування, кредитування і безповоротного фінансування з бюджету.
Романенко О. Р. [169, с. 58]	Фінансове забезпечення – це процес покриття затрат за рахунок фінансових ресурсів, акумульованих суб'єктами господарювання і державою; фінансове забезпечення розширеного відтворення може здійснюватися у таких формах, як бюджетне фінансування, кредитування, самофінансування, оренда, інвестування.
Опарін В. М. [137, с. 41]	Фінансове забезпечення реалізується на основі відповідної системи фінансування, яке може здійснюватись через самофінансування, кредитування та зовнішнє фінансування (надання суб'єктам на безповоротній і безоплатній основі освітніх послуг).
Настич Т. П. [124]	Фінансове забезпечення – це система джерел та форм фінансування розвитку економічної і соціальної сфер суспільства. Суть дії фінансового забезпечення полягає у виділенні певної суми фінансових ресурсів на розв'язання окремих завдань фінансової політики.
Кириленко О. П. [80]	У складі методів фінансового забезпечення виділяє фінансове регулювання, яке відбувається, головним чином, через оподаткування. В умовах ринкової економіки використання адміністративних методів впливу надто обмежене, і тому головний акцент у регулюванні економіки робиться на оподаткуванні.

Джерело: власна розробка автора

В Україні заклади вищої освіти належать до державної, комунальної та приватної форм власності. Це обумовлює різні підходи до формування їх фінансового механізму в цілому та вибору форм фінансового забезпечення,

зокрема. Для державних та комунальних закладів фінансування пов'язане, насамперед, із отриманням та використанням бюджетних коштів. Така форма фінансування передбачає виділення коштів на безповоротній основі із бюджетів різних рівнів для повного або часткового покриття витрат суб'єктів господарювання. Бюджетне фінансування закладів вищої освіти ґрунтується на застосуванні нормативного методу формування та використання фінансових ресурсів [188, с. 124].

Найбільш повно, на наш погляд, пропонує класифікувати джерела фінансування вищої освіти професор Боголіб Т.М. [23, с. 124]. Вона обґрунтовує сутність каналів грошових надходжень навчальних закладів на основі різних підходів – за видом послуг, за способом формування, за видом діяльності, за формою власності, за постійністю надходжень, за належністю державі. Така класифікація дає змогу досконало проаналізувати усі аспекти фінансового забезпечення вітчизняних університетів (додаток В).

Науковці Н. М. Різник і О. М. Бачинська вказують, що на сьогодні в Україні фінансування системи вищої освіти може здійснюватися за рахунок бюджетних коштів, платних послуг, що їх мають право надавати навчальні заклади, дивідендів від цінних паперів, валютних надходжень, добровільних грошових внесків, матеріальних цінностей, одержаних від підприємств, установ, організацій, окремих громадян. Джерелами фінансування ВНЗ України можуть бути кошти, сплачені іноземними фізичними і юридичними особами за підготовку спеціалістів. Однак, досвід командно-адміністративної і ринкової системи господарювання показує, що незважаючи на багатоканальність фінансування домінуючим джерелом матеріального забезпечення державних ВНЗ є бюджетні кошти [168].

Відповідно до нормативно-правових актів, фінансове забезпечення вітчизняних закладів вищої освіти здійснюється у таких формах:

– бюджетне фінансування, яке здійснюється на безповоротній основі з використанням коштів державного або місцевого бюджетів;

– кредитування, яке реалізується шляхом мобілізації вільних коштів на принципах цільового призначення, поверненості, забезпеченості;

– самофінансування, що базується на застосуванні власних грошових ресурсів для забезпечення функціонування та розвитку закладу.

Виходячи з цих положень, Шульгіна Л.М. вважає [217], що для України доцільним є гармонізоване поєднання таких фінансово-економічних моделей надання або отримання освітньої послуги:

1) державне фінансування – виявлення найбільш талановитих абітурієнтів, навчання їх за державні кошти за спеціальними навчальними програмами з використанням мотиваційних програм подальших перспектив кар'єрного і творчого зростання (доцільність моделі гарантується потребами держави).

2) бізнесове фінансування – підготовка фахівців, яких потребують представники певних галузей за їх кошти і на умовах тісної співпраці з ними, що передбачає узгодження програм навчання і практики, викладання певних дисциплін практиками, стажування викладачів і проходження практики студентами, працевлаштування випускників (доцільність моделі гарантується потребами бізнесу);

3) кредитне фінансування – отримання кредиту на навчання (від майбутнього працедавця, від незалежного спонсора, від держави та ін.) – ця модель в Україні на сьогодні можлива лише за умов гарантування державою фінансової безпеки як кредитодавця, так і кредитотримувача (доцільність моделі гарантується кредитодавцем);

4) самофінансування – навчання за рахунок власних коштів (доцільність моделі гарантується навчальним закладом і державою на основі даних інформаційної бази щодо потреб у фахівцях);

5) комбіноване фінансування – поєднання наведених моделей, виходячи з умов, що склалися [217].

Погодимось із твердженням М. В. Дмитришин: «За бюджетного фінансування до уваги беруться умови визначення обсягів фінансування,

періодичність передання коштів, норми певних видів витрат тощо; за кредитування – умови надання кредитів, гарантій і терміни їх повернення, окупність і ефективність кредитів; за самофінансування – розрахунки діяльності та ефективності витрачання власних коштів, їх мобілізації та інші» [54, с. 291].

Видатки на освіту в нашій країні завжди фінансуються в основному за рахунок бюджетних коштів. Навіть в умовах недостатнього розвитку економіки та пов'язаних з цим недостатніх обсягів державних фінансів зберігається ключова роль такого фінансування закладів освіти державної форми власності.

Розвиток фінансового механізму та механізму фінансування вищої школи як єдиної цілісної макросистеми передбачає реалізацію з боку держави таких заходів:

- 1) розробка і здійснення комплексу дій щодо підвищення якості послуг вищої освіти;
- 2) сприяння зростанню інвестиційної привабливості вищої школи;
- 3) забезпечення доступності вищої освіти;
- 4) розробка програми фінансування вищої освіти, заснованої на жорсткому контролі і матеріальному стимулюванні;
- 5) розробка нормативної бази, яка регламентує питання фінансування вищої школи;
- б) встановлення і розвиток відносин з контрагентами та партнерами за кордоном.

Аксьонова І. В. стверджує, що бюджетне фінансування вищої освіти є джерелом державного фінансування розвитку освітніх послуг за тими чи іншими напрямками та спеціальностями. Державні фінансові ресурси ВНЗ складаються із коштів Державного бюджету, коштів місцевих бюджетів та коштів центральних органів виконавчої влади. У той же час, слід підкреслити, що джерела фінансування ВНЗ залежать від форми власності закладу освіти. Основними формами бюджетного фінансування вищої освіти є: кошторисне (нормативне) пряме фінансування; додаткове фінансування за окремими

програмами; дотаційне фінансування для усунення диспропорцій та нерівномірності між регіонами; додаткове фінансування специфічних програм; пільгове фінансування; фінансування за деякими кількісними та якісними показниками діяльності ВНЗ; фінансування грантів, конкурсів; фінансування на рівні минулих періодів [3].

Міністерство освіти і науки України запропонувало проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо фінансування вищої освіти (щодо економічних відносин у сфері вищої освіти)» [159]. Відповідно до законопроекту (стаття 71), бюджетне фінансування вищої освіти складається з:

- 1) базового (блочного) фінансування з підготовки здобувачів вищої освіти усіх рівнів та ступенів;
- 2) соціального фонду;
- 3) фонду капітальних видатків;
- 4) фонду державної цільової підтримки.

Ключові чинники, що формують складники бюджетного фінансування вищої освіти в Україні, показано на рис. 1.6.

Згідно із законопроектом, базове (блочне) фінансування – це кошти державного або місцевих бюджетів на комплексне фінансування послуг закладів вищої освіти з підготовки здобувачів вищої освіти усіх ступенів та рівнів, які зараховані на місця, що фінансуються за бюджетні кошти. Фінансування закладів вищої освіти здійснюється за результатами їх діяльності і за формулою розраховується розмір блочного фінансування у вигляді частки від видатків Державного бюджету України на поточний рік за відповідною статтею [159].

Також навчальні заклади мають право самостійно розпоряджатися коштами базового (блочного) фінансування у межах їх цільового призначення, а також ухвалювати рішення про переведення здобувачів вищої освіти на навчання за бюджетні кошти у межах до п'ятнадцяти відсотків від здобувачів, що навчаються за бюджетні кошти.

У соціальний фонд пропонується зараховувати кошти державного або місцевих бюджетів, що виділяються на соціально-побутові потреби здобувачів вищої освіти усіх ступенів та рівнів, які зараховані на місця, що фінансуються за бюджетні кошти [159].

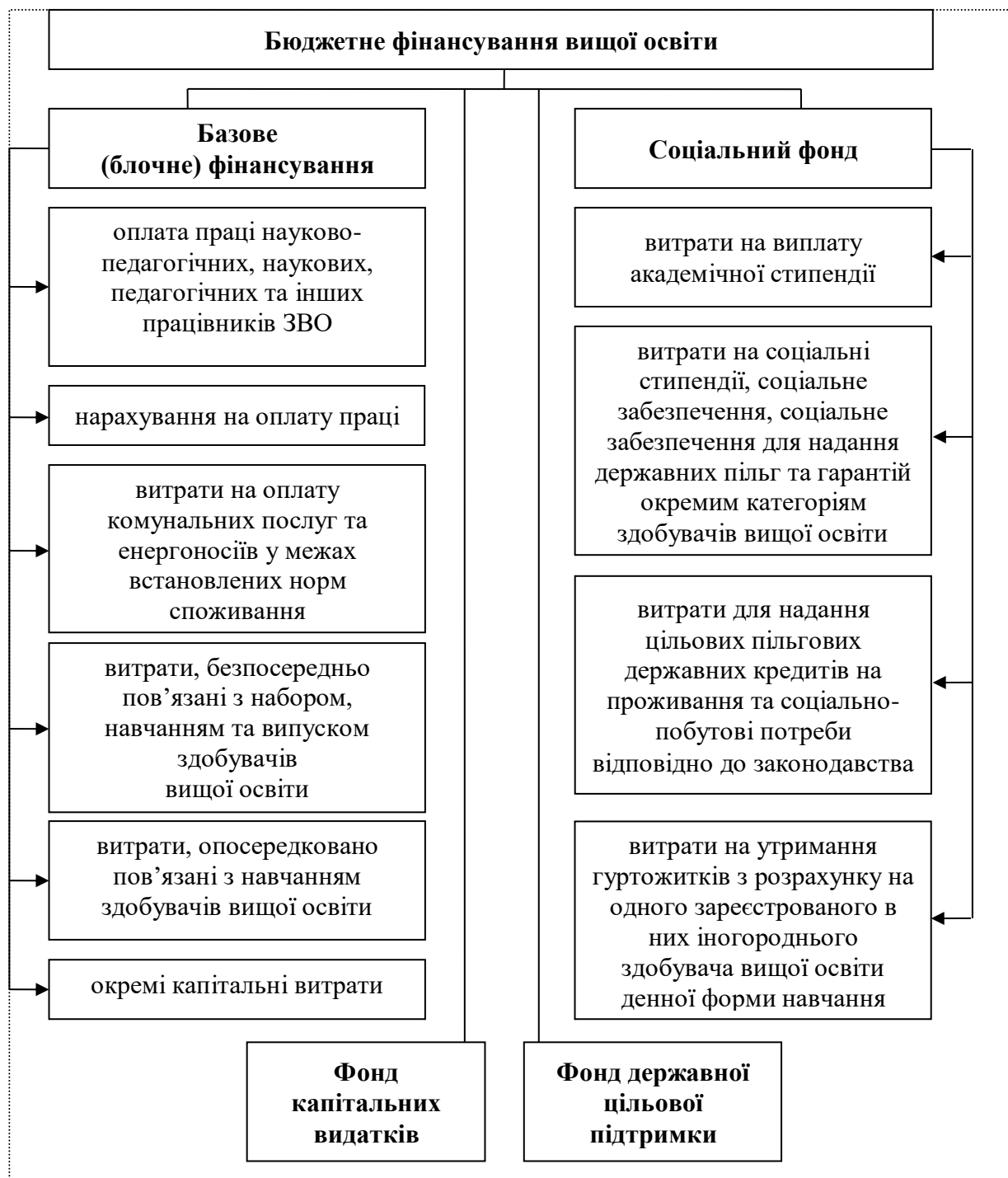

Рис. 1.6. Модель бюджетного фінансування вищої освіти в Україні
Джерело: розроблено автором за [164]

Фонд капітальних видатків, згідно із запропонованими змінами, буде містити кошти державного або місцевих бюджетів на придбання або створення основних засобів, навчального, виробничого обладнання, предметів довгострокового користування, меблів, комп'ютерної техніки та оргтехніки, капітальне будівництво, ремонт, реконструкцію приміщень, будівель, споруд, транспортних засобів, що використовуються у освітньому процесі тощо. Розподіл коштів фонду капітальних видатків між центральними органами виконавчої влади, органами державної влади здійснюватиметься у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [159].

До фонду державної цільової підтримки зараховуватимуться кошти державного або місцевих бюджетів на виконання зобов'язань, передбачених Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підтримки учасників бойових дій та їхніх дітей, дітей, один із батьків яких загинув у районі проведення антитерористичних операцій, бойових дій чи збройних конфліктів або під час масових акцій громадянського протесту, дітей, зареєстрованих як внутрішньо переміщені особи, для здобуття професійно-технічної та вищої освіти». Кошти фонду державної цільової підтримки виділяються закладам вищої освіти усіх форм власності відповідно до Порядку та умов надання державної цільової підтримки для здобуття професійно-технічної та вищої освіти зазначеним категоріям громадян, затвердженим Кабінетом Міністрів України [159].

Протягом останніх років у нашій країні застосовується практика надання кредитів для одержання вищої освіти. Єдиним доступним кредитним варіантом фінансування вищої освіти на сьогодні залишається лише система державних пільгових кредитів. Згідно із Постановою Кабінету Міністрів України №916 від 2003 року «Про затвердження Порядку надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти»[157] та Постановою КМУ від 7 вересня 2011 р. № 947 «Про внесення змін до Порядку надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти» [154], цільовий пільговий державний кредит надається на таких умовах:

- для здобуття вищої освіти за денною, вечірньою та заочною формою навчання у вищих навчальних закладах незалежно від форми власності;

- молодим громадянам України віком до 28 років, які успішно склали вступні іспити або навчаються на будь-якому курсі вищого навчального закладу;

- тільки один раз на навчання за однією і тією ж спеціальністю для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста, магістра у вищому навчальному закладі, що функціонує на території України;

- абітурієнти з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів 1 та 2 групи, малозабезпечених і багатодітних сімей мають переваги за однакових результатів вступних іспитів серед абітурієнтів, які претендують на здобуття вищої освіти за рахунок кредиту;

- кошти на кредитування закладаються у Державному бюджеті для ВНЗ усіх форм власності, окрім комунальної, а також у місцевих бюджетах для навчання у ВНЗ комунальної форми власності;

- розмір кредиту визначається МОН, виходячи з вартості навчання;

- для отримання кредиту абітурієнт звертається до обласної державної адміністрації за місцем проживання.

Сьогодні кожний вищий навчальний заклад України у межах правового поля змушений шукати та впроваджувати нові додаткові джерела фінансування, створювати основу організації фінансово-економічних відносин в освіті й удосконалювати організаційно-економічний механізм функціонування системи вищої освіти, розробляти оптимальні моделі фінансування розвитку ВНЗ [30].

Зарубіжні учені Б. Джонстон і П. Маркуччі [251] розглядають універсальний феномен розподілу витрат у вищій освіті, де фінансова відповідальність переходить від урядів і платників податків до студентів і сімей. Вони вважають, що зростаючі витрати на освіту значно перевищують потоки державних доходів, які колись підтримували його. Навіть за фінансової

допомоги та стипендій, які покривають деякі з цих витрат, студенти несуть відповідальність за більшу частку вартості вищої освіти.

Згідно із нормативно-правовими документами, існують додаткові джерела фінансування розвитку закладів вищої освіти: фінансування за рахунок споживачів освітніх послуг, платні послуги, доходи від релізації власності, гранти та добровільні внески:

1. Проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт. Розробка гранту. Такий спосіб фінансування залежить від якості підготовки науково-педагогічних працівників, рівня матеріально-технічної бази, а також від репутації вищого навчального закладу. Як правило, подібні схеми використовують ВНЗ (або факультети) технічної та природничо-наукової спрямованості. Перевагами цього способу фінансування є отримання досвіду у здійсненні розробок, реалізації грантів, взаємодії з контрагентами; підвищення рівня професійного та ділового статусу вузу, потенційна самореклама; можливість взаємодії з видатними фахівцями у різних галузях знань і практичних навичок. Недоліками цього способу фінансування є: довгий цикл реалізації; висока інтенсивність роботи і значний обсяг трудовитрат.

2. Надання додаткових платних послуг. На сьогодні переважна більшість установ вищої школи України практикує акумуляцію коштів за рахунок надання платних послуг. Популярність такого виду фінансування пов'язана із його простотою. Перевагами цього способу фінансування є: використання тієї ж матеріально-технічної бази, що і при наданні стандартного набору послуг; відсутність необхідності в розробці додаткових навчальних програм; орієнтація на платні послуги (зокрема, на другу вищу освіту) як на ключовий вид діяльності. Недоліком є збільшення навантаження на науково-педагогічних працівників, зростання інтенсивності їх праці.

3. Операції з майном вузу. Під операціями з майном розуміється реалізація (продаж) та оренда майна. Як правило, подібні операції здійснюються з нерухомим або цінним рухомим майном. Перевагами цього способу фінансування є відсутність зростання трудовитрат, інтенсивності праці,

навантаження на науково-педагогічних працівників. Недоліками є неможливість використання проданого або орендованого майна для реалізації статутних цілей; складність узгодження операції з державними контролюючими органами.

4. Залучення кредитних ресурсів. Перевагами цього способу фінансування: відсутність зростання трудовитрат, інтенсивності праці, навантаження на науково-педагогічних працівників. Недоліки – необхідність подальшого повернення кредиту з нарахованими відсотками та надання застави.

Крім того, існують інші способи отримання грошових коштів: взаємодія з благодійними організаціями, що сприяють розвитку освіти; випуск і реалізація наукової літератури; проведення конференцій, виставок; використання спортивно-оздоровчої бази вузу; участь вузівських команд у спортивних змаганнях з призовим фондом.

В. В. Малишко вважає, що незадовільний стан освіти в Україні пов'язаний, передусім, із недостатнім фінансуванням та неефективним використанням ресурсів освіти. Зниження якості освіти призводить до зменшення конкурентоспроможності української нації на світовому ринку праці і консервує у суспільстві негативні явища перехідного періоду. Існує дисбаланс між обсягом завдань, які визначаються державою перед освітою, та обсягами фінансового забезпечення цих завдань. Ефективний розвиток вищої освіти в Україні вимагає вдосконалення механізмів державного фінансування вищих навчальних закладів із зміцненням реальної автономії університетів, а недостатній обсяг фінансування вищої освіти з боку держави зумовлює пошук альтернативних джерел їх фінансування [115].

Рубан А. О. стверджує, що у процесі реформування сучасна система фінансування ВНЗ має ґрунтуватися на принципах відкритості та прозорості, повинні бути чітко визначені критерії формування бюджету для вищих навчальних закладів різного типу. Механізми платної освіти також мають бути прозорими й зрозумілими для платників. Але все це неможливо буде

реалізувати, якщо вища освіта найближчим часом не стане реальним найпотужнішим фактором розвитку економіки України. Оптимізація управління вищим навчальним закладом, удосконалення матеріально-технічної бази, поліпшення якості викладання і підвищення конкурентоспроможності випускників залишаються актуальними проблемами, над вирішенням яких продовжують працювати педагоги, вчені і державні діячі [172].

Зарубіжний учений Я. Вернер пропонує наступні шляхи фінансування університетів:

– фінансування на основі виділення грантів (ставлячи перед собою певне завдання, Міністерство освіти передає асигновані кошти незначній кількості університетів або лише одному);

– фінансування на основі пакета субсидій (Міністерство освіти надає кожному університету або всім університетам у комплексі один пакет субсидій);

– фінансування за формулою (Міністерство освіти асигнує кошти університету за загальною формулою, складовими якої можуть бути внутрішньоуніверситетська та зовнішньоуніверситетська діяльність);

– фінансування на контрактній основі (Міністерство освіти розподіляє кошти університетам на основі контракту, який передбачає загальні завдання університету);

– тендерне фінансування (переважно в науково-дослідній сфері) (Міністерство освіти оголошує тендер на фонди, а університети, у свою чергу, подають заявки на їх отримання);

– фінансування на базі реєстраційних внесків (університети отримують дозвіл на сплату студентами реєстраційних внесків) [36, с. 266–269].

Враховуючи збільшення частки комерційної складової у діяльності закладів вищої освіти, особливу значущість має потреба переходу вітчизняної вищої школи до моделі фінансування, яка базується на ринкових принципах конкуренції, об'єктивності, рівності та неупередженості. В умовах недостатніх обсягів фінансових ресурсів заклади вищої освіти змушені оптимізувати свою

господарську діяльність. Паралельно із розвитком нових підходів до забезпечення функціонування механізму фінансування зростає і необхідність підвищення рівня компетентності керівництва під час прийняття управлінських рішень у сфері фінансово-господарської діяльності.

В умовах демографічних проблем і зменшення кількості абітурієнтів заклади вищої освіти вимушені трансформувати існуючі механізми фінансування, збільшуючи кількість чинників, які впливають на надходження коштів до їхніх бюджетів.

Американський науковець О. У. Браун вказує [27, с. 116], що існує три типи можливого впливу на приватні та державні субсидії в освіту. Субсидії, передусім, збільшують загальні ресурси, спрямовані на освіту, що може призвести до підвищення якості викладання. Проте, якщо ці субсидії дозволяють адміністраторам і викладачам менше реагувати на потреби студентів, то через великі обсяги субсидій якість викладання може знизитися. Нарешті, якщо субсидії розраховані для досягнення цілей приватних спонсорів або політиків, а не для освітніх цілей, то немає підстав очікувати, що вони покращать якість викладання.

Таким чином, сучасні соціально-економічні умови повинні враховувати високі вимоги до механізму фінансування вищої освіти: комплексність, всеосяжність; системність, налагодженість; оперативність; відповідність моделі управління результатам; інноваційність; законність, юридична захищеність; детальний аналіз ефективності їх використання, професійний підхід.

Механізм фінансування закладів вищої школи розвивається відповідно до змін, що відбуваються на макрорівні (рівня розвитку національної економіки, тенденцій, потреб внутрішнього і світового ринків праці, міжнародного поділу праці, ступеня розвиненості фінансово-кредитного сектора тощо) та мікрорівні (особливості конкретного закладу вищої освіти – кількість студентів, якість науково-педагогічних працівників, рівень матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу тощо).

1.3. Зарубіжний досвід фінансування освітніх послуг вищої школи в умовах ринку освітніх послуг та можливість його адаптації в Україні

Входження України у світовий економічний простір обумовлює необхідність розгляду досвіду зарубіжних країн у політиці управління процесами фінансування сфери освіти. Накопичений аналіз реформ освіти у промислово розвинених країнах дозволяє уникнути багатьох помилок, перейняти накопичений позитивний досвід у розвитку системи освітніх послуг. Вирішення основних проблем фінансування закладів вищої освіти в Україні обумовлює необхідність здійснення аналізу системи функціонування фінансового забезпечення вищої освіти у розвинених країнах.

У різних групах країн та в окремих країнах розвиток освіти має свої особливості, зумовлені історичними, соціально-економічними, етнографічними, культурними, етнічними та іншими чинниками. Спільним є підвищення ролі освіти у розвитку економіки у зв'язку з тим, що саме освіта забезпечує підвищення якості робочої сили за рахунок підвищення рівня її освіченості.

Загальноновизнано, що освіта є найвигіднішою сферою вкладення капіталу. У післявоєнний період значно зросла роль економічної функції вищої школи, що реалізовується за допомогою підготовки фахівців різних рівнів і напрямків для задоволення потреб економіки. Ці процеси, безумовно, знайшли своє відображення і у зміні самої системи вищої освіти. У багатьох країнах було проведено реформування вищої освіти – організаційної структури, управління, планування розвитку, змісту навчання, організації та фінансового забезпечення освітнього процесу.

Розглядаючи загальну характеристику систем вищої освіти розвинених країн, необхідно відзначити загальні риси, властиві навчальним закладам різних країн. У загальній структурі бюджетів західних університетів у середньому на державне фінансування припадає 50–90%. Воно є дуже диференційованим за умовами, характером та розмірами коштів, які надаються закладам освіти. Практично у всіх системах освіти (за винятком США і Японії) істотно

важливим є її виражений національний характер. Переважна більшість закладів вищої освіти є державними і тому значною мірою фінансуються державою.

Фінансування безпосередньо залежить від того, яким чином у тій чи іншій країні структурована система вищої освіти, і особливо від частки приватного університетського сектора. У більшості випадків фінансування державного і приватного секторів вищої освіти забезпечується комбінацією джерел доходу: державні субсидії, приватні пожертвування, плата за навчання студентів, доходи від надання освітніх і дослідницьких послуг. Але у всіх випадках, навіть у фінансуванні приватних університетів і шкіл, держава грає найзначнішу роль.

У більшості країн аж до 80-х років у освітній галузі застосовувався принцип зростаючого фінансування. Така економічна тенденція пов'язана із ідеологією безперервного зростання і стійкості системи вищої освіти. У цьому випадку фінансування здійснюється на основі затвердження щорічного приросту щодо досягнутого у попередньому році рівня фінансування. За останні роки помітно змінилися умови фінансування закладів вищої освіти – обсяги останнього неухильно скорочуються. Відмова від принципу зростаючого фінансування пов'язана з переходом до економічної стратегії державного управління результатами діяльності закладів вищої освіти та їх відповідального ставлення до витрат.

Тепер у багатьох країнах принцип зростаючого фінансування замінений принципом «фінансування за формулою», відповідно до якого закладам вищої освіти направляються ресурси в обсягах, що визначаються на основі затверджених спеціальних показників. Наприклад, у Німеччині, Нідерландах і Данії ці формули встановлюють період навчання студента, після закінчення якого фінансування припиняється, тобто не виділяється певна частка коштів на конкретного студента. У Данії, Фінляндії та Нідерландах університети можуть отримати додаткове фінансування на студентів випускного курсу. Таким способом держава винагороджує заклади за кінцеві результати роботи. З

американської системи європейські країни запозичили інструменти планування, показники діяльності, річні звіти.

Скорочення обсягів фінансування призвело до того, що університети стали більш економними: вони намагаються скорочувати витрати не тільки на соціальну сферу, а й відрядження своїх викладачів. Таким чином, скорочення обсягів фінансування та посилення контролю над витрачанням коштів, які навчальні заклади отримують від держави, – тенденція, яка чітко проявляє себе у більшості країн, в тому числі і у Європі, де відбулося іноді відносно, а часом, і абсолютне скорочення виділених на вищу освіту коштів.

Протягом останніх років стала зростати частка такого джерела фінансування, як плата за навчання. У більшості європейських країн традиційно плата за навчання є дуже низькою або зовсім відсутньою для студентів першого рівня навчання. Тиск з боку тих, хто вважає, що студенти відповідальні за фінансування власного навчання, поступово зростає. Прихильники цієї точки зору вважають, що плата за навчання буде не тільки служити джерелом фінансування для університету, а й сприятиме підвищенню ефективності навчання, посиленню дисциплінованості студентів.

Західні університети мають значну автономію та незалежність, що виражається в отриманні ними права залучати різні джерела фінансових ресурсів, звільняти їх від податків (у частині освітньої діяльності), демократичному характері побудови систем їх управління за істотного обмеження втручання у ці процеси державних органів, свободі вибору освітніх програм і курсів.

Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє зробити висновки про те, що у кожній країні формується своя модель державного фінансування сфери вищої освіти, адекватна її національній системі бюджетної політики та традиціям державної підтримки цієї сфери. У той же час усім країнам притаманний єдиний підхід до вищої освіти як до важливого чинника економічного прогресу суспільства.

У світі накопичено величезний арсенал інструментів фінансової підтримки вищої освіти. Визначення форм, видів і методів державного субсидування, а також їх поєднання залежать у цілому від сутності моделі державного фінансування, яка обирається, а також завдань поточної політики. Успішність державних заходів її підтримки багато в чому залежить від ефективності використання потенціалу приватного спонсорства та меценатства.

В умовах розвинутих країн застосовуються кілька моделей фінансування освіти, зокрема модель, що орієнтована на вільний ринок із неоліберальною політикою фінансування; антиринкова модель повного фінансування освіти, модель, орієнтована на суспільний ринок з концепцією так званого гуманного капіталізму й активної держави; модель фінансування, орієнтована на соціальний ринок (широке залучення до фінансування недержавних організацій, фондів тощо). Але незалежно від обраної моделі, провідні країни світу витрачають на освіту коштів значно більше середніх показників: середнім показником у світі є 5,62 % ВВП [96].

Необхідно відзначити, що з усіх можливих моделей фінансування вищої освіти перевагу необхідно віддавати тій системі фінансування, яка підвищує ефективність гнучкої, динамічної і спрямованої на результати системи освіти, оскільки вона заснована на високому ступені виміру результатів діяльності індивідуумів і навчальних закладів [66].

За останні десятиріччя у світі сформувались принципово різні моделі фінансування вищої освіти. Перша з них – орієнтація на створення вільного ринку у сфері вищої освіти. Теоретичною базою цієї моделі є неолібералізм, основа якого закладена у працях М. Фрідмена, Ф. Чаба та Ф. Хайєка. Така модель фінансування вищої освіти популярна у США, Японії, Австралії, Південній Кореї, Новій Зеландії та країнах Південної Африки. Неоліберальна політика передбачає скорочення витрат на вищу освіту з боку держави, перенесення центру ваги з державного на часткове фінансування з боку держави, регіонів, партій, приватних організацій та власне споживачів освітніх послуг. Наприклад, на початку XXI століття бюджетне фінансування вищої

освіти в США покривало 42,5 % загальних витрат ВНЗ, у тому числі 12,4 % – за рахунок федерального бюджету, 27,5 % – за рахунок бюджетів штатів, 2,6 % – за рахунок місцевих бюджетів [250].

На рис. 1.7 проілюстровано структуру джерел фінансування закладів вищої освіти США.

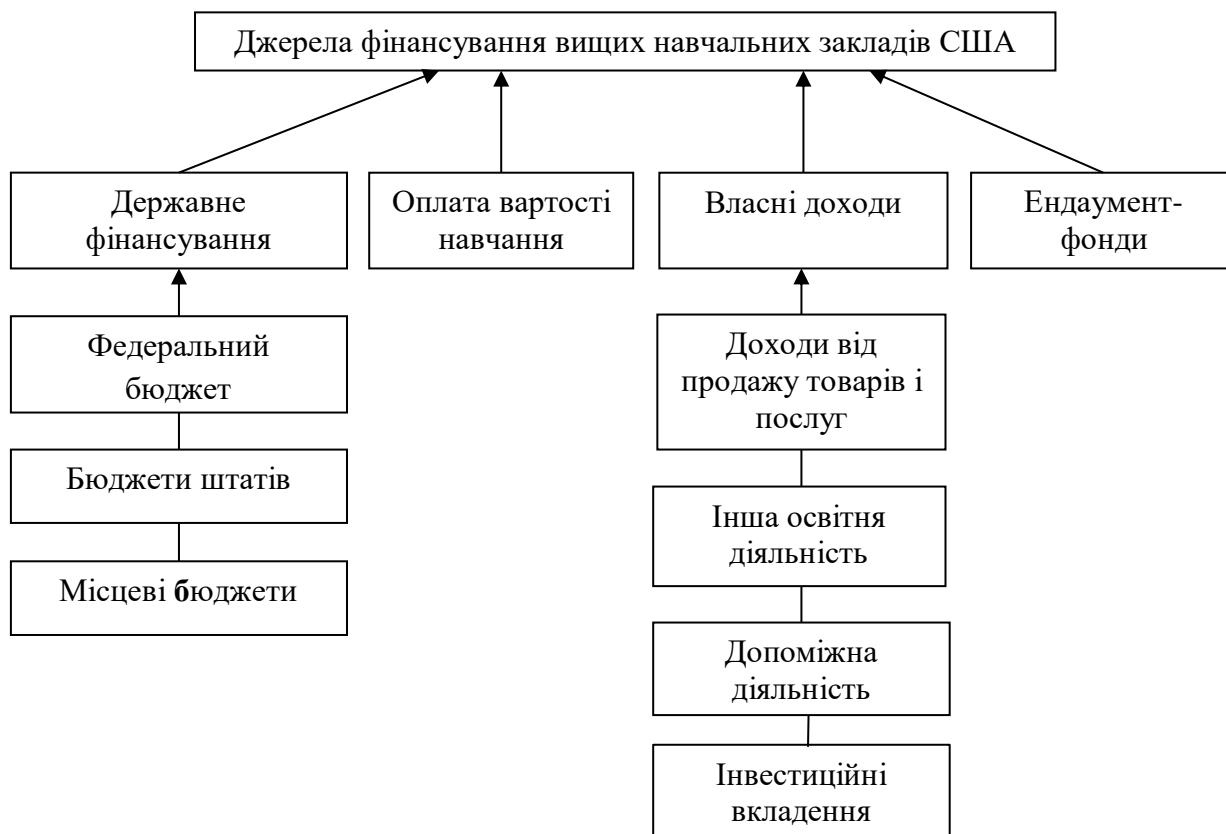

Рис. 1.7. Структура джерел фінансування закладів вищої освіти США

Джерело: власна розробка автора

Державні навчальні заклади отримують від адміністрації штату до 50% усіх фінансових надходжень, а приватні університети не мають майже ніякої підтримки. Прихильники цієї моделі асоціюють заклад вищої освіти з автономним підприємством, яке діє на ринку так само, як і будь-яке інше підприємство. Однак поряд з підвищенням автономії неолібералізм вимагає посилення контролю з боку владних структур за використанням бюджетних коштів. Для такої моделі фінансування властива фінансова підтримка через стипендії, гранти для найобдарованіших, а не найбідніших студентів. Ця модель є відкритою для приватизації системи освіти [250].

Друга модель фінансування вищої школи – модель формування суспільного ринку у сфері вищої освіти. Теоретичною базою цієї моделі є концепція «гуманного капіталізму» (активної держави), розроблена Дж. Шумпетером, Дж. Гідденсом та Х. Майером. Така модель фінансування використовується у Канаді та деяких країнах Західної Європи (Великобританії, Іспанії, Італії) і характеризується рівновагою між активною допомогою держави та особистою відповідальністю у навчанні та кар'єрі. Ця модель спрямована на часткове використання ринкових відносин у сфері вищої освіти й передбачає поступове скорочення державного фінансування (не в абсолютному вираженні, а в розрахунку на одного студента) з одночасним збільшенням частки приватного фінансування, у першу чергу за рахунок споживачів. Наприклад, у Великобританії на початку XXI століття склалася така структура фінансування закладів освіти: 67 % їхніх доходів формується за рахунок державного фінансування й 33 % – за рахунок приватних джерел (кошти окремих громадян, кошти приватних фірм, доходи від платних послуг). Така модель є відкритою для часткової приватизації закладів освіти, а також для спільного управління діяльністю вищої школи усіма зацікавленими учасниками [250].

Третя модель – антиринкова модель, орієнтована на блокування ринкових відносин у сфері вищої освіти. Теоретична база цієї моделі розроблена дослідницьким інститутом профспілок Європи (Брюссель) та дослідницьким центром профспілок працівників освіти Німеччини (Франкфурт). Така модель застосовується в більшості країн Західної Європи (Німеччині, Норвегії, Данії, Франції, Швеції, Фінляндії тощо). Позиція прихильників цієї моделі така: для подальшого розвитку «суспільства добробуту» держава повинна взяти на себе всю відповідальність за фінансування вищої освіти. Модель є закритою для будь-якої приватизації навчальних закладів. Так, абсолютна більшість ВНЗ Німеччини – державні, й навчання в них для студентів безкоштовне. При цьому більше 30% студентів отримують матеріальну допомогу або з федерального бюджету (33% всіх коштів), або з бюджетів земель (44,6%), або від громад

(22,4%). Фінансова допомога студентам здійснюється в межах Федерального закону про стимулювання освіти, який було прийнято в 2001 році [250].

Учені Малік Є. О. та Білінець М. Ю. [116] наголошують на тому, що організація фінансування вищої освіти у країнах здійснюється по-різному. Так, у Великобританії фінансування вищої освіти здійснюється в формі грантів, що в основному залежать від показників кількості студентів, трудомісткості та матеріаломісткості їх навчання, а також із врахуванням визначених урядом пріоритетів розвитку освіти. У Франції фінансування здійснюється на основі середньострокових контрактів, що укладаються між державою та вищими навчальними закладами (ВНЗ) із погодженням між ними планів та перспектив інституційного розвитку освітньої сфери.

У США фінансування вищої освіти в певній пропорції здійснюється за рахунок коштів федерального бюджету, бюджетів штатів та місцевих органів влади, причому найбільшу частку становлять асигнування штатів, оскільки саме в їх юрисдикції і знаходяться ВНЗ. У доходах американських вищих навчальних закладів найбільша частка припадає на державні асигнування, близько 30% складають власні кошти вузів, які включають і плату за навчання від студентів та їх батьків, а також пожертвування і подарунки. Варто зазначити, що плата за навчання в американських вузах значно вища, ніж в інших розвинутих країнах, що пов'язано із високим розвитком і якістю освіти. З року в рік зростає роль ендаумент-фондів у фінансуванні американських ВНЗ – цільових фондів, призначених для використання в некомерційних цілях. Створення ендаумент-фонду – запорука фінансової стабільності некомерційних організацій, їх незалежності від кон'юнктурних коливань та будь-яких факторів зовнішнього впливу. Варто зазначити, що ряд основних вузів США володіє такими фондами, а деякі провідні університети США взагалі були створені завдяки їм. Ендаумент-фонди формуються за рахунок пожертвувань приватних осіб, підприємств та корпорацій, благодійних організацій, асоціацій випускників, професійних асоціацій тощо. Використання коштів даного фонду обмежується певними вимогами. Варто зазначити, що зростання обсягу

ендаумент-фондів у американських університетах відбувається значно вищими темпами, ніж на початку ХХ ст. [116].

Особливої уваги заслуговує досвід Німеччини, де освіта, а в тому числі і вища освіта знаходиться у підпорядкуванні урядів земель, що зумовлює велику різноманітність у її фінансуванні. Так, в Законі про вищу освіту Баварії говориться, що університети вирішують власні питання, як корпорації, а державні питання – як державні установи. Фінансування вищої освіти у Німеччині розподіляється на базове, що залежить від кількості академічного персоналу, і додаткове, яке направлене на викладання, з врахуванням кількості студентів та випускників, а також наукові дослідження. Також поширена практика укладання контрактів між університетами і урядами земель щодо вищої освіти, де визначають бюджетні асигнування на 5 – 10 років [219]. Така практика, перш за все, дозволяє закладам вищої освіти планувати свою діяльність на відповідні періоди.

Тараканов В. В. [183, с. 187] дослідив, що спільним напрямом розвитку для країн Північної Європи (Швеція, Фінляндія, Данія і Норвегія) є бюджетування, орієнтоване на досягнення цілей, що визначаються урядовими програмами на основі середньострокового планування. Фінансування вищої освіти у Фінляндії здійснюється на основі контрактної системи договорів між урядами і університетами в межах середньострокового бюджетування на трьохрічний період. Перш за все така система почала використовуватись для того, щоб ставити перед закладами освіти певні завдання, а потім перевіряти відповідно їх виконання. Фінансування вищої освіти залежить від реальної кількості присвоєних університетом степенів магістра та доктора (76 % базових асигнувань) та розміру вузу (19 %). Крім цього, існують спеціальні цільові фонди для фінансування пріоритетних галузей наукових досліджень, цільові асигнування на провідні дослідження (за оцінкою Академії Фінляндії) та визначну викладацьку роботу (за результатами оцінки FINHEEC – державного органу з оцінки якості викладацької роботи та навчання). Фінансування вищої освіти в Данії здійснюється на основі «контрактів розвитку» між

університетами і урядом (міністерством освіти), у яких визначаються пріоритетні завдання для вузів у сфері навчання і досліджень. Крім цього, у контрактах зазначені такі показники, як: вдосконалення діяльності вузів, покращення умов праці і навчання, підвищення ефективності управління, використання інформаційних технологій, підвищення ефективності управління, утримання учбових приміщень, бібліотек тощо. Такі «контракти розвитку» укладаються строком на чотири роки, з можливістю щорічного перегляду, основою яких є пропозиції вузу стосовно цілей і завдань його діяльності. Вони не є юридичними документами, а розглядаються урядом лише як засіб діалогу з університетами і контролю взятих ними на себе обов'язків. Нині у Данії широкого поширення набула тенденція до складання детальних контрактів, відповідно до чого їх обговорення затягується на довгий період. Поряд із використанням «договорів розвитку», були введені бюджети університетів на 4 роки, що розраховуються за фіксованими формулами, крім цього були введені і додаткові договори на фінансування, що визначаються загальними цілями держави та використовують спеціальну схему фінансування [183, с. 187].

У Великобританії на початку ХХІ століття склалася така структура фінансування вузів: 67 % їхніх доходів формується за рахунок державного фінансування й 33 % – за рахунок приватних джерел (кошти окремих громадян, окремих фірм, доходи від платних послуг). Бюджетне фінансування вищої освіти в США покривало 42,5 % загальних витрат ВНЗ, у тому числі 12,4 % – за рахунок федерального бюджету, 27,5 % – за рахунок бюджетів штатів, 2,6 % – за рахунок місцевих бюджетів. Державні навчальні заклади отримують від адміністрації штату до 50 % усіх фінансових надходжень, а приватні вузи майже не мають ніякої підтримки [49].

Надходження коштів у французькі заклади вищої освіти відбувається майже повністю (приблизно на 90 %) за рахунок держави. Усі співробітники університетів Франції є державними службовцями, які наймаються на роботу відповідним міністерством. Їхня заробітна плата є високою – вона становить близько 70% державних витрат на вищу освіту. Ще приблизно 10 % займають

видатки на соціальну допомогу студентам (стипендії, медичне страхування), а до 5 % щорічно виділяється на будівництво та розвиток матеріальної бази. У безпосереднє розпорядження університетів надходить тільки невелика частка – 17–20 % бюджетних коштів [255].

Аналіз трендів державних і приватних витрат на освіту показав, що, в середньому, у країнах-членах ОЕСР 83% коштів, витрачених на освіту, надходять з державних фондів. У порівнянні з установами початкової та середньої освіти, установи дошкільної та вищої освіти меншою мірою фінансуються державою, і великою мірою отримують кошти з приватних джерел. Для країн-членів ОЕСР досягнення балансу між державним і приватним фінансуванням є важливим аспектом освітньої політики [150].

Необхідно наголосити, що навіть економічно розвинуті європейські країни, фінансуючи заклади вищої освіти, враховують стан національної економіки, зокрема, рівень інфляції (табл. 1.5). Інфляція була важливим чинником державного фінансування протягом 2008–2015 років. Інфляційний чинник був особливо важливим для Хорватії, Ісландії, Сербії, Словаччини та Словенії, де державне фінансування університетів збільшувалося в номінальному виразі, але зменшувалося реально [252].

Пчелінцева І. стверджує, що в економічно розвинутих країн усе більшого значення набуває новий вид фінансування вищої освіти – кредитування студентів. Освітній кредит є різновидом споживчого кредиту, який надається з метою отримання професійної освіти у різних галузях виробництва. У його основі разом із традиційними принципами кредитування також знаходяться і специфічні. Науковець до них відносить забезпечення доступності вищої освіти, створення сприятливих економічних умов для отримання освітнього кредиту, адресність та диференційованість бюджетного кредитування, особисту відповідальність осіб, що отримали кредит [162, с. 98].

Учені В. Новіков і П. Левін [130, с. 69] визначають, що освітній кредит може надаватися на навчання за чинними навчальними планами; здобуття другої вищої освіти; навчання за програмою додаткової бізнес-освіти; цільову

підготовку фахівців на замовлення юридичних осіб; навчання в аспірантурі та докторантурі; навчання в магістратурі; повторне навчання та атестація осіб, відрахованих за академічну неуспішність або порушення статуту ВНЗ; додаткові заняття і консультації з вивчення додаткових курсів; навчання на курсах підвищення кваліфікації у позанавчальний час.

Таблиця 1.5

Еволюція державного фінансування у системах вищої освіти
зарубіжних країн з 2008 по 2015 роки

Еволюція державного фінансування у 2008–2015 рр.	Країна / система	
	Зміна з урахуванням інфляції	Номінальна зміна (не скоригована на інфляцію)
З 20% до 40% збільшення	Німеччина, Данія, Люксембург, Норвегія, Швеція, Туреччина	Австрія, Бельгія, Німеччина, Данія, Ісландія, Люксембург, Норвегія, Польща, Швеція, Туреччина
З 10% до 20% збільшення	Австрія, Бельгія, Польща	Франція, Португалія, Нідерланди, Сербія
З 5% до 10% збільшення	Швейцарія	Швейцарія
З 5% збільшення до –5% зменшення	Франція, Фінляндія, Нідерланди, Португалія	Хорватія, Фінляндія, Словаччина, Словенія
Від 5% до 10% зменшення	Хорватія, Ісландія, Словаччина, Словенія	Італія, Іспанія
З 10% до 20% зменшення	Чехія, Іспанія, Італія	Чехія, Естонія, Угорщина, Великобританія
Від 20% до 40% зменшення	Естонія, Угорщина, Ірландія, Литва, Сербія, Великобританія	Ірландія, Латвія, Литва
Зменшення перевищує 40%	Греція, Латвія	Греція

Джерело: складено автором на основі [251]

Як показує світова практика, у системі освітнього кредитування переважають кредити, що надаються за державними схемами. Такого підходу дотримуються понад 60 країн світу. Комерційні банки кредитують навчання за власною ініціативою [130, с. 69].

Професор Боголіб Т. встановила, що студентські кредити (позички) мають чотири основні моделі: заставні позички з фіксованими платежами; заставні позички з прогресивними платежами; прогресивне оподаткування

через податкову та страхову системи; відстрочена плата за навчання. Усі ці моделі реалізуються із залученням державних агентств. У комерційних схемах контрагентами є приватні навчальні заклади і приватні агентства, діяльність яких є прибутковою. Управління агентствами, що надають студентські позички, здійснюється урядовими або приватними довірчими фондами [24, с. 81].

Науковець вказує, що останнім часом досить швидке зростання чисельності студентів стає непосильним тягарем для бюджетів тих країн, де вища освіта в державних вузах традиційно була безкоштовною або дешевою. Усе більше країн починають зменшувати фінансування з бюджету. Надання освітніх кредитів поряд з навчанням за власний рахунок повинно попередити перетворення вищої освіти у виключний привілей забезпечених верств суспільства. Проте світовий досвід стверджує, що такий шлях не завжди дає бажані результати [23, с.132].

Немає готового рішення для повної фінансової незалежності університету. Навіть у США найбільш автономні університети беруть активну участь у різних видах співпраці з державою і отримують кошти від уряду. Україні необхідно стимулювати співпрацю вишів з підприємствами, запровадивши відповідні зміни в законодавстві щодо більш сприятливої податкової політики чи приватних інвестицій у вищу освіту і дослідження. Для досягнення цієї мети, університети повинні відчутти свою гідність, свій потенціал і свою відповідальність за соціальні зміни [57].

Вивчення зарубіжного досвіду показує, що у розвинутих країнах апробовані різні варіанти поєднання бюджетного фінансування з іншими формами, а саме: навчання за контрактом; залучення коштів інвесторів; фінансування наукових або інноваційних програм; залучення кредитів; гранти під наукові розробки; фінансування від міжнародних фінансових інститутів; кошти замовників (приватне підприємство); власні надходження університетів від дослідницької діяльності; добровільні внески. Досвід зарубіжних країн переконує, що принцип кредитування населення з метою отримання вищої освіти успішно реалізується, а в деяких із них, наприклад у Франції, ця система

набула помітного розвитку. У Великобританії та Швеції освітянські кредити теж мають попит у населення [141, с. 304].

Кредити на отримання вищої освіти є основною формою фінансування вищої освіти у Китаї, Японії, Франції, Англії, Росії. Більшість країн ввели систему освітніх кредитів для того, щоб значно зменшити бюджетні витрати на вищу освіту та поступово перейти до ситуації, коли вищі навчальні заклади фінансуються в основному за рахунок плати за навчання. Так сталося у Австралії, Великобританії, Нідерландах, Новій Зеландії, США. Кредити студентам для плати за навчання надаються державою, вищими навчальними закладами, приватними організаціями. У двох останніх випадках держава, як правило, виступає гарантом повернення кредиту [69].

Перед значною частиною молоді Франції щорічно постає питання фінансування витрат, пов'язаних із навчанням. Дедалі більше студентів при цьому вдаються до соціальних студентських кредитів. Основні параметри та механізми їх надання такі: студентські кредити пропонують банки під річний процент (7,0–9,0), загалом нижчий на 1–2 пункти за класичний кредит. Найкращі умови надаються, як правило, студентам престижних ВНЗ, а деякі банки знижують процент за кредит студентам, батьки яких уже є клієнтами цих установ; – здебільшого кредит адресується молодим людям віком 18–28 років. Однак окремі фінансові інституції пропонують позику студентам незалежно від їхнього віку. Розмір позики (у більшості банків від 10 тис. до 150 тис. франків) залежить від багатьох чинників. Загальне ж правило таке – чим перспективніший характер навчання (з точки зору кар'єри та майбутніх доходів), тим більше шансів для студента отримати значний кредит; ураховуючи те, що надання кредиту представникам такої категорії населення, котра, як правило, не працює й тому не має постійного заробітку, пов'язане з досить значним ризиком, банки вимагають відповідної застави. Суб'єктом такого поручництва є переважно батьки, родичі та інші особи, які можуть надати банку солідні гарантії (довідка про заробітну плату тощо) [23, с. 65].

Система вищої освіти у Великобританії складається із університетів і коледжів, які утримуються за рахунок фінансування від промисловості та з прямих урядових джерел. Місцеві відділи освіти при меріях надають безпроцентні позики своїм студентам із поверненням після завершення навчання та працевлаштування або під час навчання. Ця система позик уведена Міністерством освіти й зумовлюється можливостями студентів та їхніх батьків. Величина позики залежить від того, чи студенти живуть із батьками, чи навчаються в Лондоні, проживаючи поза домом, чи в інших місцях. Величина позики зменшується під кінець навчання. У Великобританії виділяють і такі види кредитів: освітній кредит, за рахунок якого студент міг би оплачувати свою освіту, і соціально-освітній кредит, який надається для того, щоб студент міг відшкодувати витрати на своє навчання й проживання [23, с. 65–66].

Н. Колісніченко [87, с. 323] детально характеризує систему освітнього кредитування у США, вказуючи, що там існують три основні види освітнього кредиту: федеральний студентський, батьківський і приватний. Найбільш поширений вид кредитування – це урядові програми. Міністерство освіти США пропонує ряд програм фінансової допомоги студентам, розмір якої орієнтується на загальний обсяг плати за навчання й на дохід сім'ї, від розміру якого залежить внесок студента. Батьківський кредит надається батькам майбутнього студента, якщо той знаходиться на їх утриманні. Розміри цього виду позики обмежуються вартістю навчання. Приватний кредит використовується в разі необхідності відшкодування різниці між реальною вартістю навчання та урядовою позикою. У США, де ліберальна модель кредитування освіти є найбільш поширеною, державне втручання в економіку освіти й механізм надання кредитів опираються на національні програми, що об'єднують численні напрями фінансової допомоги студентам. Найбільш представницькою є «Національна програма прямого кредитування студентів», яка надає освітні позички під 5%, що сплачуються після закінчення навчального закладу. Широкомасштабні також «Програма об'єднання навчання у коледжі з працею» і «Програма надання студентам гарантованих кредитів». Перша з них

спрямована на працевлаштування студентів і надання їм можливості погасити кредит, а друга – сприяє одержанню грошей під низькі проценти в комерційних банках шляхом страхування позичок в органах влади штату з наступним страхуванням їх у федеральному уряді, який і сплачує відповідні проценти протягом навчання. Найбільші учасники ринку освітнього кредитування США це – Sallie Mae, College Loan Corporation, Citibank, Bank One. Їх обіги досягають десятки мільйонів доларів [87, с. 323].

У Німеччині кредит на навчання можуть узяти всі студенти віком від 18 до 30 років. Максимальна сума – 7 800 євро в рік (650 євро в місяць). Гнучка процентна ставка – від 5,95 до 8,38 %. Період погашення – до 25 років. За оцінкою аналітиків Берлінського економічного суспільства, німецька модель кредитування є фінансово стійкою. Усі ризики щодо неповернень бере на себе Банк розвитку Німеччини (Kreditanstalt für Wiederaufbau, KfW) [49].

Фінансування вищої освіти у формі кредитів студентів має ряд переваг порівняно з іншими формами фінансування. У всіх інших випадках отримання вищої освіти сплачується за рахунок платників податків, більшу частину яких складають люди, які не мають такої освіти. З цієї точки зору надання освітніх кредитів забезпечує більшу справедливість, оскільки у даному випадку за навчання розраховується у майбутньому саме з власних доходів той, хто виграв від отриманої освіти порівняно з тією особою, яка такої не отримала. Широке використання освітніх кредитів зменшує витрати держави на освіту та навантаження на бюджет [69].

В умовах неефективної економіки та низького рівня доходів багатьох українських сімей кредити на освіту доречно надавати у декількох формах: опосередковано через юридичних осіб-закладів вищої освіти; шляхом впровадження різноманітних програм навчання студентів і, насамперед, тих, що поєднують їх навчання із трудовою діяльністю; наданням дотацій і кредитів для отримання вищої освіти.

Фінансові можливості і перспективи розвитку вищих навчальних закладів залежать від становища державного бюджету. Але протягом останніх років, в

тому числі і в Україні, ситуація дещо змінилася не в кращу сторону. Майже у всіх країнах світу актуальною стала проблема бюджетного дефіциту, а зростання потреби суспільства в освіті зумовило необхідність більших обсягів її фінансування. Це призвело до пошуку альтернативних джерел фінансування. Основним джерелом державних фінансових ресурсів стало надання навчальним закладом платних освітніх послуг. Аналіз світового досвіду свідчить, що сучасною тенденцією розвитку вищої освіти країн світу є диверсифікація джерел його фінансування [100, с. 25].

Викладене вище дає підстави вважати вагомим чинником розвитку вищої освіти стан фінансової системи країни та можливості щодо диверсифікації джерел фінансування галузі. При цьому враховуються різні критерії розподілу ресурсів, щоб забезпечити максимальну гнучкість у використанні бюджетних коштів на інституційному рівні. У розвинутих країнах апробовані різні варіанти поєднання бюджетного фінансування з іншими формами, а саме:

- навчання за контрактом;
- залучення коштів інвесторів;
- фінансування наукових або інноваційних програм;
- залучення кредитів;
- гранти під наукові розробки;
- фінансування від міжнародних фінансових інститутів;
- кошти замовників (приватне підприємство);
- власні надходження вузів від дослідницької діяльності;
- добровільні внески [122].

Варіанти комбінування державного фінансування й інших альтернативних джерел вказують, з одного боку, на істотне зростання доступу до вищої освіти широких верств населення, з іншого боку – на посилення диверсифікації джерел залучення коштів в освітню сферу. Однак в наукових дискусіях про роль держави у розвитку вищої освіти XXI століття залишаються міцними позиції щодо збереження не тільки регулювальної функції, а й державної відповідальності за її розвиток [122].

Професор Шевченко Л. С. [211] обґрунтовує використання трьох моделей державного фінансування вищої освіти у західних країнах:

1. Фінансування за видатками (застосовано у Канаді, Великій Британії, Франції, Японії, Швеції, Норвегії, Китаї, Нігерії) передбачається, що бюджетні асигнування спрямовують напряму до ВНЗ, як вони використовуються держава чітко контролює. Рівень автономії, та як наслідок відповідальність ВНЗ щодо якості надання освітніх послуг є доволі низькими.

2. Фінансування за результатами (використовується у Данії, Фінляндії, Ізраїлі, Нідерландах, США, інших країнах) передбачає виділення бюджетних коштів залежно від результативності навчальної, наукової та дослідницької діяльності ВНЗ. При цьому враховуються безпосередні (якість та обсяг освітніх послуг, що було надано) і кінцеві (соціально-економічний ефект від отримання освіти: кар'єрного росту випускників ВНЗ, їх доходів, задоволення роботодавця якісним рівнем підготовки фахівців, тощо). ВНЗ має більші повноваження, щодо фінансового та адміністративного управління, при цьому галузеве міністерство постійно контролює якість освіти.

3. Фінансування освіти на договірній основі (використовують у Бразилії, Аргентині, Індії, Греції, Італії) здійснюється за результатами переговорів адміністрації ВНЗ та галузевого міністерства і фінансових установ. Складання кошторису ВНЗ як правило відбувається: а) шляхом збільшення коштів порівняно з попереднім періодом відповідно до планів розвитку освітнього закладу; б) з використанням угод «ad 3 hoc», зважаючи на політичну вагу у суспільстві представників даного навчального закладу; в) методом встановлення урядом для кожного конкретного ВНЗ фіксованого проценту від національного доходу. Фінансування вищої освіти на договірній основі вважається не досить ефективним у зв'язку з економічною невизначеністю та залежністю від зовнішніх факторів [211].

В результаті аналізу бюджетного фінансування вищої освіти зарубіжних країн можна виділити п'ять основних типів фінансових механізмів:

– базове фінансування або блок-грант, тобто фінансування, яке базується на оцінці державними органами витрат вузу у попередньому періоді або за результатами переговорного процесу;

– формульне фінансування, тобто фінансування, за якого обсяг коштів для ВНЗ визначається за допомогою розрахункових формул на основі показників витрат або результатів досягнення діяльності вузу;

– контрактне або цільове фінансування, засноване на укладанні між вузом та державними органами контрактів про надання освітніх послуг відповідно до стратегічних цілей країни і конкретного вузу для цільового фінансування специфічних освітніх і дослідницьких проектів;

– конкурсне фінансування, за якого державні кошти надаються вузу, який запропонував під час конкурсних торгів найменші витрати за певну освітню послугу;

– фінансування на основі попиту, тобто фінансування витрат самих студентів на навчання [127, с. 67–68]. Основні переваги і ризики цих методів фінансування показані у додатку Д.

Протягом останніх десятиліть почався перехід до формування бюджетів західних університетів на основі якісних показників: кількості студентів і числа ставок науково-педагогічних працівників, кількості та якості наукових розробок, додаткових фінансових надходжень на науково-технічні дослідження з недержавних джерел. Фінансування зарубіжних закладів вищої освіти поділяється на базове (в залежності від чисельності студентів та викладачів) і додаткове, спрямоване на підвищення рівня викладання, а також на розвиток наукових досліджень, реалізацію інноваційних проектів, забезпечення міжнародної співпраці [232, с. 25].

В умовах поєднання державного і ринкового підходів стало очевидно, стверджують В. Стоян і Х. Худа, що недостатність бюджетних коштів викликає об'єктивну необхідність підвищення ефективності використання державними вузами виділених громадських фінансових ресурсів, з одного боку, і більш активного залучення ними коштів з позабюджетних джерел – з іншого. Так,

останнім часом у світовій практиці спостерігається зростання фінансування вищої освіти приватним сектором, що пов'язано із недостатністю його фінансування державою в окремих країнах. За даними Організації економічного співробітництва та розвитку, приватні кошти складають більше половини витрат на освіту у США, Японії, Австралії та Ізраїлі, а в Чилі і Південній Кореї складає аж 75 %, що призводить до високого рівня плати за навчання студентів. У Європі рівень даного показника є значно меншим, наприклад, у Великобританії частка приватного фінансування складає 4 %, у Франції – 6 %, у Німеччині – 1 % [182, с. 25].

Розширення джерел фінансування проявляється також у залученні до сфери вищої освіти різних небюджетних ресурсів. Основними напрямками такого фінансового забезпечення є надання навчальними закладами платних послуг, меценатство, спонсорська підтримка, а також кредитування як навчальних закладів, так і студентів, які користуються їх послугами. Щодо кредитування сфери вищої освіти, то досвід зарубіжних країн переконує, що принцип кредитування населення з метою отримання вищої освіти успішно реалізується, наприклад, у Франції, де ця система набула помітного розвитку. У Великобританії та Швеції освітянські кредити теж користуються попитом у населення [53].

Погодимося з думкою Т. М. Боголіб про те, що аналіз зарубіжного досвіду дає змогу виділити основні інструменти фінансування ВНЗ, які, своєю чергою, можуть бути використані в Україні: пряме бюджетне фінансування на покриття витрат; пряме бюджетне фінансування за програмно-цільовим методом (орієнтоване на досягнення результату); бюджетне фінансування з використанням державних зобов'язань (освітніх ваучерів); освітнє кредитування; освітні заощадження; грантове кредитування; отримання плати за навчання від споживачів (замовників) освітніх послуг; корпоративне фінансування (коштом корпорацій або майбутніх роботодавців) [23, с. 76].

Рівень розвитку національної економіки, тенденції функціонування вітчизняного ринку праці та ринку освітніх послуг, рівень життя людей в

Україні, обумовлюють необхідність застосування диференційованих підходів до використання зарубіжного досвіду з фінансування вищої освіти. Таким чином, зважаючи на нагальну потребу у покращенні та удосконаленні механізму фінансування вітчизняних закладів вищої освіти необхідно максимально адаптувати зарубіжну практику фінансування університетської освіти до наших соціально-економічних і політичних реалій, на наш погляд, за такими напрямками:

- удосконалення бюджетного фінансування шляхом поєднання прямого фінансування (багатоканального, з використанням диференційованих методик формування державного замовлення тощо) та непрямого фінансування шляхом упровадження механізмів податкових пільг);

- всебічний розвиток інститутів кредитування вищої освіти за рахунок коштів банків, кредитних спілок, держави, навчальних закладів. Особливо значущими є довгострокові кредити, виплата яких можлива через декілька років після закінчення навчання;

- запровадження системи фінансування освітньої діяльності за рахунок надання позик, що дає можливість позикоотримувачу, по-перше, зменшити обсяги виплат порівняно з кредитом (відсутність відсотків за користування) і, по-друге, збільшити терміни виплат платежів;

- налагодження довгострокових партнерських фінансових відносин між закладами вищої освіти та бізнесом, який є замовником освітніх послуг. За таких умов університети і підприємницькі структури однаковою мірою будуть зацікавлені у високій якості підготовки фіхівців;

- розширення масштабів державно-приватного партнерства і принципів соціальної відповідальності бізнесу з метою його участі у фінансуванні закладів вищої освіти.

Досягнення завдань удосконалення механізму фінансування закладів вищої освіти обумовлює застосування ефективного менеджменту на засадах принципів системності і комплексного підходу для пошуку найбільш

ефективних зарубіжних методів і моделей, які сприяють зростанню фінансових ресурсів університетів.

Висновки до розділу 1

На основі проведеного дослідження теоретико-методологічних засад фінансування функціонування закладів вищої освіти можна зробити такі висновки:

1. Обґрунтовано значущість освітньої сфери у житті суспільства як основного чинника впливу на структурні зміни в економіці та загальнокультурної умови пристосування індивіда до складних умов економічної діяльності. Це пов'язано із її специфічною функцією, яка полягає у розвитку та удосконаленні активного елемента процесу виробництва, у формуванні робочої сили, що володіє необхідними якісними характеристиками. У чинності цієї функції сфера освіти в довгостроковому аспекті є ключовою ланкою відтворювальної системи, що визначає ефективність діяльності всіх інших ланок суспільної продуктивності праці.

2. Сформульовано визначення сутності вищої освіти як сукупності систематизованих професійних знань, умінь і навичок, набутих індивідом самостійно та в процесі навчання в навчальних закладах різних форм і рівнів.

3. Визначено, що освітня послуга – це процес і результат формування у системі вищої школи відповідно до вимог державних освітніх стандартів професійних знань, умінь і навичок особистості, необхідних для подальшого застосування в практичній діяльності. Вона спрямована на задоволення попиту особистостей на одержання відповідної професії та ринкового попиту на підготовку (перепідготовку, підвищення кваліфікації) фахівців.

4. Проаналізувавши різні трактування поняття «ринок освітніх послуг», встановлено, що ринок освітніх послуг – це соціально значуще явище, складна соціально-економічна система, яка включає зв'язки між виробниками і

споживачами освітньої діяльності щодо виробництва, обміну та споживання специфічного товару – освітньої послуги.

5. Доведено, що основними об'єктами дослідження ринку освітніх послуг є: аналіз попиту та пропозиції; межі ринку і його сегментів, їхня місткість, у тому числі за кількістю потенційних студентів з урахуванням тривалості надання освітніх послуг; зовнішні й внутрішні маркетингові середовища; кон'юнктура освітніх послуг на даному ринку і його сегментах; конкурентоспроможність освітніх послуг; поведження діючих на ринку освітніх послуг постачальників і посередників, споживачів і конкурентів; різноманітні стратегії маркетингу.

6. Обґрунтовано, що фінансова система вищої школи має характерні властивості – насамперед, вона є компонентом фінансів невиробничої сфери і утворюється під час перерозподілу валового внутрішнього продукту. Разом з тим, ефективність фінансових інвестувань у вищу освіту відбувається здебільшого у сфері матеріального виробництва, а тому на етапі перерозподілу початкові вкладення у вищу освіту переходять як у нематеріальне, так і у матеріальне виробництво. Таким чином, існує двоякість фінансів вищої школи: спочатку – це невиробничі вкладення, але потім вони перетворюються у інвестиції у виробничу і невиробничу сфери економіки.

7. Визначено, що фінансовий механізм – це сукупність організаційних форм фінансових відносин і методів формування і використання централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів, методів фінансового планування, форм управління фінансами з метою ефективного функціонування закладів вищої освіти. Найважливішими якісними характеристиками фінансового механізму, які визначають його функціональність є:

- системність;
- ефективність, результативність;
- залучення у фінансові відносини.

8. У структурі фінансового механізму вищої освіти провідну роль відіграє фінансове забезпечення. Тому зроблено висновок, що воно виступає основою створення фінансових ресурсів і функціонує у визначенні їх джерел формування і напрямів застосування. Фінансове забезпечення сфери вищої освіти – це сукупність джерел формування і використання грошових ресурсів навчальних закладів, необхідних для їх ефективної діяльності з метою надання освітніх послуг споживачам та підготовки фахівців для національної економіки в умовах ринку освітніх послуг.

9. Під час дослідження встановлено, що зменшення обсягів державного фінансування та посилення впливу комерційної складової на діяльність закладів вищої освіти в Україні обумовлюють їх перехід до моделі фінансування, яка базується на принципах конкуренції. Тобто, сучасні соціально-економічні умови ставлять високі якісні вимоги до механізму фінансування вищої освіти нашої держави: комплексність, всеосяжність; системність, налагодженість; оперативність; відповідність моделі управління результатами; інноваційність; законність, юридична захищеність; детальний аналіз ефективності їх використання, професійний підхід.

10. Аналіз функціонування системи фінансування зарубіжних закладів вищої освіти показав, що у більшості випадків фінансування державного і приватного секторів вищої освіти забезпечується комбінацією джерел доходу: державні субсидії, приватні пожертвування, плата за навчання студентів, доходи від надання освітніх і дослідницьких послуг тощо.

Для адаптації зарубіжного досвіду у нашій державі необхідно враховувати рівень розвитку національної економіки, тенденції функціонування вітчизняного ринку праці та ринку освітніх послуг, рівень життя людей тощо. Використання зарубіжної практики фінансування університетської освіти можна запровадити в Україні за такими напрямками: удосконалення бюджетного фінансування; розвиток кредитування вищої освіти; запровадження системи фінансування освітньої діяльності за рахунок надання позик; налагодження довгострокових партнерських фінансових

відносин між закладами вищої освіти та бізнесом; розширення державно-приватного партнерства і принципів соціальної відповідальності бізнесу з метою його участі у фінансуванні закладів вищої освіти.

Основні результати першого розділу опубліковані у наукових працях автора [220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 232, 235, 238, 245, 246, 247].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНЮВАННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз сучасного стану фінансового забезпечення надання освітніх послуг вищої освіти

У сучасному світі збільшується значення освіти як важливого чинника формування нової якості не тільки економіки, але й суспільства у цілому. Освіта є фундаментом економіки, заснованої на знаннях, економіки постіндустріального, інформаційного суспільства. Сьогодні освіта – це найважливіший засіб і ресурс становлення креативної особистості, здатної і готової до життя у полікультурному суспільстві, до прийняття відповідальних рішень в умовах вільного вибору.

Ключовим показником оцінки розвитку країни у сучасних умовах є індекс людського розвитку, в якому крім рівня життя і довголіття враховується, також рівень грамотності і освіченості населення держави. На ці показники, безумовно, впливає система вищої освіти у країні, нормальний розвиток якої визначає рівень розвитку суспільства.

Науковці І. Ф. Радіонова та Н. О. Ткаченко зробили висновок про те, що численні емпіричні дослідження підтвердили існування прямого зв'язку між змінами загального освітнього рівня населення країн і темпами економічного зростання [164]. На сьогодні вища освіта має прямий вплив на конкурентоспроможність економіки країни у цілому за допомогою підготовки кваліфікованих кадрів, а також розвитку цілісної, творчої особистості, що є значущим чинником ефективного функціонування економіки країни.

Учений-економіст І. Ю. Єгоров [65] наголошує на тому, що сьогодні роль науки та інновацій постійно зростають. Майже всі високорозвинені країни докладають значних зусиль щодо розвитку наукового та інноваційного потенціалів. Нинішня влада України, визнаючи необхідність переходу до

інноваційної моделі економічного зростання, одним із пріоритетів своєї діяльності теж визначила активізацію інноваційних процесів в економіці та повноцінне використання потенціалу науки в інтересах технологічної модернізації економіки. Подальший розвиток вітчизняної науково-технічної сфери та нарощування інноваційного потенціалу з метою стимулювання процесів економічного зростання є невідкладним завданням всього суспільства [65].

Отже, одним із найважливіших завдань підвищення ефективності економіки України, її модернізації та забезпечення конкурентоспроможності є підготовка кадрів, які користуються попитом як у національній економіці, так і конкурентоспроможних на світовому ринку праці. Як стверджує О. Г. Чумаченко [204], вища освіта повинна забезпечити розвиток інноваційного циклу від стадії фундаментальних досліджень до випуску і реалізації наукомісткої продукції та технологій, формувати і удосконалювати інноваційну інфраструктуру, здійснювати підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців інноваційної сфери.

В. І. Усик вважає, що про ефективність освіти можуть свідчити такі показники як кількість тих, хто навчається (кількість школярів, студентів і т.і.), рівень успішності випускників (кількість тих хто, вступив у ВНЗ чи швидкість працевлаштування після закінчення ВНЗ або ж рівень заробітної плати випускників чи їх шлях зростання по кар'єрних сходинках). Окрім того, варто зауважити, що між витратами на сферу освіти і вигодами від їх вкладення існує часовий лаг у 5–15 років, адже ці витрати стають економічно рентабельними, якщо випускники за кладів освіти показують гарні результати при подальшому навчанні або при працевлаштуванні та реальній можливості застосування отриманих знань на практиці [191, с. 21].

Освіта відіграє і у майбутньому відіграватиме вирішальну роль у розвитку держави. У зв'язку із модернізацією сучасної вищої освіти з метою її інтеграції до європейського освітянського простору оптимізація витрат на фінансування вищої освіти в Україні стає одним із державних пріоритетів її розвитку. Тому

кардинально змінюються не тільки структура, кваліфікаційні вимоги до кадрового складу, умови навчання, а й механізми фінансування вищої освіти країни, що потребує ретельного аналізу для можливості їх максимальної прозорості [204].

Наша держава має розгалужену та потужну систему закладів вищої освіти усіх рівнів акредитації різних форм власності, які здійснюють підготовку, перепідготовку фахівців, підвищення кваліфікації працівників з вищою освітою з великого спектру залузей знань і спеціальностей, яких потребують усі сфери життєдіяльності держави (додатки Е, Ж, З).

На рис. 2.1 проілюстровано процес становлення системи вітчизняної вищої освіти протягом 2010–2018 років, яка формувалася під впливом різноманітних об'єктивних соціально-економічних чинників.

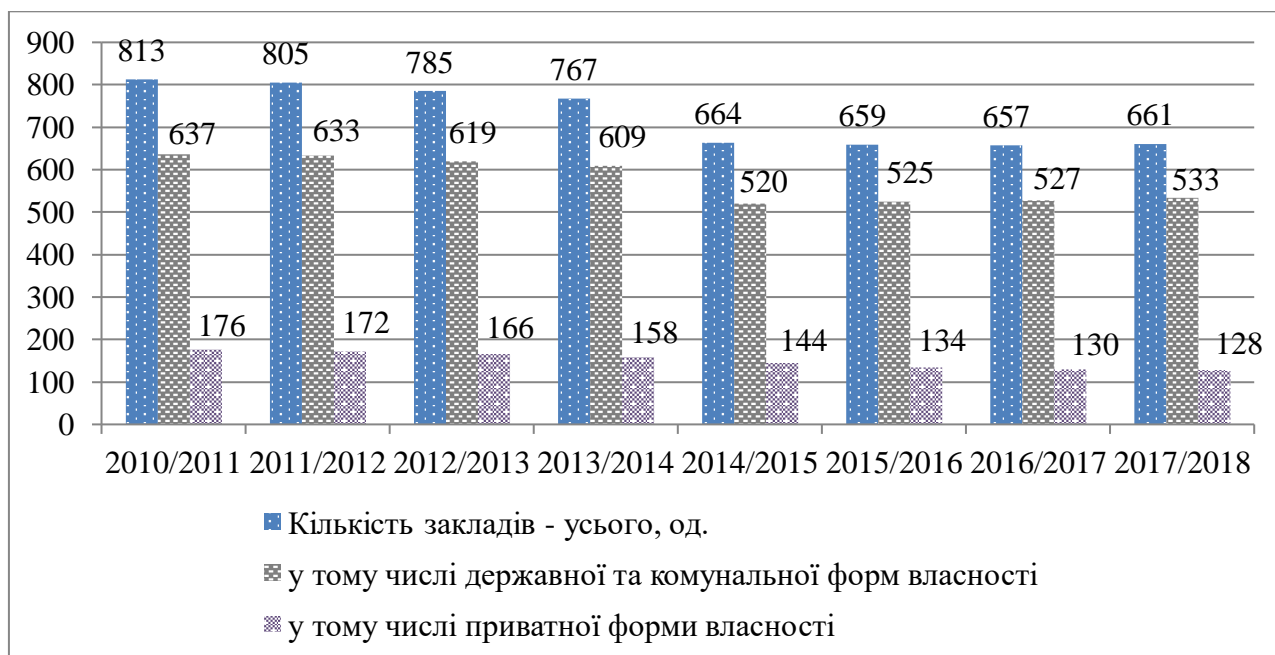

Рис. 2.1. Кількість закладів вищої освіти за формами власності у 2010–2018 рр.

Джерело: складено автором за [37, с. 15].

Аналіз показує, що відбулося скорочення кількості закладів на 18,7 % (з 813 у 2010 р. до 661 у 2017 р.). Результатом політики держави у сфері освіти є також значне зменшення кількості навчальних закладів приватної форми

власності – за цей період їх стало менше майже на третину (27,3 %). У той же час державні та комунальні заклади зменшились на 16,3 % – з 637 до 533.

Необхідно підкреслити, що за період 2010 – 2017 рр. загальна частка закладів вищої освіти, що надають неповну вищу освіту зменшилася з 56,8 % до 55,4 %, а питома вага навчальних закладів, які забезпечують отримання повної вищої освіти має тенденцію до зростання (з 43,2 % до 44,6 %).

Причиною цьому послужила трансформація деякої кількості навчальних закладів I–II рівнів акредитації у структурні підрозділи закладів вищої освіти III–IV рівнів акредитації. Так, якщо у 2010 р. в Україні здійснювали діяльність 483 заклади I–II рівнів акредитації, у тому числі 406 державної та комунальної форм власності, то у 2017 р. їх стало лише 372, у тому числі 321 державний і комунальний заклади [37, с. 16].

Потужними осередками підготовки фахівців вищої кваліфікації є університети, академії, інститути. Як свідчать дані таблиці 2.1, тут також існує аналогічна тенденція до зменшення їх кількості. Так, якщо у 2012 – 2013 роках на ринку освітніх послуг функціонувало 316 закладів вищої освіти (з них 220 перебувало у державній та комунальній власності і 96 – у приватній), то 2017 – 2018 роках їх число зменшилось до 289 (212 державних і 77 приватних).

У результаті цього відбулося зменшення кількості студентів, які у них здобувають освіту – з 1770311 осіб у 2012 р. до 1329964 осіб у 2017 р. або на 24,9 %. У розрахунку на 10000 населення кількість студентів протягом цього періоду зменшилась на 23,4 % (з 410 у 2012 р. до 314 у 2017 р.).

Статистична інформація дає підстави стверджувати, що динаміка контингенту студентів в Україні у абсолютному виразі відображає як закономірності розвитку демографічної структури країни, так і реалізацію державної політики щодо вищої освіти, спрямованої на скорочення кількості навчальних закладів та студентів. Рис. 2.2 ілюструє загальні тенденції обсягів підготовки фахівців закладами вищої освіти протягом 2010–2018 рр. Бачимо, що протягом десяти років (2000–2010) кількість здобувачів вищої освіти

збільшилась з 1402904 осіб у 2000–2001 навчальному році до 2066667 осіб у 2010–2011 навчальному році (22,4 %).

Таблиця 2.1.

Характеристика закладів вищої освіти України (університети, академії, інститути)

Показники	Роки						Відхилення 2017 р. до 2012 р., %
	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	
Кількість закладів - усього, од	316	309	277	288	287	289	-8,8
у тому числі за формами власності державною та комунальною							
приватною	96	91	80	80	78	77	-19,8
Кількість студентів – усього, осіб	1770311	1673287	1437955	1375160	1369432	1329964	-24,9
Прийнято – усього, осіб	331164	337420	291647	259904	253217	264448	-20,2
випущено – усього, осіб	505420	471717	405392	374028	318681	359901	-28,8
Кількість студентів у розрахунку на 10000 населення	410	389	335	322	321	314	-23,4

Джерело: складено автором за [37, с. 16].

У наступному ж десятиріччі спостерігаємо тенденцію поступового зменшення кількості студентів: у 2011–2012 н. р. – 1899138, у 2015–2016 н. р. – 1375160 і у 2017–2018 н. р. – до 1329964 студентів. Отже, протягом 2010–2018 рр. контингент студентів в Україні зменшився на 35,6 %.

Якщо проаналізувати чисельність студентів у розрізі типів закладів вищої освіти, то можна зробити висновок, що у цілому спостерігається тенденція до зменшення як кількості студентів, так і їх питомої ваги в загальному обсязі за всіма типами вищих навчальних закладів, за винятком університетів.

Найбільшу питому вагу у загальній структурі становлять студенти, які навчаються в університетах, академіях, інститутах: 84,3 % у 2017–2018 н. р., що на 1,3 % більше порівняно із 2010–2011 н. р. (додаток Е). Проте у абсолютній величині їх чисельність скоротилась на 736703 особи за рахунок зменшення загальної кількості студентів за всіма типами закладів вищої освіти на 36,4 %.

Також необхідно відмітити тенденцію про скорочення чисельності студентів, які здобувають вищу освіту в технікумах, інститутах, академіях. Питома вага чисельності студентів, які навчаються у коледжах та училищах, залишається майже незмінною з незначними відхиленнями у сторону зменшення.

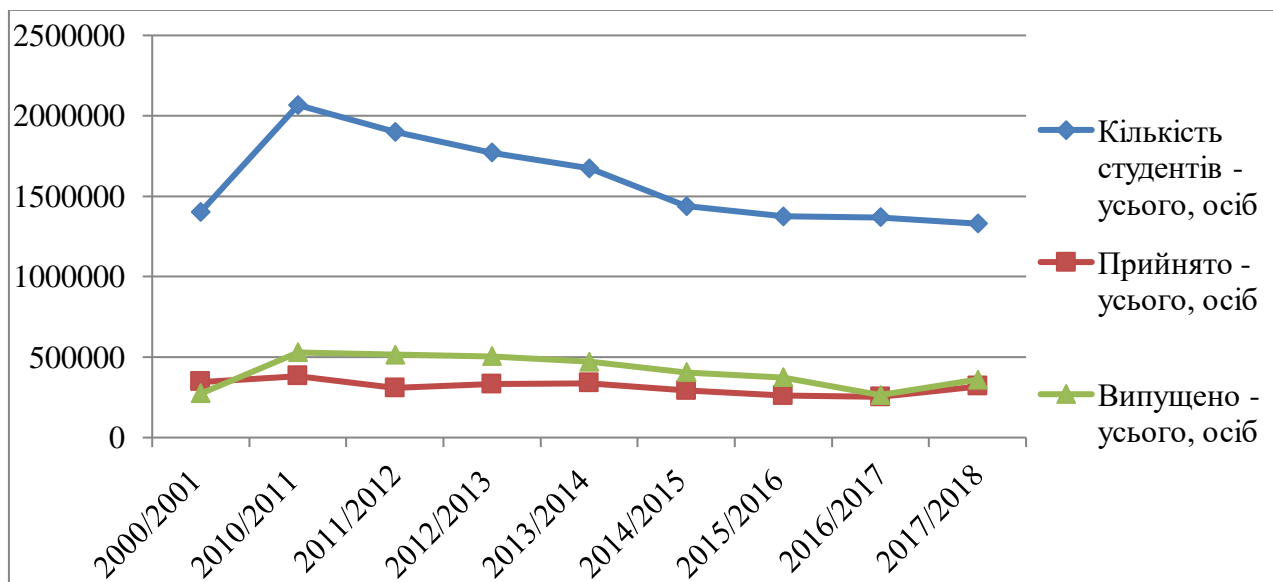

Рис. 2.2. Динаміка підготовки фахівців закладами вищої освіти (університети, академії, інститути) у 2000–2018 рр.

Джерело: складено автором за [37, с. 16].

Серед низки показників освіченості населення країни є чисельність студентів у розрахунку на 10,0 тис. населення. Аналіз показує щорічне зменшення частки студентів, які одержали вищу в університетах, академіях, інститутах серед усього населення (рис. 2.3).

Необхідно відзначити, що на початку 2000-х років відбулося значне зростання кількості підготовлених фахівців. Насамперед, це стало результатом переходу України до демократичних засад у всіх сферах життя та початком становлення ринкової економіки. У той же час, починаючи з 2010 року, зв'язку із загостренням демографічної ситуації у країні і, як наслідок, значним зменшенням числа молоді відповідного віку, кількість студентів закладів вищої освіти почала скорочуватися. Значний вплив тут має також чинник державної політики щодо посилення вимог до діяльності закладів освіти.

Рис. 2.3. Динаміка кількості студентів закладів вищої освіти (університети, академії, інститути) у розрахунку на 10000 населення у 2010 – 2018 рр., осіб

Джерело: складено автором за [37, с. 16].

Відповідно до статті 53 Конституції України, держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам [90].

Для реалізації права громадян на одержання освіти держава використовує бюджетні, податкові, грошово-кредитні та страхові важелі. Серед них найвагомим є бюджетне фінансування закладів освіти. Проаналізувавши рівень розподілу коштів для освіти протягом 2010–2017 років, бачимо нерівномірність надходження коштів. Так, у 2010 р. їх відсоток від ВВП мав максимальне значення і дорівнював 7,4, а, починаючи з 2014 р. почалося його зменшення з 9 до 5,4 % у 2016 р. Хоча у 2017 р. дещо збільшилась величина фінансового забезпечення навчальних закладів у порівнянні із попереднім роком (6,0 % і 5,4% відповідно), але існує стійкий тренд до скорочення витрат

держави для функціонування освіти (рис. 2.4). Таким чином, проведений аналіз свідчить про зменшення обсягів державних витрат на освіту у структурі валового внутрішнього продукту, що не є підтвердженням пріоритетності сфери освіти для держави.

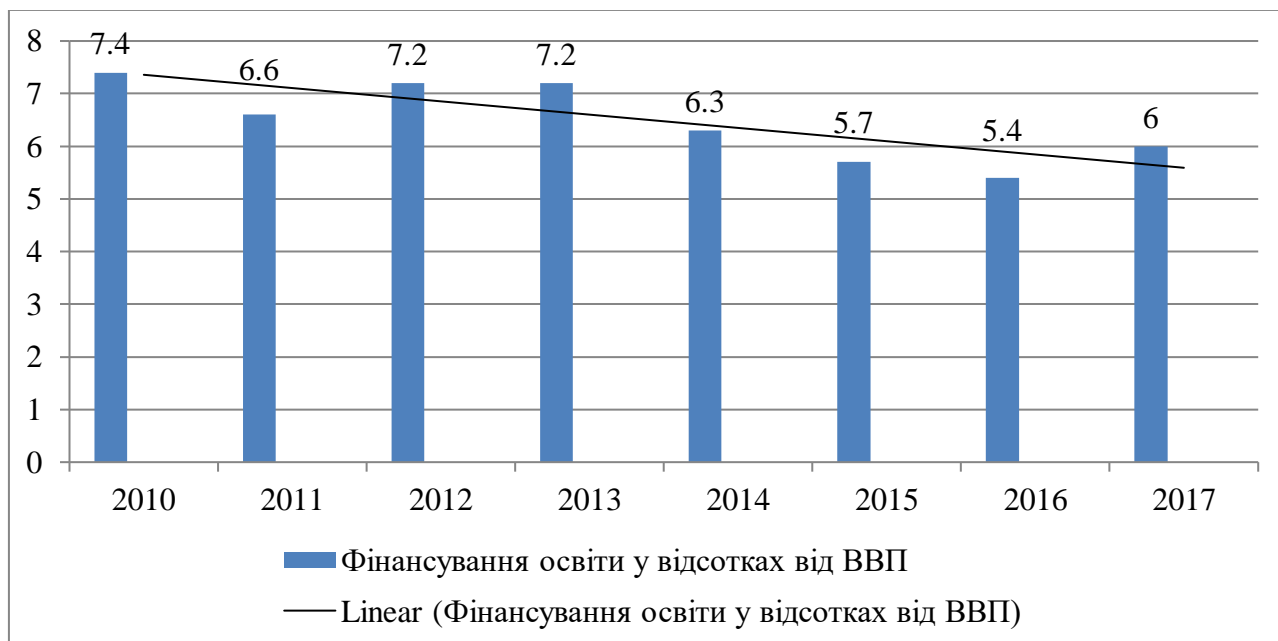

Рис. 2.4. Рівень фінансування освіти в Україні у 2010–2017 рр., % до ВВП
Джерело: складено автором за [37, с. 11].

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [153], розміри бюджетних призначень на підготовку фахівців з вищою освітою, а також на підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів встановлюються у Державному бюджеті України на відповідний рік. Залучені кошти спрямовуються на провадження статутної діяльності закладу вищої освіти в порядку і на умовах, визначених законодавством та статутом закладу вищої освіти. До фінансового плану (кошторису) закладу вищої освіти обов'язково включаються витрати, пов'язані з розвитком матеріально-технічної і лабораторної бази, із забезпеченням ліцензованими програмними продуктами для провадження освітньої і наукової діяльності, а також з проходженням виробничих і переддипломних практик здобувачами вищої освіти [153].

Основним джерелом фінансування видатків на освіту загалом і на вищу освіту, зокрема, є грошові ресурси державного і місцевих бюджетів. Аналіз

видатків зведеного бюджету дає можливість побачити рівень важливості ролі вищої освіти як основної ланки підготовки кадрів високої кваліфікації для національної економіки. Динаміка видатків зведеного бюджету України на фінансове забезпечення вищої освіти показана у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Видатки зведеного бюджету України на вищу освіту у 2010–2017 рр.

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Видатки зведеного бюджету на освіту, всього, млн. грн.	79826,0	86253,6	101560,9	105538,7	100105,6	114193,5	129437,7	177755,7
У тому числі на вищу	24998,4	26619,6	29335,9	30003,1	28340,5	30 981,8	35233,6	38681,1
Частка витрат на вищу освіту у % до:								
– видатків зведеного бюджету	6,6	6,4	6,0	5,9	5,4	4,6	4,2	3,7
– ВВП	2,3	2,0	2,0	2,1	1,8	1,6	1,5	1,6

Джерело: складено автором за [37, с. 18]

Аналізуючи показники фінансування вищої освіти в Україні за 2010 – 2017 рр., можна відзначити, що обсяги видатків постійно зростають – з 79826,0 млн. грн. у 2010 році до 177 755,7 млн. грн. у 2017 р., тобто на 97929,7 млн. грн. або 44,9 %.

Учені вказують, що таке зростання обсягів фінансування вищої освіти пояснюється збільшенням чисельності студентів вищих навчальних закладів, підвищенням оплати праці педагогічних і науково-педагогічних кадрів та стипендіального фонду студентів. При цьому слід відмітити, що бюджетне фінансування закладів вищої освіти відбувається на основі застосування методу кошторисного фінансування, який передбачає жорстку регламентацію використання фінансових ресурсів, що, в свою чергу, обмежує самостійність і гнучкість у використанні отриманих коштів [113, с. 90–91].

Разом з тим, частка витрат на вищу освіту у відсотках до видатків зведеного бюджету у цей період мала тенденцію до зниження – від 6,6 % у 2010 р. до 3,7 % у 2017 році.

Отже, як видно, державна влада вважає витрати на освіту компонентом соціальної політики, а не інвестування у людський капітал, що загрожує розвитку країни у майбутньому. Процеси бюджетної децентралізації, які розпочались у 2015 році, спричинили закономірність обмеження частки видатків на освіту з державного бюджету і, у свою чергу, зумовили збільшення видатків місцевих бюджетів.

Усе це вплинуло на загальну чисельність студентів і, особливо, на кількість студентів, які навчаються на місцях державного замовлення. На додатку II та рис. 2.5 бачимо, що протягом останніх років відбувається процес неухильного зменшення частки українських студентів, які здобувають вищу освіту за державні кошти – у 2010–2011 навчальному році їх було 798571 осіб, а у 2017–2018 році це число скоротилося до 608625 (на 23,8 %).

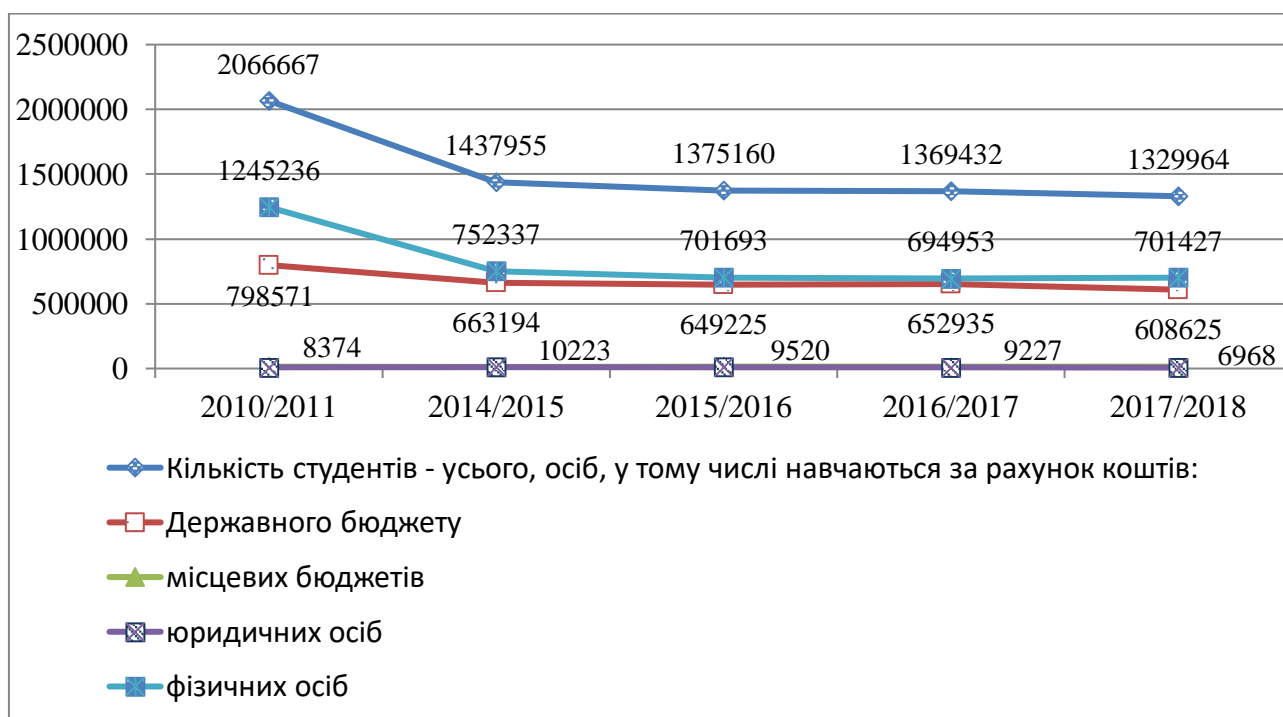

Рис. 2.5. Кількість студентів закладів вищої освіти (університети, академії, інститути) у 2010–2018 рр. за джерелами фінансування їх навчання, осіб

Джерело: складено автором за [37, с. 18].

У абсолютному виразі це складає 189946 осіб. Як ми уже відзначали, найголовнішою причиною цього є політика держави щодо зменшення величини фінансування вищої освіти та вирішення частини цієї проблеми за рахунок коштів фізичних осіб.

Це є свідченням державної політики щодо стимулювання розвитку конкурентних засад та поступової комерціалізації інституту вищої освіти. Для цього застосовується модель часткового впровадження ринкових відносин у сфері вищої освіти, що має на меті зменшення обсягів її фінансування державою і зростання частки приватного фінансування, у першу чергу за рахунок коштів споживачів освітніх послуг.

Проведений аналіз чисельності студентів закладів вищої освіти за джерелами фінансування їх навчання у розрізі регіонів України (додатки К, Л; табл. 2.3) показують, що як у 2010–2011, так і у 2017–2018 навчальних роках найбільша кількість студентів, які навчаються за рахунок державного замовлення, припадає на м. Київ, Харківську, Дніпропетровську, Львівську та Одеську області. Це зумовлено тим, що саме в цих регіонах знаходиться значна кількість потужних закладів вищої освіти, які мають великі ліцензовані обсяги підготовки бакалаврів і магістрів з широкого спектру спеціальностей та спеціалізацій. І, навпаки, у Кіровоградській, Житомирській, Закарпатській, Чернівецькій, Херсонській областях розташовані навчальні заклади, у яких за кошти державного бюджету навчається найменша кількість студентів.

Якщо проаналізувати чисельність студентів за регіонами України, які навчаються за кошти фізичних осіб, то необхідно відзначити, що найбільша їх кількість зосереджена у м. Києві (331504 особи у 2010/2011 н.р. та 191022 особи у 2017/2018 н.р.), Харківській, Одеській, Львівській та Дніпропетровській областях (137032 та 80134, 75856 та 52975, 72382 та 51375, 79284 та 42170 осіб відповідно), а найменша – у Кіровоградській, Луганській, Чернігівській та Волинській областях (11028 і 3757, 56435 і 7705, 12971 і 6550, 14435 і 8248 осіб відповідно).

Кількість студентів закладів вищої освіти на початок 2010/2011 та 2017–18 навчальних років, за джерелами фінансування їх навчання та регіонами, осіб

Регіони	Усього		У тому числі навчаються за рахунок							
			державного бюджету		місцевих бюджетів		органів державної влади, юридичних осіб		фізичних осіб	
			2010/2011	2017/2018	2010/2011	2017/2018	2010/2011	2017/2018	2010/2011	2017/2018
Україна	2129835	1329964	815211	608625	20956	12944	8502	6968	1285166	701427
Вінницька	47707	35408	13870	15171	–	–	–	–	19589	20237
Волинська	33459	18227	11318	9979	–	–	–	–	14435	8248
Дніпропетровська	25754	94359	65205	50674	2377	1391	835	124	79284	42170
Донецька	147701	24337	54286	13048	–	44	212	2	78652	11243
Житомирська	133150	20406	9674	8652	–	557	103	9	17076	11188
Закарпатська	27646	20727	10165	8303	5	–	15	3	13207	12421
Запорізька	23392	60086	27310	22637	–	522	146	28	64827	36899
Івано-Франківська	92283	30491	11620	10266	–	–	–	–	28569	20225
Київська	40189	21751	15069	13329	1	–	–	–	15836	8422
Кіровоградська	30907	8857	8704	5087	3	1	64	12	11028	3757
Луганська	19799	16774	31455	8992	–	–	216	77	56435	7705
Львівська	88106	108744	64259	56779	–	25	427	565	72382	51375
Миколаївська	137068	25045	15666	12759	–	–	–	–	20105	12286
Одеська	35771	93382	50369	40406	881	–	–	1	75856	52975
Полтавська	127175	39878	17841	14157	–	–	93	30	35882	25691
Рівненська	53816	26095	16209	12067	–	–	66	–	22907	14028
Сумська	39182	30462	18901	17122	–	–	58	276	27301	13064
Тернопільська	46260	33532	15077	14418	2450	1084	–	19	30006	18011
Харківська	47533	154179	93035	71834	2039	2006	–	205	137032	80134
Херсонська	232660	20271	11951	8244	–	–	–	–	16568	12027
Хмельницька	28519	26333	16083	12092	–	1707	–	–	25618	12534
Черкаська	43436	31400	19984	14799	–	1144	–	–	21077	15457
Чернівецька	41061	21802	9985	8044	–	–	–	–	17089	13758
Чернігівська	27074	15618	9944	9053	–	–	–	15	12971	6550
м. Київ	22915	351800	180591	150713	4215	4463	5501	5602	331504	191022

Джерело: складено автором за [139, 140]

Така ситуація обумовлена чисельністю населення у цих адміністративно-територіальних одиницях, а також регіональними відмінностями у рівні

соціально-економічного розвитку, обсягах безробіття різних професійних та демографічних груп населення, доходів фізичних осіб та інших показників.

За результатами проведеного дослідження необхідно відзначити, що особливе місце серед регіонів України щодо фінансування навчання здобувачів вищої освіти займає м. Київ. Причиною цього є столичний статус міста, його потужний соціально-економічний, культурний і ресурсний потенціал, а також велика кількість закладів вищої освіти. Це об'єктивно зумовлює переваги для міста Києва для фінансового забезпечення навчання у порівнянні з іншим регіонами щодо отримання коштів як з державного бюджету, так і від фізичних осіб, які фінансують навчання.

На основі статистичної інформації, оприлюдненої Державною службою статистики України, здійснено аналіз структури джерел фінансування підготовки фахівців вищої кваліфікації у вітчизняних навчальних закладах у 2010–2018 рр. (рис. 2.6).

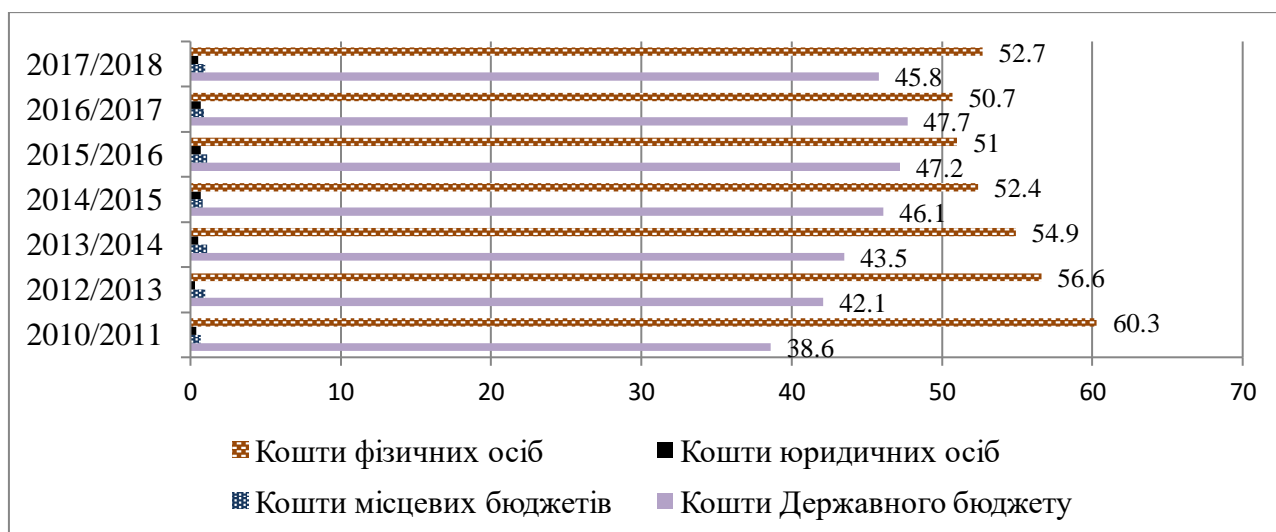

Рис. 2.6. Кількість студентів закладів вищої освіти (університети, академії, інститути) у 2010–2018 рр. за джерелами фінансування їх навчання, %

Джерело: складено автором за [37, с. 16]

Необхідно наголосити на тому, що у системі фінансового забезпечення вітчизняних закладів вищої освіти сформувалася загальна тенденція нерівномірності розподілу часток державного і приватного каналів надходження коштів до університетів. На цей процес впливає низка

економічних, соціальних і політичних чинників: загальна макроекономічна ситуація в країні, рівень реформування основних сфер життєдіяльності і наявність політичної волі у владних структур щодо їх проведення, нерозвинутість нормативно-правової бази, великі міграційні потоки в інші країни, зовнішні загрози безпеці держави та потреба боротьби з ними тощо.

Разом з тим, витрати держави і фізичних осіб на освіту протягом останніх років здійснювались майже на паритетних засадах (відмінності у межах 10 %), а найбільша різниця між джерелами фінансування була зафіксована у 2010–2011 навчальному році і складала 21,7 % (38,6 % – кошти державного бюджету і 60,3 % – фізичних осіб).

У науковій літературі вказується на існування загальної світової тенденції щодо поступового перенесення тягаря фінансування вищої освіти на приватних інвесторів, передусім студентів та їх родини. У багатьох країнах світу активно розвивається інститут субсидювання отримання вищої освіти через достатньо розвинуту систему освітнього кредитування (субсидювання, студентські позики) [177, с. 121].

З руйнацією колишньої системи та переходом країни до ринкової економіки появилася можливість батькам оплачувати навчання своїх дітей за власні кошти. Розширенню цього джерела фінансування закладів вищої освіти сприяла, передусім, як ми уже відзначали, відмова держави від системи безплатного навчання і, більше того, поступове скорочення бюджетного фінансування. Значущими чинниками тут є також розвиток нових форм власності і господарювання і, разом з цим, поява нових професій та збільшення попиту на ринку праці на різноманітних фахівців вищої кваліфікації, збільшення доходів населення і, відповідно, можливостей фінансування навчання на комерційній основі. Великий вплив у цьому процесі виявило збільшення кількості навчальних закладів, передусім, за рахунок приватних, ліцензування нових спеціальностей і спеціалізацій у більшості закладів вищої освіти.

Впроваджуючи і розвиваючи систему платного навчання студентів як джерела поліпшення фінансового стану закладів вищої освіти у зв'язку із недостатністю бюджетних коштів, потрібно враховувати також і її негативні економічні та соціальні наслідки:

– висока ціна за навчання та низький дохід значної частини населення країни. Абітурієнти з малозабезпечених сімей, які мають знання і здібності, через невелику кількість бюджетних місць та відсутність коштів втрачають можливість отримання вищої освіти;

– студенти із сімей із достатнім доходом, без особливих зусиль отримавши статус студентів платної форми навчання, не мають високого рівня мотивації до якісного оволодіння знаннями, уміннями і навичками. У кінцевому результаті це відображається на рівні здобутих знань, сформованих компетентностей майбутніх фахівців.

Проаналізуємо чисельність студентів університетів, академій, інститутів, які одержують освіту за кошти фізичних осіб (додатки И, К; рис. 2.5). Вивчивши статистичні дані, бачимо, що найбільша чисельність цієї категорії була у 2010–2011 н. р. – 1245236 студентів. Починаючи з наступного навчального року, відбувався процес зменшення їх кількості: у 2014–2015 н. р. – 752337, у 2016–2017 н. р. – їх уже стало 694953 особи. Загалом, якщо у 2010–2011 н. р. їх кількість становила 1245236 осіб, у 2014–2015 н. р. – 752337 осіб, то у 2017–2018 н. р. ця цифра зменшилась до 701427 осіб. Це на 92802 особи більше, ніж кількість студентів, які навчаються за державні кошти.

Аналогічні тенденції бачимо, здійснивши аналіз результатів прийому студентів до університетів, академій, інститутів на початковий цикл навчання за джерелами його фінансування протягом 2010–2018 рр. (табл. 2.4).

Насамперед, відзначимо те, що у 2017 році майже на третину (30,7 %) порівняно з 2010 роком зменшився загальний прийом студентів. Також більше, ніж удвічі менше (на 52,3 %) стало тих, хто вступив до навчальних закладів з тим, щоб навчатися за кошти юридичних осіб. На 49121 особу зменшилась

кількість студентів за бюджетним фінансуванням і на 67170 – за рахунок коштів фізичних осіб.

Таблиця 2.4

Прийом студентів до закладів вищої освіти (університети, академії, інститути) на початковий цикл навчання за джерелами фінансування у 2010–2018 рр.

Показники	Навчальні роки					Відхилення 2018 р. до 2010 р., %
	2010/11	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	
Кількість прийнятих на навчання – усього, осіб	381362	291647	259904	253217	264448	– 30,7
у тому числі для навчання за рахунок коштів державного бюджету	170616	147502	134194	126839	121495	– 28,8
місцевих бюджетів	3360	2615	2864	2776	3186	– 5,2
юридичних осіб	941	763	765	651	492	– 52,3
фізичних осіб	206445	140767	122081	122951	139275	– 32,5
Питома вага прийнятих на навчання (%) за рахунок коштів державного бюджету	44,8	50,5	51,6	50,0	45,9	1,1
місцевих бюджетів	0,9	0,9	1,1	1,1	1,2	0,3
юридичних осіб	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2	–
фізичних осіб	54,1	48,3	47,0	48,6	52,7	– 1,4

Джерело: складено автором за [37, с. 16]

Стан структури джерел фінансування навчання студентів закладів вищої освіти протягом 2010–2018 рр. проілюстровано на рис. 2.7. Бачимо, що чисельність студентів, навчання яких фінансувалось державою збільшилась з 38,6 % у 2010–2011 навчальному році до 45,8 % у 2017–2018 навчальному році. У той же час, частка тих, хто здобував вищу освіту за кошти фізичних осіб зменшилась на 7,6 %. Протягом цього періоду практично незмінною була кількість студентів, які отримували фінансування з місцевих бюджетів і та за кошти юридичних осіб – у межах 0,4–1,0 %%. Усі ці результати також є вагомим доказом трансформаційних процесів вітчизняної системи вищої освіти, найголовнішими закономірностями яких є зменшення кількості студентів та обсягів фінансових ресурсів, які виділяє держава для потреб вищої школи.

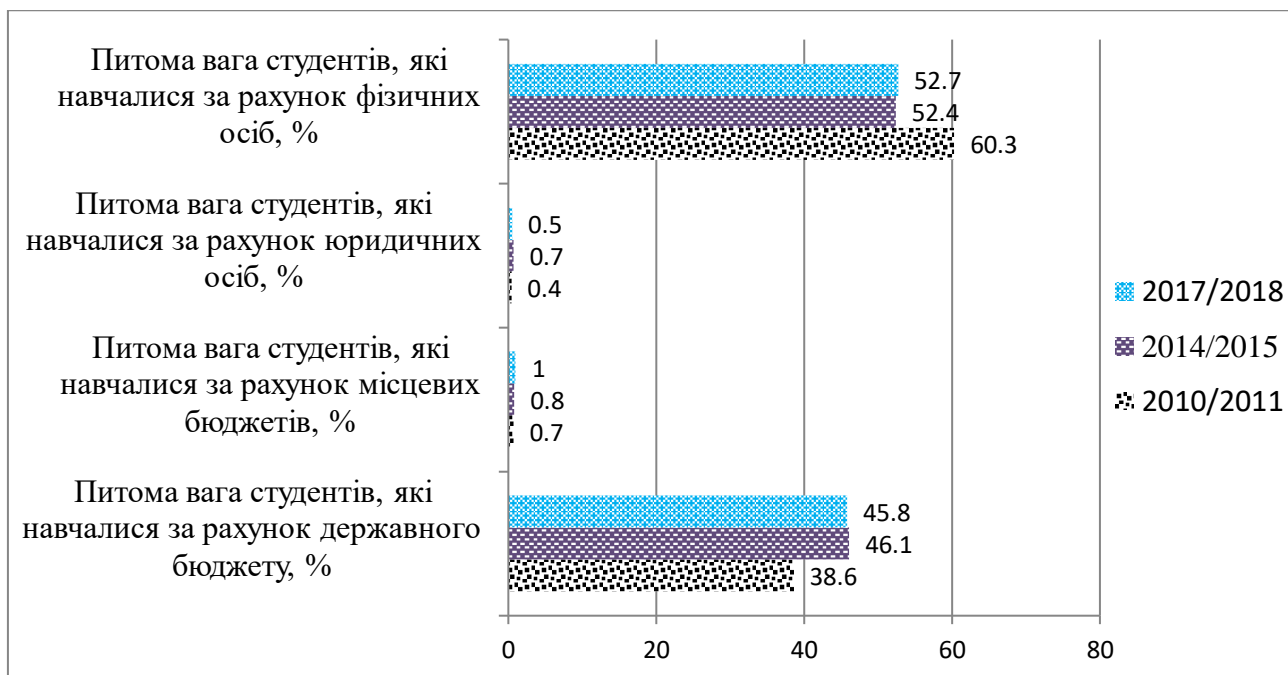

Рис. 2.7. Кількість студентів закладів вищої освіти (університети, академії, інститути) у 2010–2018 рр. за джерелами фінансування їх навчання, %
Джерело: складено автором за [37, с. 18]

Таким чином, протягом останніх років відбулися структурні зміни у фінансуванні вищої освіти – зменшення державного фінансування і розширення частки приватного фінансування. Для його ефективного впровадження потрібно використовувати зарубіжний досвід, зокрема, важливе значення тут має децентралізація та дерегуляція системи оплати вартості навчання на основі впровадження ваучерної системи, створення чартерних коледжів, використання змішаних статусів шляхом запровадження державними навчальними закладами надання освітніх послуг на платній основі та отримання приватними навчальними установами права участі у спеціальних державних програмах обумовлює оновлення системи освіти [128].

В реалізації бюджетної політики держави одним із джерел фінансування закладів вищої освіти є місцеві бюджети. Місцеві бюджети використовуються державною владою для вирішення різноманітних соціально-економічних завдань. Прийнята у 2014 році Кабінетом міністрів України Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [91] розширює фінансові можливості місцевих органів влади на засадах

децентралізації, гнучкості та динамічності бюджетних методів регулювання відповідно до цілей і завдань регіонального розвитку.

Об'єктивною основою використання місцевих бюджетів як економічного методу регулювання є можливість шляхом оптимального перерозподілу грошових коштів впливати на процеси суспільного відтворення, визначати сутність економічних процесів у регіоні, контролювати своєчасність та обсяги надходження фінансових ресурсів у розпорядження органів місцевого самоврядування.

Разом з тим, як свідчать аналітичні дані, чисельність студентів, які здобувають вищу освіту за кошти місцевих бюджетів є невеликою. Починаючи з 2010 року, найбільша їх кількість була зафіксована у 2015–2016 н. р. – 14722 особи, а з наступного періоду починається процес зменшення цих показників: 123317 таких студентів навчалися у 2016–2017 н. р. і 12944 – у 2017–2018 навчальному році.

Нами зроблено прогноз щодо стану фінансування місцевими бюджетами закладів вищої освіти (рис. 2.8).

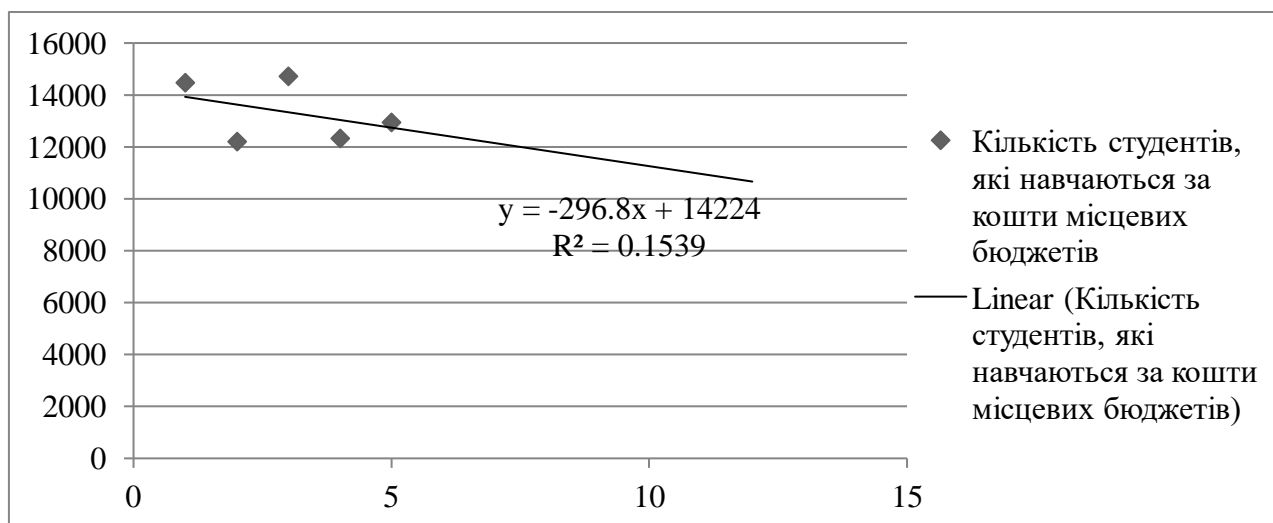

Рис. 2.8. Чисельність студентів до закладів вищої освіти (університети, академії, інститути) у 2010–2018 рр., які навчаються за рахунок місцевих бюджетів

Джерело: складено за [37, с. 16]

Бачимо, що лінія тренду показує тенденцію подальшого звуження частки витрат цього виду бюджету, які виділяються для фінансування навчання студентів. Коефіцієнт детермінації R^2 статистично значущий, тому прогноз є достовірним.

Отже, як на сучасному етапі, так і у найближчій перспективі місцеві бюджети як джерело поповнення фінансових ресурсів закладів вищої освіти (університети, академії, інститути) не є значущим. Очевидно, що органи місцевого самоврядування не схильні витратити грошові кошти для підготовки фахівців різних спеціальностей.

Підготовка спеціалістів вищої кваліфікації може здійснюватись також за рахунок надання коштів юридичних осіб, що є доцільним з точки зору забезпечення їхніх власних потреб у фахівцях потрібних спеціальностей. Але потрібно звернути на те, що серед структури джерел фінансування вищої освіти вклад юридичних осіб має найменшу частку – лише 0,5 %.

Рис. 2.9 показує рівень формування фінансових ресурсів закладів освіти за допомогою цього каналу, а також перспективи його функціонування.

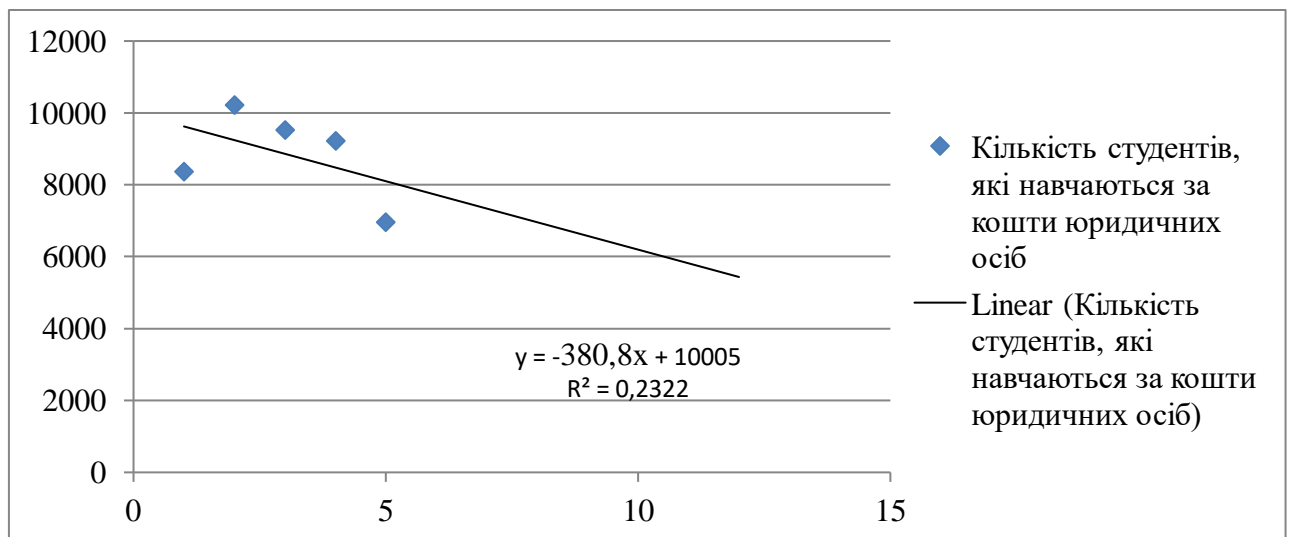

Рис. 2.9. Чисельність студентів закладів вищої освіти (університети, академії, інститути) у 2010–2018 рр., які навчаються за рахунок юридичних осіб

Джерело: складено за [37, с. 16]

Максимальна його величина спостерігалась у 2014–2015 н. р. і становила 10223 студенти, навчання яких фінансувалось юридичними особами. У 2015–

2016 н. р. їх кількість була зменшена до 9520 осіб, а у 2017–2018 н. р. стала дорівнювати 6968. Як бачимо, зовсім невелика кількість представників вітчизняних бізнес-структур фінансують підготовку фахівців. Виявляється, що роботодавцю зручніше скористатися безробітними фахівцями на ринку праці, аніж виділяти кошти на фінансування їх навчання.

У результаті дослідження встановлено, що у перспективі ця тенденція збережеться. Причинами цього є те, що, як стверджують науковці, в Україні відсутня практика державного стимулювання участі корпоративного сектору у фінансуванні вищої освіти. Досі не створено реальних програм заохочення бізнесу до цього: немає податкових пільг, практики співфінансування, відсутні державні гарантії інвестицій в освіту, не запроваджено гарантування банківських кредитів на здобуття освіти [119].

Таким чином, проведений аналіз динаміки формування джерел фінансування університетів, академій, інститутів показує, що протягом 2010–2018 рр. склалася система, яка, в основному, забезпечує їх функціонування. Сучасні навчальні заклади поповнюють свої фінансові ресурси за рахунок коштів державного бюджету, місцевих бюджетів, коштів юридичних осіб та фізичних осіб, що забезпечує можливість їх діяльності з підготовки фахівців та проведення наукових досліджень з метою впровадження інновацій у різні галузі економіки країни.

Реформування системи вищої освіти обумовлює потребу трансформації та удосконалення її механізму фінансування і необхідність розробки і реалізації системи заходів та прийняття оптимальних управлінських рішень, які сприятимуть підвищенню ефективності формування і використання необхідних обсягів грошових коштів. Особливу увагу тут необхідно звернути на забезпечення оптимального співвідношення між бюджетним фінансуванням та іншими джерелами поповнення фінансових ресурсів закладів вищої освіти. У свою чергу, таке співвідношення великою мірою залежить від сутності, чинників і особливостей функціонування механізму фінансування закладів вищої освіти.

2.2. Особливості функціонування механізму фінансування закладів вищої освіти

Реформування вищої освіти і, зокрема, впровадження нових підходів до ролі вищої освіти у розвитку національної економіки стало важливим об'єктивним чинником модернізації системи вищої освіти як на загальнодержавному, так і на рівні окремих закладів освіти.

Найголовнішою рушійною силою, яка виявляє вирішальний вплив на необхідність трансформації вищої школи та її важливої складової – фінансового механізму – вчені вважають ринкову економіку. У зв'язку з цим, потребують подальшого дослідження питання особливостей функціонування ринку послуг вищої освіти та його соціально-економічної сутності, удосконалення механізму фінансування діяльності закладів вищої освіти, реформування внутрішньоуніверситетської системи фінансового управління тощо.

Як ми уже визначили, фінансовий механізм – це сукупність організаційних форм фінансових відносин і методів формування і використання централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів, методів фінансового планування, форм управління фінансами з метою ефективного функціонування закладів вищої освіти.

М. В. Дмитришин [55, с. 14] вказує на, те що фінансовий механізм має дві підсистеми, які відображають узагальнені методи фінансового впливу: фінансове забезпечення та фінансове регулювання. Вплив цього механізму на різні аспекти виробничої і соціальних сфер має кількісну і якісну визначеність.

Кількісна виявляється у обсязі коштів, сформованих із різних джерел на розв'язання певних завдань. Вона характеризує підсистему фінансового забезпечення, що є першоосновою фінансового механізму. Якісна визначеність фінансового механізму виявляється саме у характері розподілу і руху фінансових ресурсів. Вона відображає систему фінансового регулювання, яка забезпечує відповідні пропорції розподілу внутрішнього валового продукту і

фінансових ресурсів. Установлюючи інструменти розподілу, держава вводить у дію фінансові інструменти впливу [55, с. 14].

Науковець вказує, що кількісна і якісна характеристики фінансового механізму визначаються обсягом фінансових ресурсів, зосереджених і витрачених на відповідних рівнях господарського управління і технологію їх зосередження та витрачання. Важливо при цьому правильно обрати саму техніку цих процесів: суб'єкт і об'єкт зосередження і витрачання фінансових ресурсів, показники, ставки, норми, терміни, санкції, пільги – інструментарій здійснення руху фондів грошових засобів. Так, фінансове забезпечення здійснюється методами бюджетного фінансування, самофінансування, кредитування тощо. За бюджетного фінансування до уваги беруться умови визначення обсягів фінансування, періодичність передання коштів, норми певних видів витрат тощо, за кредитування – умови надання кредитів, гарантій і терміни їх повернення, окупність і ефективність кредитів; за самофінансування – розрахунки діяльності та ефективності витрачання власних коштів, їх мобілізації та інші» [55, с. 14].

На наш погляд, саме такі принципові підходи забезпечують можливість об'єктивного аналізу механізму фінансування закладів вищої освіти у сучасних соціально-економічних реаліях. У якості об'єктів аналізу нами обрано університети, які займають провідні місця у зарубіжних та вітчизняних рейтингах. З метою забезпечення об'єктивності і повноти дослідження їх згруповано у чотири групи:

– класичні університети: Дніпровський національний університет ім. О. Гончара (ДНУ), Криворізький національний університет (КрНУ), Сумський державний університет (СДУ), Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича (ЧНУ);

– технічні університети: Вінницький національний технічний університет (ВНТУ), Запорізький національний технічний університет (ЗНТУ), Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

(НТУ «ХП»), Національний університет кораблебудування ім. адмірала Нахімова (НУК);

– аграрні університети: Полтавська державна аграрна академія (ПДАА), Таврійський державний агротехнологічний університет (ТДАТУ), Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка (ХНТУСГ), Херсонський державний аграрний університет (ХДАУ);

– педагогічні університети: Бердянський державний педагогічний університет (БДПУ), Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка (ТНПУ), Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини (УДПУ), Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди (ХНПУ).

Аналіз функціонування механізму фінансування закладів вищої освіти здійснимо на основі оприлюдненої ними фінансової та бюджетної звітності відповідно до вимог Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності»: баланс (форма №1-дс); Звіт про фінансові результати (форма №2-дс); Звіт про надходження та використання коштів загального фонду (форми №2д, №2м); Звіт про надходження і використання коштів, отриманих як плата за послуги (форм №4-1д, №4-1м); Звіт про надходження і використання коштів, отриманих за іншими джерелами власних надходжень (форми №4-2д, №4-2м); Звіт про надходження і використання інших надходжень спеціального фонду (форми №4-3д, №4-3м) [151].

Першочерговим завданням вважаємо потребу вивчення рівня і тенденцій їх бюджетного фінансування, оскільки, як уже було зазначено, це джерело для більшості закладів вищої освіти державної форми власності є пріоритетним у формуванні власних фінансових ресурсів.

Як свідчать дані додатку Н, табл. Н.1, серед усіх університетів, фінансова діяльність яких була проаналізована, найбільший обсяг коштів із загального фонду державного бюджету протягом 2014–2017 років було виділено Національному технічному університету «Харківський політехнічний інститут»

та Дніпровському національному університету ім. О. Гончара, оскільки ці заклади є потужними навчально-науковими центрами, які мають великий освітньо-культурний потенціал, готують фахівців за багатьма спеціальностями і мають значну кількість студентів.

За період з 2014 р. по 2017 р. обсяг фінансування видатків із загального фонду державного бюджету збільшився у всіх університетів, окрім Криворізького національного університету, де коштів виділено на 59,5 млн. грн менше, ніж на початку періоду. Це пов'язано із тим, що відбулася масштабна реорганізація університету шляхом відокремлення від нього структурних підрозділів.

Серед класичних університетів значне збільшення надходжень із державного бюджету спостерігається до Сумського державного університету – 233082240,00 грн. у 2017 році, що на 144958570,00 грн. більше порівняно із 2014 роком. Проте така ситуація не характеризує реальне збільшення фінансування університету, а є результатом входження до його структури колишньої Української академії банківської справи. Найбільше збільшення коштів бачимо у Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича – на 80,6 млн. грн. більше у 2017 році порівняно із 2014 роком.

Серед групи технічних університетів лідируючі позиції займає Запорізький національний технічний університет, якому держава у 2017 році збільшила обсяг надходжень із загального фонду на 74,9 млн. грн. (59 %), оскільки у його складі, окрім Токмацького механічного технікуму, машинобудівного, фізико-технічного, економіко-гуманітарного інститутів та інституту інформатики та радіоелектроніки, засновано Запорізький регіональний центр політехнічної освіти, до складу якого входять більше 40 коледжів, шкіл, ліцеїв, технікумів м. Запоріжжя та області (рис. 2.10).

Найбільше абсолютне відхилення у державному фінансуванні серед аграрних університетів спостерігаємо у Харківському національному технічному університету сільського господарства імені П. Василенка – у 2017 р. його сума зросла до 68118500,00 грн з 48240728,00 грн у 2014 році, що на

29,2 % більше порівняно із 2017 роком. Також має позитивну динаміку у фінансуванні Полтавська державна аграрна академія – збільшення за аналогічний період на 51,7 %.

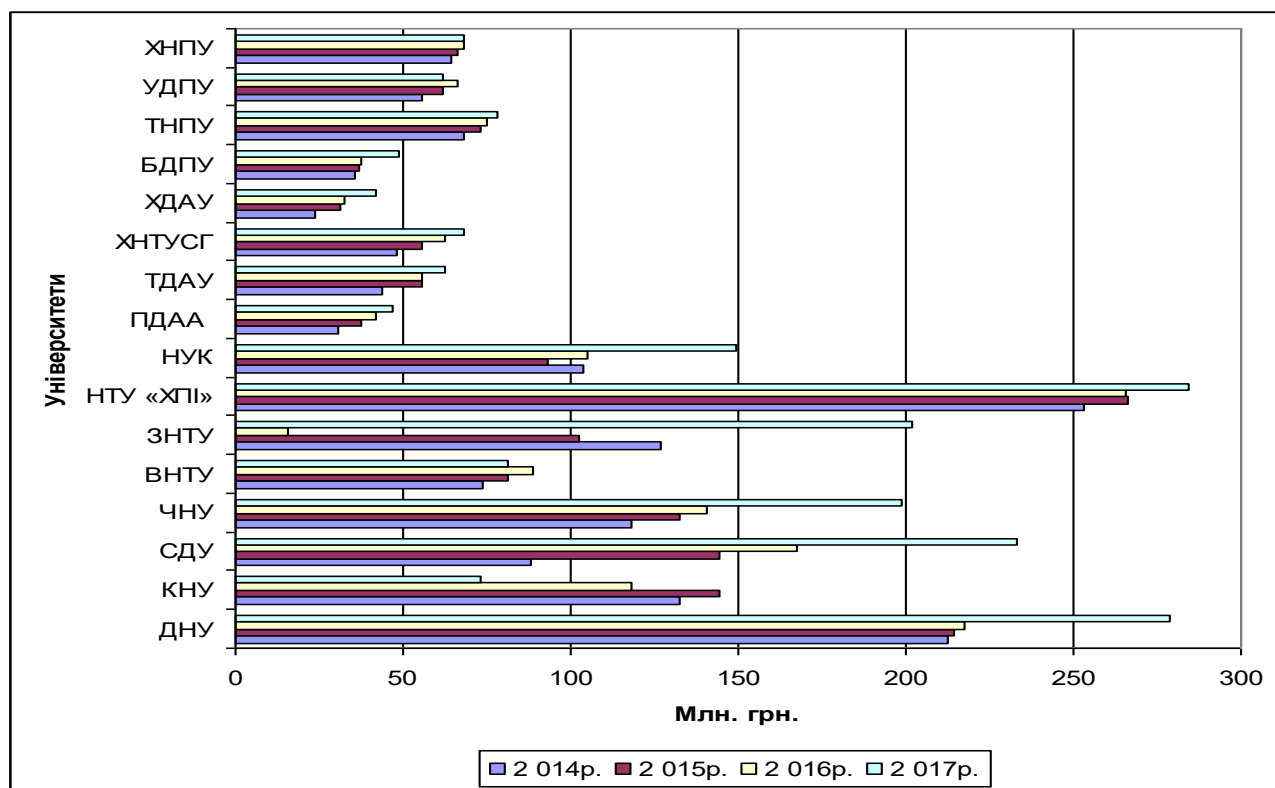

Рис. 2.10. Динаміка надходжень коштів у заклади вищої освіти із загального фонду бюджету за КПКВК 2201160 у 2014 – 2017 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Серед педагогічних закладів спостерігається найбільше зростання надходжень із загального фонду державного бюджету у Бердянського державного педагогічного університету, який отримав у 2014 році 35439814,00 грн., а у 2017 році – 48676824,00 грн (37,4 %).

Рис. 2.11 ілюструє результати наповнення державою фінансових ресурсів закладів вищої освіти у відсотках протягом 2014–2017 років. Аналіз показує виявлену нерівномірність у виділенні державою закладам освіти бюджетних коштів. Це ми можемо пояснити впровадженням в останні роки системи фінансування місць державного замовлення за принципом «гроші йдуть за студентом».

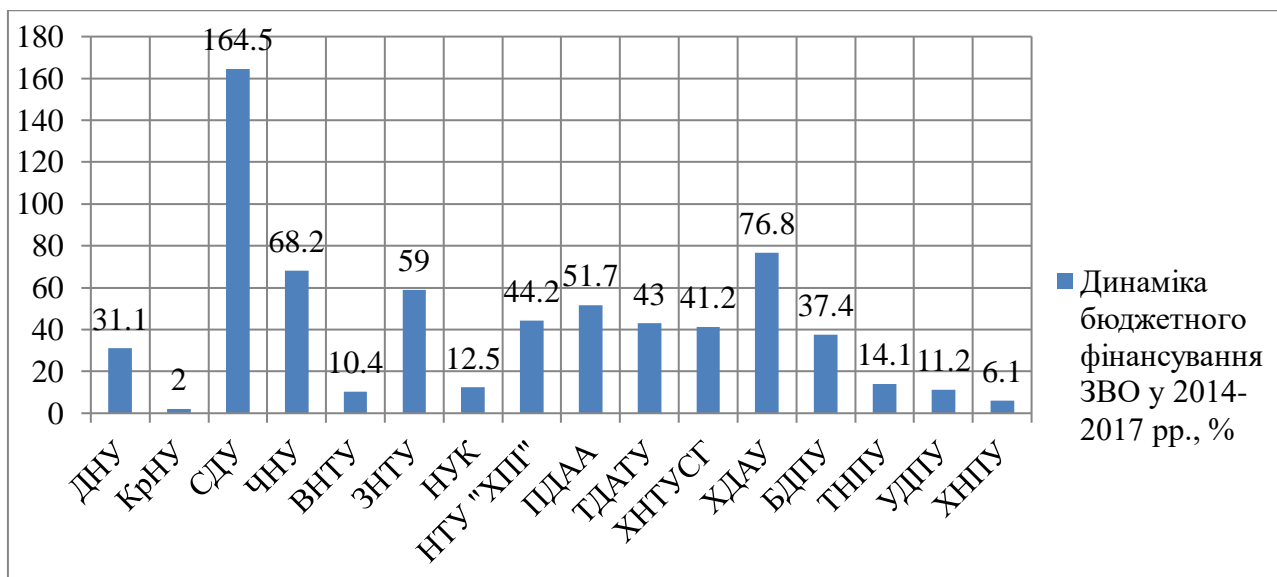

Рис. 2.11. Динаміка бюджетного фінансування закладів вищої освіти у 2014–2017 рр., %

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

У системі змішаного фінансування вищої освіти та за умови зменшення частки надходження грошей із державного бюджету розширюється роль позабюджетного фінансування. Кошти, які надходять цим шляхом акумулюються у спеціальних фондах університетів.

За даними фінансової звітності закладів вищої освіти, які ми досліджуємо, протягом 2014–2017 років спостерігаємо позитивну динаміку збільшення обсягу надходжень до спеціальних фондів університетів (додаток Н, табл Н.2; рис. 2.12).

Так, Сумський державний університет отримав на 104292911,19 грн. більше коштів до спеціального фонду у 2017 році, ніж у 2014 році, і є лідером серед університетів. Серед педагогічних закладів вищої освіти за 2017 рік Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини мав на своїх рахунках спеціального фонду 44490175,18 грн., що на 17225730,77 грн. (63,2 %) більше порівняно із 2014 роком. Таврійський державний агротехнологічний університет одержав протягом 2017 року 8366888,76 грн.

коштів від плати за послуги, що надавав споживачам згідно із законодавством, що на 45,2 % більше, ніж у 2014 році.

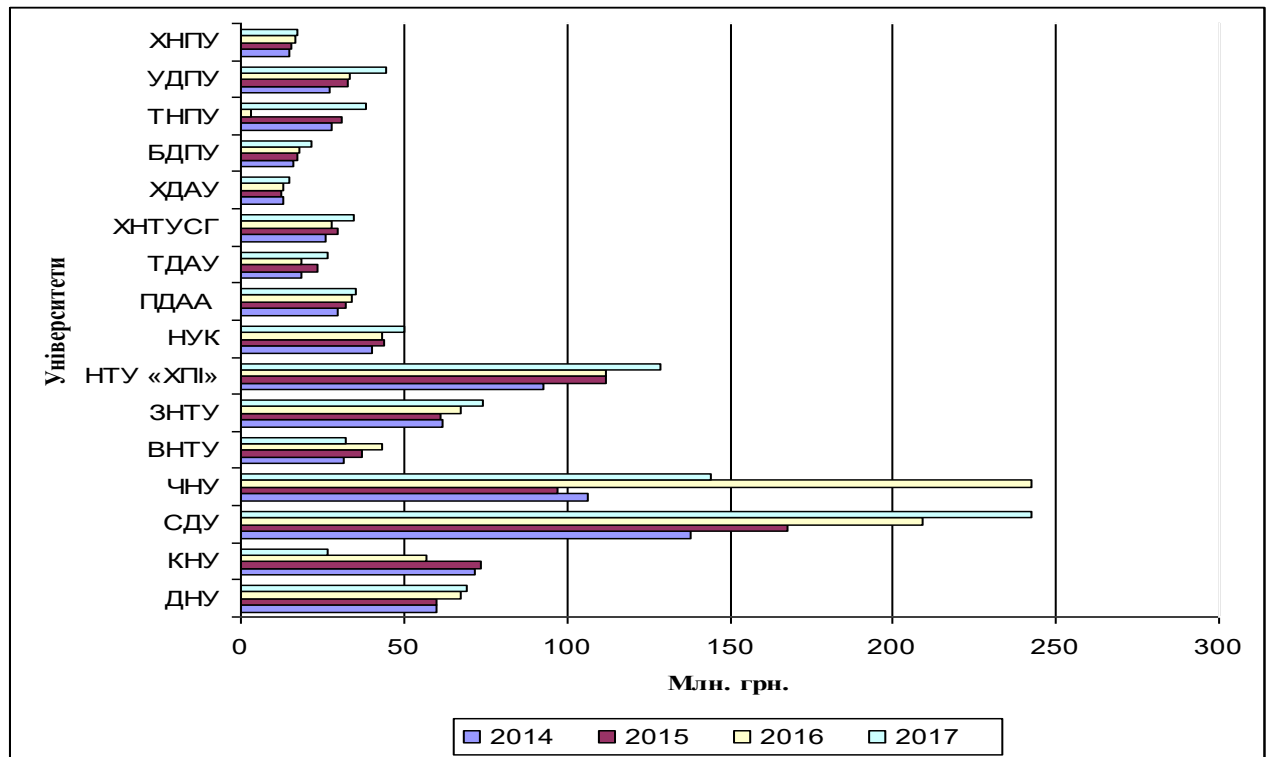

Рис. 2.12. Динаміка надходжень у заклади вищої освіти із спеціального фонду бюджету за КПКВК 2201160 у 2014 – 2017 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Серед технічних університетів Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» на початку періоду (2014 р.) мав на рахунках спеціального фонду 92716881,12 грн., але вже у 2017 році збільшив обсяг цих коштів до 128496785,19 грн. або на 38,6 %.

Порівняно із 2014 роком, Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, Бердянський державний педагогічний університет, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені П. Василенка також збільшили частку коштів спеціального фонду відповідно на 37,7 %, 35,8 %, 35,2%, 31,3 % у 2017 році.

У Криворізькому національному університеті зменшення надходжень до спеціального фонду майже на 45 млн. грн. протягом 2014 – 2017 років

пояснюється реорганізацією університету внаслідок проведеної у 2016 році реорганізації.

У результаті аналізу встановлено, що співвідношення фінансування загального та спеціального фондів має тенденцію до зменшення обох джерел фінансового забезпечення діяльності державних закладів вищої освіти. Це відбувається внаслідок скорочення видатків державного бюджету на функціонування вищої освіти загалом та зниження надходжень за послуги навчання через скорочення контингенту студентів, підготовка яких фінансується фізичними і юридичними особами.

Разом з тим, бачимо, що у 2017 році майже у всіх університетів питома вага спеціального фонду переважає над величиною загального фонду. Особливо така закономірність характерна для системи фінансового забезпечення Дніпровського національного університету ім. О. Гончара, Криворізького національного університету, Харківського національного педагогічного університету ім. Сковороди, Вінницького національного технічного університету, Запорізького національного технічного університету.

На нашу думку, можна погодитися із І. О. Кондратюк, яка вважає: «фінансовий результат загального фонду та відповідної частини спеціального фонду розпорядників бюджетних коштів є виміром витрат фінансових ресурсів держави на фінансове забезпечення державних установ і неринкових некомерційних організацій та вартості спожитих бюджетних ресурсів для виконання їх безпосередніх функцій, а отже є не стільки показником фінансового результату діяльності, скільки індикатором ефективності використання бюджетних коштів» [89, с. 246].

При цьому слід зауважити, вказує О. В. Адамик [2, с. 418], що бюджетна установа не має прав власності на суми асигнувань, які надходять з державного або місцевого бюджету, але вона вільна розпоряджатися сумою прибутку, що утворилася у результаті її фінансово-господарської діяльності. У частині зіставлення доходів загального фонду та доходів за іншими надходженнями розпорядників бюджетних коштів з фактичними видатками, здійсненими за

рахунок відповідних джерел покриття, фінансовий результат діяльності має дорівнювати сумі:

- дебіторської заборгованості на кінець року за вирахуванням дебіторської заборгованості на початок року;
- кредиторської заборгованості на початок року за вирахуванням кредиторської заборгованості на кінець року, що утворилися за коштами загального фонду та/або іншими надходженнями розпорядників бюджетних коштів;
- залишку запасів на кінець року за вирахуванням залишку запасів на початок року, що придбані за рахунок коштів загального фонду та/або інших надходжень розпорядників бюджетних коштів.

Таким чином, досліджуючи процеси функціонування фінансового механізму закладів вищої освіти, важливо проаналізувати стан їх дебіторської та кредиторської заборгованостей як об'єктивних показників ведення фінансово-господарської діяльності та фінансового стану загалом.

З рис. 2.13 видно наявність деяких загальних тенденцій у обсягах дебіторської заборгованості різних закладів освіти. Так, якщо у 2013–2014 рр. вона була практично незмінною у всіх університетів, то починаючи з 2015 р. відбулися процеси різкого її збільшення (особливо у 2016 р.). Вважаємо, що поясненням цьому є погіршення економічної ситуації у країні та пов'язане з нею зменшення обсягів обігових коштів, необхідних суб'єктам господарювання для розрахунків за надані послуги. Також сюди відноситься зниження платоспроможності населення, що вплинуло на обсяги і терміни оплати вартості навчання фізичними особами. Разом з тим, протягом 2017 року величина цього виду заборгованості почали зменшуватися.

За даними додатку Н, табл. Н.3, у 2017 р. порівняно із 2013 р. велике зменшення дебіторської заборгованості досягли заклади освіти: Сумський державний університет – на 363,9 % і Національний університет кораблебудування ім. адмірала Нахімова – на 331,8 %.

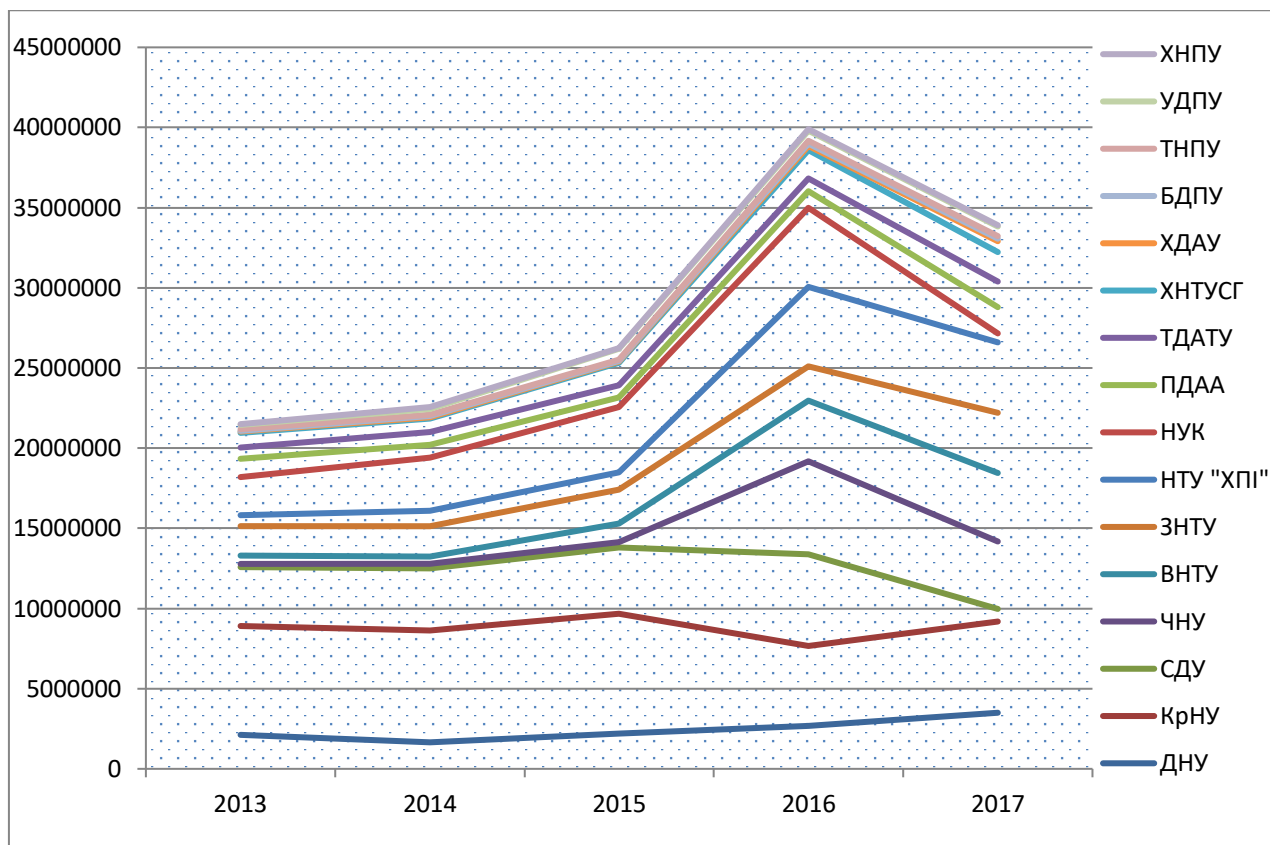

Рис. 2.13. Динаміка дебіторської заборгованості закладів вищої освіти у 2013–2017 рр., грн.

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Велика група університетів збільшила частку цієї заборгованості у структурі своїх фінансових активів: Вінницький національний технічний університет, Херсонський державний аграрний університет, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Бердянський державний педагогічний університет, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Таврійський державний агротехнологічний університет – на 748,2, 700,7, 546,7, 306,2, 123,3, 123,2 %% відповідно.

Як стверджує О. С. Прохорова, найбільш поширеною причиною утворення дебіторської заборгованості в бюджетних установах є несвоєчасна оплата за надані бюджетною установою платні послуги (в тому числі несвоєчасне відшкодування бюджетним установам вартості спожитих орендарями комунальних послуг, проживання в гуртожитках тощо). У багатьох

випадках причиною утворення дебіторської заборгованості є несвоєчасне постачання матеріальних цінностей, надання послуг, виконання робіт (у тому числі у випадках продовження терміну постачання за згодою обох сторін), що пов'язано з поширеною практикою попередньої оплати розпорядниками бюджетних коштів за товарно-матеріальні цінності та прихованим авансуванням послуг, що отримуються [161, с. 101].

Протилежною від дебіторської за фінансовою сутністю є кредиторська заборгованість як заборгованість бюджетного закладу чи установи будь-яким іншим організаціям, установам, бізнес-структурам або фізичним особам, що утворилася під час розрахунків за придбані матеріальні запаси, роботи і послуги, а також у розрахунках з бюджетом і з оплати праці.

Нормативно-правові документи, які регулюють фінансову діяльність, визначають жорсткі межі, у яких мають витратитися бюджетні кошти. Державний заклад освіти у межах своїх бюджетних повноважень не тільки зобов'язаний використовувати доведені йому за кодами класифікації видатків відповідного бюджету ліміти бюджетних зобов'язань на укладення і оплату нових контрактів, інших договорів, що підлягають виконанню за рахунок бюджетних коштів, але й має враховувати необхідність виконання прийнятих і не оплачених на початок року грошових зобов'язань (кредиторської заборгованості) попередніх періодів.

Найбільш поширеними причинами утворення кредиторської заборгованості є неповне фінансування установ, а також прийняття зобов'язань в обсягах, які перевищують доведені бюджетні призначення (в тому числі через затвердження бюджетних асигнувань менше фактичної потреби на утримання установи) [161, с. 101].

Проведемо аналіз рівня кредиторської заборгованості закладів вищої освіти (додаток Н, табл. Н.4). У 2017 р. порівняно із 2013 р. значно зменшився її обсяг майже у всіх університетів: Херсонський державний аграрний університет – на 108216,72 грн або на 3830,3 %, Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка – на 5958574,75 грн або на 2699,3 %,

Бердянський державний педагогічний університет – на 2877426,21 грн або на 1746,0 %, НТУ «Харківський політехнічний інститут» – на 15451122,13 грн або на 1844,5 %, Криворізький національний університет – на 15332021,53 грн або на 1664,7 %.

Серед групи класичних і технічних університетів спостерігаємо нерівномірність обсягів кредиторської заборгованості (рис. 2.14).

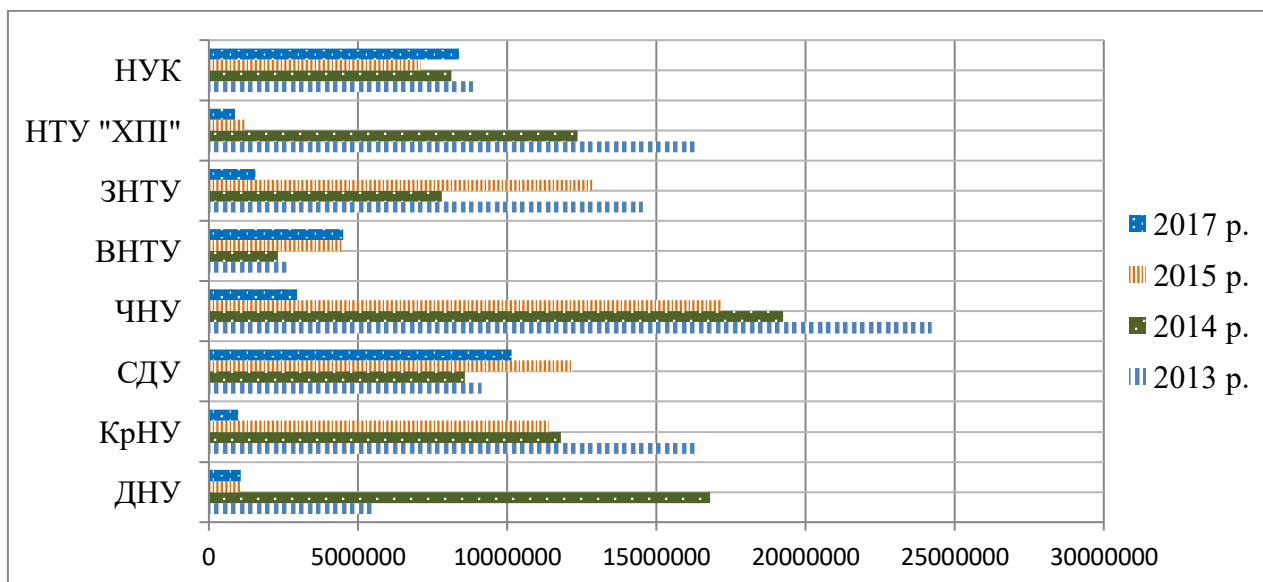

Рис. 2.14. Динаміка обсягів кредиторської заборгованості класичних і технічних університетів у 2013–2017 рр., грн

Джерело: складено за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Наприклад, якщо у 2013 р. у Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича вона становила 24231213,47 грн, то у 2017 р. – лише 2966450,08 грн (зменшення на 816,8 %); Запорізького національного технічного університету – 14538141,82 і 1552711,14 грн відповідно (зменшення на 936,3 %); Дніпровського національного університету ім. О. Гончара – 5462316,56 і 1061465,40 грн відповідно (зменшення на 514,6 %).

Значно менший рівень кредитних зобов'язань мають навчальні заклади іншої групи (аграрні і педагогічні університети) (рис. 2.15). У 2017 році їх величина була такою: Таврійський державний агротехнологічний університет – 454549,95 грн (менше порівняно з 2013 р. на 479,7%), Харківський національний технічний університет сільського господарства імені

П. Василенка – 1527631,75 грн (на 380,3 %), Херсонський державний аграрний університет – 2901,47 грн (на 3830,3 %), Бердянський державний педагогічний університет – 174814,96 грн (на 1746,0 %), Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка – 229236,95 грн (на 2699,3 %).

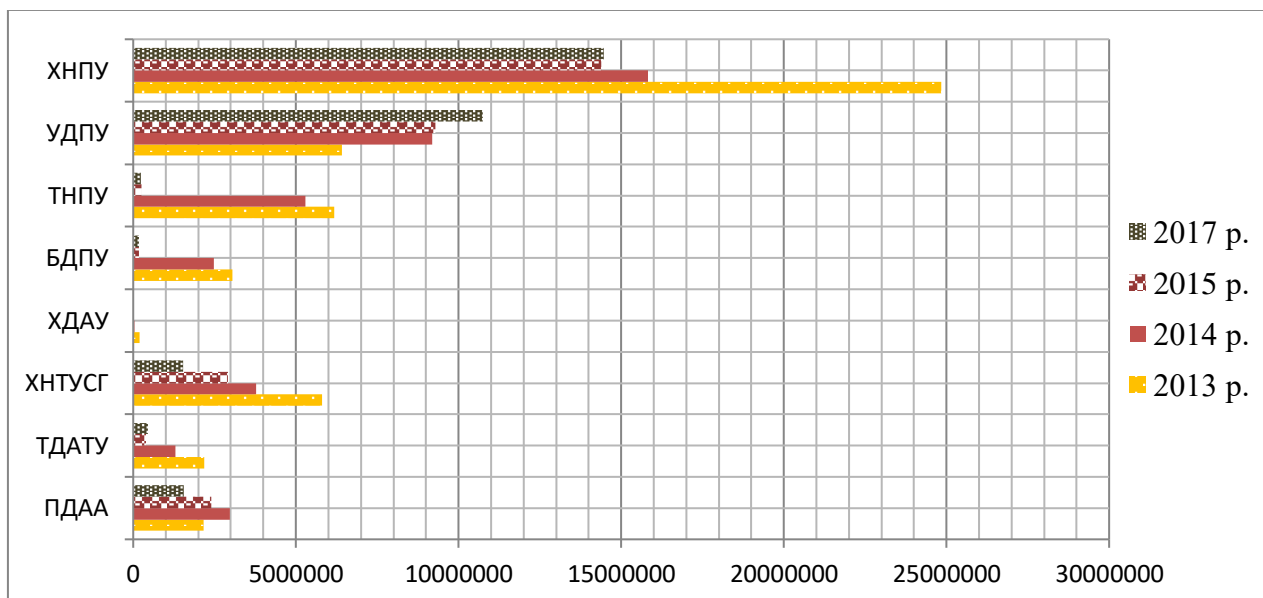

Рис. 2.15. Динаміка обсягу кредиторської заборгованості аграрних і педагогічних університетів у 2013–2017 рр., грн

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Вивчивши обсяги дебіторської і кредиторської заборгованостей закладів вищої освіти, проаналізуємо їх співвідношення. На рис. 2.16, який ілюструє стан фінансової діяльності закладів вищої освіти у 2013 і 2017 рр., бачимо різні підходи до реалізації фінансової політики, зокрема, щодо використання наявних фінансових ресурсів керівництвом університетів. Так, кілька закладів освіти запровадили оптимальний варіант розпорядження фінансовими ресурсами – майже не мали як дебіторської, так і кредиторської заборгованості (Херсонський державний аграрний університет, Бердянський державний педагогічний університет, Таврійський державний агротехнологічний університет, Полтавська державна аграрна академія, Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка).

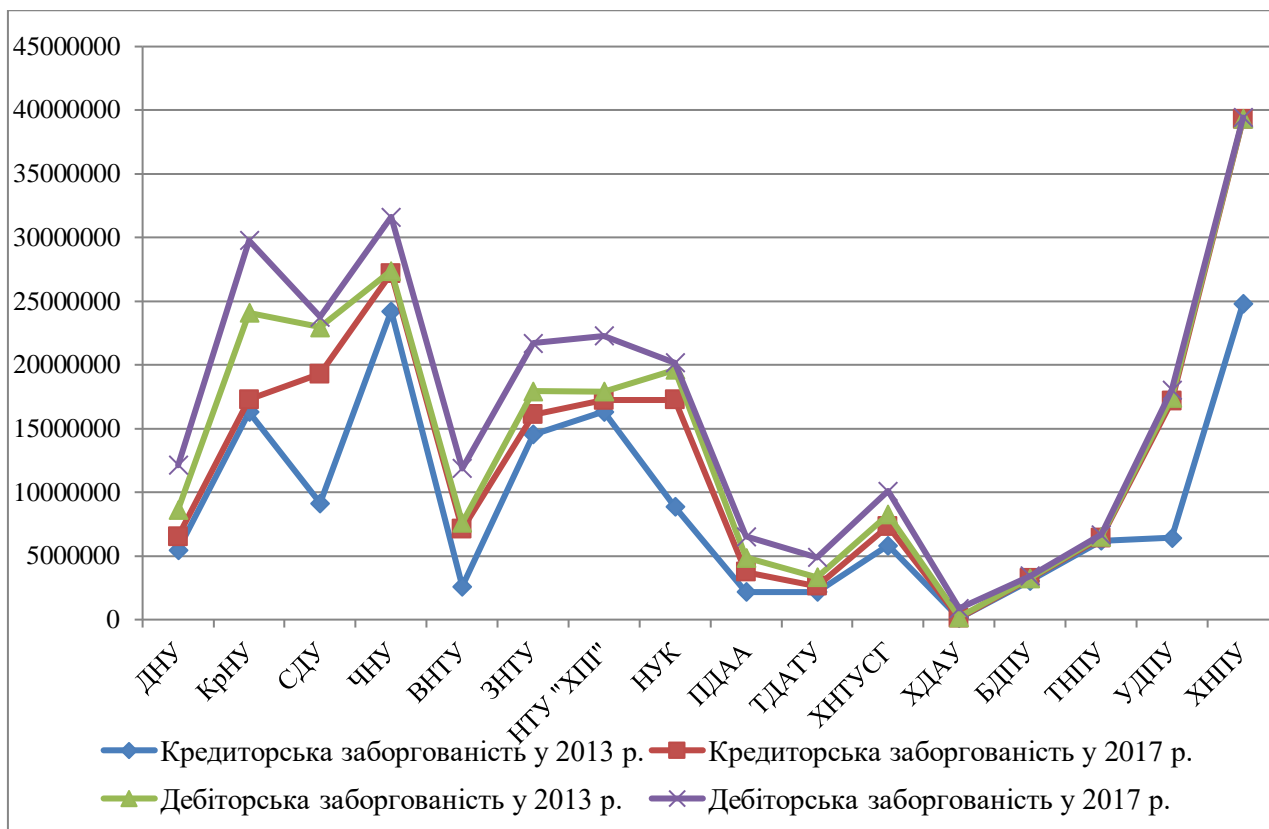

Рис. 2.16. Співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості закладів вищої освіти у 2013 і 2017 рр., грн

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Перевищення частки кредиторської над дебіторською заборгованістю було характерно для Харківського національного педагогічного університету ім. Сковороди (14456734,45 грн кредиторської і 94660,00 грн дебіторської), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (10742417,03 грн кредиторської і 629621,90 грн дебіторської), Національного університету кораблебудування ім. адмірала Нахімова (8382787,28 грн кредиторської і 4931023,14 грн дебіторської), Сумського державного університету (10151789,13 грн кредиторської і 5734540,88 грн дебіторської) (додаток Н, табл. Н.3, Н.4).

Як підкреслюють учені-економісти, перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською означає відволікання коштів з господарського обороту і в подальшому може призвести до необхідності

залучення дорогих кредитів банку і позик для забезпечення поточної виробничої господарської діяльності підприємства. Значне перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською створює загрозу фінансовій стійкості підприємства [118, с. 56]. Усе це характерно також і для бюджетних організацій, у тому числі, і закладів вищої освіти.

Для аналізу стану фінансового забезпечення застосовується коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей, який розраховується за формулою [117]:

$$K_z = \frac{ДЗ}{КЗ} , \quad (2.1)$$

де: ДЗ – дебіторська заборгованість за певний період, грн;

КЗ – кредиторська заборгованість за певний період, грн.

Цей коефіцієнт показує, чи достатньо на підприємстві грошових коштів, які будуть отримані від його дебіторів, для погашення найбільш строкових зобов'язань. Якщо на підприємстві співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості рівне 1, то це вважається нормальним станом розрахунків. За таких умов господарювання – коштів, які будуть отримані підприємством від дебіторів, повністю вистачить для покриття найбільш строкових зобов'язань підприємства перед кредиторами [29, с.124].

Використовуюючи цю формулу, нами було розраховано коефіцієнти співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей закладів вищої освіти у 2013–2017 рр. (табл. 2.5). Передусім, встановлено, що усі університети протягом останніх років забезпечили позитивну динаміку цього показника. Найкраще реалізують фінансову політику стосовно оптимального розпорядження грошовими коштами у Херсонському державному аграрному університеті (у 2013 р. значення коефіцієнта 0,767, а у 2016 р. – 90,715), Дніпровському національному університету ім. О. Гончара коефіцієнт у 2017 р. порівняно з 2013 р. зріс на 16,848, Криворізькому національному університеті Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича – на 5,556, 4,672, 1,941 відповідно.

Динаміка коефіцієнтів співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей закладів вищої освіти у 2013–2017 рр.

№ з/п	Заклади вищої освіти	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2017 р.	Відхилення 2016 р. до 2013 р. (+, -)
1.	Бердянський державний педагогічний університет	0,013	0,029	0,204	0,793	0,780
2.	Вінницький національний технічний університет	0,192	1,948	0,261	0,840	0,648
3.	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара	0,387	0,140	21,483	17,235	16,848
4.	Запорізький національний технічний університет	0,127	0,242	0,163	1,376	1,249
5.	Криворізький національний університет	0,417	0,590	0,657	5,089	4,672
6.	Національний університет кораблебудування ім. адмірала Нахімова	0,268	0,403	0,577	0,588	0,320
7.	НТУ «Харківський політехнічний інститут»	0,041	0,079	0,896	5,597	5,556
8.	Полтавська державна аграрна академія	0,527	0,027	0,238	0,664	0,137
9.	Сумський державний університет	0,401	0,045	0,339	0,564	0,163
10.	Таврійський державний агротехнологічний університет	0,321	0,589	1,956	1,750	1,429
11.	Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка	0,016	0,011	0,388	0,781	0,765
12.	Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини	0,042	0,041	0,072	0,058	0,016
13.	Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди	0,002	0,007	0,004	0,006	0,004
14.	Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка	0,157	0,227	0,485	1,156	0,999
15.	Херсонський державний аграрний університет	0,767	3,444	4,107	90,715	89,948
16.	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	0,008	0,015	0,019	1,949	1,941

Джерело: складено за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

У цілому, у більшості закладів вищої освіти спостерігаємо значне перевищення величини кредиторської заборгованості над дебіторською заборгованістю. Наприклад, у Харківського національного педагогічного

університету ім. Сковороди у 2017 р. коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості становив лише 0,006, в Уманського державного педагогічного університету імені П. Тичини – 0,058, у Сумського державного університету – 0,564, у Національного університету кораблебудування ім. адмірала Нахімова – 0,588.

Така ситуація, на думку окремих вчених-економістів, є свідченням оптимального використання грошових коштів, тому що установа залучає в оборот більше засобів, ніж вона отримує з обороту. Вважаємо, що така практика ведення фінансової діяльності є результатом впевненості керівників про стабільність фінансового стану закладів. Тобто про реальну можливість у визначені терміни оплатити свої поточні і довгострокові зобов'язання.

Принциповою особливістю бюджетних установ є те, що відшкодування ресурсів, затрачених таким суб'єктом господарювання, проводиться не з метою отримання прибутку, а з метою їх відновлення задля здійснення функціональних обов'язків установи, визначених установчими документами. При цьому затрати ресурсів не є передумовою отримання доходу, а засобом здійснення фінансово-господарської діяльності. Ця особливість накладає відбиток і на тлумачення категорії власного капіталу [19, с. 18].

Під власним капіталом бюджетних установ розуміють сукупність активів, що забезпечують їх функціонування із реалізації функцій статутної діяльності. Він є гарантією організації діяльності закладів бюджетної сфери і складається із необоротних активів, активів у малоцінних і швидкозношуваних предметах та результатів виконання кошторисів. Тобто, власний капітал бюджетних установ складається із сум їхніх активів та фінансових результатів діяльності за минулі бюджетні періоди.

Величина необоротних активів і малоцінних предметів визначають стан та ступінь придатності засобів для використання установою, а також вказують на характер фінансування витрат бюджетних установ.

Ще однією важливою характеристикою власного капіталу є те, що бюджетні установи володіють ним протягом тривалого часу, що забезпечує

виконання ним, фактично, функції довгострокового фінансування. У зв'язку із цим, необхідно проаналізувати величину власного капіталу закладів вищої освіти, які є об'єктом аналізу. Вивчивши табл. Н.5 (додаток Н), бачимо, що існують різні тенденції у формуванні власного капіталу університетів. Так, протягом 2013–2017 рр. цей фінансовий показник збільшився у Сумського державного університету (на 499,9 %), Харківського національного педагогічного університету ім. Сковороди (320,4 %), Таврійського державного агротехнологічного університету (291,7 %), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (135,2 %), Бердянського державного педагогічного університету (123,4 %). Практично не змінилась величина власного капіталу у Криворізького національного університету, Вінницького національного технічного університету та Херсонського державного аграрного університету.

Таким чином, під час аналізу стану фінансового забезпечення закладів вищої освіти важливою складовою є визначення вартості необоротних активів. Порядок обліку необоротних активів бюджетних установ визначено Інструкцією з обліку основних засобів та інших необоротних активів бюджетних установ, затвердженою наказом ДКУ від 17.07.2000 р. № 64 [71], у якій вказано, що необоротні активи бюджетних установ – це матеріальні й нематеріальні ресурси, що належать установі та забезпечують її функціонування, термін корисної експлуатації яких, як очікується, становить понад один рік. Строк корисного (очікуваного) використання необоротних активів у бюджетних установах встановлює міністерство за відомчою підпорядкованістю або установа самостійно в момент приймання активу.

Державні стандарти вищої освіти вимагають оснащення необхідною матеріально-технічною і лабораторною базою, необхідною для підготовки кваліфікованих фахівців. Навчальні та допоміжні будівлі, у яких знаходяться аудиторії для проведення занять, а також матеріально-технічна та лабораторна бази загалом є об'єктами основних засобів, які, у свою чергу, є найважливішим складником системи необоротних активів. В умовах обмеженого бюджетного

фінансування навчальних закладів важливим завданням є ефективне використання основних засобів, якими вони володіють.

Основні засоби у бюджетних установах – це матеріальні активи, отримані ними з метою використання в процесі діяльності для забезпечення якісного виконання покладених функцій, або надання послуг різного характеру, що і є основним завданням та результатом діяльності бюджетних установ чи організацій [71].

Основні засоби, що використовуються бюджетними установами у процесі їх діяльності, можна умовно поділити за такими ознаками:

– за функціональним призначенням. У свою чергу, поділяються на три групи: а) будинки, бібліотеки, музеї, науково-дослідні інститути, лабораторії, стадіони, гуртожитки тощо; б) вимірювальні прилади; в) силові машини та обладнання);

– за використанням (діючі, недіючі, здані в оренду та ті, що знаходяться у резерві);

– за власністю (власні та орендовані) [71].

Використовуючи статистичну інформацію Державної служби статистики України та звіти про результати фінансової діяльності закладів вищої освіти (університети, академії, інститути), проаналізуємо кількість основних засобів, якими володіють заклади вищої освіти, які є об'єктами аналізу.

Провівши аналіз балансової (залишкової) вартості основних засобів університетів, бачимо, що деякі з них (Дніпровський національний університет ім. О. Гончара, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» мають розгалужену інфраструктуру, яка повною мірою дає можливість реалізовувати усі види статутної діяльності (рис. 2.17, 2.18).

Протягом останніх років значно значно збільшилась вартість основних засобів у Сумського державного університету (у 2015 р. – 226432223,84 тис. грн, у 2016 – 650636833,08 тис. грн та у 2017 – 658636192,00 тис. грн). Це пов'язано із входженням до його структури закладів освіти, які раніше мали статус самостійних. І, навпаки, Криворізький національний університет на 53 %

у 2016 році зменшив вартість основних засобів через відокремлення від нього трьох навчальних закладів – з 304779574,00 у 2013 р. до 161614397,00 у 2017 р.

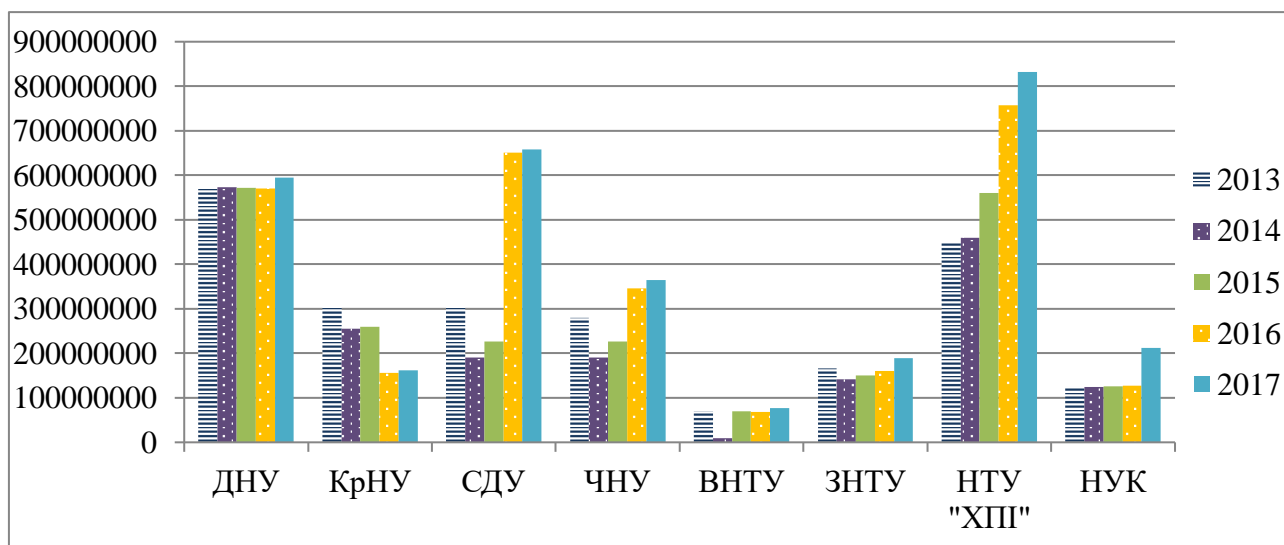

Рис. 2.17. Динаміка балансової (залишкової) вартості основних засобів класичних і технічних університетів у 2013–2017 рр., грн

Джерело: складено за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Постійно розвивається матеріально-технічна база Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»: якщо у 2013 р. основні засоби тут були оцінені 447903487,00 тис. грн, то у 2017 р. їх величина зросла до 832546741,00 тис. грн (85,9 %).

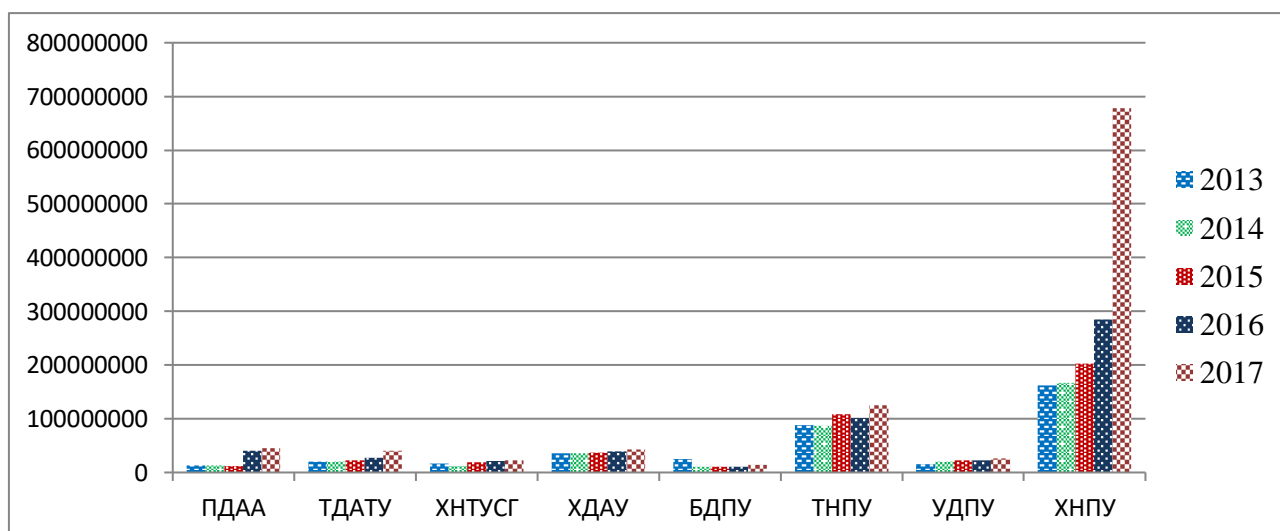

Рис. 2.18. Динаміка балансової (залишкової) вартості основних засобів аграрних і педагогічних університетів у 2013–2017 рр., грн

Джерело: складено за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Аналогічна ситуація і у Харківському національному педагогічному університеті ім. Сковороди – зростання основних засобів протягом 2013–2017 рр. тут сягнуло 318,6 % (з 162074218,00 до 678385156,00 тис. грн). Це є результатом цілеспрямованої діяльності керівництва навчальних закладів щодо поліпшення умов навчання, проживання та відпочинку студентів.

З додатку Н, табл. Н.6 видно, що вартість основних засобів майже усіх аграрних і педагогічних університетів є невеликою, особливо Харківського національного технічного університету сільського господарства імені П. Василенка, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Таврійського державного агротехнологічного університету (у 2017 р. – 22146387,00, 26167043,00 і 40588452,00 тис. грн відповідно). Разом з тим, необхідно відзначити їх збільшення у цих закладів у 2017 р. порівняно з 2013 р. – відповідно на 30,5, 63,5, 95,2 %.

Ще однією структурною частиною необоротних активів є інші необоротні матеріальні активи, до яких належать усі інші необоротні активи, що мають матеріальну форму й не ввійшли до переліку основних засобів [58].

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» [125] вказує, що під іншими необоротними активами розуміють матеріальні активи, призначені для використання більше року (або операційного циклу, якщо він перевищує рік). До них відносяться:

- музейні фонди;
- бібліотечні фонди;
- малоцінні необоротні матеріальні активи;
- білизна, постільні речі, одяг та взуття;
- інвентарна тара;
- прилади та апарати для наукових цілей;
- необоротні матеріальні активи спеціального призначення;
- інші необоротні матеріальні активи.

Бухгалтерський облік інших необоротних активів регламентується П(С)БО 7 «Основні засоби». Вони відображаються за первісною вартістю.

Причому процес набуття таких активів та їх документальне оформлення аналогічне оприбуткуванню основних засобів [125].

Здійснивши на основі додатку Н, табл Н.7 вивчення інших необоротних матеріальних активів університетів, які є об'єктом аналізу, можемо зробити висновок про значні відмінності у їх грошовій величині. Так, вони значно збільшилися у 2016 р. у Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка, Вінницького національного технічного університету – на 35,8 35,3 32,7 27,9 %% відповідно.

Останнім часом (2016 р.) найбільшою є грошова вартість інших необоротних матеріальних активів Сумського державного університету (17957924,15 грн), Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (13655262,38 грн), Дніпровського національного університету ім. О. Гончара (13016966,90 грн), Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (12638205,70 грн).

Як ми уже вказали, до структури власного капіталу також входить вартість малоцінних і швидкозношуваних предметів (МШП), які необхідні для забезпечення діяльності закладів вищої освіти. Відповідно до нормативних документів, які регламентують фінансово-економічну діяльність установ, до цієї категорії відносяться: спеціальні інструменти; предмети виробничого призначення, обладнання, що сприяє охороні праці; предмети технічного призначення, які не можуть бути віднесені до необоротних активів; предмети конторського та господарського облаштування; предмети протипожежного призначення; господарські матеріали, що використовуються для поточних потреб установ (електричні лампи, мило, щітки тощо) [71].

Проаналізувавши кількість грошових коштів, які витрачали університети протягом 2013–2016 років (рис. 2.19), бачимо, що найбільше фінансувалась ця стаття витрат керівництвом Сумського державного університету – всього за цей

період було витрачено 8393903,04 грн. (у середньому щорічно 2098475,76 грн).

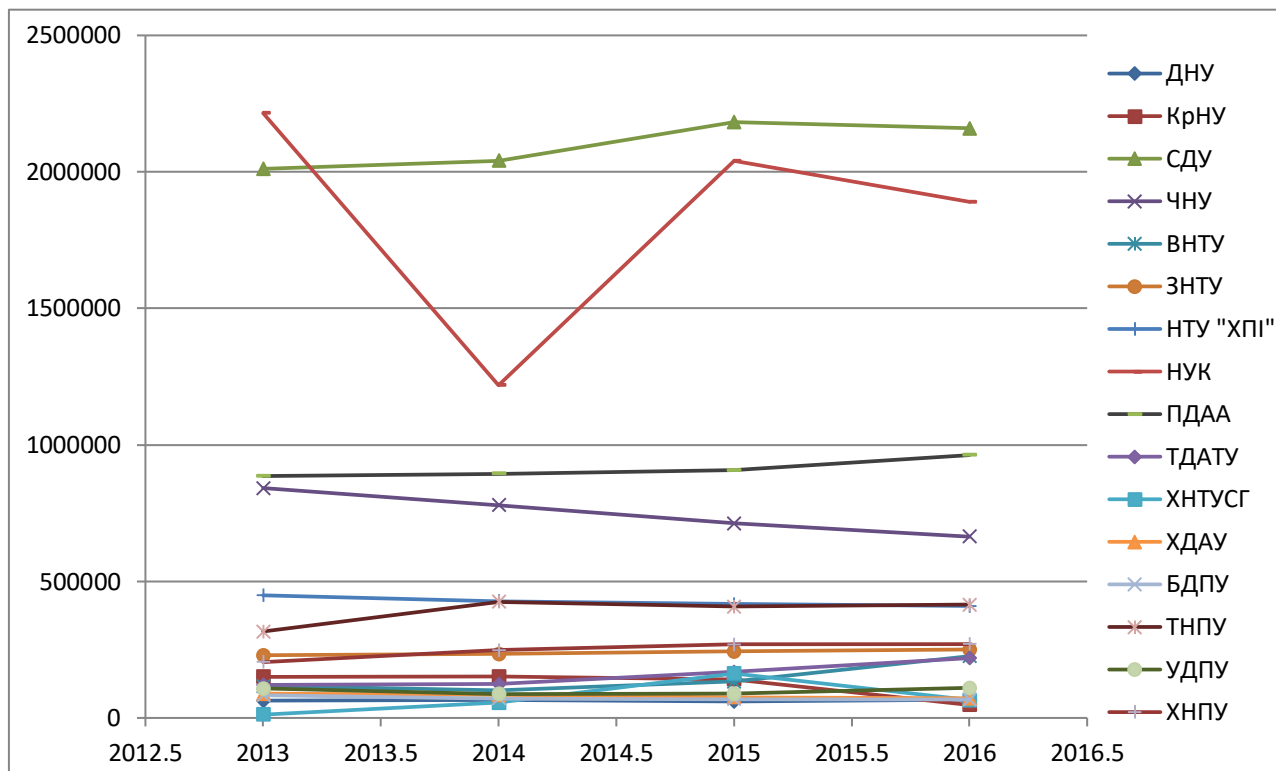

Рис. 2.19. Динаміка вартості засобів у малоцінних та швидкозношуваних предметах (власний капітал) закладів вищої освіти у 2013–2016 рр., грн

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Таблиця Н.8 додатку Н ілюструє тенденції видатків на МШП. Найбільш помітним тут є процес зменшення таких витрат: Криворізький національний університет у 2016 р. порівняно із 2013 р. витратив менше на 103049,42 грн (31,5%), Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича – на 178129,63 грн (26,8%), Херсонський державний аграрний університет – на 16985,68 грн (23,5%), Бердянський державний педагогічний університет – на 15529,47 грн (23,0%) відповідно.

Ми пояснюємо скорочення таких витрат погіршенням фінансового стану закладів вищої освіти у зв'язку із скороченням бюджетного фінансування і, звідси, їх бажанням зекономити грошові кошти та поліпшити таким чином свій фінансовий стан.

Динаміка витрат закладів вищої освіти на матеріали і продукти харчування (оборотні активи) визначається, на наш погляд, рівнем їх фінансового забезпечення та фінансовим станом в цілому. Тому аналіз додатку Н, табл. Н.9 характеризує ставлення керівництва закладів до фінансування таких видатків.

Майже усі університети збільшили грошові витрати за цією статтею. Особливо це характерно для Таврійського державного агротехнологічного університету, Херсонського державного аграрного університету, Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, Національного університету кораблебудування ім. адмірала Нахімова, Сумського державного університету, Вінницького національного технічного університету – на 329,0, 328,7, 137,9, 133,5, 110,9, 109,2 %% відповідно.

Основним інструментом для оцінки фінансового стану навчальних закладів є фінансовий аналіз, який характеризує результати їх фінансово-економічної діяльності. Для планування і прийняття управлінського рішення керівництву необхідно проаналізувати забезпеченість закладу фінансовими ресурсами, доцільність і ефективність їх використання, його платоспроможність.

Отже, функціонування фінансового механізму закладів вищої освіти є найважливішою складовою реалізації їх фінансової політики. Динамічність процесу фінансового забезпечення обумовлена змінами зовнішнього середовища (стан розвитку економіки країни та обумовлені ним принципи формування державного бюджету, поява нових нормативно-правових актів, які його регламентують фінансові відносини, демографічні проблеми, які впливають на чисельність студентів тощо).

Разом з тим, результати проведеного дослідження особливостей формування та використання фінансових ресурсів закладами вищої освіти з метою забезпечення їх фінансово-господарської самостійності показують, що важливе значення мають внутрішні чинники, які безпосередньо пов'язані із застосуванням оптимальних методів та принципів ведення фінансово-

господарської діяльності. Як бачимо, під час прийняття управлінських рішень у фінансовій сфері важливим є контроль за видатками та оперативне реагування на зміни у фінансовому стані закладу, планування і прогнозування тощо.

Отже, діагностика фінансово-економічних результатів діяльності закладів вищої освіти у сучасних економічних і соціокультурних умовах є актуальною з точки зору забезпечення конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг та значущості розробки стратегічних рішень щодо пошуку можливостей диверсифікації фінансування освітньої діяльності у сфері підготовки фахівців вищої кваліфікації.

2.3. Організаційно-економічна діяльність закладів вищої освіти з формування коштів позабюджетного фінансування

Зменшення державою витрат на вищу освіту, яке відбувається протягом останніх років примушує їх для здійснення своєї діяльності збільшувати частку позабюджетного фінансування у загальному обсязі витрат. За рахунок позабюджетних коштів фінансується значна частина витрат на оплату праці науково-педагогічних працівників, придбання навчальної та методичної літератури, оплату поточних господарських потреб, послуги зв'язку, витрати на відрядження тощо.

Чинниками, які впливають на підвищення значущості позабюджетних джерел фінансування є:

- скорочення у Державному бюджеті частки витрат на вищу освіту;
- посилення конкуренції серед закладів вищої освіти;
- збільшення вартості товарів і послуг, які необхідні університетам для забезпечення їх статутної діяльності;
- необхідність підвищення оплати праці науково-педагогічних працівників.

Учений-економіст Шевченко Л.С. стверджує, що диверсифікація джерел фінансування освіти (залучення коштів студентів, запровадження освітнього кредитування, відкриття програм платної додаткової професійної освіти, проведення наукових досліджень на замовлення та ін.) є одним із способів зменшення ресурсної залежності ВНЗ від держави. Ця проблема особливо загострилася внаслідок фінансово-економічної кризи, створюючи загрозу розвитку вищої освіти в Україні: з одного боку скоротилися можливості бюджетного фінансування ВНЗ та, як наслідок, зменшення рівня заробітної плати професорсько-викладацького складу, зменшення видатків на наукові дослідження, призупинення бюджетного фінансування пільгових кредитів на будівництво житла для науково-педагогічного та педагогічного персоналу; з іншого боку – зросла частка коштів спеціального фонду, зароблених власне державними вищими навчальними закладами [212].

Згідно Бюджетного кодексу України [31], складовими частинами спеціального фонду бюджету є:

1) доходи бюджету (включаючи власні надходження бюджетних установ), які мають цільове спрямування;

2) видатки бюджету, що здійснюються за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету (у тому числі власних надходжень бюджетних установ);

3) кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету з визначенням цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету);

4) фінансування спеціального фонду бюджету.

Власні надходження грошових коштів закладів вищої освіти одержуються додатково до коштів загального фонду бюджету і долучаються до спеціального фонду їх бюджету. Структура його формування схематично зображена на рис. 2.20.

Отже, залучення позабюджетних коштів, зокрема, шляхом встановлення установами та закладами освіти платності навчання, підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації та надання додаткових освітніх платних послуг є однією із основних передумов зміцнення фінансового стану освітніх установ [101].

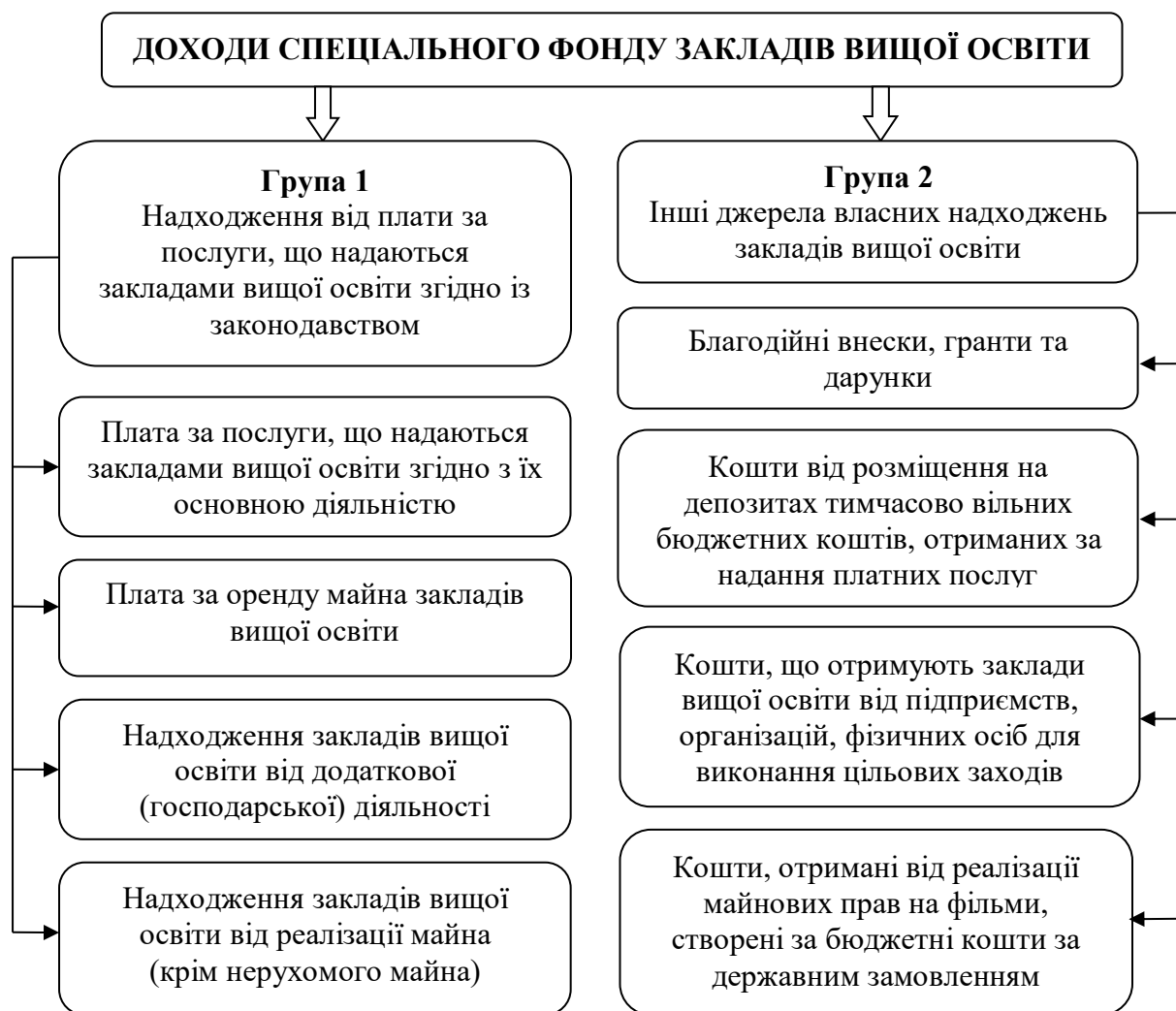

Рис. 2.20. Структура формування спеціального фонду закладів вищої освіти

Джерело: складено автором на основі [30].

Проаналізуємо формування спеціальних фондів закладів вищої освіти, які є об'єктами дослідження. Джерелом інформації стали їх річні фінансові звіти, складені відповідно до Порядку складання бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, звітності фондами

загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування (Звіт про надходження і використання коштів, отриманих як плата за послуги (форма № 4-1д, № 4-1м) та Звіт про надходження і використання коштів, отриманих за іншими джерелами власних надходжень (форма № 4-2д, № 4-2м) [151].

Відзначимо, насамперед, систематичну роботу над пошуком шляхів збільшення надходжень до спеціального фонду деяких класичних і технічних університетів (додаток Н, табл. Н.2). Так, у 2017 р. найбільше коштів надійшло до спеціальних фондів Сумського державного університету – 242369972,05 грн, Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича – 144381669,00 грн, НТУ «Харківський політехнічний інститут» – 128496785,19 грн, Запорізького національного технічного університету – 74301967,74 грн, Дніпровського національного університету ім. О. Гончара – 69525468,91 грн.

Рис. 2.21 ілюструє обсяги та динаміку надходжень коштів у заклади вищої освіти із спеціального фонду протягом 2014–2017 рр.

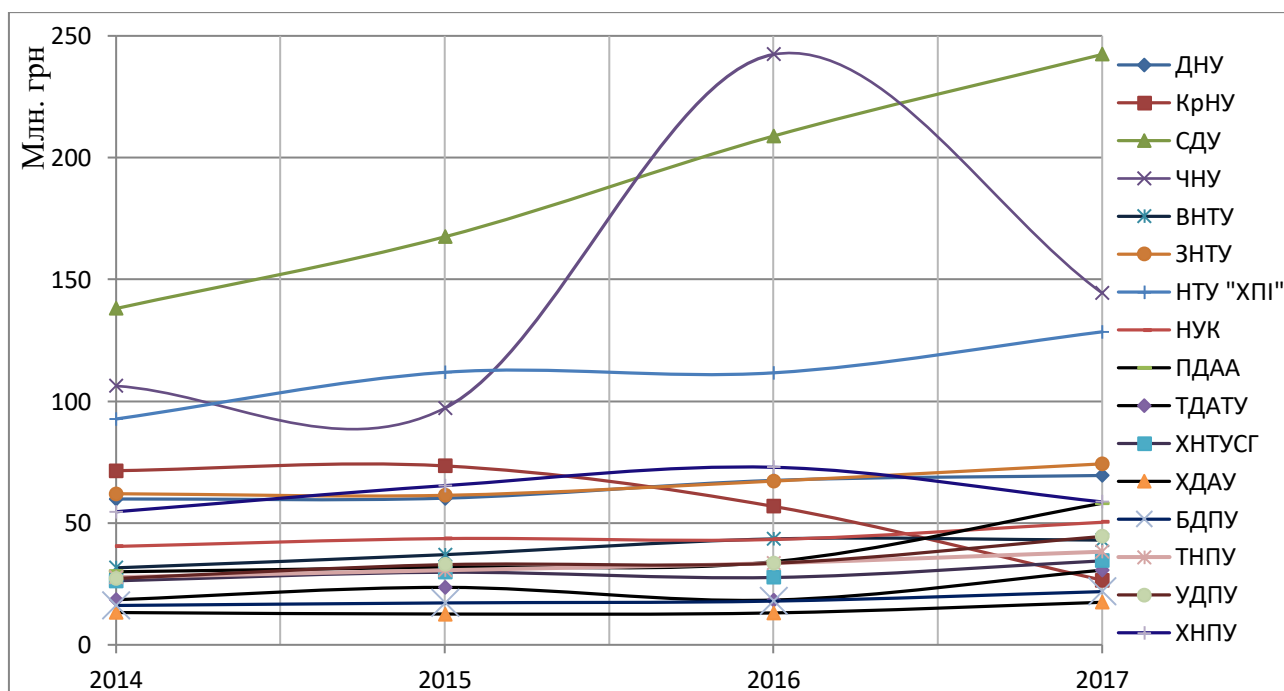

Рис. 2.21. Динаміка надходжень коштів у заклади вищої освіти у 2014–2017 рр. із спеціального фонду бюджету за КПКВК 2201160, млн. грн.

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Загалом, (за винятком Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича і Криворізького національного університету, де відбувались процеси зменшення такого джерела фінансування) спостерігається стійка закономірність поступового збільшення усіма закладами освіти величини фінансових ресурсів, які відносяться до спеціального фонду. Особливо це було характерно для Сумського державного університету (збільшення у 2017 р. порівняно з 2014 р з 138077060,86 грн до 242369972,05 грн або на 75,5 %, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (27264444,41 грн і 44490175,18 грн (63,2 %), Таврійського державного агротехнологічного університету (18511911,24 грн і 26878800,00 грн (45,2 %), НТУ «Харківський політехнічний інститут» (92716881,12 грн і 128496785,19 грн (38,6 %), Тернопільського національного педагогічного університету ім. Гнатюка (27780060,62 грн і 38241814,51 грн (37,7 %), Бердянського державного педагогічного університету (16162861,03 грн і 21857928,00 грн (35,2 %) відповідно.

Очевидно, що в умовах недостатнього бюджетного фінансування керівництво закладів освіти з метою покращення фінансового стану і забезпечення фінансової стійкості та збільшення надходження грошових коштів визначило та успішно реалізовує стратегічні і тактичні цілі у напрямку ефективної фінансово-економічної діяльності. Вона може бути впроваджена за умови застосування сучасних методів управління фінансами, формування об'єктивних фінансових показників, налагодження контролю та аудиту за правильним використанням грошових засобів, розробки системи моніторингу та оцінки ефективності фінансової діяльності у різних напрямках, використання аналізу та моделювання для вибору оптимальних способів проведення діяльності у сфері фінансів.

Разом з тим, результати проведеного дослідження свідчать про те, що у деяких закладах вищої освіти не забезпечена стабільність планомірного поповнення рахунків спеціального фонду. Аналіз динаміки стану рахунків у казначействі спеціального фонду (оборотні активи) закладів вищої освіти

свідчить, що протягом 2013–2017 років значно збільшили обсяги грошових надходжень Запорізький національний технічний університет (з 4108979,11 грн у 2013 р до 13702885,00 грн у 2017 р), Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (8210985,09 грн і 24438132,00 грн), Полтавська державна аграрна академія (865468,79 грн і 2087712,00 грн), Херсонський державний аграрний університет (883216,02 грн і 3540074,00 грн) відповідно.

Вивчення стану рахунків у казначействі спеціального фонду показало, що деякі заклади вищої освіти протягом цього періоду допустили зменшення грошових надходжень. До цієї групи належать: Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка – зменшення на 64,1 %, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Нахімова – на 56,6 %, Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди – 55,4 %, Таврійський державний агротехнологічний університет – на 35,3 %. Очевидно, що за таких умов заклади значно зменшують свої фінансові можливості для забезпечення фінансово-господарської діяльності та інших потреб, необхідних для нормального їх функціонування.

З табл. 2.6, яка показує динаміку руху коштів спеціального фонду закладів вищої освіти у 2014–2017 рр. бачимо, що протягом цього періоду зменшилися надходження тільки у Криворізького національного університету на 44952572,06 грн.

Найбільшою мірою зросли обсяги грошових коштів у Сумського державного університету – з 138077060,86 грн у 2014 р. до 242369972,05 грн у 2017 р. (на 75,5 %), Уманського державного педагогічного університету імені П. Тичини – з 27264444,41 грн у 2014 р. до 44490175,18 грн у 2017 р. (на 63,2 %) і Таврійського державного агротехнологічного університету з 18511911,24 грн у 2014 р. до 26878800,00 грн у 2017 р. (на 45,2 %).

Як зазначають українські вчені-економісти [33, с. 86], здатність ВНЗ шукати та формувати нові додаткові джерела надходжень значною мірою залежить від ступеня автономії ВНЗ. Рівень автономії закладу визначає можливості для диверсифікації надходжень з додаткових джерел та значною

мірою сприяє ефективному використанню потенціалу ВНЗ та пошуку нових джерел фінансування [33, с. 86].

Таблиця 2.6

Динаміка руху коштів спеціального фонду ЗВО у 2014–2017 році, грн

№ з/п	Заклади вищої освіти	2014 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. до 2014 р., грн (+ –)
1.	Бердянський державний педагогічний університет	16162861,03	21857928,00	5695066,97
2.	Вінницький національний технічний університет	31615328,68	32074690,10	459361,32
3.	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара	59874154,24	69525468,91	9651314,67
4.	Запорізький національний технічний університет	62034568,00	74301967,74	12267399,74
5.	Криворізький національний університет	71494669,09	26542097,03	– 44952572,06
6.	Національний університет кораблебудування ім. адмірала Нахімова	40407526,63	50329045,60	9921518,97
7.	НТУ «Харківський політехнічний інститут»	92716881,12	128496785,19	35779904,07
8.	Полтавська державна аграрна академія	29994062,27	35214567,14	5220504,87
9.	Сумський державний університет	138077060,86	242369972,05	104292911,19
10.	Таврійський державний агротехнологічний університет	18511911,24	26878800,00	8366888,76
11.	Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка	27780060,62	38241814,51	10461753,89
12.	Уманський державний педагогічний університет імені П. Тичини	27264444,41	44490175,18	17225730,77
13.	Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди	14645874,55	17259624,58	2613750,03
14.	Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка	26278260,71	34493143,60	8214882,89
15.	Херсонський державний аграрний університет	13271357,49	14615927,00	1344569,51
16.	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	242369972,05	144381669	38100001,09

Джерело: складено за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Для забезпечення належних обсягів грошових коштів, системності і комплексності позабюджетного фінансування керівництву навчальних закладів потрібно, передусім, визначити його конкретні шляхи у відповідності з нормативними документами, призначити відповідальних за роботу у цьому напрямку, складати кошториси доходів і витрат, забезпечити цільове, ефективне накопичення і використання грошових ресурсів та матеріально-технічних засобів.

У системі позабюджетного фінансування основним джерелом є надходження від плати за послуги, що надаються закладами згідно із законодавством. Заклади вищої освіти мають право здійснювати свою діяльність, яка приносить дохід, оскільки це відповідає цілям, визначеним їх установчими документами. Доходи, отримані університетами від такої діяльності, і придбані за рахунок цих коштів матеріальні засоби стають їх власністю.

У зв'язку з цим, як ми уже відзначали, освітня послуга закладу вищої освіти розглядається як товар, що має свою споживчу вартість і вартість, яка визначається на ринку освітніх послуг у відповідності до попиту і пропозиції, а також регулюється державою нормативно-правовими актами. Усе це обумовлює необхідність розробки з боку керівництва університетів системи методів фінансової діяльності, адекватних ринковій кон'юнктурі, що складається як у регіоні розташування навчального закладу, так і загалом у країні.

У структурі позабюджетних надходжень провідне місце займає плата за послуги, які надають заклади вищої освіти. З рис. 2.22 бачимо, що майже в усіх університетів у загальній кількості зароблених грошових коштів найбільшу частку (майже 100 %) займає оплата наданих освітніх послуг. Також спостерігається тенденція зростання обсягів таких надходжень у 2017 році порівняно з 2014 роком у Сумського державного університету (з 71,2 % до 97,7 %), Криворізького національного університету (з 77,3 % до 92,9 %), Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (з 79,3 % до 85,8

%), Національного університету кораблебудування (з 82,5 % до 96,5 %). Разом з тим, усі класичні університети, а також Запорізький національний технічний університет, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» та Бердянський державний педагогічний університет, крім цього, використовують інші шляхи надходження грошей.

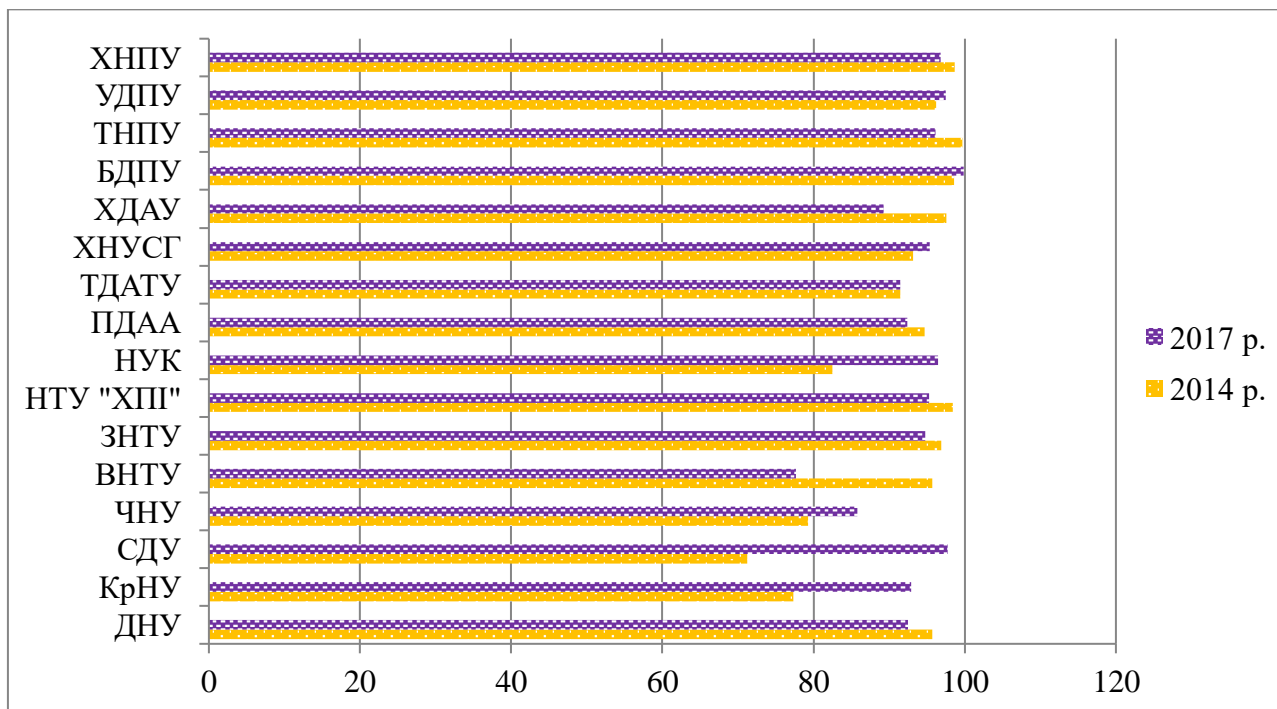

Рис. 2.22. Частка коштів, отриманих як плата за послуги у структурі спеціального фонду бюджету закладів вищої освіти за КПКВК 2201160 у 2014 і 2017 рр., %.

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Динаміку надходжень у заклади вищої освіти коштів, отриманих як плата за послуги також зображує рис. 2.23. Серед університетів, які досліджуємо (додаток П, табл. П.1 – П.4), Сумський державний університет постійно збільшує доходи від надання послуг – від 98331098,68 грн у 2014 році до 236766514,34 грн у 2017 році. Також високі показники за цей період з тенденцією до подальшого збільшення мають Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича – зростання на 46,9 % (з 84275812,69 грн до 123844373,36 грн), Національний технічний університет «Харківський

політехнічний інститут» – 34,1 % (з 91276217,21 грн до 122431543,03 грн), Дніпровський національний університет ім. О. Гончара – 12,2 % (з 57291533,86 грн до 64277039,31 грн), Запорізький національний технічний університет 17,1 % (з 60161882,05 грн до 70437121,59 грн), Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди – 24,2 % (з 47260599,94 грн до 58676216,69 грн) відповідно.

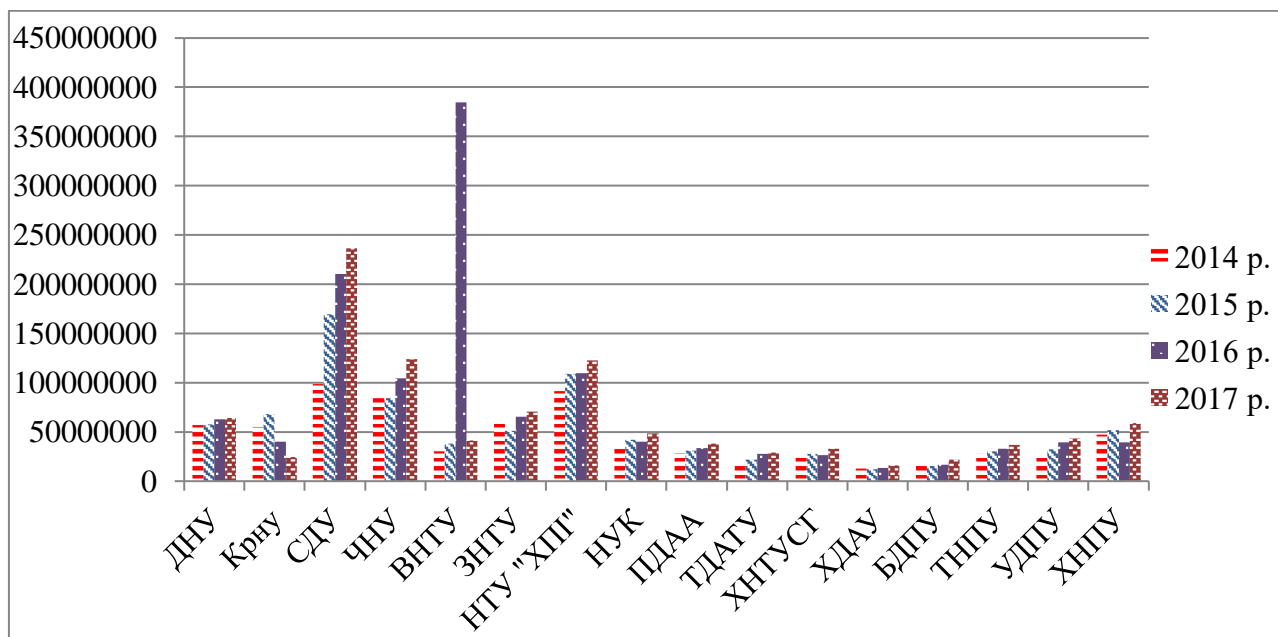

Рис. 2.23. Динаміка надходжень у заклади вищої освіти коштів, отриманих як плата за послуги за КПКВК 2201160, грн

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

У результаті дослідження встановлено, що деякі університети, маючи і до того невисокий рівень доходів від плати за послуги, не застосовують дієвих чинників та методів, які б вплинули на покращення свого фінансового стану. Так, наприклад, Криворізький національний університет у 2017 р. такі доходи навіть зменшив порівняно з 2016 р. на 15716227,16 грн (з 40283037,77 грн до 24566810,61 грн). Невеликий їх приріст спостерігаємо у Бердянського державного педагогічного університету – у 2014 р. було одержано 15943339,17 грн, а у 2017 р. – 21844807,78 грн, Херсонського державного аграрного університету – 12952424,69 грн та 16366200,84 грн відповідно. Встановлено,

що найменше надходжень від плати за послуги мають усі аграрні та деякі педагогічні університети.

Оскільки плата за послуги є основним джерелом позабюджетних доходів закладів вищої освіти, тому доцільно виконати детальний аналіз цих надходжень. Проаналізуємо структуру доходів, що складають надходження від плати за послуги, які надаються закладами вищої освіти згідно із законодавством. Загалом, протягом останніх років, серед них найбільшу частку становлять кошти за надані закладами послуги відповідно до їх основної діяльності – у середньому 70 – 90 % загальної суми надходжень. Від додаткової (господарської) діяльності університети мають надходжень в межах 10 – 50 % і найменшу частку становлять кошти від оренди та реалізації майна в установленому порядку (крім нерухомого майна) – не більше 2 % (рис. 2.24).

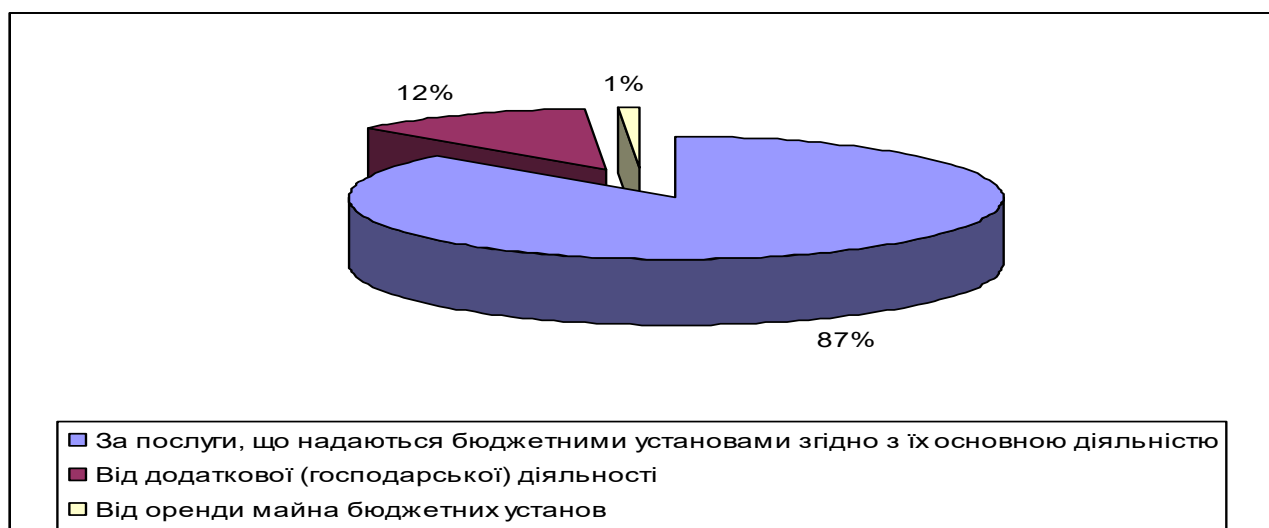

Рис. 2.24. Структура плати за послуги закладів вищої освіти у 2014 – 2017 рр., %

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Таким чином, вагоме місце у структурі плати за послуги вітчизняних закладів вищої освіти займають кошти за послуги, що надаються згідно з їх основною діяльністю (освітні послуги). Боголіб Т. М. вказує: «Освітні послуги, як специфічний товар, якість якого підпорядковується законам ринкової конкуренції та деяким обмеженням держави, характеризуються наступними

основними ознаками: підготовленістю професорсько-викладацького персоналу та його участь в науково-дослідній роботі; відпрацьованістю освітніх стандартів і програм; організацією і проведенням роботи щодо підготовки абітурієнтів до вступу у ВНЗ; рівнем організації навчально-освітнього процесу; рівнем розвитку матеріально-технічної бази вищого навчального закладу» [25, с. 237].

Отже, погодимося з твердженням науковців, що в сучасних умовах вищий навчальний заклад виходить на ринок освіти і на ринок праці з результатами своєї освітньої діяльності – товаром, який набирає форму послуг, програм, курсів тощо, опосередкованими у знаннях, уміннях і навичках випускників, підтвердженими дипломом або сертифікатом [41, с.19].

Табл. П.1–П.4 додатку П показують динаміку надходжень грошей за надання освітніх послуг протягом 2014–2017 років. Лідируючі позиції тут займає Сумський державний університет з обсягом у 2017 р. 197285184,08 грн. (у 2014 р. – 86634779,30 грн). У цьому ж періоді збільшили кількість грошових коштів Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича (з 75670018,72 грн у 2014 р. до 106987838,45 грн у 2017 р.), Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (70935201,58 грн і 86081063,34 грн), Національний університет кораблебудування ім. адмірала Нахімова (29355807,68 грн і 42056549,89 грн) відповідно.

Разом з тим, як свідчать результати дослідження, у цей період надходження коштів за послуги, що надаються закладами освіти згідно з їх основною діяльністю, у загальній структурі плати за послуги у деяких університетів мають тенденцію до зниження. Найбільше зменшили з 2014 по 2017 роки частку таких видів грошових позабюджетних надходжень Таврійський державний агротехнологічний університет – на 17,3 % (з 65,7 % у 2014 р. до 48,4 % 17,3 %), Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка – на 16,4 % (73,0 % і 56,6 %), Вінницький національний технічний університет – на 9,8% (77,3 % і 67,5 %),

Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка на 9,5 % (82,2 % і 72,7 %) відповідно.

Структуру коштів, отриманих закладами вищої освіти як плата за послуги у 2017 р. проілюстровано на рис. 2.25.

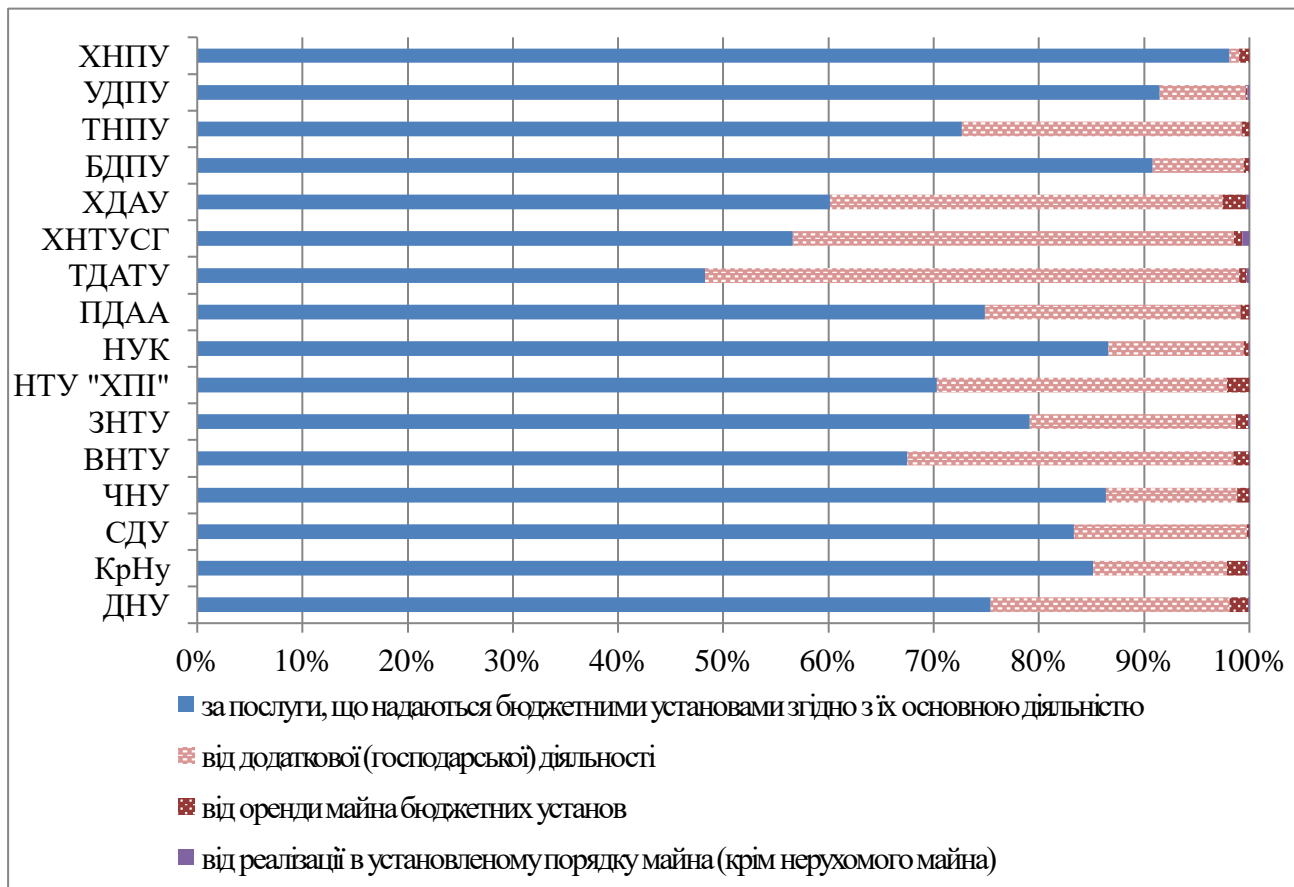

Рис. 2.25. Структура коштів, отриманих закладами вищої освіти як плата за послуги за КПКВК 2201160 у 2017 р., %

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Здійснивши аналіз коштів, отриманих закладами вищої освіти як плата за послуги за цей період, бачимо, що у її структурі найбільша частина – грошові надходження, отримані за послуги, що надаються закладами освіти згідно з їх основною діяльністю знаходиться у педагогічних університетів (Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди – 98,1 %, Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини – 91,4 %, Бердянський державний педагогічний університет – 90,9 %) та класичних університетів (Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича – 86,4 %,

Криворізький національний університет – 85,1 %, Сумський державний університет – 83,4 %).

Пояснимо це тим, що ці заклади вищої освіти мають колективи кваліфікованих науково-педагогічних працівників, належну матеріально-технічну і наукову бази, великі освітні традиції з підготовки фахівців різноманітних спеціальностей і галузей знань, а також вони є потужними культурно-освітніми регіональними центрами. Реалізація цього значного потенціалу дає можливість надавати якісні освітні послуги з навчання бакалаврів та магістрів, перепідготовки і підвищення кваліфікації, а також довузівської підготовки. Як нами було досліджено, велику частину грошових надходжень у загальній кількості плати за послуги університетів складають доходи від їх додаткової (господарської) діяльності.

У Законі України «Про освіту» [160] визначено, що джерелами фінансування суб'єктів освітньої діяльності відповідно до законодавства можуть бути: плата за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані на замовлення підприємств, установ, організацій, інших юридичних та фізичних осіб; доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання.

Найкращі можливості для ведення господарської діяльності мають аграрні заклади освіти. Ще з радянських часів вони володіють земельними ресурсами, технікою для вирощування сільськогосподарської продукції та інфраструктурою, необхідною для її переробки тощо. Останнім часом величина таких коштів у них постійно збільшується. Так, за 2014–2017 роки значне збільшення надходжень від господарської діяльності за рахунок реалізації продукції, виконання робіт чи надання послуг спостерігається у Таврійському державному агротехнологічному університету (від 33,2 % у 2014 році до 50,7 % у 2017 р.), Харківському національному технічному університеті сільського господарства ім. П. Василенка (від 25,4 % до 41,9 %), Херсонському

державному аграрному університеті (від 27,7 % до 37,3 %), Полтавській державній аграрній академії (від 19,2 % до 24,3 %) відповідно.

Також міцну матеріально-технічну базу мають технічні університети. Завдяки створеним навчально-виробничим майстерням, дільницям, лабораторіям, дослідним виробництвам вони мають змогу заробляти кошти до спеціального фонду. У 2017 році Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» отримав 33743198,39 грн доходів (у 2014 р. – 18183775,88 грн), Запорізький національний технічний університет – 13791055,20 грн і 6813521,32 грн, Вінницький національний технічний університет – 12784330,51 грн і 6455991,95 грн відповідно.

Надходження від оренди майна державних закладів вищої освіти займають незначну питому вагу у загальній структурі плати за послуги – у середньому 1–2 %%. Найбільше коштів тут одержали Криворізький національний університет (3,4 % у 2015 р. і 2,8 % у 2016 р.), Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (2,4 % у 2014 р., 2,9 % у 2016 р. і 2,1 % у 2017 р.). Очевидно, що навчальні заклади максимально використовують наявні будівлі і обладнання для виконання свого основного завдання – надання освітніх послуг. Тому вони не прагнуть надавати в оренду приміщення іншим структурам.

Усі університети, які є об'єктом дослідження, від реалізації на основі нормативних вимог майна (крім нерухомого майна) отримують незначні обсяги у структурі доходів як плата за послуги (менше 1 %). Протягом 2014–2017 рр. зовсім не продавали майно Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка і Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди.

Проаналізуємо особливості формування інших джерел власних надходжень бюджетних установ (друга група доходів спеціального фонду). Додаток Р, табл. Р.1 показує динаміку обсягу коштів, отриманих закладами

вищої освіти за іншими джерелами власних надходжень за КПКВК 2201160 у 2014–2017 рр., якій характерні тенденції як до збільшення, так і до зменшення.

Значно збільшили кількість грошових засобів, одержаних за допомогою цього джерела Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» – з 1440663,91 грн у 2014 р. до 6065242,16 грн у 2017 р., Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка – 93749,25 грн і 1541831,51 грн, Запорізький національний технічний університет – 1333671,86 грн і 3864846,15 грн, Херсонський державний аграрний університет – 318932,80 і 1106848,84 грн відповідно.

Деякі заклади вищої освіти в останні роки допустили зменшення цього джерела надходження на їх рахунки грошей (рис. 2.26).

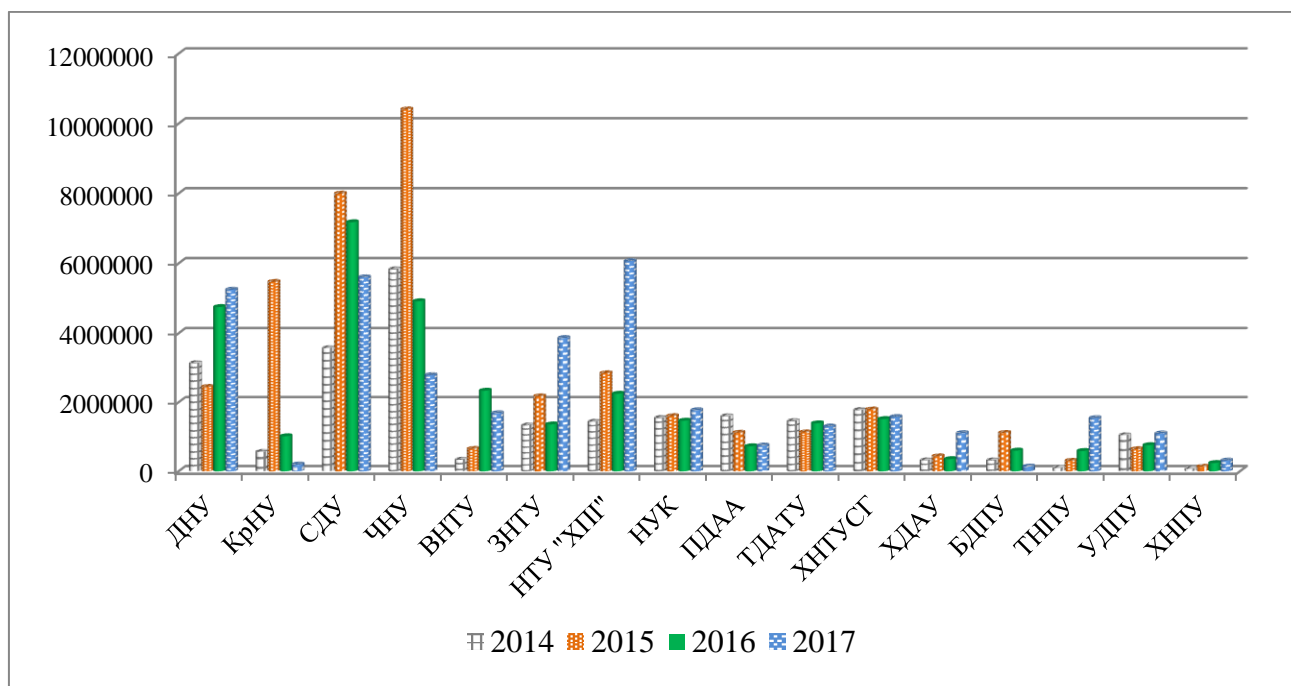

Рис. 2.26. Динаміка обсягу коштів, отриманих закладами вищої освіти за іншими джерелами власних надходжень за КПКВК 2201160 у 2014–2017 рр.

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Так, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича у 2015 р. отримав 10406597,50 грн, а у 2017 р. – лише 2787894,20 грн (зменшення на 26,8 %). Аналогічна ситуація була у Сумського державного університету (7998150,70 грн у 2015 р. і 5603457,71 грн у 2017 р. або менше на 29,9 %) , Криворізького

національного університету (5472047,94 грн у 2015 р. і 198128,42 грн у 2017 р. або менше на 96,4 %), Бердянського державного педагогічного університету (1113613,00 грн у 2015 р. і 136522,00 грн у 2017 р., що є меншим на 87,4 %).

Найменше доходів за іншими джерелами власних надходжень у 2017 р. отримали педагогічні університети (Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди – 312741,36 грн, Бердянський державний педагогічний університет – 136522,00 грн, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини – 1097547,00 грн, Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка 1541831,51 грн), а також аграрні університети (Полтавська державна аграрна академія – 748151,75 грн, Херсонський державний аграрний університет – 1106848,84 грн, Таврійський державний агротехнологічний університет – 1300188,99 грн, Криворізький національний університет – 198128,42 грн).

Отже, за результатами проведеного дослідження у цілому в Україні спостерігається позитивна динаміка збільшення обсягів спеціального фонду закладів вищої освіти. Пошук нових форм фінансування вищої освіти дозволяє як державним органам управління освітою, так і університетам пристосовуватися до складних соціально-економічних умов, залучати кошти юридичних та фізичних осіб для вирішення проблем і знижувати ризики недофінансування.

Таким чином, формування і розвиток позабюджетних джерел надходження коштів до закладів вищої освіти допоможе створити сприятливі передумови для реалізації цілей і завдань формування ефективних економічних відносин у галузі вищої освіти та є одним з найбільш ефективних інструментів управління їх фінансовими ресурсами. Створюючи умови для підвищення ефективності їх діяльності і здатності самостійно функціонувати в умовах ринкової економіки, вони сприяють розширенню економічної самостійності та автономії закладів вищої освіти.

Висновки до розділу 2

На основі проведеного аналізу формування і використання фінансування діяльності закладів вищої освіти в Україні можна зробити такі висновки:

1. Визначено, що для забезпечення стабільного функціонування закладів освіти вирішальне значення має бюджетне фінансування. Проаналізувавши рівень розподілу коштів для освіти протягом 2010–2017 років, встановлено нерівномірність виділення державою фінансових ресурсів. Так, у 2010 р. їх відсоток від ВВП мав максимальне значення і дорівнював 7,4, а, починаючи з 2014 р., почалося його зменшення 9 до 5,4 % у 2016 р. Хоча у 2017 р. дещо збільшилась величина фінансового забезпечення навчальних закладів у порівнянні із попереднім роком (6,0 % і 5,4 % відповідно), але існує стійкий тренд до зменшення витрат держави для забезпечення освітніх потреб. Така динаміка свідчить про зменшення обсягів державних витрат на освіту у структурі валового внутрішнього продукту, що не є підтвердженням пріоритетності сфери освіти для держави.

2. Аналізуючи показники фінансування вищої освіти в Україні за 2010 – 2017 рр., встановлено, що обсяги видатків зведеного бюджету постійно зростають – з 79826,0 млн. грн. у 2010 році до 177 755,7 млн. грн. у 2017 р. (на 44,9%). Таке щорічне збільшення кількісних показників пояснимо рівнем інфляції у країні, необхідністю витрат на підвищення заробітної плати науково-педагогічним працівникам та співробітникам навчальних закладів, деяким зростанням студентських стипендій тощо. Разом з тим, частка витрат на вищу освіту у відсотках до видатків зведеного бюджету у цей період мала тенденцію до зниження (6,6 % у 2010 р. і 3,7 % у 2017 р.). Тобто, головним вектором державної політики щодо функціонування вищої освіти є зменшення її реального фінансування. Найважливішим наслідком цього стало поступове зменшення частки українських студентів, які здобувають вищу освіту за державні кошти – у 2010–2011 навчальному році їх було 798571 осіб, а у 2017–2018 рр. – 608625 осіб (менше на 23,8 %).

3. Досліджено, що протягом останніх років (2010–2017 рр.) у системі фінансування вищої освіти проявлялася загальна тенденція нерівномірності розподілу часток державного і приватного джерел надходження коштів до закладів освіти. Загалом, витрати держави та фізичних осіб на вищу освіту здійснювались майже на засадах зменшення загального та збільшення спеціального фондів (відмінності у межах 10 %), а найбільша різниця між джерелами фінансування була зафіксована у 2010–2011 н.р. і складала 21,7 % (38,6% – кошти державного бюджету і 60,3 % – фізичних осіб). Вважаємо, що на цей процес впливає низка економічних, соціальних і політичних чинників: загальна макроекономічна ситуація в країні, рівень реформування основних сфер життєдіяльності і наявність політичної волі у владних структур щодо їх проведення, нерозвинутість нормативно-правової бази, великі міграційні потоки в інші країни, зовнішні загрози безпеці держави та потреба боротьби з ними тощо.

4. Встановлено, що бюджетне фінансування для більшості державних закладів вищої освіти є пріоритетним джерелом у формуванні власних фінансових ресурсів. За період з 2014 р. по 2017 р. обсяг фінансування видатків із загального фонду державного бюджету збільшився майже у всіх університетів. У кількісному виразі найбільше грошових коштів щорічно отримують від держави класичні та технічні заклади вищої освіти. Ці заклади є потужними навчально-науковими центрами, які мають великий освітньо-культурний потенціал, готують бакалаврів і магістрів за широким спектром спеціальностей та спеціалізацій і мають значну кількість студентів, які навчаються за державним замовленням.

5. Проаналізовано загальні тенденції у обсягах дебіторської заборгованості закладів вищої освіти як важливої складової фінансового результату їх діяльності. Так, якщо у 2013–2014 рр. вона була практично незмінною у всіх університетів, то починаючи з 2015 р. відбулися процеси різкого її збільшення (особливо у 2016 р.). Вважаємо, що поясненням цьому є погіршення економічної ситуації у країні та пов'язане з нею зменшення обсягів

обігових коштів, необхідних суб'єктам господарювання для розрахунків за надані послуги. Також сюди відноситься зниження платоспроможності населення, що вплинуло на обсяги і терміни оплати вартості навчання фізичними особами.

6. Вивчення рівня кредиторської заборгованості закладів вищої освіти, яка існувала у 2017 р. порівняно із 2013 р. свідчить про значне зменшення її обсягів майже у всіх університетів (серед групи класичних і технічних університетів спостерігаємо нерівномірність величини кредитних зобов'язань). Таким чином, заклади навчальні заклади мають необхідні грошові кошти для розрахунків за надані товари, роботи, послуги.

7. Оцінка співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей закладів вищої освіти показала різні підходи їх керівництва до розпорядження фінансовими ресурсами. У цілому, у більшості закладів спостерігаємо значне перевищення величини кредиторської заборгованості над дебіторською заборгованістю. Така ситуація є підтвердженням рівня їх фінансової стабільності та впевненості у можливостях вчасних розрахунків з кредиторами у повному обсязі.

Застосувавши методику визначення коефіцієнтів співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей, було встановлено, що усі університети протягом останніх років забезпечили позитивну динаміку цього показника. Так, якщо у 2013 р. значення цього коефіцієнта коливалося у межах 0,002 – 0,527, то у 2017 р. стало 0,006 – 90,715. Це є результатом виваженої фінансової політики їх керівництва, яка полягає, передусім, у забезпеченні системного підходу до формування і виконання кошторисів у частині реального співвідношення величини доходів і видатків. У кінцевому рахунку, оптимальне співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей також є важливою ознакою належного рівня фінансового стану закладів вищої освіти.

8. Важливою складовою частиною аналізу стану фінансового забезпечення закладів вищої освіти є визначення вартості необоротних активів. Провівши аналіз балансової (залишкової) вартості основних засобів,

встановлено наявність розгалуженої інфраструктури у класичних і технічних університетів, яка повною мірою дає їм можливість реалізовувати усі види статутної діяльності. Вартість основних засобів майже усіх аграрних і педагогічних університетів є невеликою.

Дослідження інших необоротних матеріальних активів університетів, які є об'єктом аналізу, дає право зробити висновок про збільшення у 2013–2016 рр. їх грошової величини (від 0,3 % до 48,7 % у різних закладів). Найбільше зростання вартості цієї категорії активів виявлено у класичних і технічних університетів.

У структурі фінансового забезпечення закладів вищої освіти вартість малоцінних і швидкозношуваних предметів, які необхідні для забезпечення їх діяльності має невеликі обсяги з тенденцією до зменшення. Більшість навчальних закладів ощадливо ставляться до цієї статті витрат. Ми пояснюємо це погіршенням фінансового стану закладів вищої освіти у зв'язку із скороченням бюджетного фінансування і, звідси, їх бажанням оптимізувати фінансові витрати та поліпшити таким чином свій фінансовий стан.

9. За даними фінансової звітності закладів вищої освіти, які ми досліджували, протягом 2014 – 2017 років встановлено позитивну динаміку обсягу надходжень до спеціальних фондів університетів. Для забезпечення системності і комплексності позабюджетного фінансування керівництву навчальних закладів потрібно, передусім, визначити його конкретні шляхи у відповідності з нормативними документами, складати кошториси доходів і витрат, виходячи із реальних фінансових можливостей, забезпечити цільове, ефективне використання та збереження грошових коштів і матеріальних цінностей.

10. Визначено, що у позабюджетних надходженнях провідне місце займає плата за послуги, які надають заклади вищої освіти згідно із законодавством. Аналіз структури доходів, що складають надходження від плати за послуги показав, що протягом останніх років серед них найбільшу частку становлять кошти за надані закладами послуги відповідно до їх основної діяльності – у

середньому 70 – 90% загальної суми надходжень. Від додаткової (господарської) діяльності університети мають надходжень в межах 10 – 50% і найменшу частку становлять кошти від оренди та реалізації майна в установленому порядку (крім нерухомого майна) – не більше 2%.

Пояснимо це тим, що заклади вищої освіти мають кваліфікованих науково-педагогічних працівників, належну матеріально-технічну і наукову бази, великі освітні традиції з підготовки фахівців різноманітних спеціальностей і галузей знань, а також вони є потужними культурно-освітніми регіональними центрами. Реалізація цього значного потенціалу дає можливість надавати якісні освітні послуги з навчання бакалаврів та магістрів, перепідготовки і підвищення кваліфікації, а також довузівської підготовки.

11. У цілому, за результатами проведеного дослідження в Україні для багатьох закладів вищої освіти спостерігається процес зменшення бюджетного фінансування та існує позитивна динаміка збільшення обсягів спеціального фонду. Пошук нових форм фінансування вищої освіти дозволяє як державним органам управління освітою, так і університетам пристосовуватися до складних соціально-економічних умов, залучати кошти юридичних та фізичних осіб для вирішення проблем і знижувати ризики недофінансування.

Основні результати другого розділу опубліковані у наукових працях автора [228, 229, 230, 231, 233, 234, 236, 243, 246].

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

3.1. Концептуальні підходи до удосконалення управління механізмом фінансування закладів вищої освіти

Вирішення стратегічного завдання удосконалення економічного механізму у сфері освіти вимагає впровадження нових принципів та підходів до фінансування навчальних закладів, метою яких є сприяння їх розвитку, забезпечення конкурентоспроможності у ринкових умовах шляхом збільшення фінансових, матеріальних та інтелектуальних ресурсів. Усі ці завдання можна досягти, здійснюючи ефективні заходи у сфері освіти у таких напрямках:

- підвищення ефективності усіх видів діяльності навчальних закладів;
- скорочення внутрішніх витрат установ освіти;
- системне залучення позабюджетних коштів для фінансування освітніх програм.

Проблема фінансування системи освіти є актуальною протягом останніх десятиліть у зв'язку із недостатніми обсягами коштів, що виділяються державою. В умовах ринкової економіки держава починає переходити від політики всебічної підтримки вищої освіти як суспільного інституту, який забезпечує освітній, науковий і культурний розвиток країни до визначення себе як замовника і покупця освітніх і наукових послуг навчальних закладів.

В Україні застосовується механізм змішаного фінансування освітніх закладів, який заснований на поєднанні моделей оцінки освітніх послуг, що базуються на їх попиті та нормативній собівартості.

Валовий обсяг фінансового забезпечення освіти у цілому формується на підставі прогнозованого рівня доходів бюджету і частки витрат на фінансове забезпечення у видатках державного бюджету, яка визначається відповідно до пріоритетів бюджетної політики.

На рис. 3.1 на основі статистичних даних проілюстровано процеси фінансування вищої освіти протягом 2010–2018 рр. Як бачимо, існує стійкий тренд зменшення кількості бюджетних витрат для функціонування вищої освіти – якщо у 2010 році держава фінансувала навчання 798571 студента, то у 2018 році ця цифра зменшилась до 608625 студентів.

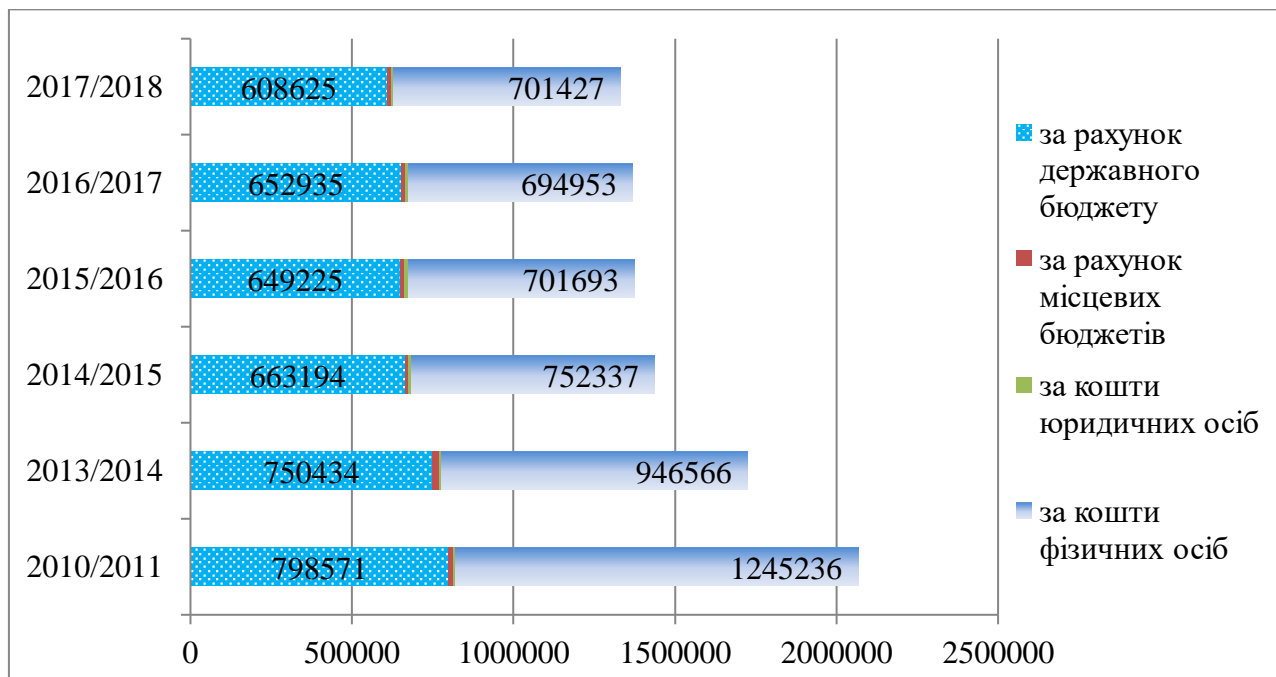

Рис. 3.1. Кількість студентів закладів вищої освіти за джерелами фінансування їх навчання, осіб

Джерело: складено автором за [37, с. 36]

Нормативно-правовими актами визначено, що фінансування підготовки здобувачів вищої освіти в Україні здійснюється:

– за рахунок видатків державного бюджету у державних закладах вищої освіти (державне замовлення) та за рахунок видатків місцевих бюджетів у державних та комунальних закладах вищої освіти (регіональне замовлення);

– за рахунок цільових пільгових державних кредитів. Отримання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти здійснюється відповідно до Порядку надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 червня 2003 року № 916;

– за ваучерами;

– за кошти фізичних та/або юридичних осіб (на умовах договору) [157].

Така система є ефективною у короткостроковій перспективі, бо забезпечує гнучке і оперативне управління обсягом коштів на розвиток освіти, відображаючи, як поточну структуру бюджетних пріоритетів, так і доступність фінансових ресурсів для держави.

Однак у довгостроковій перспективі подібний механізм має істотні недоліки – жорсткий зв'язок між доходами бюджету та обсягом фінансування знижує ступінь стабільності фінансового забезпечення освіти, а у деяких випадках призводить до порушень у функціонуванні налагоджених механізмів її фінансування.

Удосконалення механізму бюджетного фінансування системи вищої освіти передбачає дослідження не тільки проблем, пов'язаних із структурою бюджетних витрат та їх цільовим витрачанням, а й об'єктивної оцінки якості освітніх послуг.

Зміна пріоритетів держави в освітній діяльності неминуче відображається на появі нових механізмів фінансування освіти, до яких можна віднести:

- по-перше, впровадження конкурентних процедур розподілу державного замовлення між освітніми установами;
- по-друге, доповнення джерел фінансування підприємств освітньої галузі коштами, отриманими від ефективного використання матеріально-технічних ресурсів, якими володіють навчальні заклади;
- по-третє, всебічна фінансова підтримка студентів та податкові пільги, що стимулюють інвестиції (кредитування) у сферу освіти.

Результатом цього стало застосування нових принципів фінансування та зниження динаміки виділення бюджетних коштів для підготовки кваліфікованих фахівців. В умовах дефіциту бюджетних університети вимушені прийняти на себе повну відповідальність за фінансове забезпечення власної діяльності і використовувати для цього усі наявні можливості для розширення кола зовнішніх споживачів освітніх послуг (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Структура формування фінансових ресурсів закладів вищої освіти

Джерело: власна розробка автора

Орієнтація системи вітчизняної освіти на більш високий результат вимагає нового підходу до забезпечення якості вищої освіти, критеріїв її оцінки, особливо до організації системи фінансування освітньої та науково-дослідної діяльності. Для його реалізації необхідно на державному рівні встановити зв'язок фінансування та результатів комплексної оцінки діяльності закладів вищої освіти на основі комплексу показників.

У 2018 році парламент підтримав ідею уряду та проголосував за зміни до Бюджетного кодексу, які закріплюють принципи розподілу державного фінансування між ВНЗ III–IV рівнів акредитації, подібні до принципів розподілу освітньої субвенції. Фінансування тепер має розподілятися за формулою, що враховує кількість студентів, співвідношення вартості освітніх послуг на різних спеціальностях та ступенях, бали ЗНО вступників, а також показники якості освітньої та наукової діяльності ВНЗ. Конкретну формулу має розробити МОН, а затвердити уряд.

На жаль, робоча група при Міносвіти за понад рік своєї роботи не запропонувала жодного варіанту формули, хоча ще на початку 2016 року у міністерства був робочий варіант формули, який пройшов симуляції на реальних показниках попередніх років. Тоді ж, два роки тому, було цілком

зрозуміло, що для подальшого вдосконалення формули в Україні бракує показників, адже система моніторингу якості вищої освіти по суті відсутня, а деякі дані, звичні для країн ЄС, просто не збираються [179].

Удосконалення системи фінансування вищої освіти має полягати у гармонійному поєднанні існуючих та пошуку і швидкому впровадженні нових ефективних методів і механізмів фінансування освітніх процесів. О. І. Шаров наголошує [206], що з одного боку, запорукою доступності та швидкого розвитку вищої освіти є публічне фінансування (державне, муніципальне, за рахунок окремого податку тощо). З іншого боку, ефективність та клієнтоорієнтованість є вищими при домінуванні приватного фінансування системи (плата за навчання, благодійні пожертви, замовлення на дослідження тощо). Вибір моделі економічної основи галузі відповідає базовим цінностям суспільства та пріоритетам національної системи державного управління [206]. Отже, реалізація цих напрямків можлива лише за участі основних учасників освітнього процесу – закладів освіти, студентів, їх батьків, держави, роботодавців, суспільства в цілому.

Українські учені зазначають, що здатність закладу освіти шукати та формувати нові додаткові джерела надходжень значною мірою залежить від ступеня автономії університету не лише на фінансовому, але й на кадровому, організаційному та академічному рівнях. Тому рівень автономії визначає можливість для диверсифікації надходжень з додаткових джерел та значною мірою сприяє ефективному використанню потенціалу закладу вищої освіти та пошуку нових джерел фінансування. Диверсифікація джерел надходжень фінансових ресурсів на рівні державної підтримки відбувається через створення певних умов, за яких надається фінансування. Це може бути: широке впровадження фінансування на конкурсній основі, запровадження методики щодо визначення конкретних показників у формулах фінансового забезпечення; застосування інструментів впливу співфінансування (зокрема, надання державних субсидій тощо); фінансове забезпечення академічних обмінів викладачів і студентів тощо [33, с. 89].

На сучасному етапі пошук нових моделей фінансування полягає, перш за все, у застосуванні оптимального співвідношення між державним і приватним фінансуванням системи освіти. Частка державного фінансування змінюється в залежності від економічного становища країни і політики, яка застосовується в освітній сфері. Для підвищення ефективності державної політики у галузі фінансування освіти, передусім, необхідно:

- удосконалити планування витрат на поточний з утримання установ освіти;
- поглиблювати і розвивати самостійність установ освіти у питаннях використання бюджетних коштів, а, особливо, доходів від здійснення додаткових видів діяльності та платних послуг;
- удосконалити систему ціноутворення;
- здійснити заходи з оптимізації оподаткування.

Науковці обґрунтовують наявність двох основних напрямків зміни механізмів державного фінансування вищої освіти в умовах розвитку ринку освітніх послуг:

- формування квазіринків у державному секторі освіти;
- розвиток контрактації в сфері освіти.

Ці зміни і розвиток освітнього ринку в цілому лише тоді призводять до значного позитивного ефекту, коли виконуються такі умови: повинна існувати реальна конкуренція між постачальниками освітніх послуг; якщо конкуренція відсутня, то поділ покупця і постачальника освітніх послуг звичайно зводиться до формальності; укладання договору з монополістом, в якого немає достатніх стимулів до пошуку ефективних шляхів надання освітніх послуг, може призвести до неефективного використання громадських (суспільних) коштів [23, с. 154].

Що ж до фінансування вищої освіти, то держава може здійснювати його шляхом:

- вкладання коштів у різні фактори виробництва освітніх послуг;
- фінансування конкретних навчальних закладів;

– надання фінансової підтримки безпосередньо тим, хто навчається, – кінцевим споживачам освітніх послуг [23, с. 154].

Фінансові ресурси, які надає держава закладам вищої освіти повинні ефективно використовуватись для забезпечення навчальної діяльності, науково-дослідної роботи, функціонування та розвитку інфраструктури, яка необхідна для забезпечення виконання статутних вимог закладом. На рис. 3.3 показана концептуальна схема отримання бюджетних коштів, напрями їх розподілу для досягнення конкретних результатів закладом освіти.

Рис. 3.3. Концептуальна схема бюджетного фінансування закладів вищої освіти

Джерело: власна розробка автора

У сучасних соціально-економічних умовах в освітній сфері з'явилися категорії, які притаманні ринковій економіці: ціна, прибуток, рентабельність, самоокупність тощо. Для ефективного фінансового забезпечення функціонування системи вищої освіти, зокрема, для моніторингу, аналізу та

впровадження у практику управління навчальним закладом принципів фінансового менеджменту необхідно застосовувати категорії: «система оцінки ефективності фінансування освітнього процесу», «економічний механізм у системі освіти», «фінансування освіти», «соціальні стандарти», «макроекономічні показники», «оподаткування», «ціноутворення», «фінансове планування» тощо.

Поява нових тенденцій у ролі держави у сфері освіти та існування реальної конкуренції між постачальниками освітніх послуг обумовили зміни механізмів державного фінансування:

- формування нових механізмів визначення обсягів державного замовлення на підготовку фахівців;
- впровадження на конкурентних засадах конкурсних механізмів розподілу державного замовлення між закладами освіти;
- механізми доповнення джерел фінансування навчальних закладів коштами, які отримані від прибуткового використання їх основних фондів;
- застосування нових процедур фінансової підтримки студентів;
- використання університетами податкових пільг, що забезпечують розширення фінансування сфери освіти;
- розширення фінансових можливостей закладів вищої освіти за допомогою банківського кредитування і, зокрема, шляхом використання пільгових кредитів.

Учені Т. В. Майорова і Т. М. Майдан [114] стверджують, що державна політика у сфері вищої освіти повинна включати в себе:

- перехід від принципу утримання вищих навчальних закладів за рахунок державного бюджету до державної підтримки у фактично можливих розмірах, розвиток системи державного замовлення на підготовку кадрів, але без обмеження їх кількості;
- удосконалення та поглиблення автономії освітніх закладів, перш за все, у галузі фінансів;

– здійснення передачі низки науково-дослідних установ у склад провідних університетів. Це дозволить покращити матеріально-технічну базу навчального, наукового, а також післядипломного процесу, підвищити рівень професорсько-викладацького складу, ефективніше використовувати матеріальні, фінансові та людські ресурси вищої школи;

– розширення самостійності у розпорядженні ресурсами, в тому числі засобами з бюджету, здійснення різних видів діяльності, приносячих доходів;

– витрати бюджетних коштів повинні здійснюватися освітніми установами самостійно, виключаючи потреби у навчальному процесі відповідно до статей бюджетної класифікації. Звіт про використання бюджетних коштів повинен подаватися в органи управління освітою за усіма статтями бюджетної класифікації [114].

Каленюк І. С. [76, с. 29–30] обґрунтовує те, що державне фінансування закладів освіти може здійснюватися за допомогою таких методів:

– кошторисне фінансування здійснюється на основі розрахунку встановлених груп витрат, причому враховується рівень минулого року. При кошторисному фінансуванні діють основні, базові нормативи (наприклад, співвідношення чисельності викладачів і студентів);

– нормативне фінансування передбачає системне врахування різноманітних нормативів для визначення обсягів фінансування навчальних закладів. Нормативи можуть стосуватися або окремих параметрів функціонування закладів (співвідношення викладачів і студентів для різних профілів ВНЗ та рівнів підготовки) або окремих категорій витрат (на придбання обладнання, меблів, автомобілів, комп'ютерів тощо). Фінансування у даному випадку має здійснюватися щорічно за нормативами, але фактично цифри минулого року завжди залишаються орієнтирами для органів, що здійснюють фінансування;

– програмно-цільовий метод фінансування не суперечить і може доповнювати інші практики. За даного підходу фінансування здійснюється в межах упроваджених великих цільових програм, з чітко визначеними цілями,

етапами та виконавцями. Ці програми об'єднують у єдиний комплекс ресурси, виконавців та терміни здійснення освітніх, науково-дослідницьких, організаційно-господарських та інших заходів, спрямованих на ефективне вирішення конкретних завдань. У межах програмно-цільового підходу поєднується просторова (спрямування суб'єктів певного регіону на досягнення певних цілей) та часова (етапи та терміни досягнення цілей) взаємодія. Ефективна реалізація цільових програм значною мірою залежить від чіткості та узгодженості організаційного, фінансового та контролювального механізмів їх побудови. Саме тому програмно-цільовий метод бюджетного планування забезпечує взаємозв'язок між розподілом бюджетних ресурсів і фактичними чи планованими результатами їх використання відповідно до встановлених пріоритетів державної політики;

– метод за результатами діяльності навчальних закладів – обчислення обсягів їх фінансування на основі врахування результатів їхньої діяльності актуалізує декілька питань, серед яких: 1 – визначення тих результатів, які можуть стати індикаторами для фінансування; 2 – опрацювання механізмів розподілу фінансових ресурсів. Врахування результатів діяльності як основи фінансування безперечно означає ускладнення самої процедури надання фінансових коштів. Тому не менш складним питанням є впровадження у практику бюджетування принципів врахування результатів освітньої чи господарської діяльності навчальних закладів [76, с. 29–30].

Протягом майже сорока років фінансування за результатами діяльності (performance-based funding, PBF) набувало різних форм, проте в його основі завжди залишається незмінний принцип, згідно з яким інституція отримує бюджетні кошти саме за досягнення певних заздалегідь визначених показників. Ці показники включені до формули, за допомогою якої визначається обсяг фінансування [178].

Дослідники поділяють показники, які включені до формули, на дві основні групи: індикатори витратності (input) та індикатори результату (output). До першої групи здебільшого відносять кількість студентів різних рівнів та

програм, кількість викладачів або ж їх співвідношення. Друга група має ширший діапазон показників: кількість випускників, обсяг позабюджетних надходжень, кількість дослідницьких контрактів, показники цитувань, патентів, працевлаштування випускників, досягнення стратегічних цілей. Застосування тих чи інших показників залежить від цілей, які ставлять при запровадженні PBF, та вихідних умов, у яких перебуває конкретна система вищої освіти, група університетів або ж вид їхньої діяльності (викладання, дослідження) [178].

Погодимось з думкою З. С. Варналія, який наголошує, що саме фінансування за результатами діяльності сприятиме значному підвищенню якості вищої освіти в Україні, зокрема:

- підвищенню конкурентоспроможності ВНЗ;
- орієнтації установ на важливі показники діяльності;
- підсиленню слабких індикаторів;
- позитивному впливу на навчальну, наукову, дослідницьку роботу ВНЗ;
- розширенню автономії установ;
- позитивно впливатиме на розподіл фінансів та удосконалення фінансового управління [34, с. 14].

У сучасних умовах поширеною є модель нормативно-подушового фінансування освіти – обсяг бюджетних коштів, що виділяється конкретному вузу, визначається шляхом множення кількості студентів на значення відповідного нормативу подушного фінансування:

$$V = \sum_i T_i \times N_i, \quad (3.1)$$

де V – обсяг фінансування закладу вищої освіти;

T_i – норматив подушового фінансування для студентів відповідної нормативної категорії;

N_i – контингент студентів відповідної нормативної категорії, які навчаються у закладі вищої освіти.

Для фінансової автономії закладів освіти актуальним є благодійне фінансування, яке ставатиме ще важливішим у майбутньому. Під ним розуміють широкий спектр типів фінансування: фінанси надані приватними

особами; надходження отримані від благодійних організацій (фондів), зазвичай спрямованих на досягнення визначених цілей і, нарешті, надходження, отримані від благодійних фондів, що фінансують наукові дослідження [34, с. 15].

Іншим важливим каналом поповнення бюджетів навчальних закладів є навчання студентів на платній основі. Трансформація механізмів реалізації конституційних гарантій громадянам щодо отримання відповідного рівня освіти повинна поєднуватися зі створенням соціально-економічних умов, передусім, у сфері зайнятості та належного рівня оплати праці, що дозволить власними коштами забезпечувати оплату освітніх послуг у закладах вищої освіти державної форми власності.

Як видно з рис. 3.4 зменшення обсягів державного фінансування підготовки фахівців прямо пропорційно корелює із розширенням частки оплати вартості навчання фізичними особами. Так, питома вага студентів вітчизняних університетів, які навчалися у 2010–2011 навчальному році за рахунок державного бюджету становила 60,3 % і 38,6 % – фізичних осіб, то у 2017–2018 н. р. – уже 52,7 % та 45,8 % відповідно.

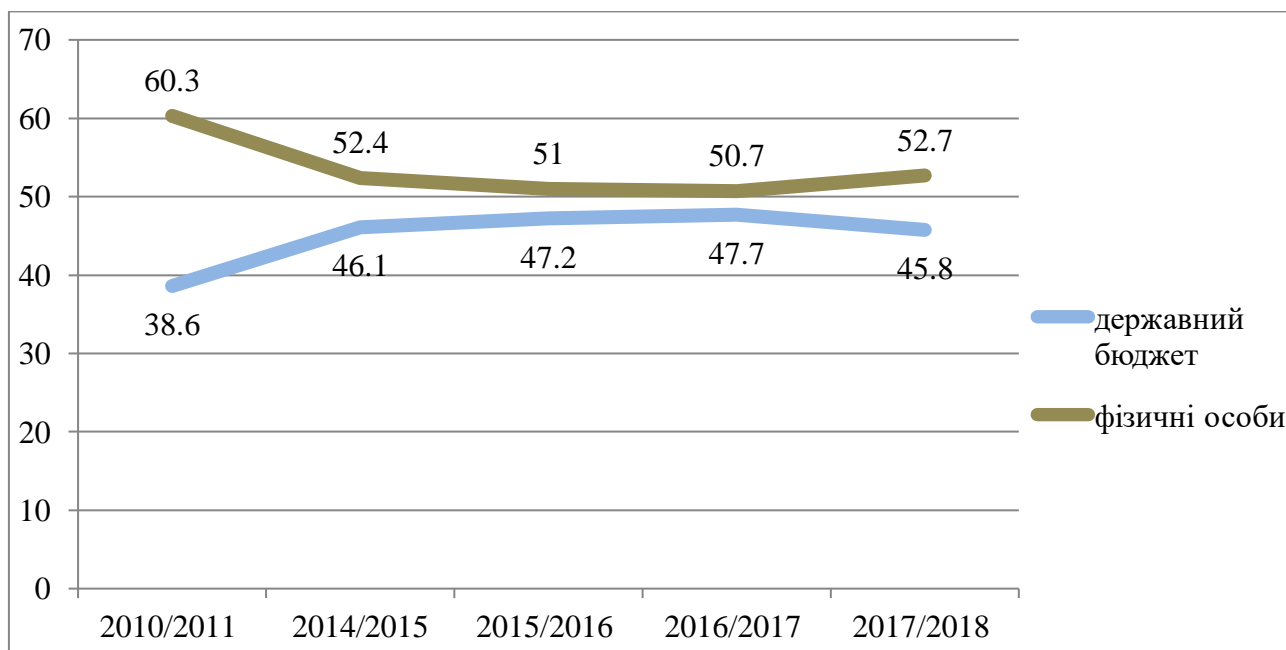

Рис. 3.4. Питома вага студентів за джерелами фінансування їх навчання у 2010–2018 рр., %

Джерело: складено автором за [37, с.18]

За таких умов, важливим напрямом є розширення податкових пільг для громадян, котрі витрачають кошти на оплату свого навчання або отримання освіти членами своєї сім'ї. Так, в Україні законодавчо гарантоване право на отримання податкової знижки для витрат у вигляді суми коштів, сплачених платником податку. На таку знижку має право громадянин України, батьки, опікуни, юридичні особи та сам студент (заочної і денної форми навчання) за умови, що особа, за яку сплачують кошти за навчання навчається у вітчизняних вищих і професійно-технічних навчальних закладах [148].

З 1 січня 2018 року для розрахунку податкової знижки за отримання освіти скасовано обмеження щодо суми коштів сплачених за навчання та обмеження стосовно навчального періоду, за який здійснено таку сплату. Відтепер враховуються фактично понесені платником податку витрати. Так, платник податку має право включити до податкової знижки фактично здійснені ним протягом звітного податкового року витрати на користь вітчизняних вищих та професійно-технічних навчальних закладів для компенсації вартості здобуття середньої професійної або вищої освіти такого платника податку та/або члена його сім'ї першого ступеня споріднення [170].

Також важливим каналом розширення фінансування навчання студентів фізичними особами є впровадження інституту освітнього кредиту. Український вчений Боголіб Т. М. вказує, що студентські кредити (позички) мають 4 основні моделі: заставні позички з фіксованими платежами; заставні позички з прогресивними платежами; прогресивне оподаткування через податкову та страхову системи; відстрочена плата за навчання. Усі ці моделі реалізуються із залученням державних агентств. При комерційних схемах контрагентами є приватні навчальні заклади і приватні агентства, діяльність яких є прибутковою. Управління агентствами, що надають студентські позички, здійснюється урядовими або приватними довірчими фондами [23].

Для впровадження кредитування вищої освіти, передусім, повинна бути розробка взаємної системи фінансування державним і банківським секторами. Держава має забезпечити найбільш привабливі умови для діяльності банків, а

саме: змінити свою орієнтацію на створення вільного ринку в сфері вищої освіти і поступову комерціалізацію цього інституту (такий курс у свій час взяли Японія, США, Австралія); вдосконалити законодавчу базу; зменшити податковий тиск на прибутки від освітніх кредитів; взяти на себе функції гаранта; сприяти співробітництву вищих навчальних закладів і банківських установ з метою уникнення корупції, стати контролюючим органом; сприяти частковій зайнятості населення, ініціювати розвиток системи праці, відомої закордоном як *part-time job*, що стимулюватиме попит на освітній кредит, оскільки студент зможе частково покривати витрати по кредиту, що сприятиме навчанню [214, с. 204].

Як уже було нами визначено, частка участі держави у фінансуванні закладів вищої освіти знижується. Тому вони мають вживати заходів з пошуку механізмів додаткового фінансування освітніх програм, використовуючи інтелектуальний потенціал науково-педагогічних працівників та матеріальну базу, яка дозволяє з найменшими затратами розвивати непрофільні для навчального закладу напрямки. Рис. 3.5 ілюструє концептуальні принципи механізму позабюджетного фінансування закладів вищої освіти, а також основні статті витрат, які забезпечують реалізацію статутних видів їх діяльності.

Способом отримання додаткових коштів, який найбільшою мірою відповідає статутній діяльності навчальних закладів є розширення видів освітніх послуг та обсягів їх надання. За умови зменшення державного замовлення та кількості абітурієнтів такі заходи є важливою передумовою збереження чисельності науково-педагогічних працівників і забезпечення їх роботою.

Для успішної реалізації цього завдання університетам необхідно змінити структуру наданих освітніх послуг, звернувши особливу увагу на перепідготовку, підвищення кваліфікації, надання другої вищої освіти і впровадження нових, дистанційних форм навчання, які передбачають використання новітніх інформаційних технологій.

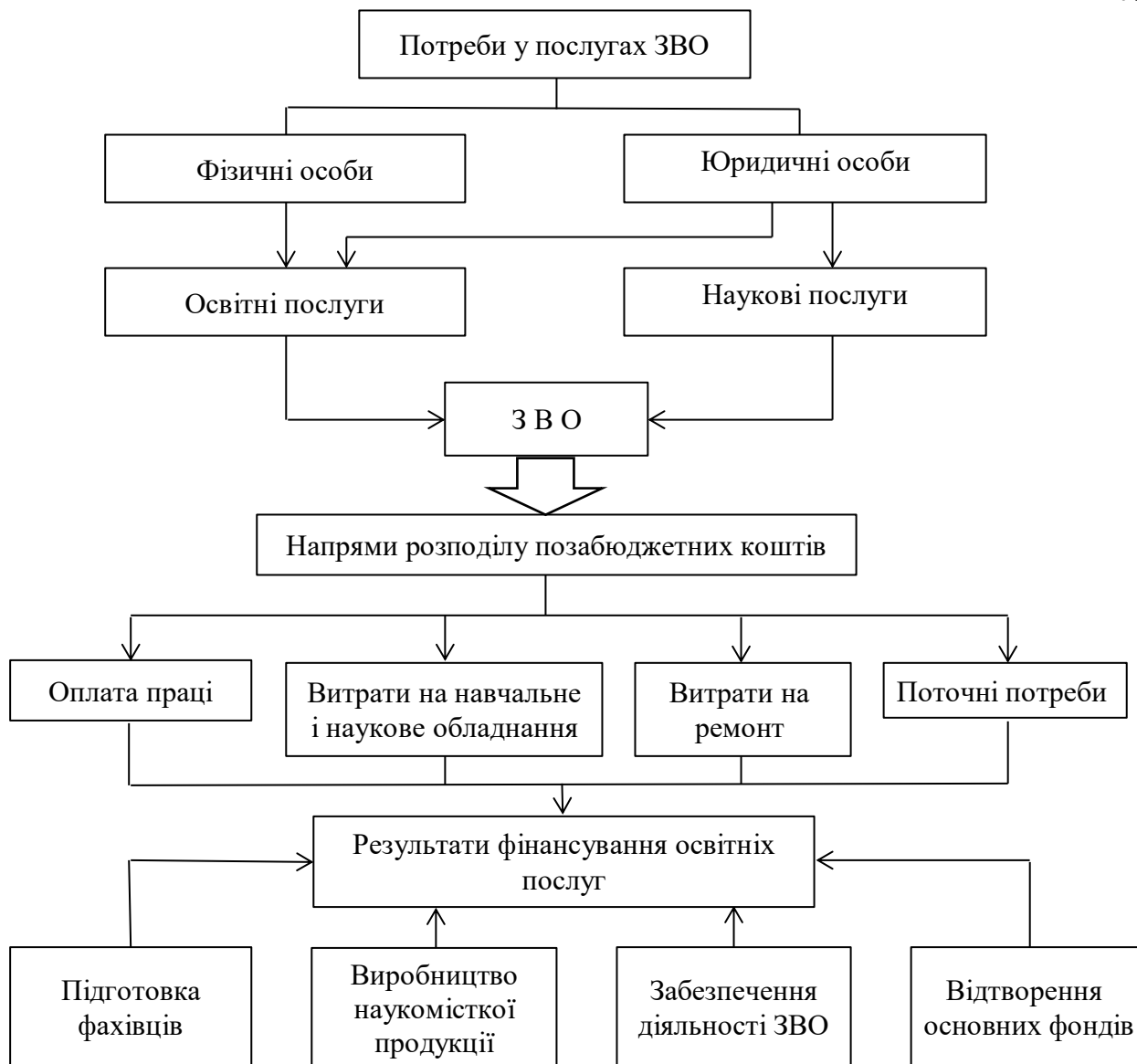

Рис. 3.5. Концептуальна схема позабюджетного фінансування закладів вищої освіти

Джерело: власна розробка автора

Навчальні заклади, які мають достатню наукову базу, здатні залучити додаткові кошти за рахунок збільшення обсягів науково-дослідних робіт для конкретних замовників. Науково-дослідницька діяльність та інноваційні продукти, які створюються у її процесі стають одними із значущих активів для залучення додаткового фінансування не тільки для забезпечення власне наукової роботи, але і для підтримки економічної стабільності усього закладу в цілому. За таких умов, відповідальність за створення якісних наукових

продуктів, які користуються попитом на ринку, переходить з рівня індивідуальних дослідників і наукових підрозділів на інституційний рівень.

З метою подальшого удосконалення системи фінансування вітчизняних закладів вищої освіти науковці вважають необхідним застосування моделі багатоканального фінансування вищої освіти, яка, крім законодавчо визначених джерел фінансування, також включатиме:

1) державні іменні фінансові зобов'язання (ДФЗ) або освітні ваучери, які надаються студентам на певних умовах для подальшої їх передачі обраним вищим навчальним закладам в якості можливої альтернативи існуючій системі бюджетних асигнувань, що безпосередньо спрямовуються ВНЗ. ДФЗ при дотриманні встановлених вимог можуть стати гнучким інструментом адресної соціальної підтримки студентів, оскільки забезпечують прозорість та відкритість фінансових потоків у освітній сфері; призначені сприяти зростанню економічної справедливості в суспільстві, надаючи адресну підтримку студентам з малозабезпечених сімей; у відповідності до характеру попиту і пропозицій будуть стимулювати притік інвестицій в перспективні напрями розвитку вищої освіти, які визначають споживачі освітніх послуг. Крім того, це сприятиме створенню нового перспективного механізму бюджетного фінансування ВНЗ, який ґрунтується на встановленні нормативних бюджетних асигнувань в розрахунку на одного студента та реалізації принципу «бюджетні кошти йдуть за студентом».

2) освітній кредит як дієвий інструмент розширення недержавного фінансування ВНЗ за умови розвитку державної підтримки освітнього кредитування студентів. Це один з перевірених світовою практикою способів розширення доступності якісної освіти, що сприяє підтримці талановитих студентів та малозабезпечених сімей.

3) ендаумент-фонди (endowment funds) або фонди цільового капіталу, які ефективно використовуються в США. Практика створення фондів цільових капіталів є новою для України і потребує розробки законодавчих норм, які б забезпечили можливість некомерційним організаціям формувати цільовий

капітал за рахунок коштів бізнесу, спонсорів та благодійників з метою використання доходів від управління цим капіталом для вирішення найбільш актуальних завдань, зокрема на підвищення заробітної плати викладачам, розв'язання житлових проблем співробітників і студентів, інші цілі [186, с. 155–156].

Великого потенціалу можуть набути застосування ефективних і взаємовигідних способів комплексної взаємодії університетів та підприємств. Бенедик Ю. Ю. [17] висловлює думку про те, що частину витрат на вищу освіту могли б узяти на себе підприємства, організації та установи. Проте роботодавці не готові інвестувати ВНЗ без гарантій високої якості підготовки та направлення студентів на роботу після закінчення ВНЗ на їх підприємства, створення прозорих механізмів благодійності. З метою стимулювання участі роботодавців у підготовці та працевлаштуванні випускників ВНЗ науковці слушно пропонують: звільнення підприємств, організацій та установ від нарахування внесків на обов'язкове державне соціальне страхування на заробітну плату працівників – випускників вищих навчальних закладів, які працюють за фахом, протягом перших трьох років їхньої праці; пільгове оподаткування суб'єктів господарювання, які надають бази для проходження практик студентів вищих навчальних закладів; звільнення від оподаткування матеріально-технічних ресурсів, що передаються з балансів суб'єктів господарювання на баланси ВНЗ [17].

Розглядаючи освіту як соціальний і економічний капітал, необхідно визначити підприємницькі структури у якості основних споживачів результатів освітньої діяльності. Такий підхід дозволить вибудувувати довгострокові партнерські відносини між організаціями, що здійснюють освітню діяльність, і бізнесом.

Важливим для аналізу сутності функціонування механізму фінансування сучасної вищої освіти у нашій державі є твердження О. І. Шарова: «Для розуміння бачення економічної основи вищої освіти важливими є питання наявності свободи університетів у використанні публічного фінансування, а

також питомої ваги плати за навчання в приватному фінансуванні. Відсутність фінансової автономії університетів в частині використання публічного фінансування несе загрозу втрати ефективності системи, а надмірна частка плати за навчання в приватному фінансуванні штовхає навчальні заклади до логіки бізнес-структур. На жаль, обидві ці загрози в повній мірі стосуються вітчизняної вищої школи» [206].

Необхідно також відзначити наявність законодавчих обмежень у здійсненні фінансово-господарської діяльності закладів освіти, які фінансуються із державного бюджету. Бюджетні установи не мають права розміщувати грошові кошти на депозитах у кредитних організаціях, а також здійснювати операції з цінними паперами. Відповідно до прийнятого порядку надання платних освітніх послуг, оплата за навчання студентів проводиться, як правило, на початку семестру, причому основні грошові надходження припадають на серпень – вересень кожного року. При цьому на рахунках закладів накопичуються грошові активи, які не беруть участі у господарському обороті, що для будь-якої комерційної організації розцінювалося б як неефективне використання фінансових ресурсів.

Казначейська система виконання бюджету, що застосовується у системі вищої освіти, маючи переваги (забезпечення контролю за проходженням і правильним використанням бюджетних коштів, оперативність інформації про касові видатки), обмежує фінансову самостійність закладів освіти – також відсутність можливості самостійно перерозподіляти фінансові ресурси між статтями, значні адміністративні витрати залучення позабюджетного фінансування, необхідність здійснення позабюджетної діяльності, як і бюджетної, відповідно до кошторису доходів і витрат за єдиним планом рахунків.

У зв'язку з цим, вплив ринку освітніх послуг обумовлює потребу розробки і застосування нових концепцій з метою оптимізації використання фінансових ресурсів. Управління фінансовим забезпеченням закладів вищої

освіти – це система дій для регулювання їх фінансової стійкості та незалежності.

О. Г. Чирва звертає увагу на те, що в умовах конкурентного зовнішнього середовища метою закладів вищої освіти має бути підвищення ефективності використання наявних фінансових ресурсів на основі системи менеджменту якості, спрямованої на підготовку бакалаврів та магістрів, професійні якості яких відповідатимуть стандартам ринку праці [203, с. 490].

Управління фінансовим забезпеченням ґрунтується на відповідному механізмі, який існує як система компонентів, які коригують процес розробки і виконання управлінських рішень у цій сфері та спрямовані на реалізацію у повному обсязі статутної та фінансово-господарської діяльності закладів освіти. До цього механізму входять такі елементи:

- нормативно-правове регулювання фінансового забезпечення;
- ринкові регулятори фінансового забезпечення;
- інформаційно-аналітичний інструментарій фінансового забезпечення.

Цей механізм використовується під час вирішення основних завдань, які стоять перед системою управління закладу вищої освіти:

- розробка та реалізація фінансової політики ЗВО;
- прийняття управлінських рішень з фінансових питань;
- інформаційне забезпечення діяльності ЗВО (складання та аналіз фінансової звітності);
- фінансове планування і контроль;
- організація фінансово-господарської діяльності ЗВО.

В узагальненому вигляді процес управління фінансовим забезпеченням розуміється як взаємозв'язок між функціями, як повинні виконувати фінансова і бухгалтерська служби: планування, облік, аналіз, регулювання та контроль грошових потоків. У цій системі визначальним є планування, тому що на його основі формуються шляхи і напрями ефективної фінансово-економічної діяльності навчального закладу (рис. 3.6). Розкриваючи сутність планування фінансових ресурсів вищої школи, необхідно звернути увагу на забезпечення

його системності, що дає можливість передбачити модернізаційні зміни функціональних елементів, їх взаємозв'язок з фінансовими відносинами, які притаманні ринковій економічній системі в цілому.

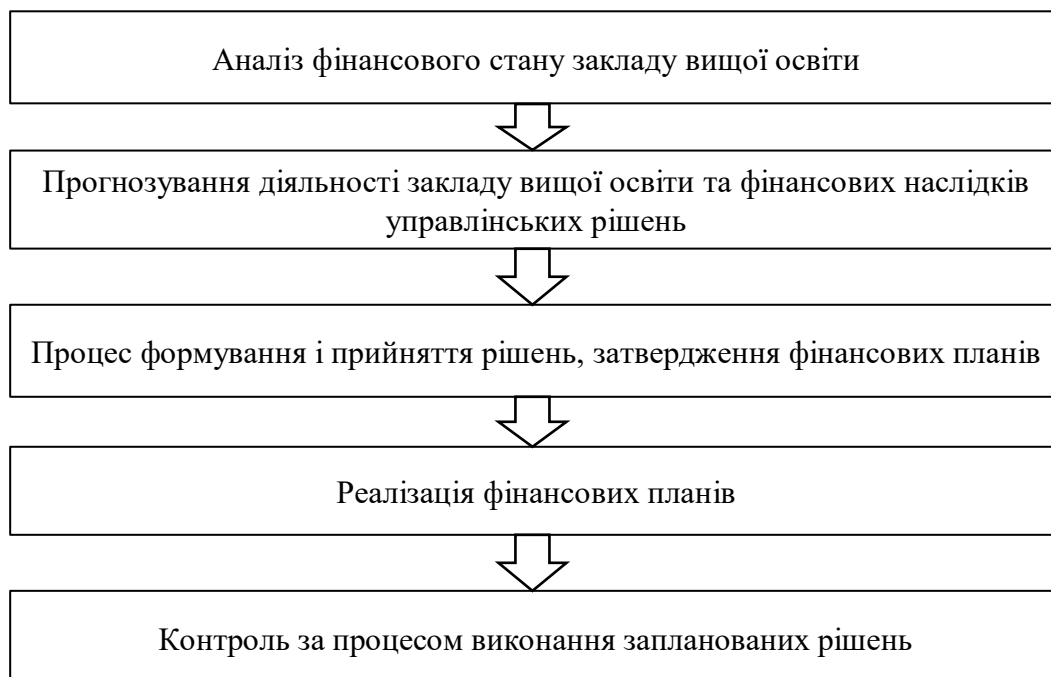

Рис. 3.6. Етапи процесу планування фінансування діяльності закладів вищої освіти

Джерело: власна розробка автора

Відповідно до системного підходу процесу управління фінансами, заклад вищої освіти можна розглядати як соціально-економічну систему, тобто цілісність взаємопов'язаних і взаємодіючих підсистем (систем нижчого рівня), кожна з яких вкладає свою частку у якість цілого і у свою чергу є внутрішньо складною.

Крім того, з позицій системного підходу до управління фінансами заклад вищої освіти слід розглядати як відкриту систему, що адаптується, самоорганізується і саморозвивається. Вона одержує із зовнішнього середовища ресурси (матеріальні, трудові, фінансові, інформаційні), за допомогою яких виробляє для зовнішнього середовища (держави, фізичних і юридичних осіб) кінцевий продукт – освітні послуги.

Основною перевагою системного підходу до управління фінансами закладів вищої освіти є те, що його використання дозволяє керівництву забезпечити послідовність прийняття управлінських рішень та комплексність їх впливу на підвищення ефективності діяльності усіх структурних підрозділів у їх нерозривному зв'язку із зовнішнім соціально-економічним та ринковим середовищем. Системи планування фінансових ресурсів закладу вищої освіти показані на рис. 3.7.

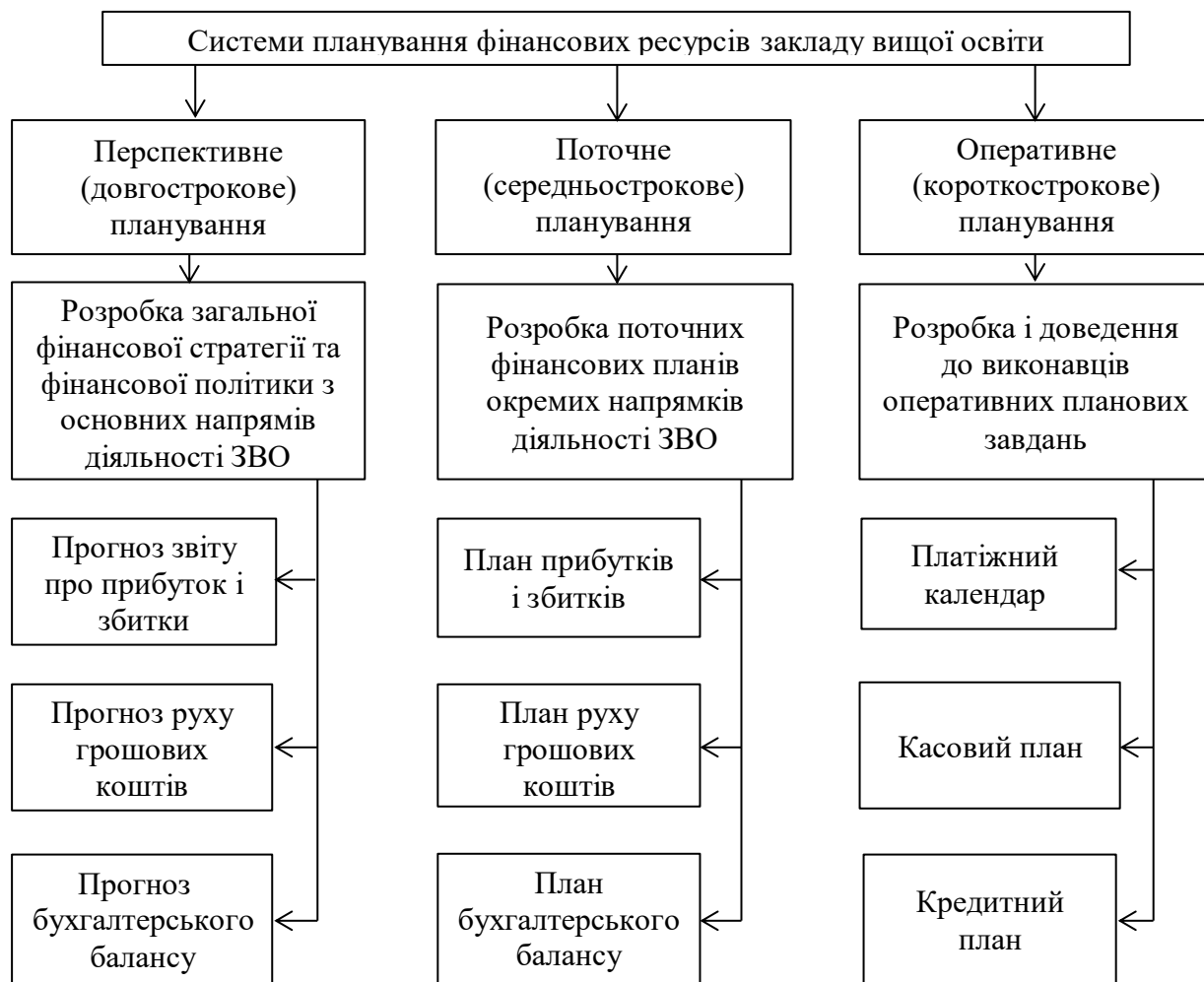

Рис. 3.7. Концептуальна схема планування фінансових ресурсів закладу вищої освіти

Джерело: власна розробка автора

Управління фінансовим забезпеченням закладів вищої освіти, стверджує О. Г. Чирва, повинно функціонувати як безперервний процес, який є істотним чинником підвищення ефективності їх діяльності та розвитку. Управлінська

діяльність повинна бути спрямована на розробку і впровадження стратегії розширення джерел позабюджетного фінансування та оптимального використання фінансових ресурсів. Саме така система управління створює передумови для залучення додаткових фінансових ресурсів, необхідних для оптимальної діяльності закладів вищої освіти на ринку освітніх послуг [203, с. 490–491].

Вирішення завдання підвищення ефективності управління фінансами потребує під час прийняття управлінських рішень обов'язкового врахування складності системи закладу вищої освіти. Тому тут повинен застосовуватись міждисциплінарний підхід – синтез організації освітнього процесу, проведення різноманітних наукових досліджень, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців тощо і практики управління фінансами закладу для ефективної та результативної фінансово-господарської діяльності.

Отже, удосконалення механізму фінансування функціонування закладів вищої освіти передбачає диверсифікацію джерел фінансування за допомогою розширення прийому на освітні програми вищої та післядипломної освіти на платній основі; розвитку контрактних форм реалізації результатів науково-дослідної роботи; активного проведення фінансових операцій з інвестування вільних грошових коштів у банківські депозити, векселі та інші цінні папери.

Політика трансформації фінансового механізму закладів освіти повинна забезпечити перехід від кошторисного принципу фінансування до бюджетування, орієнтованого на результат, що базується на державному замовленні на підготовку фахівців і залежить від показників якості діяльності. Актуальним є впровадження у сфері вищої освіти сучасної системи фінансової звітності та методик фінансового менеджменту, які відповідають вимогам ринкової економіки. Важливим для зміцнення фінансового становища є розширення автономії і відповідальності університетів у питаннях планування і розпорядження коштами бюджету, а також позабюджетних ресурсів, які вони отримують у результаті підприємницької діяльності.

3.2. Моніторинг ефективності фінансування закладів вищої освіти як необхідна передумова реалізації їх конкурентоспроможності

Виходячи із значущості фінансового механізму закладів вищої освіти України, як важливої складової політики держави, особливого значення набуває всебічний аналіз його ефективності, що дозволить виявити та відстежити негативні тенденції і визначити напрямки та шляхи їх подолання.

Учені стверджують, що вся фінансово-господарська діяльність закладів вищої освіти має бути прогнозованою. Вона повинна ґрунтуватися на багатоваріантному науковому дослідженні напрямів, обсягів ресурсних можливостей та очікуваних фінансових результатів ВНЗ [152, с. 34].

Тому предметом моніторингу ефективності бюджетних витрат, фінансової стійкості та якості фінансового менеджменту закладів вищої освіти є аналіз використання ними фінансових ресурсів, економічна ефективність та результати їх фінансової діяльності.

Організація моніторингу фінансової діяльності в освітній сфері має свої специфічні особливості, обумовлені характерними ознаками діяльності закладів вищої освіти. Виявлення особливостей фінансового управління у сфері вищої освіти та їх врахування під час здійснення фінансового менеджменту дозволить університетам удосконалити свою фінансову діяльність, забезпечивши підвищення її ефективності. У цьому аспекті важливим є, передусім, об'єктивне та своєчасне визначення найбільш слабких як зовнішніх, так і внутрішніх ланок системи фінансування вищої освіти, що сприятиме виробленню ефективних управлінських рішень, спрямованих на подолання існуючих проблем.

Таким чином, виявлення проблем у цій сфері потребує розробки системи постійного моніторингу показників, що відображають ефективність діючого фінансового механізму закладів вищої освіти України.

З огляду на важливість проблеми, яка вивчається, у роботі запропонований новий підхід до кількісного вимірювання та комплексної оцінки ефективності фінансового механізму закладів вищої освіти України, що

базується на побудові ієрархічної моделі та формуванні на її основі системи показників для здійснення оцінки ситуації у цій сфері.

На концептуальному рівні запропонована методологія синтезує в єдиний технологічний цикл процедури методу аналізу ієрархій, аналітичну оцінку рівня розвитку процесу, статистичні методи та методіку кон'юнктурних обстежень [38, с. 81] (рис. 3.8).

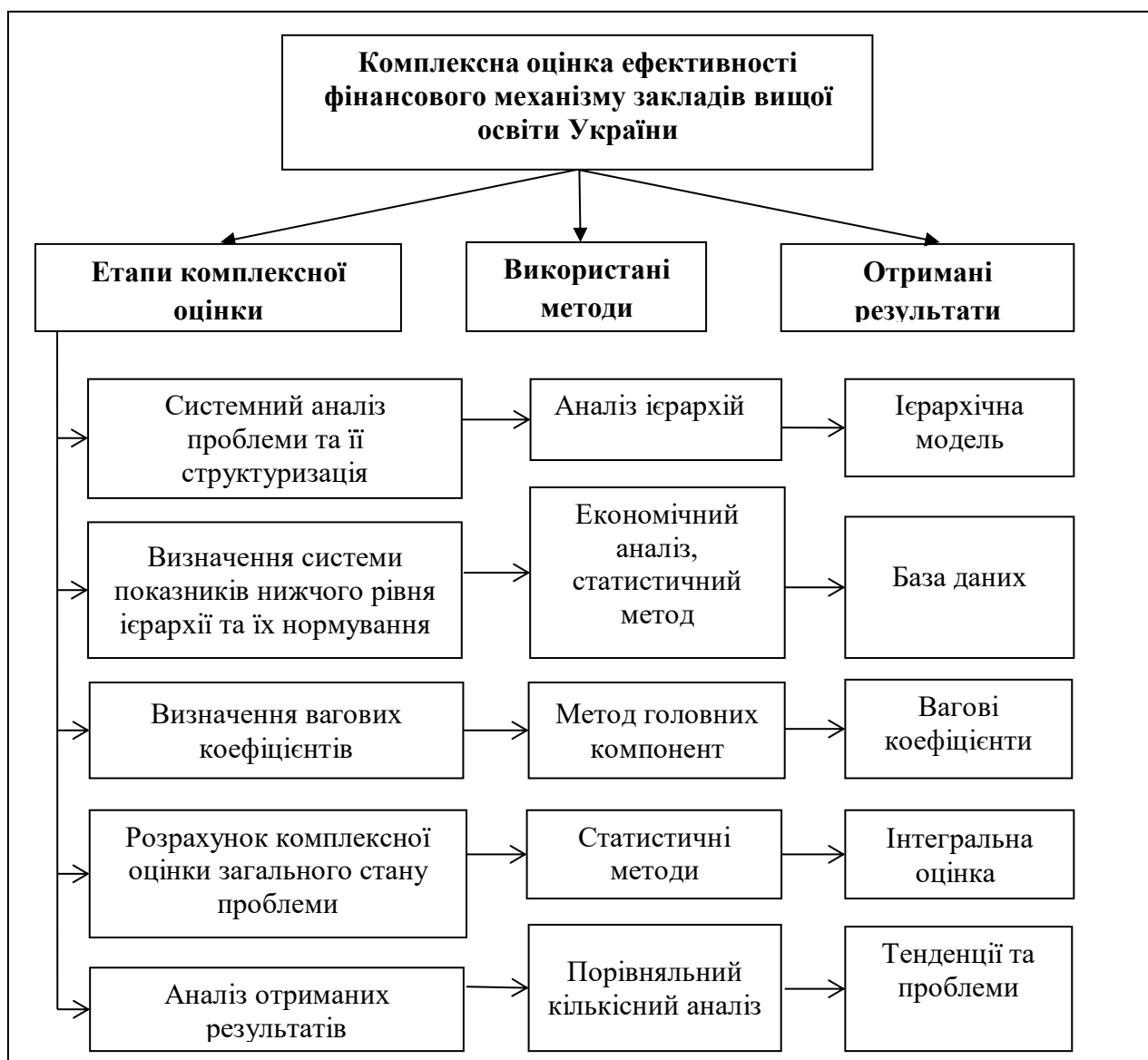

Рис. 3.8. Етапи, методи і результати процедури комплексної оцінки ефективності фінансового механізму закладів вищої освіти України

Джерело: складено автором на основі [38, с. 81]

Запропонований підхід може бути використаний в якості основи для організації постійно діючого моніторингу ефективності цього механізму з

метою виявлення проблем та визначення пріоритетних напрямків їх подолання. Його застосування передбачає реалізацію таких етапів [38, с. 81]:

- 1) системний аналіз проблеми та побудова ієрархічної моделі;
- 2) формування системи індикаторів та нормування фактичних значень показників;
- 2) визначення вагових коефіцієнтів;
- 3) розрахунок групових та інтегральної оцінок ефективності системи;
- 4) порівняльний аналіз отриманих результатів.

Для реалізації першого та другого етапів використовується методологія кількісних оцінок процесів суспільного розвитку [38, с. 81].

Ця методологія має ряд переваг. По-перше, вона не обмежує творчий потенціал дослідника чи його уяву такої складної системи, яким є фінансовий механізм закладів вищої освіти. Ця методика практично не обмежена кількістю вхідних індикаторів, а також вона є відкритою для внесення будь-яких логічних змін та доповнень. Тому вона дозволяє урахувати найбільш актуальні аспекти фінансового механізму закладів вищої освіти. По-друге, ця методологія забезпечує динамічну співставність оцінок, враховує вплив як позитивних (стимуляторів), так і негативних (дестимуляторів) факторів. Перевагою цієї методики є й те, що кожен показник системи має самостійне значення і водночас є складовою узагальнюючого показника. Крім того, вона передбачає проміжний етап – розрахунок узагальнюючих показників. Це забезпечує гнучкість оцінки до змін загальної ситуації у суспільстві [38, с. 81].

Головне завдання на етапі ієрархічної структуризації проблеми, що є визначальною ланкою у загальному процесі дослідження, полягає у синтезі та графічному позначенні теоретичних компонентів структури і сутності системи, яка є об'єктом дослідження. Основою розробки ієрархічної моделі оцінки ефективності фінансового механізму закладів вищої освіти України стали такі міркування.

Переважає більшість дослідників, розглядаючи сутність фінансового механізму системи вищої освіти, схиляються до загальноприйнятних науково-

методологічних засад фінансового механізму економіки в цілому. Він розглядається як частина господарського або економічного механізму. Також виокремлюються дослідження, що розглядають фінансовий механізм як сукупність форм і методів створення та використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різних державних структур, господарських суб'єктів і населення [188; 55, с. 53].

Ми погоджуємося з таким підходом, але, на наше переконання, до розгляду фінансового механізму системи вищої освіти варто підходити системно і розглядати ефективність його функціонування через призму системності та комплексності. З одного боку, його формування та функціонування має відповідати основним засадам фінансового механізму країни в цілому, з іншого – враховувати особливості організації фінансових відносин у сфері вищої школи.

Системність та комплексність може бути забезпечена за умови об'єднання у процесі управління окремих елементів у цілісну сукупність, якою є фінансовий механізм, та врахування під час розробки управлінських рішень щодо нього складних взаємозв'язків між показниками та блоками цих показників, їх взаємозв'язків та взаємин із зовнішнім середовищем. На наш погляд, ефективність функціонування фінансового механізму системи вищої освіти визначається такими характеристиками як продуктивність, економічність та результативність і економічними відносинами між суб'єктами.

Оцінка ефективності формування та функціонування фінансового механізму закладів вищої освіти потребує визначення сукупності показників. Визначення формалізованих залежностей між первинними ознаками та чинниками, які впливають на них, і наслідками діяльності трансформує їх у систему, що забезпечує здатність використовувати цілісну модель для впровадження ключових цілей управління фінансовим механізмом (рис. 3.9).

Для кожної макрохарактеристики визначений перелік показників, яким оцінюється ефективність фінансового механізму закладів вищої освіти України.

Основними принципами побудови системи показників є:

- відповідність принципам системного підходу; оцінка ефективності фінансового механізму закладів вищої освіти трактується як інтегральний результат ефективної державної політики та результатів освітніх послуг, спрямованих на формування конкурентних переваг робочої сили та зміцнення інтелектуального потенціалу держави;
- забезпечення єдності методології побудови показників та їх порівнянності;
- комплексний підхід до формування системи показників;
- прозорість побудови системи, зручність для практичного користування;
- однозначність трактування первинних показників як стимуляторів або дестимуляторів, тобто можливість однозначної позитивної чи негативної дії показника на кінцевий результат;
- достовірність показників, що використовуються під час розрахунків.

Рис. 3.9. Критерії показників ефективності фінансового механізму вищої освіти

Джерело: власна розробка автора

Отже, продуктивність функціонування фінансового механізму вищої освіти визначається досягненістю цілей, які стоять перед системою вищої

школи з метою формування освітнього потенціалу країни та раціонального витрачання коштів. Вища освіта повинна розглядатися через призму теорії суспільно-розділеного блага, оскільки, з одного боку, функціонування фінансового механізму вищої освіти є суспільним благом (підвищення рівня освіти, культури населення, збільшення потреби у споживанні інноваційної продукції та продукуванні новітніх знань тощо), а з іншого – це благо є приватним, оскільки скористатися ним можуть окремі індивідууми. Тому і результативність, продуктивність та економічність функціонування фінансового механізму слід розглядати з позиції усіх її суб'єктів. До останніх можна віднести, насамперед, споживачів освітніх послуг: населення та роботодавці, які саме формують попит на них.

Продуктивність функціонування фінансового механізму може бути оцінена показниками, що характеризують формування освітнього потенціалу та раціональність витрат на його формування.

Економічність функціонування фінансового механізму характеризується показниками затратного характеру, без ув'язки до цільового використання фінансових ресурсів. До таких критеріїв нами віднесено критерії: витратність освітніх послуг та витрати розвитку. Перший з них характеризується показниками – середні витрати на одного студента, питома вага загальних витрат на вищу освіту у загальних витратах на освіту та питома вага загальних видатків на вищу освіту в загальних видатках зведеного бюджету.

Для оцінки витрат розвитку пропонується використати показники: частка капітальних витрат у загальних витратах на вищу освіту (показник характеризує технічну можливість впровадження інноваційних засобів для освітнього процесу) та забезпеченість/завантаженість професорсько-викладацького складу. Оскільки одним із завдань закладів вищої освіти є не лише надання освітніх послуг, а й науково-дослідницька діяльність, то й забезпеченість науково-педагогічними кадрами закладів освіти характеризуватиме саме можливість спрямування видатків з функції утримання на розвиток вищої освіти в цілому.

На сьогодні, враховуючи аспекти бюджетної економії, важливим і досить активним інструментом економічності є оптимізація структури професорсько-викладацького складу ЗВО. Виокремлюють три великі групи моделей удосконалення структури науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти:

- оптимізація розподілу ставок між окремими закладами вищої світи державної форми власності у межах сталого обсягу ставок НПП у цілому;

- запровадження поділу загальної чисельності працівників усіх категорій закладу вищої освіти за затвердженими штатними розписами між кафедрами (факультетами, інститутами, відділами, центрами тощо) для зменшення витрат на їх утримання;

- оптимізація фонду заробітної плати науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти у межах його сталої структури з метою зростання результативності їх навчальної, методичної і наукової діяльності.

Аналізуючи наявні типи моделей оптимізації чисельності та структури професорсько-викладацького складу ЗВО, фахівці зазначають, що вони не враховують повною мірою сучасні умови функціонування навчальних закладів, і це ускладнює, а іноді і унеможлиблює стратегічне планування розвитку системи вищої освіти.

Грунтуючись на викладених міркуваннях, на основі системного аналізу проблеми синтезована її принципова ієрархічна структура (додаток С). Слід зазначити, що у цій схемі враховані як стимулятори, так і дестимулятори впливу на стан фінансової діяльності навчальних закладів. Така ієрархія, на нашу думку, найбільш повно відображає рівень ефективності фінансового механізму закладів вищої освіти України у сучасних соціально-економічних умовах з врахуванням обсягів бюджетного фінансування та їх організаційно-економічної діяльності з формування позабюджетних коштів.

За визначеними показниками (додаток С), з використанням офіційних джерел інформації Державної служби статистики України, була сформована база даних, що характеризує ефективність фінансового механізму закладів

вищої освіти України за 2011–2017 роки. Усі показники, що були включені до бази даних є відносними, що забезпечує їх співставність.

Очевидно, що характеристики ефективності фінансового механізму закладів вищої освіти України є іменованими величинами, тому необхідною процедурою є попереднє нормування відібраних показників, яке забезпечує порівнянність та співставність сформованої інформаційної бази [219].

Нормування показників-стимуляторів та показників-дестимуляторів здійснюється за різними формулами.

На відміну від традиційного варіанту, нормування кількісних критеріїв здійснюється за формулою:

$$Hi(n) = \frac{(Hi - H \max)}{(H \max - H \min)}, \quad (3.2)$$

де Hi – фактичне значення критерію,

$H \max$ – максимальне значення критерію,

$H \min$ – мінімальне значення критерію,

$Hi(n)$ – нормоване значення критерію [219].

Обрана методологія передбачає спрощену процедуру нормування.

Для нормування визначається шкала оцінки характеристики у межах від 0 до 1. Повна відсутність характеристики прирівнюється до 0. Максимальне значення характеристики за сукупністю прирівнюється до 1.

За рештою об'єктів нормування здійснюється за формулами [219]:

– для показників-стимуляторів, збільшення яких сприяє зростанню ефективності фінансового механізму вищих навчальних закладів:

$$Hi(n) = \frac{Hi}{H \max} \quad (3.3)$$

– для показників-дестимуляторів, збільшення яких веде до зниження ефективності фінансового механізму вищих навчальних закладів:

$$Hi(n) = 1 - \frac{Hi}{H \max} \quad [220]. \quad (3.4)$$

Знормовані таким чином дані (додаток Т) дають змогу безпосередньо порівнювати у динаміці окремі показники та слугують для розрахунку

ефективності фінансового механізму закладів вищої освіти України як за окремими групами, так і у загальному вимірі.

Далі необхідна оцінка важливості (значущості) кожного із структурних компонентів ієрархії, тобто визначення вагових коефіцієнтів для кожного із показників останнього рівня ієрархії. Для визначення таких коефіцієнтів існують різні підходи, серед яких найбільш поширеними є експертні методи (метод попарних порівнянь, ранжування, безпосередньої оцінки, адаптивної оцінки тощо) та розрахункові підходи (метод парної кореляції, головних компонент тощо).

Враховуючи недоліки експертних методів оцінки, пов'язаних із суб'єктивізмом, обмеженістю застосування та високими витратами на проведення, для визначення вагових коефіцієнтів елементів ієрархії, пропонується застосування розрахункового методу, а саме методу головних компонент [40].

Значення вагових коефіцієнтів a_{ij} для показників визначається за формулою: $a_{ij} = \frac{c_{ij}|d_{ij}|}{\sum c_{ij}|d_{ij}|}$, (3.5)

де d_{ij} – значення факторних навантажень i -го показника у j -му періоді;

c_{ij} – внесок j -ї компоненти у сумарну дисперсію множини показників i -ої ознаки [39].

Алгоритм розрахунку значень факторних навантажень (d_{ij}) та коефіцієнту внеску кожної компоненти у факторне навантаження (c_{ij}) реалізований в стандартних програмних пакетах для статистичної обробки даних (SPSS, STATISTICA, SYSTAT та ін).

Отримані результати дозволили розподілити у шкалі 0–1 вагомість кожного із включених до переліку індикаторів (табл. 3.1).

На основі розробленої системи показників, що розташовані на найнижчому рівні ієрархічної моделі, їх нормованих значень та вагових коефіцієнтів розраховуються загальні оцінки кожного рівня ієрархії та загальна

інтегральна оцінка стану проблеми, яка досліджується в цілому. Розрахунки здійснювалися за формулою:

$$O_{ef} = \sum_{i=1}^n P_i \times K_i, \quad (3.6)$$

де O_{ef} – оцінка ефективності фінансового механізму закладів вищої освіти України;

P_i – ваговий коефіцієнт i -го критерію;

K_{ij} – нормоване значення характеристики i [39, с. 51].

Таблиця 3.1

Визначення вагових коефіцієнтів індикаторів ефективності фінансового механізму закладів вищої освіти України

Показники	F1	F2	Вагові коефіцієнти
Чисельність студентів у розрахунку на 10000 населення	0,993554	– 0,056084	0,079245
Загальні витрати на вищу освіту	0,973640	– 0,108564	0,079165
Частка випускників, що отримали направлення на роботу	0,781999	– 0,492036	0,074973
Частка безробітного населення з повною вищою освітою у загальній кількості безробітних	– 0,905674	– 0,346847	0,080556
Частка зайнятого населення з повною вищою освітою у неформальному секторі	– 0,915895	0,296346	0,079934
Середні витрати на 1 студента	0,664359	– 0,673715	0,070888
Питома вага загальних витрат на вищу освіту у загальних витратах на освіту	0,936952	0,269359	0,080821
Загальні видатки на вищу освіту із зведеного бюджету	0,973524	– 0,158697	0,080566
Частка капітальних витрат у загальних витратах на вищу освіту	0,662265	0,567776	0,067744
Забезпеченість педагогічними працівниками	– 0,984900	– 0,030579	0,077851
Частка випускників аспірантури, що захистили дисертацію	– 0,620858	– 0,642799	0,066618
Частка випускників докторантури, що захистили дисертацію	– 0,030459	– 0,830152	0,025737
Рівень економічної активності осіб з вищою освітою	0,839607	– 0,417431	0,077377
Частка виконавців НДР у загальній кількості зайнятого населення	0,450611	0,828132	0,058524
Загальна дисперсія	9,175763	3,302483	–
Частка загальної дисперсії	0,655412	0,235892	–

Джерело: розроблено автором на основі даних Державної служби статистики України

Необхідно відзначити, що конкретне значення розрахованого інтегрального індексу або індексів, що характеризують окремі аспекти, не мають економічної інтерпретації – важливим є його динаміка та порівняльне значення.

Отже, розроблена модель комплексної оцінки такої системи дозволяє на основі порівняльного аналізу здійснити оцінку ефективності діючого фінансового механізму закладів вищої освіти України з позиції економічності, продуктивності та результативності. Також за допомогою цієї моделі можна оцінити, наскільки ефективною система була протягом певного періоду.

Процедура розрахунку комплексної оцінки ефективності фінансового механізму закладів вищої освіти України протягом 2011–2017 років здійснена за допомогою процесора EXEL.

Розраховані оцінки за групами характеристик показані у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Оцінка ефективності фінансового механізму закладів вищої освіти України за характеристиками 3-го рівня ієрархічної моделі

Характеристика	Роки						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Продуктивність							
Формування освітнього потенціалу	1,000	0,925	0,880	0,841	0,776	0,695	0,658
Раціональність	1,000	0,948	0,865	0,867	0,703	0,482	0,387
Економічність							
Витратність освітніх послуг	0,926	0,934	0,923	0,928	0,826	0,693	0,665
Витрати розвитку	0,787	0,802	0,756	0,797	0,771	0,876	0,909
Результативність							
Результативність освітніх послуг	0,898	0,889	0,984	0,997	0,906	0,964	0,929
Реалізація освітнього потенціалу	1,000	0,976	0,923	0,900	0,904	0,904	0,963

Джерело: складено за розрахунками автора на основі даних додатку Т

Індикатори продуктивності механізму, який досліджується, демонструють негативну тенденцію протягом років останнього десятиріччя. З точки зору його економічності спостерігається наступна ситуація: поряд зі

стрімким погіршенням ситуації щодо витратності освітніх послуг, відбувається помітне зростання витрат розвитку. Слід відзначити, що витрати розвитку відіграють визначальну роль у створенні сприятливих умов для стимулювання розвитку та покращення якості освітніх послуг у середньостроковому та довгостроковому періодах.

Характеристики результативності, що відображають ситуацію щодо результативності освітніх послуг та реалізації освітнього потенціалу, окреслюють більш втішні перспективи. За першою з них у 2017 р. спостерігається значне зростання показника у порівнянні з 2011 р., зумовлене збільшенням кадрового наукового потенціалу. Відновилось, починаючи з 2015 року, зростання субіндексу реалізації освітнього потенціалу внаслідок зламу негативних тенденцій у цій сфері та появи перших ознак на покращення.

Результати розрахунків другого рівня ієрархії демонструють зміну ефективність діючого фінансового механізму протягом 2011–2017 рр. з точки зору його продуктивності, економічності та результативності (рис. 3.11).

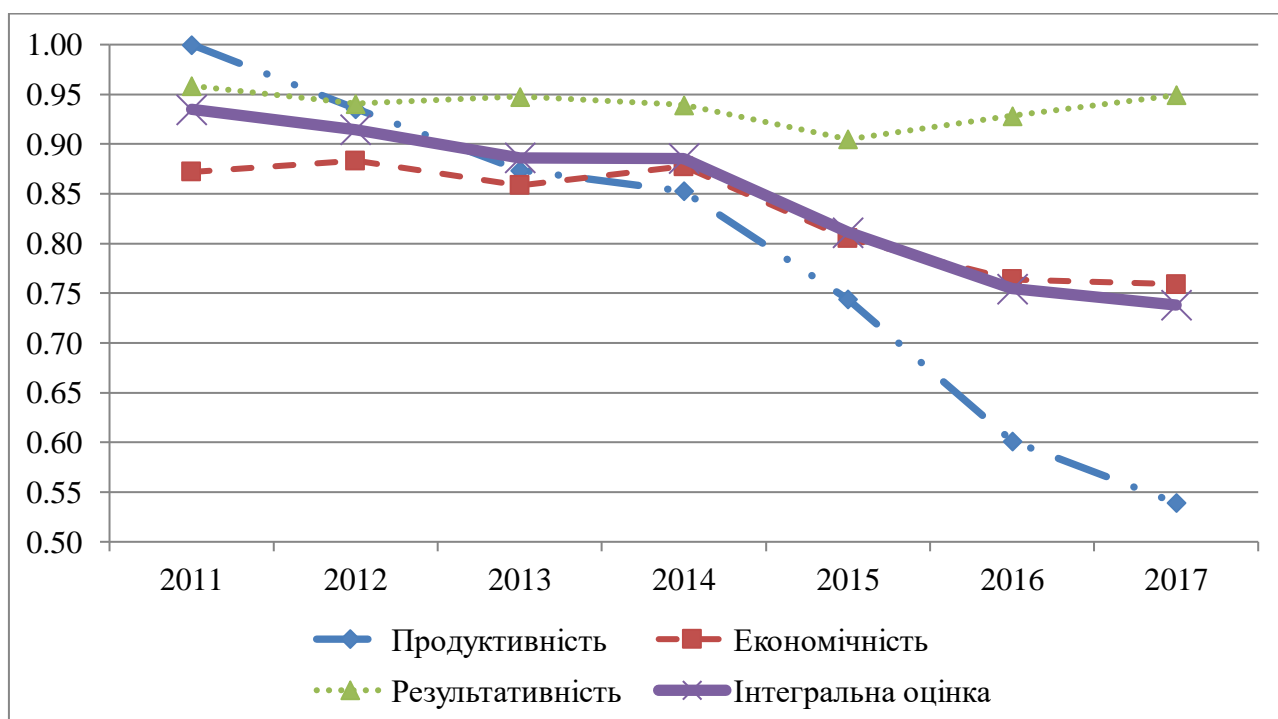

Рис. 3.11. Інтегральна оцінка ефективності фінансового механізму закладів вищої освіти України у 2011–2017 рр.

Джерело: складено за розрахунками автора на основі даних додатку Т

З метою встановлення впливу факторів формування та реалізації фінансового механізму закладів вищої освіти здійснено PEST-аналіз. PEST-аналіз застосовується для оцінки впливу різних аспектів на досліджувану сферу, включаючи політичні (P – political), економічні (E – economic), соціальні (S – social) та технологічні (T – technological) фактори. При цьому враховується як ступінь впливу факторів, так і ймовірність змін їх дії [215, с. 87].

Процедура PEST-аналізу умовно розділяється на етапи [215, с. 158]:

1. Визначення переліку факторів впливу.
2. Експертна оцінка ступеня впливу факторів (шкала 1–3) та ймовірності зміни їх дії (шкала 1–5). При цьому збільшення значення за шкалою в обох випадках означає зростання впливовості та ймовірності змін відповідно.

3. Обробка експертних оцінок ступеня впливу факторів, що передбачає:
 - розрахунок середньоарифметичного значення ваги i -го фактору ($i = 1, \dots, n$):

$$V_i = \frac{\sum_j^m e_j}{m}, \quad (3.7)$$

де e_j – оцінка впливу фактору j -го експерта ($j = 1, \dots, m$);

– нормування отриманих оцінок за шкалою $[0, 1]$:

$$W_i = \frac{V_i}{\sum_i^n V_i} \quad (3.8)$$

4. Узагальнення експертних оцінок ймовірності зміни дії факторів, що передбачає розрахунок середньоарифметичного значення отриманих експертних оцінок за кожним фактором:

$$X_i = \frac{\sum_j^m o_j}{m}, \quad (3.9)$$

де o_j – оцінка ймовірності впливу дій фактору j -го експерта ($j = 1, \dots, m$).

5. Розрахунок реальних значень впливовості факторів як середньозваженого значення:

$$Y_i = W_i * X_i \quad (3.10)$$

6. Побудова PEST-таблиці.

Таким чином, розрахунок оцінок виконується у два етапи:

– на першому визначається ступінь впливу факторів у формі відносно нормованих вагових коефіцієнтів (за формулами 3.7 і 3.8);

– на другому – оцінка ймовірності впливу дій факторів зважується на отримані вагові коефіцієнти (за формулами 3.9 і 3.10) [215, с. 158].

Отримані таким чином загальні оцінки дозволяють порівняти фактори між собою за рівнем їх значущості на формування та реалізацію фінансового механізму закладів вищої освіти.

Результати здійсненого PEST-аналізу формування та реалізації фінансового механізму закладів вищої освіти України показані у таблиці 3.3 (вихідні та розрахункові дані подані у додатку У, табл. У. 1 – У. 3).

За результатами розрахунків, здійснених на базі експертних оцінок, серед політичних факторів формування та реалізації фінансового механізму закладів вищої освіти найбільш впливовими є міжнародна мобільність у сфері вищої освіти (з оцінкою 0,1975), успішність освітніх інтеграційних проектів в Україні (з оцінкою 0,1834) та реформування освітньої галузі (з оцінкою 0,1270).

Серед економічних факторів найбільш впливовими є рівень економічної інтегрованості держави у світове товариство (0,1481), участь роботодавців у підготовці кадрів (0,1270), стійкість фінансової системи держави (0,0952).

З числа соціальних найбільш вагомими факторами є якість освітніх послуг (0,1411) та престижність вищої освіти (0,1146). У технологічному аспекті на перший план виходять питання впровадження нових освітніх технологій (0,1376), міжнародна співпраця у сфері інновацій (0,0882) та рівень інноваційного розвитку (0,0794).

Таким чином, проведено моніторинг ефективності фінансового механізму закладів вищої освіти України, який дає змогу оцінити раціональність реформ, які здійснюються у цій сфері.

Проведений аналіз показує, що отримані значення оцінок за усіма характеристиками зменшуються (на одному рівні з незначними коливаннями залишається лише результативність освітніх послуг). Отже, порівняння тенденцій, що демонструють узагальнюючі показники другого рівня ієрархічної

схеми підтверджує відсутність стійкості функціонування існуючого фінансового механізму та позитивних зрушень у цій сфері у період 2011–2017 рр.

Таблиця 3.3

PEST-аналіз факторів формування та реалізації фінансового механізму закладів вищої освіти України

Політичні		Економічні	
Успішність освітніх інтеграційних проєктів в Україні	0,1834	Сприятливість економічних умов	0,0705
Політична стабільність в країні	0,0705	Рівень економічної інтегрованості держави у світове товариство	0,1481
Реформування освітньої галузі	0,1270	Стійкість фінансової системи	0,0952
Міжнародна мобільність у сфері вищої освіти	0,1975	Інвестиційна привабливість освітньої галузі	0,0617
Конкурентоспроможність освітньої сфери	0,0564	Розвиток кредитної сфери	0,0441
Імідж на світових ринках	0,0423	Рівень державного фінансування освітньої галузі	0,0564
Інституційне забезпечення розвитку галузі	0,0988	Політика створення робочих місць	0,0494
		Участь роботодавців у підготовці кадрів	0,1270
Соціальні		Технологічні	
Рівень оплати праці в галузі	0,0423	Рівень інноваційного розвитку	0,0794
Платоспроможність населення	0,0635	Інноваційна активність виробничого сектору	0,0564
Престижність вищої освіти	0,1146	Державні витрати на розробки та дослідження	0,0741
Доступність першого робочого місця	0,0353	Міжнародна співпраця у сфері інновацій	0,0882
Якість освітніх послуг	0,1411	Впровадження нових освітніх технологій	0,1376
Дієвість політики забезпечення гідної праці	0,0952	Попит на робочу силу в сфері високотехнологічного виробництва	0,0635
Дієвість мотиваційних механізмів реалізації освітнього потенціалу	0,0952		

Джерело: складено автором за власними розрахунками

Розроблена система індикаторів для оцінки ефективності фінансового механізму закладів вищої освіти України дозволяє створити механізм, який забезпечував би постійне відстеження поточної ситуації в Україні і служив би базою для ґрунтового аналізу змін, а також давав би можливість на його основі розробляти відповідні виважені заходи для виправлення деформацій у сфері фінансування освітньої галузі.

Цим вимогам найбільш повно відповідає моніторинг, який водночас є і умовою, і механізмом розробки та реалізації державної політики. Головними принципами організації такого моніторингу є: подібність (моніторинг повинен відповідати головним характеристикам об'єкту); цілісність; комплексність; економічність. Особливе значення для організації моніторингу має побудова та класифікація системи індикаторів, яка включає, з одного боку, перелік конкретних кількісних і якісних показників, періодичність та варіанти отримання інформації, а з іншого – здатна ефективно реагувати на соціально-економічні, політичні, технологічні зміни у суспільстві під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів.

3.3. Моделювання процесів формування та ефективного використання фінансових ресурсів закладів вищої освіти

Система вищої освіти набуває своєї значущості в частині нагромадження людського капіталу та відповідно місця країни у світових рейтингах, що відображає її конкурентоспроможність. Одним з таких рейтингів є індекс глобальної конкурентоспроможності, згідно якого за даними 2017–2018 рр., Україна зайняла 81 місце, піднявшись на 4 позиції порівняно із попереднім роком. Конкурентоспроможність української економіки зросла завдяки покращенню корпоративного управління, зростанню ефективності державних видатків, спрощенню доступу до фінансування, доступності венчурного капіталу та посилення внутрішньої конкуренції.

Поряд з цим, за показником «Вища, середня і професійна освіта» Україна в останній рік втратила дві позиції, хоча ще у попередньому звіті саме за цим виміром Україна мала найвищий рейтинг. Однією з причин цієї тенденції є зростання потоків освітньої міграції. Це все відбувається на тлі зростання витрат на освіту. Так, наприклад, для країн ОЕСР на одного учня від початкової школи до студентів закладів вищої школи припадає майже 10,8 тис. доларів на

рік [253]. Як свідчать результати доповіді, ріст витрат на всіх рівнях освіти, особливо третинному, відбувався швидше, ніж набір студентів, що свідчить про те, що зростає увага урядів країн до вищої освіти.

Головною метою функціонування будь якої держави є створення умов до економічного зростання, що може бути забезпечене за рахунок впровадження новітніх технологій, нагромадження людського капіталу та ефективного його використання. Якість людського капіталу знаходиться у безпосередньому взаємозв'язку з професійною освітою – соціальним інститутом, відповідальним за наслідування, нагромадження та відтворення професійних компетентностей.

Сучасний стан матеріально-технічної бази вітчизняної вищої освіти характеризується суттєвим зносом основних фондів, кризою університетської науки, насамперед фундаментальної, зниженням престижності науково-педагогічної роботи. Головна причина полягає, передусім, у звуженні фінансової спроможності навчальних закладів, перш за все, за рахунок зменшення бюджетного фінансування і, як наслідок, пошуку ними інших джерел фінансування.

Це стало причиною утворення інституційної пастки комерціалізації освіти, яка проявляється у тому, що освітній заклад знижує вимоги до абітурієнтів та студентів задля отримання додаткових фінансових ресурсів, відповідно погіршуючи освітній рівень випускників, посилюючи незадоволення роботодавців освітньою підготовкою і на цьому фоні зменшенням ними фінансування освітніх програм.

Модернізація економіки країни вимагає формування нової інноваційної освітньої моделі відповідно до пріоритетів у цій сфері. Державна політика має бути спрямована на забезпечення якості та доступності вищої освіти, підвищення соціального статусу працівників вищої школи, інтеграцію освіти та науки, підвищення ефективності тих фінансових ресурсів, які інвестуються у її розвиток.

З метою підвищення конкурентоспроможності країни та вищої освіти України, зокрема, необхідно здійснити модернізацію вищої освіти у напрямку,

пов'язаному з більш тісною та жорсткою орієнтацією на потреби ринку праці. Це потребує, насамперед, підвищення якості підготовки фахівців вищого рівня кваліфікації та створення робочих місць, які б потребували таких фахівців, що вимагає розширення та диверсифікації джерел фінансування вищої школи.

За даними доповіді Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) «Education at a Glance 2017» [253], незважаючи на фінансову кризу, яка існувала у той час, витрати країн на освіту з 2005 по 2014 рр. збільшилися у середньому на 0,2 % ВВП. У середньому витрати на одного учня у країнах ОЕСР складають 10,8 тис. дол. (від 8,7 тис. дол. на учня початкової школи до 16,1 тис. дол. на студента вищої школи.).

Частка витрат на вищу освіту в бюджетах країн ОЕСР складає у середньому 1,6% ВВП, а в Україні цей показник – 2,1% ВВП (додаток Ф). Тобто, порівнюючи з розвиненими країнами, фінансове навантаження на бюджет вищої освіти України є суттєвим, але враховуючи істотний рівень тінізації економіки та ВВП, реальні питомі витрати на фінансування вищої освіти є значно меншими. Одночасно, слід враховувати, що держава фінансує велику кількість університетів, академій, інститутів.

Незважаючи на високі обсяги витрат на освіту як частки валового внутрішнього продукту, кошти, які виділяє держава на навчання одного учня чи студента і на оплату праці працівників галузі освіти є дуже низькими навіть порівняно з країнами Центральної та Південної Європи. Це, відповідно, впливає на якість освітніх послуг, оскільки саме економічні чинники є визначальними щодо якості освітніх послуг, адже достатнє фінансування дозволяє ЗВО залучати висококваліфікованих викладачів, оновлювати інформаційно-технічну базу, створювати належні побутові умови для студентства.

Задля оцінки тісноти зв'язку між оцінкою вищої освіти та професійної підготовки (субіндекс Глобального індексу конкурентоспроможності [255]) розраховані попарні коефіцієнти кореляції на панельних даних країн ОЕСР та України. Результати підтверджують чітко виражений взаємозв'язок між рівнем вищої освіти та професійної підготовки та витратами на одного студента

(коефіцієнт 0,574), обсягом державного фінансування вищої освіти у відсотках до ВВП (0,556) та загальним обсягом фінансування (0,514).

Проте, збільшення фінансування вищої школи не має бути самоціллю для закладів вищої освіти, а має розглядатися як інструмент підвищення якості освітніх послуг та конкурентоспроможності вищої освіти, а відповідно і країни в цілому.

Фінансування вищої освіти у країнах світу, як ми уже досліджували, здійснюється з різних джерел. В одних країнах історично переважає державне фінансування (зокрема, країни ЄС), в інших (США, Південна Корея тощо) – виокремлюється фінансування за рахунок коштів приватних осіб та підприємств. Так, за даними ОЕСР, у Південній Кореї приватні кошти складають майже 75 % фінансових потоків, у США, Японії, Австралії, Ізраїлі – майже 50 %. У результаті, у цих державах відзначається високий рівень цін на вищу освіту [78].

В Україні, незважаючи на недофінансування освітньої галузі, переважають бюджетні джерела фінансування, що свідчить про пріоритетність вищої освіти у державній політиці.

Однак актуальним залишається проблема ефективності розподілу та використання державних коштів, спрямованих на освіту. Ми погоджуємося з думкою про те, що ефективним інструментом розподілу бюджетних коштів може бути рейтинг вищих навчальних закладів та якість підготовки у них фахівців [78]. Для створення реальних конкурентних умов між закладами вищої освіти необхідно надати їм більшу автономію. Ті ЗВО, які будуть використовувати грошові кошти з високим рівнем ефективності, матимуть можливість для зростання якості надання освітніх послуг споживачам, і, таким чином, отримають ринкові конкурентні пріоритети.

Забезпечення результативності освітніх послуг, їх конкурентоздатність залежить від значного числа чинників внутрішнього та зовнішнього характеру, де важливу роль відіграє рівень фінансування. Для забезпечення його ефективного використання важливу роль відіграє визначення прогнозних

показників. Зазвичай процес прогнозування складається з ряду етапів, кожний з яких вирішує певне завдання [60, с. 35]:

- визначення задачі – уточнюється об'єкт прогнозу, формуються мета і завдання, визначається точність і час випередження прогнозу;
- формування об'єкта прогнозу відповідно до поставленого завдання – визначається структура об'єкта, виділяються основні фактори, з'ясовується їх підпорядкованість, ієрархічність, взаємозв'язок;
- збір ретроспективної інформації про об'єкт – визначаються джерела інформації, розробляється методика обробки й подання інформації, встановлюються її обсяги;
- формалізація задачі – розробляється методика формалізованого подання інформації і здійснюється вибір класу моделей опису об'єкта прогнозу;
- вибір методів і алгоритму – серед відомих вибирається найбільш придатний метод прогнозування, розробляється відповідний алгоритм і оцінюється точність прогнозу;
- моделювання на основі ретроспективних даних оцінки якості моделі;
- розрахунок прогнозних показників [60, с. 35].

Тому розробка прогнозної моделі результативності освітніх послуг з урахуванням фінансового чинника вважається доцільною з точки зору необхідності її застосування у процесі аналізу стану та оцінки перспектив розвитку освітніх закладів. Для цього пропонується побудова економіко-математичної прогнозної моделі результативності закладів вищої освіти.

Процедура побудови такої моделі передбачає послідовну реалізацію таких етапів:

1. Постановочний етап, на якому визначаються кінцеві цілі і завдання дослідження, а також перелік факторних та результативних змінних.
2. Формування бази даних за визначеними на попередньому етапі кількісними показниками.
3. Перевірка на адекватність вибірки.
4. Побудова прогнозної моделі.

5. Перевірка якості отриманої моделі та обґрунтування висновків про доцільність її використання.

6. Розрахунок прогнозних показників на основі застосування економетричної моделі [60, с. 35].

В процесі прогнозування основних показників економічної діяльності підприємства використовуються такі методи [167, с. 83]:

1. Метод кореляційного моделювання. Сутність цього методу полягає в установленні кореляційної залежності між двома досліджуваними показниками в динаміці й наступному прогнозуванні одного з них у залежності від зміни другого (базового).

2. Метод оптимізаційного моделювання. Його сутність полягає в оптимізації конкретного прогнозованого показника в залежності від ряду умов його формування. Цей метод використовується в фінансовому менеджменті при прогнозуванні структури капіталу, чистого прибутку тощо.

3. Метод багатофакторного економіко-математичного моделювання. Сутність цього методу полягає в тому, що прогнозований показник визначається на підставі конкретних математичних моделей, що відображають функціональний взаємозв'язок його кількісного значення від системи визначених факторів, також відображених кількісно. В фінансовому менеджменті використовуються різноманітні моделі стійкого зростання підприємства, що визначають обсяги його зовнішнього фінансування в залежності від темпу зростання реалізації продукції тощо.

4. Розрахунково-аналітичний метод. Його сутність полягає в прямому розрахунку кількісних значень прогнозованих показників на підставі використання відповідних норм і нормативів. В фінансовому менеджменті цей метод використовується при прогнозуванні суми амортизаційного потоку (на підставі використання різних методів амортизації), а відповідно й чистого грошового потоку (при раніше спрогнозованій сумі чистого прибутку підприємства).

5. Економіко-статистичний метод. Сутність цього методу полягає в дослідженні закономірностей динаміки конкретного показника (визначенні лінії його тренду) й перенесення темпів цієї динаміки на прогнозований період. Не зважаючи на відносну простоту цього методу, його використання дає найменшу точність прогнозу, оскільки не дозволяє врахувати нові тенденції й фактори, що впливають на динаміку досліджуваного показника. Цей метод може бути застосований у прогнозних розрахунках лише при незмінності умов формування того чи іншого фінансового показника, що в сучасних економічних умовах досить проблематично.

6. Метод імітаційного моделювання. Цей метод застосовують тоді, коли об'єкт моделювання настільки складний, що адекватно описати його поведінку математичними рівняннями дуже складно, навіть неможливо. Імітаційне (динамічне) моделювання розглядає модель як сукупність правил (диференціальних рівнянь, кінцевих автоматів тощо), які визначають, в який стан в майбутньому перейде модельований об'єкт з деякого попереднього стану [167, с. 83].

Економетрична модель – це логічний (звичайно математичний) опис того, що економічна теорія вважає особливо важливим під час дослідження певної проблеми. Модель має форму рівняння чи системи рівнянь, що описують кореляційно-регресійний зв'язок між економічними показниками, один чи кілька з яких є залежною змінною, інші – незалежними [173, с. 68].

Рівняння в економетричній моделі має вигляд:

$$y = f(x_1, x_2, x_3, \dots, x_m, u), \quad (3.11)$$

де y – залежна змінна;

x_i – незалежні змінні;

u – стохастична складова, яка містить ту частину руху Y , що не пояснюється змінними $x_1, x_2, x_3, \dots, x_m$, і має випадковий характер [173, с. 68].

Попередній аналіз дозволив дійти висновку, що результативність освітніх послуг відображають такі показники, як інтегральна оцінка діяльності ЗВО та оцінка якості навчання. Ці показники є складовими компонентами щорічного

університетського рейтингу «Топ-200 Україна 2017» [166]. Таким в якості прогностичного показника, який є залежною змінною прогностичної моделі виділено інтегральну оцінку діяльності ЗВО (перший варіант) та оцінку якості навчання (другий варіант).

Варто зазначити, що методика розрахунку рейтингу «Топ-200 Україна» ґрунтується на базі даних безпосередніх замірів та думок експертів, яка упродовж часу існування певною мірою адаптувалася до змін у системі вищої освіти країни. Незмінною основою цієї методики є комбінація індикаторів для закладів вищої освіти різних типів, яка забезпечує можливість порівняння підсумків їхньої освітньої діяльності. Діяльність кожного із досліджуваних ЗВО оцінюється за допомогою інтегрованого індексу – Із. Цей індекс містить три комплексні складові: $I_z = I_{np} + I_n + I_{mv}$ (І_{np} – індекс якості науково-педагогічного потенціалу, І_n – індекс якості навчання, І_{mv} – індекс міжнародного визнання).

Створена методика відповідає Берлінським принципам ранжування університетів. Для формування цих індексів нині використовуються 24 індикатори прямого виміру із сумарною вагою 80 %, а також показник інформаційних ресурсів (сутність і функціональна достатність веб-сайтів університетів) – 5 % та експертне оцінювання з ваговим коефіцієнтом 15 %.

Для оцінювання міжнародного визнання ВНЗ у 2017 році додатково враховувалася його участь європейських програмах Горизонт 2020, Seventh Framework Programme, TEMPUS, Erasmus+. Дані про ці індикатори вибиралися з кількох незалежних джерел (дані ЗВО, дані Міністерства освіти і науки України, інформація Комітету з державних премій України і премій ім. Т. Шевченка, інформаційні матеріали міжнародних асоціацій університетів, а також інформація про міжнародні проекти «Горизонт 2020» («Horizon 2020»), 7-ї рамкової програми ЄС (Seventh Framework Programme), TEMPUS, Erasmus+, інша оприлюднена інформація).

Експертне оцінювання проводилося за такими критеріями:

– рівень базових, загальноосвітніх знань студентів;

- обсяги фахової, спеціальної підготовки студентів;
- ступінь практичного використання сучасних інформаційних технологій;
- попит випускників ЗВО на ринку праці.

Далі визначені фактори, які необхідно включити у прогнозу модель, позначивши їх незалежними змінними, якими є фінансові витрати на підготовку кадрів ЗВО та забезпечення діяльності їх баз практики у розрахунку на одного студента та якість їх науково-педагогічного потенціалу.

Інформаційна база формувалась з використанням даних ГО Центр міжнародних проектів «Євроосвіта» та кошторисів ЗВО, представлених на їх офіційних сайтах. Для формування статистичної вибірки усі навчальні заклади, що ввійшли до рейтингу «Топ-200 Україна 2017» за інтегральною оцінкою були розділені на умовні 3 групи (високий, середній та низький рівень). З кожної групи виокремлено по 10 ЗВО, дані яких ввійшли до статистичної бази дослідження. Вихідні дані для розрахунку моделей перевірені на відсутність тісних зв'язків (лінійної залежності). Фактичні дані показників подані у додатку Х.

За результатами відбору факторів з урахуванням відібраної групи факторів побудовані дві моделі (табл. 3.4). Побудова моделей та розрахунок їх статистичних характеристик реалізовано за допомогою процесора EXCEL.

Таблиця 3.4

Регресійні моделі для прогнозу показників інтегральної оцінки діяльності закладів вищої освіти та оцінки якості навчання

№ з/п	Показники	Інтегральна оцінка діяльності ЗВО (y1)	Оцінка якості навчання (y2)	Критичне значення
1.	Модель	$y_1 = 3,1623 + 1,9530x_1 + 0,2793x_2$	$y_2 = 2,4898 + 0,4404x_1 + 0,1148x_2$	–
2.	Коефіцієнт кореляції	0,8695	0,8357	–
3.	Коефіцієнт детермінації	0,7560	0,6984	–
4.	F-критерій	21,27	31,26	3,32
5.	T-критерій	1,7	2,09	1,31
6.	Тест DW	1,29	1,16	1,28–1,57
7.	Еластичність	$E(X_1)=0,7366$ $E(X_2)=0,1604$	$E(X_1)=0,5305$ $E(X_2)=0,2105$	–

Джерело: власна розробка автора

У1 – інтегральна оцінка діяльності ЗВО;

У2 – оцінка якості навчання;

Х1 – якість їх науково-педагогічного потенціалу;

Х2 – фінансові витрати на підготовку кадрів закладами вищої освіти та забезпечення діяльності їх баз практики у розрахунку на одного студента (тис. грн).

Демонстрація отриманих моделей реалізована на умовному припущенні, що щорічно в період 2018–2025 рр. рівень фінансування освітніх послуг та якість науково-педагогічного потенціалу будуть покращуватись на 1 %.

Отримані моделі перевірено на адекватність. Для перевірки адекватності багатofакторної регресійної моделі використовується F-критерій Фішера [110, с. 64]. Для цього обчислюється F-критерій і порівнюється з F_{кр}, що знаходиться в таблицях F-розподілу Фішера з різними ступенями вільності. Критичне значення F_{кр} знаходиться зі ступенями вільності k₁ = m-1 та k₂ = n-m та з рівнем значущості α (зазвичай α=0,05). Якщо розраховане значення > F_{кр}(α, k₁, k₂), то із заданим ступенем надійності 1-α можна вважати, що побудована модель адекватна. F-статистика (критерій Фішера) розраховується за формулою:

$$F = \frac{\frac{R^2}{1-R^2}}{\frac{1}{n-2}} = 7,65 \quad (3.12)$$

Критичне значення F_{кр} = 3,32. Ми бачимо, що за обома моделями |F| ≥ F_{кр}, отже моделі є значущими.

Якість отриманої моделі перевіряється шляхом визначення відсутності автокореляції, яка може виникнути у зв'язку з інерційністю та циклічністю багатьох економічних процесів. Провокувати автокореляцію може і неправильно специфікована функціональна залежність у регресійних моделях та лагові запізнення в економічних процесах. Найбільш відомим та поширеним тестом перевірки моделі на наявність кореляції між залишками є тест Дарбіна-

Уотсона (DW). Перевірка якості отриманих моделей здійснено через виявлення автокореляції методом DW [110, с. 273].

Статистика DW розраховується за формулою:

$$DW = \frac{\sum_{i=2}^n (e_i - e_{i-1})^2}{\sum_{i=1}^n e_i^2} \quad (3.13)$$

де n – число спостережень;

e – значення залишків [110, с. 273].

Розраховані та табличні значення статистика DW за отриманими моделями, які показані у табл. 3.4, дозволяють стверджувати, що автокореляція залишків відсутня. Це є одним із аргументів для підтвердження високої якості моделей.

Досить високі значення коефіцієнтів множинної кореляції та детермінації також підтверджують задовільну якість регресій. Кореляція вважається сильною, якщо значення множинного коефіцієнта вище 0,7; якщо його значення перевищує 0,9, то кореляція, а отже і взаємозв'язок між факторами, вважається дуже сильним. Для формування висновків про тісноту зв'язку між незалежними змінними слід врахувати обсяг вибірки: чим більша вибірка, тим більш достовірною є величина отриманого коефіцієнта кореляції (у нашому випадку для побудови моделей використана вибірка довжиною 30 спостережень. Така кількість спостережень є достатньою).

Для оцінки значущості параметрів рівняння множинної регресії використовують критерій Стьюдента. Значущість параметрів означає їх відміну від нуля з високою часткою ймовірності.

$$t = \frac{r\sqrt{n-m}}{\sqrt{1-r^2}}, \quad (3.14)$$

де t – критерій Стьюдента;

r – коефіцієнт кореляції;

r^2 – коефіцієнт детермінації;

n – число спостережень;

m – число незалежних змінних [110, с. 274].

Оскільки функція і фактори оцінюються у різних одиницях виміру, то для усунення різнорозмірності та оцінки співвідношення між кожним фактором і показником, який досліджується за допомогою відносних величин, визначається коефіцієнт еластичності. Останній показує, на скільки відсотків зміниться функція зі зміною певного фактора на 1% при фіксованому (середньому) значенні інших факторів:

$$E = a_i \frac{X_{cp_i}}{Y_{cp}}, \quad (3.15)$$

де E – коефіцієнт еластичності;

a_i – коефіцієнт при невідомому;

X_{cp_i} – середнє значення незалежної змінної;

Y_{cp} – середнє значення залежної змінної [110, с. 274].

Розрахункові значення коефіцієнтів еластичності за змінними подані у таблиці 3.4.

Отримані моделі можуть бути використані для прогнозування зміни результативності освітніх послуг залежно від зміни рівня фінансування освітніх послуг та зміни якості науково-педагогічного потенціалу.

Апробація моделей реалізована за даними Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» та Київського національного університету імені Тараса Шевченка, які є лідерами «ТОП-200 Україна» протягом останніх років.

Прогнозні дані та лінійні тренди, що відображають загальну спрямованість змін показників часового ряду, показані на рис. 3.12, 3.13.

Застосувавши обґрунтовану методикку, здійснимо аналіз лінійних трендів інтегральної оцінки діяльності НТУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» та Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Результати дослідження показують, що протягом 2018–2025 рр. відбуватиметься поступове неухильне зростання цього показника – з 86,3 у

2017 р. до 92,6 у 2025 р.(на 6,3 пункти) та 83,9 і 90,2 (на 6,3 пункти) відповідно (рис. 3.12).

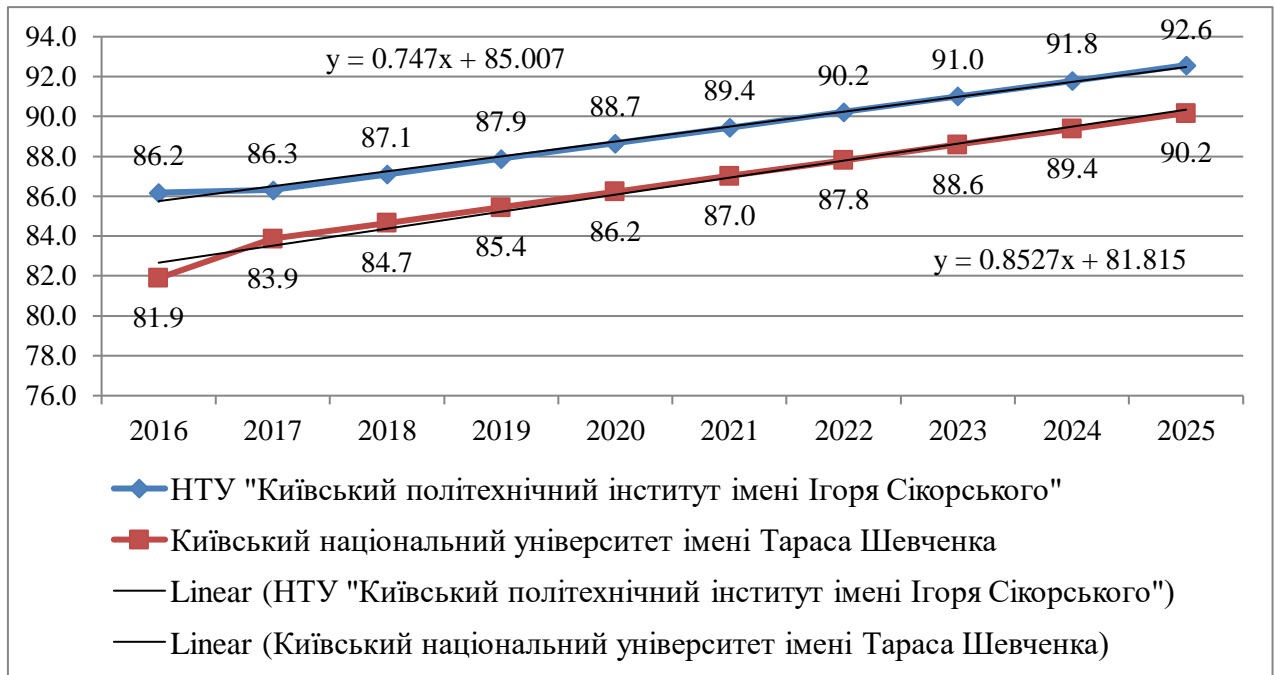

Рис. 3.12. Прогноз інтегральної оцінки діяльності ЗВО на період 2018–2025 рр.

Джерело: власна розробка автора

Моделювання прогнозних показників оцінки якості навчання забезпечує можливість оцінити перспективи і тенденції щодо змісту та рівня підготовки бакалаврів і магістрів усіх спеціальностей, яких навчаються в університетах. З рис. 3.13 бачимо, що у обох закладів вищої освіти відбуватиметься підвищення значень цих показників: у НТУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» з 24,5 у 2018 р. до 25,9 у 2025 р.; у Київського національного університету імені Тараса Шевченка – відповідно 22,0 та 23,4.

Таким чином, побудовані математичні моделі дали змогу оцінити кореляційно-регресійну залежність між факторами й результуючими показниками, а застосування методу екстраполяції дає можливість отримати прогнозні значення цих показників. Отже, створена методика забезпечує підґрунтя для здійснення більш якісного та науково обґрунтованого прогнозування освітніх послуг на основі відповідного рівня фінансування

діяльності закладів вищої освіти, що у кінцевому підсумку сприятиме оптимізації механізму фінансування закладів вищої освіти.

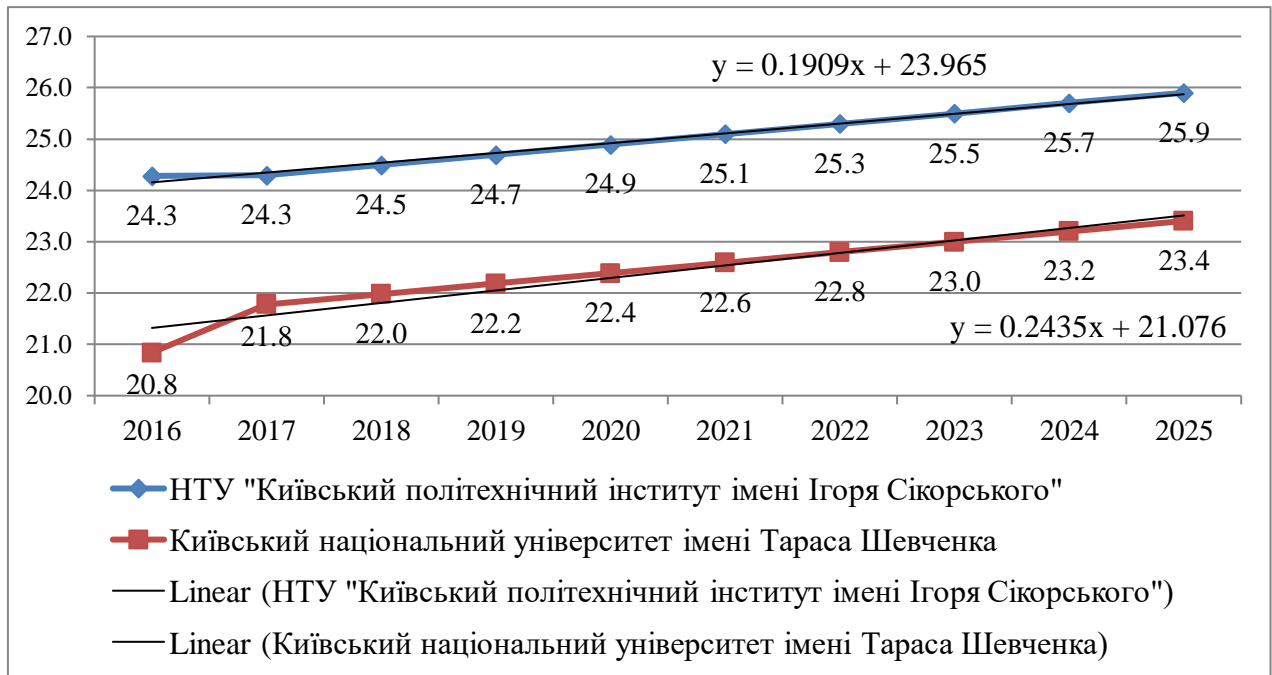

Рис. 3.13. Прогноз оцінки якості навчання у ЗВО на період 2018–2025 рр.

Джерело: власна розробка автора

Для вирішення статутних завдань і розвитку в ринкових умовах в університетів з'явилася потреба у об'єктивному аналізі своєї діяльності у контексті функціонування ринку освітніх послуг. В умовах конкурентного нестабільного середовища особливу значущість набуває завдання забезпечення економічної стійкості закладів вищої освіти. Тому застосування такого інструментарію є актуальним для створення і збереження ефективного механізму фінансової діяльності закладів вищої освіти.

Для забезпечення фінансової стійкості закладів в умовах системних організаційно-правових та економічних змін необхідно використовувати методики комплексної оцінки ефективності діяльності з метою визначення їх конкурентоспроможності. На основі одержаної економічної інформації забезпечується можливість підвищення результативності діяльності ЗВО на основі цільової орієнтації та координації фінансових заходів, спрямованих на удосконалення механізму їх фінансування.

Висновки до розділу 3

На основі проведеного дослідження запропоновані основні напрями удосконалення механізму фінансування діяльності закладів вищої освіти в умовах нестабільності ринку освітніх послуг:

1. Встановлено, що для удосконалення механізму бюджетного фінансування вищої освіти потрібно не тільки вирішити проблеми, пов'язані із оптимальною структурою бюджетних витрат та їх цільовим витрачанням, але й забезпечити об'єктивну оцінку якості надання освітніх послуг. У зв'язку з цим, необхідна зміна державних пріоритетів в освітній діяльності, реалізація яких, передусім, повинна передбачати: впровадження на конкурентних засадах конкурсних принципів розподілу державного замовлення між закладами освіти; механізми доповнення джерел фінансування навчальних закладів коштами, які отримані від прибуткового використання їх інтелектуальних та матеріально-технічних ресурсів; застосування нових процедур фінансової підтримки студентів; використання університетами податкових пільг, що забезпечують розширення фінансування сфери освіти; розширення фінансових можливостей закладів вищої освіти за допомогою банківського кредитування.

2. Визначено чинники, як негативно впливають на процеси фінансового забезпечення закладів вищої освіти. У сучасних умовах існують нормативні обмеження у здійсненні фінансово-господарської діяльності закладів освіти, які фінансуються із державного бюджету: по-перше, бюджетні установи не мають права розміщувати грошові кошти на депозитах, а також здійснювати операції з цінними паперами. Це призводить до того, що на рахунках закладів накопичуються грошові активи, які не беруть участі у господарському обороті, що для будь-якої комерційної організації розцінювалося б як неефективне використання фінансових ресурсів; по-друге, казначейська система виконання бюджету обмежує фінансову самостійність закладів освіти (відсутність можливості самостійно перерозподіляти фінансові ресурси між статтями, значні адміністративні витрати залучення позабюджетного фінансування,

необхідність здійснення позабюджетної діяльності, як і бюджетної, відповідно до кошторису доходів і витрат за єдиним планом рахунків тощо).

3. За умови зменшення бюджетного фінансування та кількості абітурієнтів обґрунтована необхідність отримання закладами вищої освіти додаткових фінансових ресурсів шляхом розширення видів освітніх послуг та обсягів їх надання. Для успішної реалізації цього завдання університетам необхідно змінити структуру наданих освітніх послуг, звернувши особливу увагу на перепідготовку, підвищення кваліфікації, надання другої вищої освіти та впровадження дистанційних форм навчання.

4. Обґрунтовано, що в умовах впливу ринку освітніх послуг та з метою оптимізації використання фінансових ресурсів актуальним є впровадження управління фінансовим забезпеченням закладів вищої освіти як системи дій для регулювання їх фінансової стійкості. Доведено, що управління фінансовим забезпеченням ґрунтується на відповідному механізмі, який існує як система компонентів, які коригують процес розробки і виконання управлінських рішень у цій сфері та спрямовані на реалізацію у повному обсязі статутної та фінансово-господарської діяльності закладів освіти.

5. Запропоновано новий підхід до кількісного вимірювання та комплексної оцінки ефективності фінансового механізму закладів вищої освіти України, що базується на побудові ієрархічної моделі та формуванні на її основі системи показників для здійснення оцінки ситуації у цій сфері. Розроблена модель комплексної оцінки такої системи дозволяє на основі порівняльного аналізу здійснити оцінку ефективності діючого фінансового механізму закладів вищої освіти України з позиції економічності, продуктивності та результативності. Також за допомогою цієї моделі можна оцінити, наскільки ефективною система була протягом певного періоду.

6. З метою встановлення впливу факторів формування та реалізації фінансового механізму закладів вищої освіти здійснено PEST-аналіз. Проведений аналіз показує, що отримані значення оцінок за усіма характеристиками зменшуються (на одному рівні з незначними коливаннями

залишається лише результативність освітніх послуг). Отже, порівняння тенденцій, що демонструють узагальнюючі показники другого рівня ієрархічної схеми підтверджує відсутність стійкості функціонування існуючого фінансового механізму та позитивних зрушень у цій сфері у період 2011–2017 рр.

7. Розроблено прогностну модель результативності освітніх послуг з урахуванням фінансового чинника, яка є доцільною для її застосування у процесі аналізу стану та оцінки перспектив розвитку освітніх закладів. Для цього запропонована побудова економіко-математичної прогностної моделі результативності вищих освітніх закладів. У якості прогностних показників, які є залежною змінною прогностної моделі виділено інтегральну оцінку діяльності ЗВО та оцінку якості навчання, а незалежні змінні моделі – якість їх науково-педагогічного потенціалу та фінансові витрати на підготовку кадрів закладами вищої освіти та забезпечення діяльності їх баз практики у розрахунку на одного студента.

8. Здійснено апробацію економіко-математичних прогностних моделей за даними Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» та Київського національного університету імені Тараса Шевченка, які протягом останніх років є лідерами «ТОП-200 Україна». Побудовані математичні моделі дали змогу оцінити кореляційно-регресійну залежність між факторами й результуючими показниками, а застосування методу екстраполяції дає можливість отримати прогностні значення цих показників. Отже, створена методика забезпечує підґрунтя для здійснення якісного та науково обґрунтованого прогнозування освітніх послуг на основі відповідного рівня фінансування діяльності закладів вищої освіти.

Основні результати третього розділу опубліковані у наукових працях автора [237, 239, 240, 241, 242, 244, 248, 249].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі проведено дослідження проблем механізму фінансування діяльності закладів вищої освіти в умовах нестабільності ринку освітніх послуг. Одержані під час дослідження результати дали змогу розробити обґрунтовані методичні підходи та практичні рекомендації щодо оптимізації управління механізмом фінансування закладів вищої освіти і дозволили зробити такі висновки:

1. На основі аналізу змісту поняття «ринок освітніх послуг» у працях вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, автором дано його визначення як соціально значущого явища, складної соціально-економічної системи, яка включає зв'язки між виробниками і споживачами освітньої діяльності щодо виробництва, обміну та споживання специфічного товару – освітньої послуги. Визначено, що освітня послуга – це процес і результат формування в системі вищої школи відповідно до вимог державних освітніх стандартів професійних знань, умінь і навичок особистості, необхідних для подальшого застосування у практичній діяльності. Вона спрямована на задоволення попиту особистостей на одержання відповідної професії та попиту ринку на підготовку (перепідготовку, підвищення кваліфікації) фахівців.

Доведено, що основними об'єктами дослідження ринку освітніх послуг є: аналіз попиту та пропозиції; межі ринку і його сегментів, їхня місткість, у тому числі за кількістю потенційних студентів з урахуванням тривалості надання освітніх послуг; зовнішні й внутрішні маркетингові середовища; кон'юнктура освітніх послуг на даному ринку і його сегментах; конкурентоспроможність освітніх послуг; поведження діючих на ринку освітніх послуг постачальників і посередників, споживачів і конкурентів; різноманітні стратегії маркетингу.

2. У роботі визначено, що фінансовий механізм – це сукупність організаційних форм фінансових відносин і методів формування і використання централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів, методів фінансового планування, форм управління фінансами з метою ефективного

функціонування закладів вищої освіти. Найважливішими якісними характеристиками фінансового механізму, які визначають його функціональність є: системність; ефективність, результативність; залучення у фінансові відносини.

Зроблено висновок, що фінансове забезпечення як найважливіший структурний елемент фінансового механізму вищої освіти виступає основою створення фінансових ресурсів і Тому зроблено висновок, що воно виступає основою створення фінансових ресурсів і функціонує у визначенні їх джерел формування і напрямів застосування. Фінансове забезпечення сфери вищої освіти – це сукупність джерел формування і використання грошових ресурсів навчальних закладів, необхідних для їх ефективної діяльності з метою надання освітніх послуг споживачам та підготовки фахівців для національної економіки в умовах ринку освітніх послуг.

3. Аналіз функціонування системи фінансування зарубіжних закладів вищої освіти показав, що фінансування державного і приватного секторів вищої освіти забезпечується комбінацією джерел доходу: державних субсидій, приватних пожертвувань, плати за навчання студентів, доходів від надання освітніх і дослідницьких послуг тощо.

Визначено, що для адаптації зарубіжного досвіду у нашій державі необхідно враховувати рівень розвитку національної економіки, тенденції функціонування вітчизняного ринку праці та ринку освітніх послуг, рівень життя людей тощо. Використання зарубіжної практики фінансування університетської освіти можна запровадити в Україні за такими напрямками: удосконалення бюджетного фінансування; розвиток кредитування вищої освіти; запровадження системи фінансування освітньої діяльності за рахунок надання позик; налагодження довгострокових партнерських фінансових відносин між закладами вищої освіти та бізнесом; розширення державно-приватного партнерства і принципів соціальної відповідальності бізнесу з метою його участі у фінансуванні закладів вищої освіти.

4. Під час дослідження встановлено, що зменшення обсягів державного фінансування та посилення впливу комерційної складової на діяльність закладів вищої освіти в Україні обумовлюють їх перехід до моделі фінансування, яка базується на принципах конкуренції. Тобто, сучасні соціально-економічні умови нашої держави ставлять високі якісні вимоги до механізму фінансування вищої освіти: комплексність, всеосяжність; системність, налагодженість; швидкодія; відповідність моделі управління результатами; інноваційність; законність, юридична захищеність; детальний аналіз ефективності їх використання, професійний підхід.

5. Досліджено, що протягом останніх років (2010–2017 рр.) у системі фінансування вищої освіти проявлялася загальна тенденція нерівномірності розподілу часток державного і приватного джерел надходження коштів до закладів освіти. Загалом, витрати держави та фізичних осіб на вищу освіту здійснювались майже на засадах зменшення загального та збільшення спеціального фондів (відмінності у межах 10 %), а найбільша різниця між джерелами фінансування була зафіксована у 2010–2011 н.р. і складала 21,7 % (38,6 % – кошти державного бюджету і 60,3 % – фізичних осіб). Вважаємо, що на цей процес впливають економічні, соціальні та політичні чинники: загальна макроекономічна ситуація в країні, рівень реформування основних сфер життєдіяльності і наявність політичної волі у владних структур щодо їх проведення, нерозвинутість нормативно-правової бази, великі міграційні потоки в інші країни, зовнішні загрози безпеці держави та потреба боротьби з ними тощо.

6. Аналіз співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей закладів вищої освіти показав, що у більшості закладів існувало значне перевищення величини кредиторської заборгованості над дебіторською заборгованістю. Така ситуація є підтвердженням рівня їх фінансової стабільності та впевненості у можливостях вчасних розрахунків з кредиторами у повному обсязі.

Застосувавши методику визначення коефіцієнтів співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей, було встановлено, що усі університети протягом останніх років забезпечили позитивну динаміку цього показника. Так, якщо у 2013 р. значення цього коефіцієнта коливалося у межах 0,002 – 0,527, то у 2017 р. стало 0,006 – 90,715. Це є результатом виваженої фінансової політики їх керівництва, яка полягає, передусім, у забезпеченні системного підходу до формування і виконання кошторисів у частині реального співвідношення величини доходів і видатків. У кінцевому рахунку, оптимальне співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей також є важливою ознакою належного рівня фінансового стану закладів вищої освіти.

7. Доведено, що у системі функціонування фінансового механізму важливу роль відіграє вартість необоротних активів. Провівши аналіз балансової (залишкової) вартості основних засобів, встановлено наявність розгалуженої інфраструктури у класичних і технічних університетів, яка повною мірою дає їм можливість реалізовувати усі види статутної діяльності. Вартість основних засобів майже усіх аграрних і педагогічних університетів є невеликою.

Дослідження інших необоротних матеріальних активів університетів, які є об'єктом аналізу, дає право зробити висновок про збільшення у 2013–2016 рр. їх грошової величини (від 0,3 % до 48,7 % у різних закладів).

У структурі фінансового забезпечення закладів вищої освіти вартість малоцінних і швидкозношуваних предметів, які необхідні для забезпечення їх діяльності має невеликі обсяги з тенденцією до зменшення. Ми пояснюємо це погіршенням фінансового стану закладів вищої освіти у зв'язку із скороченням бюджетного фінансування і, звідси, їх бажанням оптимізувати фінансові витрати та поліпшити таким чином свій фінансовий стан.

8. За даними фінансової звітності закладів вищої освіти, які ми досліджували, протягом 2014 – 2017 років встановлено позитивну динаміку обсягу надходжень до спеціальних фондів університетів. Для забезпечення системності і комплексності позабюджетного фінансування керівництву

навчальних закладів потрібно, передусім, визначити його конкретні шляхи у відповідності з нормативними документами, скласти кошториси доходів і витрат, виходячи із реальних фінансових можливостей, забезпечити цільове, ефективне використання та збереження грошових коштів і матеріальних цінностей.

Визначено, що у позабюджетних надходженнях провідне місце займає плата за послуги, які надають заклади вищої освіти згідно із законодавством. Аналіз структури доходів, що складають надходження від плати за послуги показав, що протягом останніх років серед них найбільшу частку становлять кошти за надані закладами послуги відповідно до їх основної діяльності – у середньому 70 – 90% загальної суми надходжень. Від додаткової (господарської) діяльності університети мають надходжень в межах 10 – 50% і найменшу частку становлять кошти від оренди та реалізації майна в установленому порядку (крім нерухомого майна) – не більше 2 %.

9. Встановлено, що для удосконалення механізму фінансування вищої освіти необхідна зміна державних пріоритетів в освітній діяльності, реалізація яких, передусім, повинна передбачати: впровадження на конкурентних засадах конкурсних принципів розподілу державного замовлення між закладами освіти; механізми доповнення джерел фінансування навчальних закладів коштами, які отримані від прибуткового використання їх інтелектуальних та матеріально-технічних ресурсів; застосування нових процедур фінансової підтримки студентів; використання університетами податкових пільг, що забезпечують розширення фінансування сфери освіти; розширення фінансових можливостей закладів вищої освіти за допомогою банківського кредитування і, зокрема, шляхом використання пільгових кредитів.

10. У процесі дослідження визначено чинники, як негативно впливають на процеси фінансового забезпечення закладів вищої освіти. У сучасних умовах існують нормативні обмеження у здійсненні фінансово-господарської діяльності закладів освіти, які фінансуються із державного бюджету: по-перше, бюджетні установи не мають права розміщувати грошові кошти на депозитах, а

також здійснювати операції з цінними паперами. Це призводить до того, що на рахунках закладів накопичуються грошові активи, які не беруть участі у господарському обороті, що для будь-якої комерційної організації розцінювалося б як неефективне використання фінансових ресурсів; по-друге, казначейська система виконання бюджету обмежує фінансову самостійність закладів освіти (відсутність можливості самостійно перерозподіляти фінансові ресурси між статтями, значні адміністративні витрати залучення позабюджетного фінансування, необхідність здійснення позабюджетної діяльності, як і бюджетної, відповідно до кошторису доходів і витрат за єдиним планом рахунків тощо).

11. Обґрунтована необхідність впровадження моніторингу ефективності механізму фінансування закладів вищої освіти як необхідної передумови забезпечення їх конкурентоспроможності. В умовах впливу ринку освітніх послуг та з метою оптимізації використання фінансових ресурсів актуальним є впровадження управління фінансовим забезпеченням закладів вищої освіти як системи дій для регулювання їх фінансової стійкості. Доведено, що управління фінансовим забезпеченням ґрунтується на відповідному механізмі, який існує як система компонентів, які коригують процес розробки і виконання управлінських рішень у цій сфері та спрямовані на реалізацію у повному обсязі статутної та фінансово-господарської діяльності закладів освіти.

У зв'язку з цим, запропоновано та обґрунтовано новий підхід до кількісного вимірювання та комплексної оцінки ефективності фінансового механізму закладів вищої освіти України, що базується на побудові ієрархічної моделі та формуванні на її основі системи показників для здійснення оцінки ситуації у цій сфері. Запропонований підхід може бути використаний в якості основи для організації постійно діючого моніторингу ефективності цього механізму з метою виявлення проблем та визначення пріоритетних напрямків їх подолання. Його застосування передбачає реалізацію таких етапів: системний аналіз проблеми та побудова ієрархічної моделі; формування системи індикаторів та нормування фактичних значень показників; визначення вагових

коефіцієнтів; розрахунок групових та інтегральної оцінок ефективності системи; порівняльний аналіз отриманих результатів.

Розроблена модель комплексної оцінки такої системи дозволяє на основі порівняльного аналізу здійснити оцінку ефективності діючого фінансового механізму закладів вищої освіти України з позиції економічності, продуктивності та результативності. Також за допомогою цієї моделі можна оцінити, наскільки ефективною система була протягом певного періоду.

12. З метою встановлення впливу факторів формування та реалізації фінансового механізму закладів вищої освіти здійснено PEST-аналіз. Проведений аналіз показує, що отримані значення оцінок за усіма характеристиками зменшуються (на одному рівні з незначними коливаннями залишається лише результативність освітніх послуг). Отже, порівняння тенденцій, що демонструють узагальнюючі показники другого рівня ієрархічної схеми підтверджує відсутність стійкості функціонування існуючого фінансового механізму та позитивних зрушень у цій сфері у період 2011–2017 рр.

13. Розроблено прогнозу модель результативності освітніх послуг з урахуванням фінансового чинника, яка є доцільною для її застосування у процесі аналізу стану та оцінки перспектив розвитку освітніх закладів. Для цього запропонована побудова економіко-математичної прогнозу моделі результативності діяльності закладів вищої освіти. У якості прогнозних показників, які є залежною змінною прогнозу моделі виділено інтегральну оцінку діяльності ЗВО та оцінку якості навчання, а незалежні змінні моделі – якість їх науково-педагогічного потенціалу та фінансові витрати на підготовку кадрів закладами вищої освіти та забезпечення діяльності їх баз практики у розрахунку на одного студента.

Побудовані математичні моделі дали змогу оцінити кореляційно-регресійну залежність між факторами й результуючими показниками, а застосування методу екстраполяції дає можливість отримати прогнозні значення цих показників. Отже, створена методика забезпечує підґрунтя для здійснення якісного та науково обґрунтованого прогнозування освітніх послуг

вищої освіти на основі відповідного рівня фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти.

14. Отримані у дисертаційному дослідженні наукові результати, розроблені методичні підходи і практичні рекомендації є основою для удосконалення механізму фінансування закладів вищої освіти в умовах нестабільності ринку освітніх послуг.

Упровадження розроблених у роботі наукових положень, висновків і рекомендацій у закладах вищої освіти підтвердили їх достовірність та доцільність для оптимального використання керівництвом та фінансово-економічними службами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авксентьев М. Ю. Характеристика процесу фінансування вищої освіти в Україні. *Держава та регіони*. Серія: Економіка та підприємництво. 2013. № 4 (73). С. 126–131.
2. Адамик О.В. Власний капітал бюджетних установ у процесах уніфікації вітчизняних облікових систем державного сектора економіки до світових стандартів. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2012. Вип. 2 (23). С. 413–422.
3. Аксьонова І. В. Аналіз бюджетного фінансування вищої освіти в Україні та за кордоном. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream.pdf> (дата звернення: 16.04.2018).
4. Александров В. Освітня послуга: суть та моделі якості. *Освіта і управління*. 2006. № 1. С. 156–164.
5. Александров В. Т. Освітні послуги. *Економіка України*. 2006. № 8. С. 53–60.
6. Алиев Ш. М. Рынок образовательных услуг и вопросы его регулирования : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. Москва, 2003. 22 с.
7. Алькема В. Г., Радкевич А. Д., Крюченко О. С., Стаценко В. Н. Концептуальні засади підготовки фахівців для комплексного вирішення завдань євроінтеграції. *Вчені записки Університету економіки та права «КРОК»*. 2009. Вип. 13. С. 122–178.
8. Алькема В. Г., Шахматова Т. В. Бізнес-освіта в Україні: монографія. Львів : Новий світ, 2010. 252 с.
9. Алькема В. Г., Кучмеєв О. О. Аналіз ефективності діяльності кафедри вищого навчального закладу. *Вчені записки Університету «КРОК»*. Серія «Економіка». 2017. Вип. 46. С. 113–125.
10. Антикризове управління національною економікою : монографія / Малий І., Радіонова І., Ємельяненко Л. та ін.; за заг. ред. І. Малого. Київ : КНЕУ, 2017. 368 с.

11. Антонова О. М. Функціонально-цільова модель системи керування економічною безпекою вищим навчальним закладом. *Нові технології в телекомунікаціях* : матеріали V Міжнар. наук.-техн. симпозіуму, 17–21 січня 2012 р. Київ, 2012. С. 203–205.
12. Антонова О. М. Оцінка фінансової стабільності діяльності вищого навчального закладу. *Економіка*. 2013. Випуск 21. С.88–96.
13. Бабина Т. Г. Ризики на ринку освітніх послуг. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди»*. 2016. Вип. 13. С. 268–273.
14. Багдік'ян С. В. Освітні послуги: дослідження поняття, класифікація, базові характеристики. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2010. № 22 (1). С. 97–100.
15. Базилевич В. Д., Баластрик Л. О., Василик О. Д., Ляшенко Ю. І. *Фінанси* : навч. посіб. Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2004. 368 с.
16. Баранов П. В. Финансовый менеджмент. Механизм финансового управления предприятиями в традиционных и наукоемких отраслях. Москва : Наука, 2002. 260 с. URL: <https://www.ozon.ru/context/detail/id/1126330> (дата звернення: 18.05.2016).
17. Бенедик Ю. Ю. Стан і тенденції фінансування вищої освіти в Україні. URL: <http://www.naub.org.ua/?p=213> (дата звернення: 15.03.2017).
18. Бенедик Ю. Ю. Покращення фінансового забезпечення розвитку вищої освіти в Україні на основі досвіду зарубіжних країн. URL: <http://eprints.oa.edu.ua/921/1/pokrashchennia.pdf> (дата звернення: 5.02.2017).
19. Белоусов М.О. Генезис категории «капитал»: економічна та облікова інтерпретація. *Вісник ЖДТУ*. 2011. № 1 (55). С. 18–26.
20. Білінець М.Ю. Фінансування вищої освіти в Україні: сучасні тенденції, проблеми та перспективи. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Випуск 4. С. 787–790. URL: <http://global-national.in.ua/archive/4-2015/166.pdf> (дата звернення: 26.07.2016).

21. Білінець М. Ю. Освітні кредити як джерело фінансування вищої освіти: світова практика та українські реалії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 15. С. 34–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_15_8 (дата звернення: 21.08.2017).
22. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента. Київ : Ника-Центр, Эльга, 2001. 592 с.
23. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період: монографія. Київ : Міленіум, 2006. 508 с.
24. Боголіб Т. М. Удосконалення фінансового забезпечення вищої освіти. *Вісник ТДЕУ*. 2006. № 3. С. 76–87.
25. Боголіб Т. М. Роль освіти і науки у постіндустріальному розвитку України: монографія. Київ : Корпорація, 2010. 408 с.
26. Бошота Н. В., Величко М. М. Шляхи вдосконалення фінансового механізму системи вищої освіти України. *Молодий вчений*. 2016. № 9 (36). С. 11–14.
27. Браун О.У. Источники финансирования и их воздействие на качество образования в высшей школе. *Вопросы образования*. 2006. №1. С. 113–124.
28. Бурденюк Т., Свірський В. Теоретичні засади фінансового механізму. *Економічний аналіз*. 2012. Вип. 10. Част. 2. С. 201–205.
29. Бутинець Ф. Ф., Олійник О. В., Шигун М. М., Шулепова М. С. Організація бухгалтерського обліку: навч. посібник для студентів вузів. Житомир: ЖІТІ, 2001. 576 с.
30. Буцька О. Ю. Кредитування студентів як джерело фінансового забезпечення діяльності вищих навчальних закладів. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789.pdf> (дата звернення: 11.07.2017).
31. Бюджетний кодекс України : Закон України від 01.01.2018. URL: <https://zakon.help/law/2456-VI/edition01.01.2018/page1> (дата звернення: 21.05.2018).
32. Василик О. Д. Державні фінанси України : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1997. 383 с.

33. Варналій З. С., Красільник О. В., Хмелевська Л. П. Фінансування державних вищих навчальних закладів України. Київ: Знання України, 2017. 231 с.
34. Варналій З. С. Фінансове забезпечення вищих навчальних закладів України – справа державна (присвячено пам'яті Т. М. Боголіб). *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. № 36/1. С. 9–17.
35. Вахович І. М., Іщук Л. І., Пиріг С. О. Стан і проблеми вищої освіти в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. №1(151). С. 63–69.
36. Вернер Я. Освіта та децентралізація в Західній Європі: політика «сплетення» в дії. *Журнал європейської економіки*. 2009. Т. 8 (№ 3). С. 265–282.
37. Вища освіта в Україні у 2017 році : статист. збірник / за ред. І. Є. Вернера. Київ : Держ. служба статистики, 2017. 298 с.
38. Власюк О.С. Методологія та моделі аналітичного планування економічного і соціального розвитку України. *Економіст*. 1998. №5. С. 77–87.
39. Власюк О. С., Пирожков С. І. Індекс людського розвитку: досвід України / Нац. ін-т стратег. дослід. Київ : НІСД, 1995. 83 с.
40. Волощук Р. В. Порівняльний аналіз підходів до визначення вагових коефіцієнтів інтегральних індексів стану складних систем. *Індуктивне моделювання складних систем*. 2013. Вип. 5. С. 151–165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Imss_2013_5_29 (дата звернення: 16.01.2017).
41. Гава Ю. В. Освітні послуги в Україні: економічна природа і суперечності розвитку. *Науково-технічна інформація*. 2011. №1. С.16–19.
42. Галайда О. В. Образовательные услуги в современной мировой экономике: монография. URL: <http://bibliorossica.com/book.html> (дата звернення: 20.12.2017).
43. Гальчинський А С., Львовчкін С. В., Семиноженко В. П. Економіка знань: виклики глобалізації та України. Київ : Нац. ін-т страт. досліджень, 2004. 129 с.
44. Гасаналієва О. В. Розвиток ринку освітніх послуг в Україні в умовах глобалізації. *Прометей*. 2011. № 2 (35). С. 92–94.

45. Гаращук О. В. Детермінанти ринку освітніх послуг. *Вісник Тернопільського державного економічного університету*. 2006. Вип. II. С. 109–113.

46. Гарифуллин Н. Ю., Гуртов В. А. Финансовое обеспечение деятельности бюджетных образовательных учреждений по оказанию образовательной услуги. *Экономика образования*. 2011. № 1. С. 5–17.

47. Гладій С. Фінансовий механізм інвестування інноваційного розвитку: теоретико-методологічний підхід до управління. *Наука молода*. 2005. № 3. URL: http://www.library.tane.edu.ua/images/nauk_vydannya.pdf (дата звернення: 15.11.2016).

48. Гольцяєва Л. А. Статистичний аналіз тенденцій розвитку та структури фінансування вищої освіти України. *Бізнес Інформ*. 2015. № 9. С. 79–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_9_13 (дата звернення: 9.10.2016).

49. Горін І. І. Зарубіжний та український досвід фінансування вищої освіти. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2013. Вип. 9(1). С. 176–182. URL: http://nbuv.gov.ua/U1%29__32 (дата звернення: 17.12.2016).

50. Грициняк О.І . Про роль бюджету у фінансуванні освіти і науки в Україні. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. Серія Економічні науки. 2015. Т. 18. Вип. 1/1. С. 79–82.

51. Грушко В. І., Чумаченко О. Г. Цілі вищої освіти в контексті модернізації економіки та суспільства. *Економічна теорія та освіта XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 25 вересня 2015 року. Київ : Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», 2015. С. 14–17.

52. Данилов А. Д. Финансовый механизм социально-экономического развития государства в условиях экономической нестабильности : монографія Киев, 2010. 300 с. URL: <http://docplayer.ru/30895604-Finansovyy-mehanizm-socialno-ekonomicheskogo-razvitiya.html> (дата звернення: 18.12.2016).

53. Дегтяр А. О., Календжян Я. В. Адаптація зарубіжного досвіду державного фінансування вищої освіти. *Теорія та практика державного*

управління. 2010. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trdu_2010_4_3 (дата звернення: 22.08.2016).

54. Дмитришин М. В. Системний підхід до формування фінансового механізму вищого навчального закладу. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2013. № 8. С. 289–294.

55. Дмитришин М. В. Формування та ефективність фінансового механізму вищих навчальних закладів: монографія. ІваноФранківськ: НАІР, 2014. 164 с.

56. Дмитрієв В. Ю. Особливості ринку освітніх послуг у системі вищої освіти. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2012. № 22 (257). С. 6–14. URL: <http://eir.pstu.edu/bitstream/andle/> (дата звернення: 5.09.2016).

57. Добко Т. Забезпечення якості вищої освіти: європейські кращі практики для України. URL: <http://education-ua.org/ua/analytics/zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osviti-evropejski-krashchi-praktiki-dlya-ukrajini> (дата звернення: 19.12.2017).

58. Довгань Л. П., Марусяк Т. Г. Проблемні питання фінансування вищої освіти в Україні. *Зб. наук. праць нац. ун-ту держ. Податкової служби України*. 2012. № 1. С. 111–117. URL: http://nbuv.gov.ua/pdf/znprnudps_2012_1_13.pdf (дата звернення: 12.09.2016).

59. Домбровська С. М. Інноваційні державні механізми формування якісної системи освіти в Україні. *Вища освіта України*. 2013. № 3. С. 10–14.

60. Доугерти К. Введение в эконометрику. Москва : ИНФРА-М, 1997. 402 с.

61. Евменькова Е. Н. Тенденции развития рынка образовательных услуг в современной Украине. *Социальные факторы устойчивого инновационного развития экономики* : тезисы докл. Междунар. науч.-практ. конф., 24–25 сентября 2008 г. Минск, 2008. С. 211–213.

62. Євменькова К. М. Освітня послуга як економічна категорія. *Економіка і регіон*. 2009. № 3 (22). С. 172–175.

63. Євменькова К. М. Ринок освітніх послуг як фактор конкурентоспроможності національної економіки. *Розвиток фінансових ринків та інститутів в умовах міжнародної інтеграції* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 19–20 лютого 2009 р. Полтава, 2009. Ч. I. С. 90–92.

64. Єгоров І. Ю. Оцінки результатів наукової діяльності: традиційні підходи та нові виклики. *Наука та наукознавство*. 2014. № 3. С.42–47.

65. Єгоров І. Ю. Система комплексних індикаторів оцінки науково-технічної та інноваційної діяльності в контексті процесів євроінтеграції. *Наука та інновації*. 2016. Т. 12. № 4. С. 21–23.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/scinn_2016_12_4_4 (дата звернення: 24.03.2017).

66. Затонацька Т. Зарубіжний досвід фінансування розвитку освіти: перспективи застосування в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Економіка. 2012. Вип. 139. С. 36–39.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2012_139_12 (дата звернення: 11.09.2016).

67. Захаревич Г. О. Державне кредитування здобуття вищої освіти: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Економічний часопис-XXI*. 2011. №9–10. С. 41–44. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/48014> (дата звернення: 25.08.2016).

68. Захарін С. В. Аналітичне оцінювання організаційно-економічних та фінансових умов розвитку системи вищої освіти України. *Економічний вісник університету*. 2013. № 20/2. С. 157–165.

69. Зелена З. В. Зарубіжний досвід фінансування освіти і науки в Україні.
URL: <http://libfor.com/index.php?newsid=302> (дата звернення: 9.09.2016).

70. Індикатори науки та інновацій: міжнародні стандарти та практика їх використання в Україні : колект. монографія.; за ред. д-ра екон. наук, проф. І. Ю. Єгорова. Київ : ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2016. 156 с.

71. Інструкція з обліку основних засобів та інших необоротних активів бюджетних установ : Наказ Державного казначейства України №64 від 17.07.2000 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0459-00/ed20050323> (дата звернення: 16.03.2016).

72. Калашникова О. В. Финансирование высшего образования в условиях перехода к инновационной экономике : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10. Москва, 2011. 224 с.

73. Калашнікова С. Європейська політика модернізації вищої освіти: ключові орієнтири. *Вища освіта України*. 2012. № 2. С. 80–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2012_2_14 (дата звернення: 17.02.2016).

74. Каленюк І. С. Освіта в економічному вимірі: потенціал та механізм розвитку. Київ : ТОВ «Кадри», 2001. 326 с.

75. Каленюк І., Цимбал Л. Особливості регулювання ринку освітніх послуг : монографія. Чернігів: ЧДІЕіУ, 2011. 183 с.

76. Каленюк І. С. Напрями трансформації механізмів фінансування освіти в сучасних умовах. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 1 (29). С. 24–36. URL: <https://dse.org.ua/archive/29/2.pdf> (дата звернення: 28.01.2016).

77. Карлін М. І., Горбач Л. М., Новосад Л. Я. Державні фінанси в транзитивній економіці: навч. посіб. Київ : Кондор, 2003. 220 с.

78. Касич А. О., Циган В. А. Особливості фінансування вищої освіти в Україні та інших країнах світу. *Ефективна економіка*. 2013. №12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=258> (дата звернення: 29.01.2016).

79. Карзун І. Фінансове забезпечення інтеграційних процесів розвитку вищої освіти. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2015. Вип. 2. С. 113–119.

80. Кириленко О. П. Фінанси (Теорія та вітчизняна практика): навч. посіб. Тернопіль : Астон, 2002. 212 с.

81. Кобець А. С. Роль держави у функціонуванні ринку освітніх послуг. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 8. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua> (дата звернення: 8.01.2016).

82. Коваленко Д. І. Перспективні інструменти фінансування розвитку системи вищої освіти. *Науковий вісник національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2016. № 1–2. С. 90–98.
83. Ковальчук С. В., Форкун І. В. Фінанси : навч. посіб. Львів : Новий Світ-2000, 2006. 568 с.
84. Козак О. М. Стан ринку освітніх послуг в Україні. *Економіка України*. 2009. № 2. С. 23–26.
85. Козарезенко Л. В. Соціально-економічна ефективність функціонування сфери освітніх послуг : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Київ, 2010. 21 с.
86. Козарезенко Л. В. Чинники ефективності функціонування сфери освітніх послуг. *Економічний вісник університету* : зб наук. праць. 2011. Вип. 17/1. С. 16–26.
87. Колісніченко Н. Альтернативні джерела фінансування вищої освіти: досвід США. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2006. № 1. С. 320–326.
88. Кондаурова І. О. Інституційні аспекти становлення економіки знань. *Економіка України*. 2008. № 9. С. 15–17. URL: <http://ea.donntu.edu.ua:8080> (дата звернення: 18.12.2015).
89. Кондратюк І. О. Індикатор ефективності використання бюджетних коштів – фінансовий результат у секторі ЗДУ. *Фінанси, облік і аудит*. 2010. Вип. 16. С. 241–247.
90. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.10.2015).
91. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1.04.2014 р. № 333-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (дата звернення: 19.06.2016).

92. Корбут А. М. Университетское образование Украины в условиях инновационного развития экономики : аналитический обзор Центра проблем развития образования. БГУ, 2007. № 14. С. 35–38. URL: <https://www.bsu.by/e/pdf> (дата звернення: 21.07.2016).

93. Корженко К. А. Специфіка економічних відносин на ринку освітніх послуг. *Вісник МСУ. Економічні науки*. 2005. № 1–2 (т. VIII.). С. 66–68.

94. Красільник О. Проблеми та перспективи фінансування вищих навчальних закладів України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Економіка*. 2015. Вип. 2(167). С. 110–117.

95. Куклін О. В. Економічні аспекти вищої освіти : монографія. Київ : Знання України, 2008. 331 с.

96. Куклін О. В. Фінансові механізми функціонування вищої освіти. *Формування ринкової економіки*. 2010. № 24. С. 373–381. URL: <http://ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream.pdf> (дата звернення: 5.07.2016).

97. Куклін О. В. Напрями оптимізації фінансового механізму вищого навчального закладу. *Фінанси, облік і аудит*. 2011. № 18. С. 220–230.

98. Куліков А. І. Фінансування вищої освіти України за рахунок позабюджетних коштів. *Держава та регіони*. 2012. С. 195–200.

99. Кукурудза І. І. Проблеми функціонування та розвитку ринку послуг вищої школи в Україні. *Вісник економічної науки України*. 2011. № 2. С. 72–78.

100. Курбатова М. В. Образовательное субсидирование в новом механизме финансирования высшего образования. *Экономика образования*. 2005. №2. С.23–40.

101. Курко М. Н. Правові засади цільового використання фінансових ресурсів у сфері вищої освіти. *Форум права*. 2010. № 3. С. 227–233. URL: <http://www.nbuiv.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10kmncvo.pdf> (дата звернення: 16.07.2016).

102. Курмаєв П.Ю. Теоретичні та практичні аспекти державного регулювання вищої освіти в Україні. *Теорія та методика управління освітою*.

2013. Вип. 10. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ttmuo_2013_10_17.pdf (дата звернення: 29.06.2015).

103. Лазебник Л. Л. Інституціональна складова трансформації вітчизняного фінансового механізму в контексті європейської інтеграції. *Наукові праці ДонНТУ*. Серія: економічна. 2007. Випуск 31–2. С. 190–195. URL: <http://ea.donntu.edu.ua/bitstream/> (дата звернення: 9.11.2015).

104. Лазебник Л. Щодо теорії фінансової політики: дослідження в координатах організаційно-економічних відносин. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 9 (63). С. 51–64.

105. Лаптев С., Кириченко О., Неговська Ю. Ефективне фінансування вищої освіти – шлях до конкурентної економіки і відкритого суспільства. *Вища школа*. 2007. № 4. С. 23–35.

106. Лаптев С. М., Шаров О. І. Шляхи вдосконалення конкурентного простору вищої освіти в умовах демографічної кризи. *Вища освіта України*. Додаток 3 (т. 3). 2006. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». С. 494–503.

107. Лаптев С. М., Віткін Л. М., Польшаков В. І., Хімичева Г. Система якості ВНЗ: використання інструментів управління проектами. *Стандартизація, сертифікація, якість*. 2003. № 5. С. 57–63.

108. Лаптев С. М., Кириченко О. А., Неговська Ю. М. Міжнародний досвід фінансування вищої освіти. *Зовнішня торгівля*. 2010. № 1. С. 34–41.

109. Левицька С., Харчук Ю. Фінансування діяльності вітчизняних державних вищих навчальних закладів в умовах сталого національного розвитку. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 1.1. С. 7.

110. Лук'яненко І.Г., Краснікова Л.І. Економетрика : підручник. Київ: Знання, КОО,1998. 494 с.

111. Львовчкін С. В. Макрофінансова стабілізація в Україні у контексті економічного зростання : монографія. Київ : Науково-видавничий центр «Наша культура і наука», 2003. 431 с.

112. Львовчкін С. В. Фінансовий механізм макроекономічного регулювання. *Фінанси України*. 2000. №12. С. 25–33.
113. Люта О. В., Пігуль Н. Г. Фінансування закладів вищої освіти в Україні. *Економічний аналіз*. 2009. Випуск 4. С. 89–92.
114. Майорова Т. В., Майдан Т. Н. Пути совершенствования финансового механизма высшего образования. *Современные технологии управления*. 2013. №7 (31). URL: <https://sovman.ru/article/3103/> (дата звернення: 9.04.2016).
115. Малишко В. В. Фінансування вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи. *Молодий вчений*. 2016. № 2. С. 64–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_2_18 (дата звернення: 14.01.2017).
116. Малік Є. О., Білінець М. Ю. Фінансування вищої освіти: сучасні тенденції та зарубіжний досвід. *Ефективна економіка*. 2014. №8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3259> (дата звернення: 14.01.2017).
117. Методика розрахунку показників ділової активності URL: <http://www.finalon.com/metodykarozrakhunku> (дата звернення: 14.01.2017).
118. Міщук Є. В., Сідорова І. І. Аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості: проблемні аспекти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №2. С. 54–57.
119. Моніторингове дослідження входження національної системи вищої освіти в європейський простір вищої освіти та наукового дослідження. URL: http://www.edupolicy.org.ua/files/Analit12_ua_pdf (дата звернення: 9.02.2017).
120. Москаль О. І. Фінансове забезпечення розвитку агропромислового виробництва регіону (на матеріалах Чернівецької області) : автореф. дис. ...канд. екон. наук : 08.04.01. Київ, 2001. 16 с.
121. Мудра О. В. Особливості взаємодії ринку послуг в сфері освіти та ринку праці. *Економіка*. 2012. № 5(119). С. 35–40.
122. Муравська В. А. Тенденції фінансування вищої освіти в Україні та за кордоном. *Облік і фінанси АПК*. 2011. №1. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/content/view/1055/35/> (дата звернення: 12.01.2017).

123. Мушникова С. А. Фінансовий механізм розвитку підприємств в кризових умовах функціонування. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. Вип. 52. С. 61–67.

124. Настич Т. П. Фінансове забезпечення освітньої діяльності вищих навчальних закладів. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління*. Серія 1 : Економіка. 2013. Вип. 3. С. 141–147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NvChdieu_0132 (дата звернення: 15.03.2017).

125. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 121 «Основні засоби». URL: <https://buhgalter.com.ua/zakon> (дата звернення: 18.03.2017).

126. Неровня Т. Н., Корчинский А. А., Гречко М. В. Рынок образовательных услуг: институциональная характеристика, структура, основные детерминанты. *Экономический вестник Ростовского государственного университета*. 2008. № 3. Часть 2. С. 17–20.

127. Николаенко Е. А., Абанкина И. В., Абанкина Т. В., Филатова Л. М. Сравнительная характеристика систем высшего образования зарубежных стран: конкурентные методы финансирования. *Экономика образования*. 2013. № 1. С. 53–73.

128. Николаенко Е. А., Абанкина И. В., Абанкина Т. В. Экономическое положение вузов в условиях бюджетной реформы, повышения автономии и введения ЕГЭ. Москва : Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 208 с. URL: <https://www.hse.ru/news/science/25276567.html> (дата звернення: 3.12.2016).

129. Ніколаєнко С. М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. Київ : Освіта України, 2005. 319 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-in/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe (дата звернення: 17.12.2016).

130. Новіков В., Левін П. Фінансово-кредитні та інституціональні аспекти розвитку професійної освіти на постболонському просторі. *Проблеми науки і освіти*. 2006. № 2. С. 64–73.

131. Новітні тенденції розвитку вищої освіти та освіти протягом життя: перспективи для України : аналітична записка. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/-787ee.pdf> (дата звернення: 11.03.2017).

132. Норд Г.Л., Руденко Н.О. Особливості фінансування та казначейського обслуговування бюджетних установ на прикладі ВНЗ. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. Серія: Економічні науки. 2010. № 4(54). С. 342–347.

133. Оболенська Т. Є. Освітні послуги в Україні. *Проблеми формування ринкової економіки: міжвідомчий наук. зб.* 2000. Випуск 8. С. 220–226. URL: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstr.pdf> (дата звернення: 12.01.2016).

134. Огаренко В. М. Державне регулювання діяльності вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг: монографія. Київ : НАДУ, 2005. 326 с.

135. Одягайло Б. М., Єгоров І. Ю., Іксарова Н. О. Організаційно-економічний механізм інформатизації вищої освіти. Університет економіки та права «Крок». 2016. 272 с.

136. Олексин А.Г. Аналіз фінансування вищої освіти в Україні. *Вісник Університету банківської справи НБУ*. 2012. №1. С. 120–122.

137. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : КНЕУ, 2002. 240 с.

138. Освіта: соціальні аспекти в контексті економічного розвитку України : монографія / за наук. ред. проф. Лаптева С.М., Сідака В.С., Денисенка М.П. Київ : Університет економіки та права «КРОК». 2014. 410 с.

139. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/11 навчального року : статист. бюлетень / Державний комітет статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua/publicat/Arhiv_vnz_bl.htm (дата звернення: 11.10.2016) .

140. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2017/18 навчального року : статист. бюлетень / Державний комітет

статистики України. URL: https://ukrstat.org//publicat/kat_u/publosvita_u.htm (дата звернення: 11.10.2016).

141. Остудімова В. А. Зарубіжний досвід фінансового забезпечення вищої освіти. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки*. 2009. №4. С. 301–306.

142. Павлушенко Т. О. Сутність формування та використання фінансових ресурсів бюджетних вищих навчальних закладів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 11. Част. 4. С. 134–138.

143. Павлушенко Т. О. Формування підходів до джерел формування та напрямків використання фінансових ресурсів вищих навчальних закладів. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. 2017. № 3 (81) С. 93–100.

144. Панкрухин А. П. Маркетинг образовательных услуг в высшем и дополнительном образовании: учебн. пос. Москва : Интерпракс, 1995. 240 с. URL: <http://pankruhin.ru/wordpress/wp-content/uploads/2015/01/pankruhin-marketing.pdf> (дата звернення: 22.02.2016).

145. Петрашенко Д. В. Аналіз державної політики фінансування вищої освіти України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 5. С. 172–179.

146. Перспективи імплементації нової моделі державного фінансування вищої освіти в Україні. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/nova-model-finansuvannya-univers.html> (дата звернення: 20.05.2017).

147. Побудова систем управління якістю вищих навчальних закладів / Віткін Л. М., Лаптев С. М., Фініков Т. В., Піддубна С. М. Київ : Таксон, 2009. 564 с.

148. Податковий кодекс України : прийнятий Верховною Радою України від 23 листопада 2018 року № 2628-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/2755-17> (дата звернення: 29.12.2018).

149. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств: підручник / керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. 3-тє вид., перероб. та доп.. Київ : КНЕУ, 2001. 460 с.

150. Погляд на освіту: показники ОЕСР 2011. URL: <http://www.eurosvita.net/index.php/?category=1&id> (дата звернення: 14.06.2016).

151. Порядок заповнення форм фінансової звітності в державному секторі : Наказ Міністерства фінансів України № 307 від 28.02.2017 (у редакції наказу Міністерства фінансів України від 29.11.2017 № 976). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/page> (дата звернення: 6.02.2018).

152. Проблеми управління фінансами вищих навчальних закладів: монографія / за заг. ред. А. З. Підгорного. Одеса: ФОП Гуляєва В.М., 2017. 152 с.

153. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/79> (дата звернення: 19.05.2016).

154. Про внесення змін до Порядку надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 р. № 947. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/947-2011> (дата звернення: 19.05.2016).

155. Про затвердження деяких нормативно-правових актів з питань прийому на навчання до закладів вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 13 жовтня 2017 року №1378. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1397-17> (дата звернення: 21.12.2017).

156. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 796. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/796-2010> (дата звернення: 19.05.2016).

157. Про затвердження Порядку надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України №916 від 2003 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/916-2003-%D0%BF> (дата звернення: 19.05.2016).

158. Про затвердження Порядку складання бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, звітності фондами

загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування : Наказ Міністерство фінансів України від 24.01.2012 р. № 44. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0196-12/page> (дата звернення: 19.05.2016).

159. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо фінансування вищої освіти (щодо економічних відносин у сфері вищої освіти)». URL: <http://mon.gov.ua/citizens/zv%E2%80%99yazki-z-gromadskisty/konsultaciyi-z-gromadskisty/gromadske-obgovorennya-2016.html> (дата звернення: 17.11.2017).

160. Про освіту: Закон від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page> (дата звернення: 8.01.2018).

161. Прохорова О.С. Деякі питання обліку дебіторської та кредиторської заборгованості бюджетних установ. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2009. № 3(7). С. 100–104.

162. Пчелінцева І. Освітній кредит. *Вища школа*. 2005. № 2. С. 95–100.

163. Радіонова І. Ф. Економічне зростання з участю людського капіталу. *Економіка України*. 2009. №1. С. 19–30.

164. Радіонова І. Ф., Ткаченко Н. О. Соціальний капітал у формуванні екстерналій освітньої сфери. *Економічний часопис-XXI*. 2011. № 11/12. С. 3–7. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/12345678954/01-Radionova.pdf1> (дата звернення: 7.06.2016) .

165. Раціональне фінансування науки як передумова розбудови знаннєвого суспільства в Україні / Б. А. Маліцький та ін. ; НАН України, Центр дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва. Київ : Фенікс, 2004. 32 с.

166. Рейтинг вищих навчальних закладів «ТОП-200 УКРАЇНА» – 2017/2018. URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=5209> (дата звернення: 8.01.2018).

167. Ричард Томас Количественные методы анализа хозяйственной деятельности. Москва : Дело и Сервис, 1999. 432 с.

168. Різник Н. М., Бачинська О. М. Фінансування вищої освіти в Україні: реалії та перспективи. *Економіка. Управління. Інновації*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_51 (дата звернення: 19.11.2017).
169. Романенко О. Р. Фінанси: підручник. Київ : ЦУЛ, 2004. 312 с.
170. Ромась М. Податкова знижка на навчання: зміни-2018. URL: <http://www.osvita.org.ua/news/79586.html> (дата звернення: 22.08.2018).
171. Ромащенко К. М. Ринок освітніх послуг та його розвиток у трансформаційній економіці : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01. Київ, 2012. 20 с.
172. Рубан А. О. Фінансування вищих навчальних закладів в Україні: стан, проблеми. URL: http://www.rusnauka.com/1_NIO_2014/Economics/.doc.htm (дата звернення: 22.01.2018).
173. Руська Р. В. Економетрика : навч. посіб. Тернопіль : Тайп, 2012. 224 с.
174. Савченко І. Г., Чумак О. В. Модернізація державного механізму фінансування вищої освіти в умовах її реформування. *Теорія та практика державного управління*. 2017. №3(58). С. 1–6.
175. Сафонова В. Є. Концепція ефективного державного фінансування вищої освіти. *Наукові праці МАУП*. 2016. Вип. 48(1). С. 154–171.
176. Снігир Л. П. Фактори загроз економічній безпеці вищих навчальних закладів. *Економіка та суспільство*. 2017. Вип. №9. С. 647–653.
177. Солерно К. Распределение затрат в высшем образовании: экономическая опасность для развивающихся стран. *Экономика образования*. 2006. № 4. С. 120–123.
178. Стадний Є. Концептуальна модель державного фінансування ВНЗ за результатами діяльності. URL: <https://cedos.org.ua/uk/osvita/kontseptualna-model-derzhavnoho-finansuvannia-vnz-za-rezultatamy-diialnosti> (дата звернення: 15.08.2018).

179. Стадний Є., Когут І. Бюджет освіти та науки-2018: що прийняв парламент. URL: <https://cedos.org.ua/uk/osvita/biudzhet-osvity-ta-nauky-2018-shcho-pryiniav-parlam> (дата звернення: 15.08.2018).
180. Статистичний щорічник України за 2017 рік : статист. збірник / за ред. І. Є. Вернера. Київ : Держ. служба статистики, 2017. 541 с.
181. Стігліц Джозеф Е. Економіка державного сектору / пер. з англ. А. Олійника та ін. Київ : Основи, 1998. 455 с.
182. Стоян В., Худа Х. Вплив державних видатків на розвиток освітньої сфери: вітчизняні реалії та світовий досвід. *Світ фінансів*. 2012. Вип. 3. С. 19–30.
183. Тараканов В. В. Реформирование бюджетной системы финансирования высшего образования в развивающихся странах Западной Европы. *Вестник Волгоградского государственного университета*. 2012. Серия 3. Экономика. Экология. Вип. 1. С.183–192.
184. Тарасенко І. О., Нефедова Т. М. Проблеми фінансування вищої освіти в Україні в контексті забезпечення конкурентоспроможності. *Вісник КНУТД*. 2013. № 4. С. 177–185.
185. Тейлор Д. Організаційні зміни в університетах Великої Британії: нові моделі інституційного менеджменту та роль академічного персоналу. *Вища школа*. 2008. №1. С. 99–121.
186. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективних фінансово-економічних моделей розвитку вищої школи: монографія / за заг. ред. І. М. Грищенка. Київ : НАПН України, 2015. 236 с.
187. Тилак Дж. Основные тенденции в финансировании высшего образования в мире. *Экономика образования*. 2006. № 5. С. 56–58.
188. Тимошенко О. В. Особливості реалізації фінансового механізму системи вищої освіти України. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. Дніпро, 2009. № 1. С. 123–130.
189. Труфіна Ж. С., Труфен А. О. Фінансове забезпечення вищої освіти в Україні, стан та шляхи удосконалення. *Економіка. Управління. Інновації*. 2012.

№ 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2012_1_59.pdf (дата звернення: 16.03.2016).

190. Усик В. І., Матусевич Т. В. Роль університету в секторній структурі економіки знань. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С.61–65.

191. Усик В. І. Ефективність сфери освіти як необхідність зваженої освітньої політики. *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики* : матеріали III Всеукр. наук. конф., 25–26 травня 2018 р. Частина II. Дніпро : СПД «Охотнік», 2018. С. 20–21.

192. Усик В. І. Правило частки витрат на освіту у регулюванні освітньої сфери. *Економічний аналіз* : зб. наук. праць. 2018. Том 28. №3. С. 93–100.

193. Усик В. І. Фінансові правила як інструмент реформування сфери національної освіти. *Вчені записки КРОК*. 2017. № 37. С. 145–156

194. Усик В. І. Порядок встановлення фінансових правил в сфері освіти: прикладний аспект. *Стратегія економічного розвитку України* : зб. наук. праць. 2018. № 43. С. 105–117.

195. Усик В. І. Фінансові правила та інституційна автономія: виклики нового українського університету. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2018. № 4 (245). С. 88–94.

196. Усик В. І. Особливості фінансування освітньої сфери. *Економічний потенціал країни: наукові підходи та практика реалізації* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 4 травня 2018 р. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2018. С. 63–67.

197. Федосов В. М., Юрій С. І., Глущенко А. С. Фінанси : підручник. Київ : Знання, 2012. 687 с.

198. Харун О. Л. Альтернативні джерела фінансування вищої освіти в Україні. URL: www.inter-nauka.com/14192382843759.pdf (дата звернення: 14.09.2016).

199. Харчук Ю.Ю. Організаційно-економічні аспекти забезпечення фінансової стійкості державних вищих навчальних закладів в Україні в

контексті сталого розвитку. *Фінансова система України: становлення та розвиток* : зб. наук. пр. Острог, 2011. Вип. 16. С. 304–316.

200. Чекаловська Г.З. Зарубіжний досвід фінансування вищої освіти. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2012. №1. С. 441–447.

201. Чирва О. Г. Стратегічне партнерство влади, освіти та бізнесу в Україні. *Сталий розвиток 2030 : економічна, соціальна, екологічна та політична складові* : матеріали доповідей міжнар. міждисциплінарної конфер. Тбілісі, 2017. Тбілісі – Львів, 2017. С. 124–126.

202. Чирва О. Г., Ящук Т. А. Актуальність реформування фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти України за рахунок бюджетних коштів. *Актуальні питання сучасної науки та практики* : матеріали наук.-практ. конф., 15 листопада 2018 р. Київ : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2018. С. 462–464.

203. Чирва О. Г. Удосконалення управління фінансовим забезпеченням закладів вищої освіти. *Проблеми обліку, аудиту, аналізу та оподаткування в умовах глобалізації економіки* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конфер., 25 лютого 2019 р. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2019. С. 488–491.

204. Чумаченко О. Г. Роль вищих навчальних закладів у створенні інноваційної моделі зайнятості. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор – нові виклики та можливості* : матеріали III Міжнар. конф., 14 травня 2015 р. Львів : Національний університет «Львівська Політехніка». URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb.pdf> (дата звернення: 19.09.2016) .

205. Шаров О. І. Проблеми розвитку системою управління вищою освітою України в сучасних умовах. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. праць. 2008. № 4(28). С. 47–53.

206. Шаров О. І. До формування структури бачення «траєкторії вищої освіти» України. *Управління проектами та розвиток виробництва*: зб. наук. праць. 2009. № 2 (30). С. 70–78. URL:

<http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/30/09soipos.pdf> (дата звернення: 24.09.2017).

207. Шаров О. І. Нормативно-правове регулювання у сфері вищої освіти як інструмент розвитку управління освітнім проектом. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2012. № 4. С. 82–88.

208. Шапоренко О.И. Система управления образовательной деятельностью ВУЗа в системе рыночных отношений. *Zarządzanie Przedsiębiorstwem Teoria i Praktyka : Zeszyty XV Międzynarodowej Konferencji Naukowej*, 21–22 listopada 2013 r. Kraków, 2013. S. 256–263.

209. Шевальє Т. Фінансування вищої освіти: десять років змін. *Вища школа*. 2005. № 2. С. 81–95.

210. Шевченко Д. А. Маркетинговые стратегии ценообразования в вузе (на опыте отдела маркетинга и рекламы РГГУ). *Практический маркетинг*. 2002. № 68 (10). С. 7–14.

211. Шевченко Л. С. Фінансування вищої освіти: диверсифікація джерел. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_44 (дата звернення: 4.11.2016).

212. Шевченко Л. С. Фінансування вищої освіти: подолання загроз ресурсної залежності URL: <http://www.rusnauka.com> (дата звернення: 4.11.2016).

213. Шевченко Л. С. Фінансова безпека вищої освіти: виклики для України. *Актуальні питання фінансової безпеки держави* : зб. наук. праць Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф., 21 лют. 2014 р. Харків, 2014. С. 301–304.

214. Шевчук І. О. Світовий досвід надання позик на здобуття освіти. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України* : зб. наук. праць. Суми : УАБС НБУ, 2012. Т. 24. С. 197–205.

215. Шершньова З. Є., Оборська С. В. Стратегічне управління : підручник. Київ: КНЕУ, 1999. 358 с.

216. Шрамко О. О., Бахчеван Е. В. Проблеми фінансування освіти на сучасному етапі. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2014. Вип. 2. С. 289–293.

217. Шульгіна Л. М. Перспективи маркетингового забезпечення фінансово-економічних моделей надання / отримання освітніх послуг в Україні. URL: http://vuzlib.com.ua/articles/book/22076marketing_%D1%96nova%D.html (дата звернення: 14.02.2017).

218. Шульц Т. Инвестирование в людей. URL: <http://masters.donntu.edu.ua/2009/fem/.htm> (дата звернення: 17.04.2017).

219. Юрга В. А. Структура и механизмы финансирования системы высшего профессионального образования как условие инновационного развития высшей школы. URL: <http://www.fa.ru/institutes/efo/science/.pdf> (дата звернення: 17.04.2017).

220. Ящук Т. А. Сутність концепції людського капіталу. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 4 (21). С. 71–75.

221. Ящук Т. А. Ринок освітніх послуг: сутність та тенденції розвитку. *Інноваційна економіка*. 2013. № 8 (46). С. 246–251.

222. Ящук Т. А. Особливості функціонування ринку освітніх послуг в умовах інноваційної економіки. *Україна в системі світових економічних процесів* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. вчених, аспірантів і студентів, 27–28 вер. 2013 р. Харків : МСУ, 2013. С. 104–106.

223. Ящук Т. А. Вплив ринку освітніх послуг на формування інноваційної економіки. *Вища освіта в Україні і Болонський процес: стан, проблеми і перспективи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. 24 квітня 2013 р. Київ : Європейський університет, 2013. С. 25–29.

224. Ящук Т. А. Підготовка кадрів у вищій школі як чинник інноваційного розвитку економіки. *Економічний вісник*. 2014. Вип. 8. С. 109–114.

225. Ящук Т. А. Система підготовки фахівців як чинник розвитку інноваційної економіки. *Пріоритети розвитку національної економіки в умовах*

євроінтеграції України : зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф., 26 лютого 2015 р. Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. С. 25–26.

226. Ящук Т. А. Система вищої освіти в Україні та її фінансування. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 17. С. 784–787.

227. Ящук Т. А. Особливості функціонування ринку освітніх послуг вищої школи в Україні в сучасних умовах. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 4/1. С. 26–29.

228. Ящук Т. А. Аналіз сучасного стану фінансового забезпечення вищої освіти в Україні. *Молодий вчений*. 2018. №1 (53). С. 1026–1030.

229. Ящук Т. А. Бюджетне фінансування закладів вищої освіти в Україні. *Бізнес-навігатор*. 2018. № 1-1 (44). С. 101 – 105.

230. Ящук Т. А., Чирва О. Г. Статистичний аналіз фінансування системи вищої освіти в Україні. *Економіка та суспільство*. 2018. №15. С. 193–199.

231. Ящук Т. А. Стан фінансового забезпечення наукових та науково-технічних робіт в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Випуск №28-1. С. 108–112.

232. Ящук Т. А. Зарубіжний досвід фінансування вищої освіти. *Економіка і менеджмент-2017: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку* : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф., 23–24 березня 2017 р. Дніпро : Біла К. О., 2017. С. 24–26.

233. Ящук Т. А. Пріоритетні напрями фінансування вищої освіти в Україні. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки* : зб. наук. статей за матеріалами III Всеукр. наук.-практ. конф., 13 –14 квітня 2017 р. Дніпро: НМетАУ, 2017. Частина 1. С. 722–725.

234. Ящук Т. А. Напрями фінансового забезпечення розвитку вищої освіти в сучасних умовах. *Економіка та управління в XXI ст.: виклики та перспективи розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 18–19 травня 2017 р. Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2017. С. 113–116.

235. Ящук Т. А. Досвід фінансування вищої освіти у зарубіжних країнах. *Сучасний менеджмент : проблеми та перспективи розвитку* : матеріали 2-ої Всеукр. наук.-практ. конф., 19 травня 2017 р. Херсон : ХДАУ. С. 153–156.

236. Ящук Т. А. Напрями фінансування вищих навчальних закладів різних форм власності в Україні. *Стратегія розвитку України : економічний та гуманітарний виміри* : зб. наук. статей за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. конф., 17 жовтня 2017 року. Київ : Інформаційно-аналітичне агентство, 2017. С. 289–293.

237. Ящук Т. А. Шляхи удосконалення фінансового механізму вищої школи в Україні. *Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 30 листопада – 1 грудня 2017 р. Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. С. 113–115.

238. Ящук Т. А. Специфіка фінансового механізму функціонування закладів вищої освіти. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації* : матеріали XXXII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 31 січня 2018 р. Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2018. Вип. 32. С. 131–134.

239. Ящук Т. А. Проблеми фінансування закладів вищої освіти в Україні. *Менеджмент, фінанси та підприємництво : стан, аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 24 лютого 2018 р. Львів : ГО «Львівська економічна фундація», 2018. С. 30–32.

240. Ящук Т. А. Принципи ефективного механізму фінансування вищої освіти. *Сучасні тенденції в економіці та управлінні* : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., 17 березня 2018 р. Запоріжжя : ГО «СІЕУ», 2018. С. 40–43.

241. Ящук Т. А. Тенденції та перспективи фінансування закладів вищої освіти. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки* : зб. наук. статей IV Всеукр. наук.-практ. конф., 12 – 13 квітня 2018 р. Дніпро: НМетАУ, 2018. С. 457–460.

242. Ящук Т. А. Особливості фінансового менеджменту у системі вищої освіти. *Економіка України в умовах євроінтеграції : виклики та перспективи розвитку* : зб. матеріалів I Всеукр. наук.-практ. конф., 19 квітня 2018 р. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. С. 191–194.

243. Ящук Т.А. Структура джерел формування фінансових ресурсів закладів вищої освіти. *Сучасний менеджмент : проблеми та перспективи розвитку* : матеріали 3-ої Всеукр. наук.-практ. конф., 21 травня 2018 р. Херсон : ХДАУ, 2018. С. 346–349.

244. Ящук Т. А., Чирва О. Г. Напрями удосконалення механізму фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. Вип. №5 (17). С. 45–50.

245. Ящук Т. А. Економічна сутність фінансування діяльності закладів вищої освіти. *Економічні горизонти*. 2018. № 1(4). С. 76–82.

246. Ящук Т. А. Джерела формування доходів закладів вищої освіти. *Економічні горизонти*. 2018. № 3(6). С. 95–106.

247. Ящук Т. А. Система вищої освіти та її вплив на розвиток інноваційної економіки. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 25 жовтня 2018 р. Харків : ХНАУ, 2018. С. 147–149.

248. Ящук Т. А. Інтернаціоналізація як фактор підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти. *Конкурентоспроможність вищої освіти України в умовах інформаційного суспільства* : зб. тез I Міжнар. наук.-практ. конф., 9 листопада 2018 р. Чернігів : ЧНТУ, 2018. С. 290–291.

249. Ящук Т. А. Особливості стратегічного управління закладами вищої освіти. *Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. молодих учених, 23–24 квітня 2019 р. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 135–136.

250. Andren B., Schmid P. Education in Europe. Key statistics 2002–2003. *Statistics in focus*. 2005. №10. URL: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_NK-05-010/EN (дата звернення: 21.04.2016).

251. D. Bruce Johnstone, Pamela N. Marcucci Financing Higher Education Worldwide: Who Pays? Who Should Pay? / Boston: Boston College Center for International Higher Education and Sense Publishers. Business & Economics, 2010. URL: <https://jhupbooks.press.jhu.edu/title/financing-higher-education-worldwide> (дата звернення: 8.11.2017).

252. EUA Public Funding Observatory 2016. URL: <http://www.eua.be/Libraries/governance-autonomy-funding/public-funding-2016.pdf> (дата звернення: 28.08.2017).

253. Education at a Glance 2017 / Organisation for Economic Cooperation and Development. URL: <https://read.oecd-ilibrary.org> (дата звернення: 15.10.2018).

254. First Findings from the EQW National Employer Survey / The National Center on the Educational Quality of the Workforce. URL: <https://www.census.gov/econ/overview/mu2400> (дата звернення: 4.01.2017).

255. Les fonctions principales de l'instruction supérieure / These du Ministère de l'enseignement, de l'instruction supérieure et de la science France. Paris-Lille, 2006 (дата звернення: 4.01.2017).

256. The Global Competitiveness Report 2017–2018 / World Economic Forum. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/.pdf> (дата звернення: 21.04.2016).

257. Yegorov I. Innovation in the Public Sector of Ukraine: Problems of Identification, Measurement and Promotion / Innovation in the Public Sector: Country Experiences and Policy Recommendations. United Nations: New York and Geneva. 2018. P. 153–161(дата звернення: 21.02.2018).

258. Yegorov I. Key Tendencies of Scientific and Technological Development in Ukraine and Its International Dimension / Valsiner J., Lutsenko A., Antoniouk A. (eds.) / Sustainable Futures for Higher Education. Vol 7. Springer: Cham. 2018. P. 59–66 (дата звернення: 21.02.2018).

ДОДАТКИ

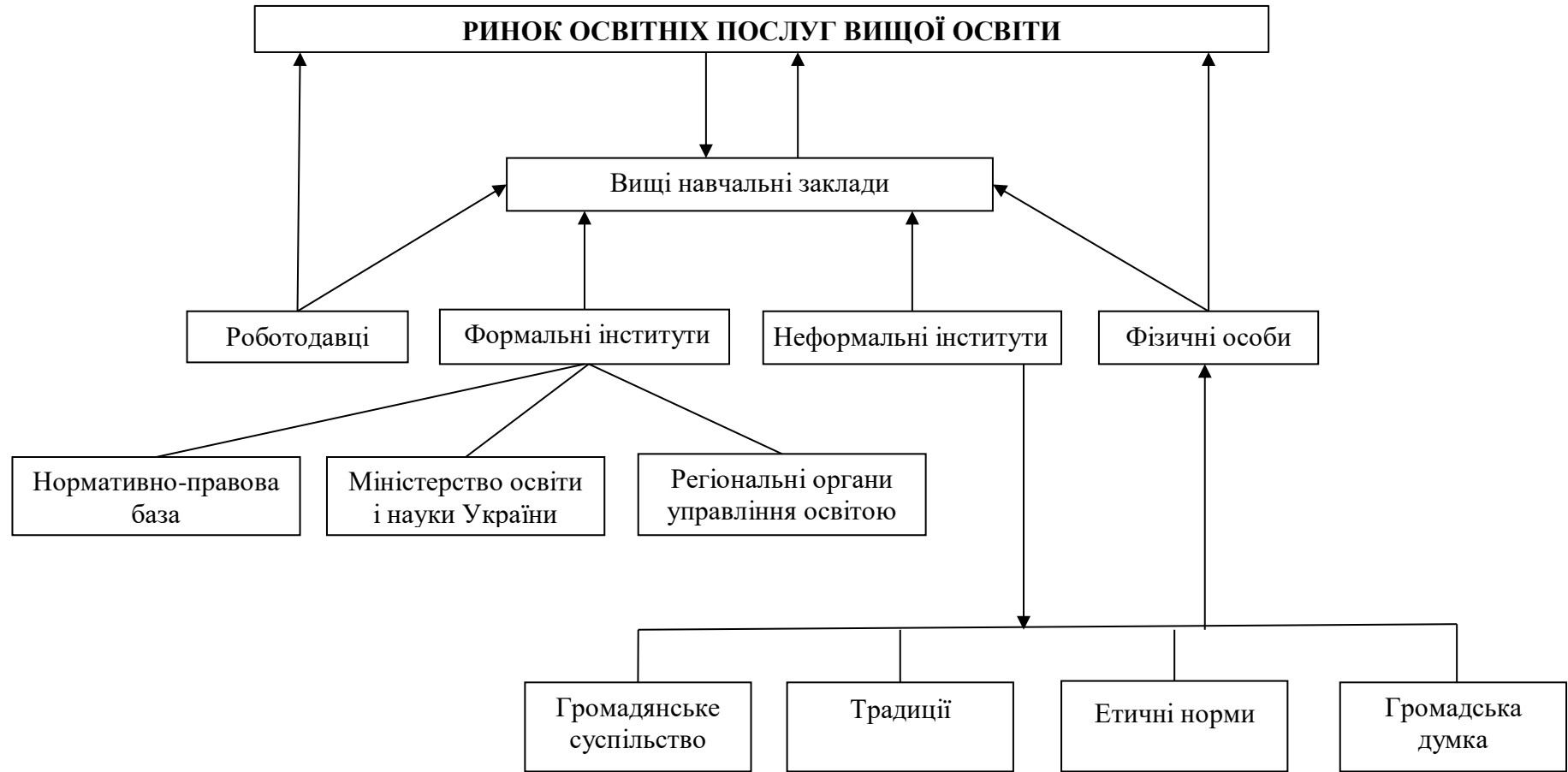

Рис. А.1. Інституційна структура ринку освітніх послуг вищої освіти

Джерело: власна розробка автора

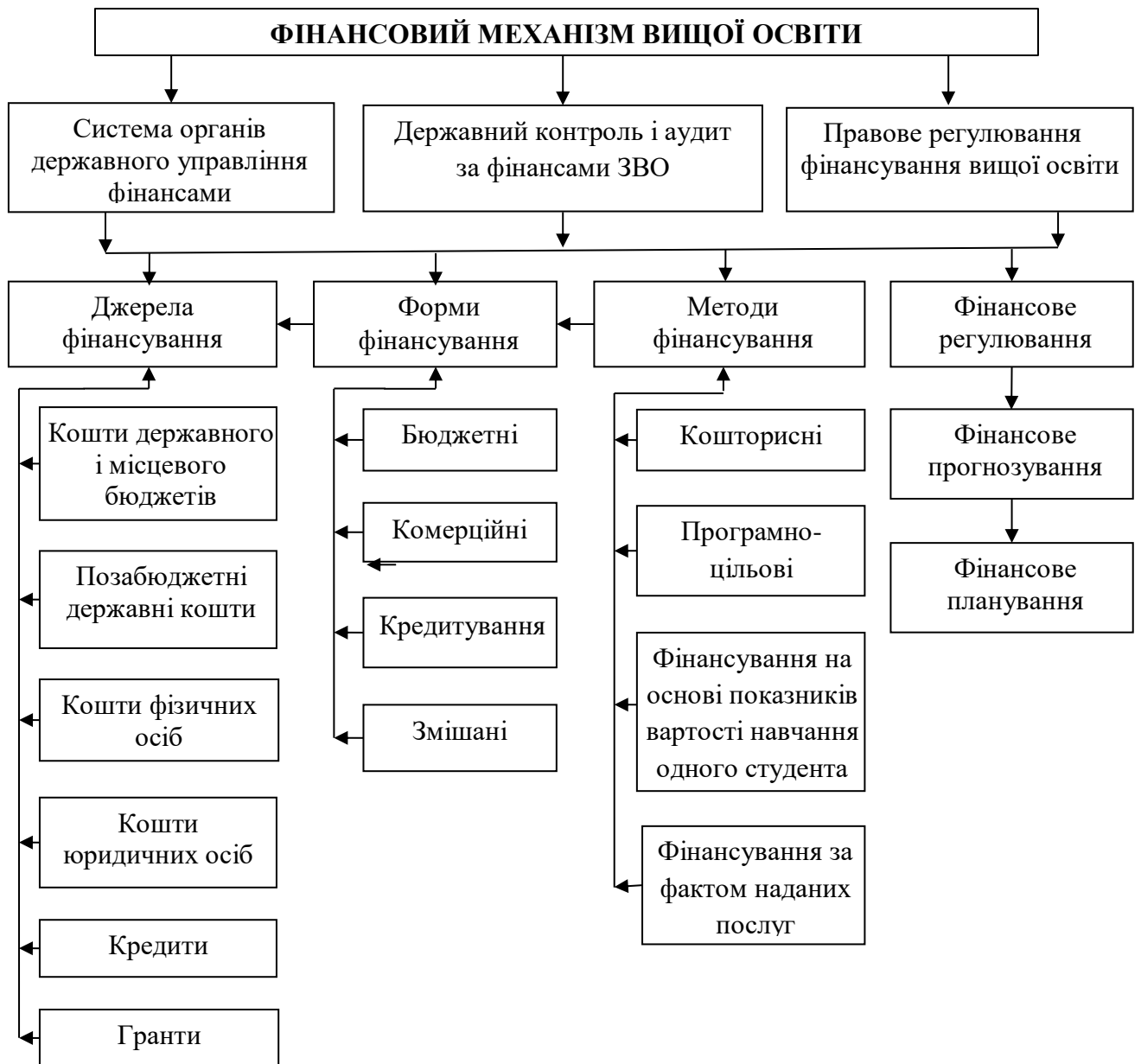

Рис. Б.1. Структура фінансового механізму вищої освіти

Джерело: власна розробка автора

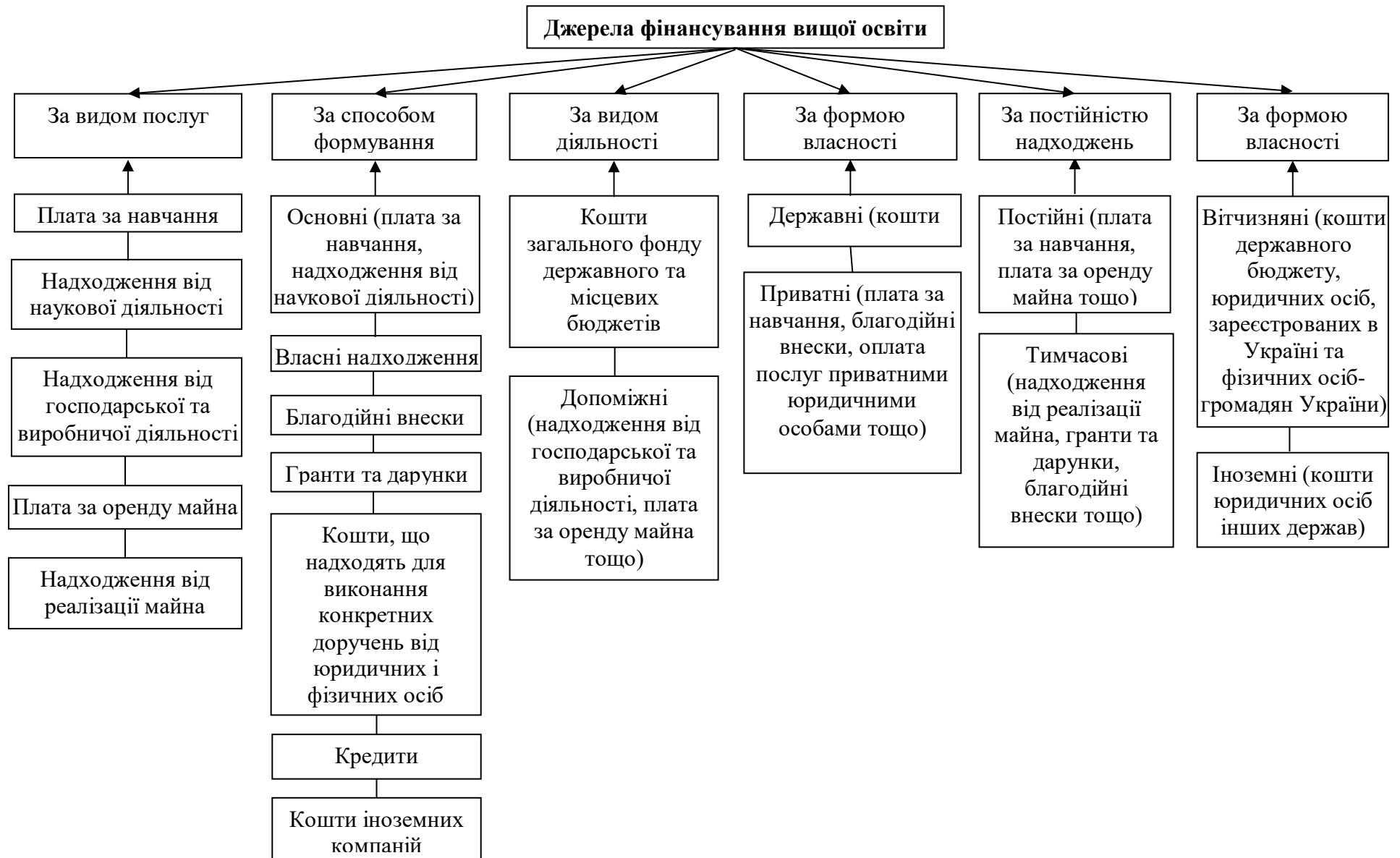

Рис. В.1. Класифікація джерел фінансування вищої освіти
 Джерело: [23, с.48].

Додаток Д

Таблиця Д.1

Характеристика методів фінансування закладів вищої освіти зарубіжних країн

Методи фінансування	Переваги	Ризики
1	2	3
Базове фінансування Основні гранти (блок-гранти)	<p>1. Забезпечує стабільну основу для стратегічного планування.</p> <p>2. Надається свобода із перерозподілу коштів між навчанням, науковими дослідженнями і іншими витратами.</p> <p>3. Підтримує довгострокові фундаментальні дослідження, що не мають безпосередньої комерційної цінності.</p>	<p>1. Створює залежність від джерела фінансування.</p> <p>2. Високий ризик інвестицій в інфраструктуру.</p> <p>3. Потреби вузу у наданні відповідних зобов'язань можуть призвести до скорочення фінансових коштів, необхідних в інших видах діяльності.</p> <p>4. Не дозволяють самостійно повністю вирішити свої власні проблеми.</p>
Фінансування на основі результативності, пов'язане з продуктивністю, контингентом і контрольними параметрами	<p>1. Акцентує увагу на удосконаленні методів викладання і дослідницьких програм.</p> <p>2. Фінансові кошти виділяють вузам за прозорою формулою.</p> <p>3. Розробляються більш ефективні показники</p> <p>4. Забезпечує швидку відповідну реакцію на запити уряду.</p> <p>5. Дозволяє оцінювати ефективність державної політики у певній галузі, розподіляти відповідальність між різними рівнями влади, порівнювати діяльність різних вузів.</p> <p>6. Стимулює вузи до покращення їх роботи, підвищує відкритість і прозорість діяльності.</p>	<p>1. Результативність діяльності вузу визначається обраними показниками, які повною мірою не можуть дати належного уявлення про його ефективність</p> <p>Вимірювання досягнень вузу обраними показниками може бути складним і схильним до помилок.</p> <p>2. Показники, які входять до формул і самі формули істотно відрізняються в різних країнах, за галузями навчання і за часом навіть в межах однієї країни.</p> <p>3. Може призводити до феномену „робо ти на показник” і створювати стимули до спотворення даних вузу.</p> <p>4. Відносно легко вимірювані показники, як правило, не є показниками кінцевого результату, не відображають реальної якості роботи вузу. Наприклад, показник кількості підготовлених фахівців ніяк не відображає якості освіти.</p>

Продовження таблиці Д.1

1	2	3
Цільове фінансування	<ol style="list-style-type: none"> 1. У структурі фінансування відображені інтереси, національні пріоритети. 2. Меншини отримують доступ до вищої освіти. 3. Підтримується рівновага між викладацькою діяльністю і науково-дослідними програмами, а також між фундаментальними науковими дослідженнями і потребами ринку в нових дослідженнях. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Акцент зміщується в бік короткострокових цілей, в той час як довгострокові зміни можуть бути відкладені або повністю ігноровані 2. Стратегічне планування утруднене, тому що політичні цілі можуть змінитися і фінансування прикоротиться.
Конкурентне фінансування	<ol style="list-style-type: none"> 1. В ході конкурентних торгів скорочуються витрати. 2. Визначеність у фінансових засобах, що дозволяє планувати свою діяльність. 3. Стимулює ефективні і динамічні програми наукових досліджень, заохочення до їх застосування і одержання більш якісних результатів наукових досліджень. 4. Проведення конкурсів стимулює саму діяльність вузів. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Витрати вузів, пов'язані з підготовкою пропозицій для конкурсів, можуть бути не відновлені. 2. Під час проведення конкурсних торгів на дослідницькі підрозділи або самих дослідників лягає додаткове бюрократичне навантаження. 3. Існує ризик зниження якості навчання за умови надмірного дослідницького навантаження.
Фінансування на основі попиту	<ol style="list-style-type: none"> 1. Підтримує рівність і доступність вищої освіти. 2. Забезпечує прийом з усіх верств суспільства. 3. Сприяє навчанню протягом усього життя. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Створює залежність від кількості і якості інформації для усвідомленого вибору студентами вузу або програми навчання. 2. Переваги мають вузи, які можуть дозволити собі великі витрати на саморекламу. 3. Перевагу мають великі, з давньою історією вузи перед невеликими і недавно створеними.

Джерело: [127, с. 69–71]

Додаток Е

Таблиця Е.1

Основні показники діяльності вищої освіти в Україні 2010–2018 рр.

Показники	Заклади I – II рівнів акредитації						Заклади III – IV рівнів акредитації					
	2010/11	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2010/11	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18
Кількість закладів – усього, од	483	458	387	371	370	372	330	309	277	288	287	289
у тому числі за формами власності державною та комунальною	406	391	323	317	318	321	231	218	197	208	209	212
приватною	77	67	64	54	52	51	99	91	80	80	78	77
Кількість студентів – усього, осіб	351444	319595	251271	230110	217322	208601	2066667	1673287	1437955	1375160	1369432	1329964
Прийнято – усього, осіб	125124	90936	69463	63160	60639	59129	381362	337420	291647	259904	253217	264448
Випущено – усього, осіб	107416	88664	79090	73390	67987	61230	528875	471717	405392	374028	318681	359901
Кількість студентів у розрахунку на 10000 населення	81	74	59	54	51	49	476	389	335	322	321	314

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Динаміка складу та структури закладів вищої освіти України за типами у 2010–2017 рр.

Типи закладів вищої освіти	2010/2011		2012/2013		2013/2014		2014/2015		2015/2016		2016/2017	
	кількість, одиниць	структура, %	кількість, одиниць	структура, %	кількість, одиниць	структура, %	кількість, одиниць	структура, %	кількість, одиниць	структура, %	кількість, одиниць	структура, %
Усього, у тому числі	854	100,0	823	100,0	803	100,0	664	100,0	659	100,0	657	100,0
Технікуми	130	15,2	109	13,2	97	12,1	59	8,9	56	8,5	56	8,5
Училища	121	14,2	118	14,3	117	14,6	87	13,1	83	12,6	84	12,8
Коледжі	234	27,4	243	29,5	245	30,5	222	33,4	218	33,2	224	34,1
Університети	197	23,1	199	24,2	198	24,7	175	26,4	185	28,1	184	28,0
Академії	62	7,3	64	7,8	62	7,7	54	8,1	53	8,0	50	7,6
Інститути	109	12,8	89	10,8	83	10,3	66	9,9	63	9,6	59	9,0
Консерваторії	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Додаток 3

Таблиця 3.1

Чисельність студентів за типами закладів вищої освіти в Україні у 2010 – 2017 рр.

Показники	2010/2011		2012/2013		2013/2014		2014/2015		2015/2016		2016/2017	
	кількість осіб	%	кількість осіб	%	кількість осіб	%	кількість осіб	%	кількість осіб	%	кількість осіб	%
Усього, у тому числі	2491288	100,0	2170141	100,0	2052678	100,0	1689226	100,0	1605270	100,0	1586754	100,0
Технікуми	112085	4,5	92038	4,2	76314	3,7	40832	2,4	36524	2,3	34290	2,2
Училища	47721	1,9	46863	2,2	46183	2,2	34170	2,0	34449	2,2	33455	2,1
Коледжі	190438	7,6	199437	9,2	199709	9,7	169774	10,1	153714	9,5	147523	9,3
Університети	1679157	67,4	1504299	69,3	1447095	70,5	1225304	72,5	1177961	73,4	1190739	75,0
Академії	329437	13,2	255315	11,8	221505	10,8	179174	10,6	166524	10,4	150368	9,5
Інститути	131851	5,3	71601	3,3	61277	3,0	39407	2,3	35515	2,2	30379	1,9
Консерваторії	599	–	588	–	595	–	565	–	583	–	–	–

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Додаток И

Таблиця И.1

Чисельність та питома вага студентів закладів вищої освіти за джерелами фінансування їх навчання у 2013–2018 рр.

Показники	ЗВО I–II рівнів акредитації			ЗВО III–IV рівнів акредитації			ЗВО I–IV рівнів акредитації		
	2013/2014	2015/2016	2017/2018	2013/2014	2015/2016	2017/2018	2013/2014	2015/2016	2017/2018
Усього студентів, осіб у тому числі навчаються за рахунок	328993	230110	208601	1723685	1375160	1329964	2052678	1605270	1538565
державного бюджету	124347	82793	76060	750434	649225	608625	874781	732018	684685
місцевих бюджетів	76976	64724	60139	18815	14722	12944	95791	79446	73083
органів державної влади, юридичних осіб	314	716	89	7870	9520	6968	8184	10236	7057
фізичних осіб	127356	81877	72313	946566	701693	701427	1073922	783570	773740
Питома вага студентів (%), які навчались за рахунок державного бюджету	37,8	36,0	36,5	43,5	47,2	45,8	42,6	45,6	44,5
місцевих бюджетів	23,4	28,1	28,8	1,1	1,1	1,0	4,7	4,9	4,7
органів державної влади, юридичних осіб	0,1	0,3	0,0	0,5	0,7	0,5	0,4	0,6	0,5
фізичних осіб	38,7	35,6	34,7	54,9	51,0	52,7	52,3	48,9	50,3

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Додаток К

Таблиця К.1

Кількість студентів ЗВО (університети, академії, інститути) за джерелами фінансування їх навчання у розрізі регіонів України у 2014–2018 рр.

Регіони	2014/2015				2015/2016				2017/2018			
	Навчалися за рахунок				Навчалися за рахунок				Навчалися за рахунок			
	державного бюджету	місцевих бюджетів	органів державної влади, юридичних осіб	фізичних осіб	державного бюджету	місцевих бюджетів	органів державної влади, юридичних осіб	фізичних осіб	державного бюджету	місцевих бюджетів	органів державної влади, юридичних осіб	фізичних осіб
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Україна	663194	12201	10223	752337	649225	14722	9520	701693	608625	12944	6968	701427
Вінницька	12941	–	–	16274	15180	–	–	17468	15171	–	–	20237
Волинська	10852	–	–	8938	10003	–	–	8945	9979	–	–	8248
Дніпропетровська	59887	2325	161	50951	56908	1954	151	45589	50674	1391	124	42170
Донецька	10326	–	28	8151	13048	44	2	11243
Житомирська	7827	816	31	12296	8250	677	27	11826	8652	557	9	11188
Закарпатська	8582	–	–	11153	8225	–	–	10466	8303	–	3	12421
Запорізька	24442	–	61	42359	23778	100	50	39167	22637	522	28	36899
Івано-Франківська	10361	–	1	22058	10132	–	1	20848	10266	–	–	20225
Київська	15272	–	–	8606	15099	–	1	7792	13329	–	–	8422
Кіровоградська	5933	–	34	4033	5643	–	16	3981	5087	1	12	3757
Луганська	9738	3	55	7447	8992	–	–	7705
Львівська	58545	–	38	55399	58002	3245	117	49633	56779	25	565	51375
Миколаївська	15165	–	–	14493	14255	–	–	12982	12759	–	–	12286

Продовження таблиці К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Одеська	46802	–	8	57021	46385	–	8	51488	40406	–	1	52975
Полтавська	15555	–	52	27144	15207	–	43	26697	14157	–	30	25691
Рівненська	15175	–	–	16651	14169	–	–	14369	12067	–	–	–
Сумська	18153	–	1018	16380	17596	14	2946	12543	17122	–	276	13064
Тернопільська	14102	1045	–	18389	14141	1004	–	17711	14418	1084	19	18011
Харківська	78852	2075	403	88314	78048	2069	420	81722	71834	2006	205	80134
Херсонська	10014	–	–	11403	9600	–	–	10911	8244	–	–	12027
Хмельницька	14575	1708	4	13976	13576	1685	–	12981	12092	1707	–	12534
Черкаська	17217	–	–	14370	15926	–	34	14628	14799	1144	–	15457
Чернівецька	8949	–	–	13589	8522	–	228	13513	8044	–	–	13758
Чернігівська	9543	–	76	7150	8848	–	99	6372	9053	–	15	6550
м. Київ	166374	4232	5280	210619	161668	3971	5296	194463	150713	4463	5602	191022

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Додаток Л

Таблиця Л.1

Кількість студентів ЗВО (університети, академії, інститути) на початок 2016–2017 н.р. за джерелами фінансування їх навчання в розрізі регіонів України

Регіони	Усього	У тому числі навчалися за рахунок			
		державного бюджету	місцевих бюджетів	органів державної влади, юридичних осіб	фізичних осіб
Україна	1369432	652935	12317	9227	694953
Вінницька	33970	15880	–	–	18090
Волинська	19349	10768	–	–	8581
Дніпропетровська	100869	55794	1922	119	43034
Донецька	25012	13566	40	1563	9843
Житомирська	21106	8656	597	9	11844
Закарпатська	19540	8722	–	–	10818
Запорізька	62132	23953	447	48	37684
Івано-Франківська	31127	10527	–	–	20600
Київська	23366	15561	–	23	7782
Кіровоградська	9554	5628	–	16	3910
Луганська	15669	9149	–	90	6430
Львівська	111060	59318	–	29	51713
Миколаївська	26260	14115	–	–	12145
Одеська	98953	46125	–	15	52813
Полтавська	41839	15348	–	28	26463
Рівненська	28216	13824	–	–	14392
Сумська	32283	17588	–	546	14149
Тернопільська	34614	15445	1042	–	18127
Харківська	160231	77643	2027	676	79885
Херсонська	20657	9391	–	–	11266
Хмельницька	27473	13277	1674	–	12522
Черкаська	30554	16078	–	–	14476
Чернівецька	22927	8520	–	–	14407
Чернігівська	16446	9733	–	84	6629
м. Київ	356225	158326	4568	5981	187350

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Додаток М

Таблиця М.1

Кількість студентів ЗВО (університети, академії, інститути) за джерелами фінансування їх навчання у 2010–2018 рр.

	2010/2011	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2017/2018
Усього, осіб	2066667	1824906	1723685	1437955	1375160	1329964
у тому числі для навчання за рахунок:						
– державного бюджету	798571	767596	750434	663194	649225	608625
– місцевих бюджетів	14486	18379	18815	12201	14722	12944
– органів державної влади, юридичних осіб	8374	6519	7870	10223	9520	6968
– фізичних осіб	1245236	1032412	946566	752337	701693	701427
Питома вага студентів (%), які навчались за рахунок:						
– державного бюджету	38,6	42,1	43,5	46,1	47,2	45,8
– місцевих бюджетів	0,7	1,0	1,1	0,8	1,1	1,0
– органів державної влади, юридичних осіб	0,4	0,3	0,5	0,7	0,7	0,5
– фізичних осіб	60,3	56,6	54,9	52,4	51,0	52,7

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Додаток Н

Таблиця Н.1

Надходження коштів у заклади вищої освіти із загального фонду бюджету за КПКВК 2201160
«Підготовка кадрів вищими навчальними закладами III та IV рівнів акредитації та забезпечення діяльності
їх баз практики», грн

№ з/п	Заклади вищої освіти	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. до 2014 р.	
						грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8
Класичні університети							
1.	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара	212654312,00	214464041,82	217435154,23	278730977,00	66076665,00	31,1
2.	Криворізький національний університет	132614582,38	144405633,63	118272486,80	73146480,49	- 59468101,89	- 81,3
3.	Сумський державний університет	88123670,00	144600747,00	167201081,00	233082240,00	144958570,00	164,5
4.	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	118093938,68	132660337,98	140804808,98	198653944,00	80560005,32	40,6
Технічні університети							
5.	Вінницький національний технічний університет	73525623,84	81294577,53	88470849,70	81190051,79	7664427,95	10,4
6.	Запорізький національний технічний університет	126973009,87	102237899,99	15562693,96	201922683,73	74949673,86	59,0
7.	НТУ «Харківський політехнічний інститут»	253031763,15	266273693,33	265325157,02	284608463,60	31576700,45	12,5
8.	Національний університет кораблебудування ім. адмірала Нахімова	103698200,91	93172000,00	104874600,00	149516221,00	45818020,09	44,2

Продовження таблиці Н.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Аграрні університети							
9.	Полтавська державна аграрна академія	30720419,00	37423900,00	42142000,00	46595440,00	15875021,00	51,7
10.	Таврійський державний агротехнологічний університет	43853441,86	55453096,90	5815975,50	62693694,89	18840253,03,00	43,0
11.	Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка	48240728,00	55849000,00	62463400,00	68118500,00	19877772,00	29,2
12.	Херсонський державний аграрний університет	23787107,00	31515388,87	32670861,00	42050000,00	18262893,00	76,8
Педагогічні університети							
13.	Бердянський державний педагогічний університет	35439814,00	36784906,00	37607883,00	48676824,00	13237010,00	37,4
14.	Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка	68290460,00	73002015,00	74899866,00	77939840,00	9649380,00	14,1
15.	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	55359430,00	61918440,00	66169500,00	61586100,00	6226670,00	11,2
16.	Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди	64345857,12	66051188,22	67926100,00	68245647,00	3899789,88	6,1

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Додаток Н

Таблиця Н.2

Надходження коштів у заклади вищої освіти із спеціального фонду бюджету за КПКВК 2201160 «Підготовка кадрів вищими навчальними закладами III та IV рівнів акредитації та забезпечення діяльності їх баз практики», грн

№ з/п	Заклади вищої освіти	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. до 2014 р.	
						грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8
Класичні університети							
1.	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара	59874154,24	60202815,26	67508506,84	69525468,91	9651314,67	16,1
2.	Криворізький національний університет	71494669,09	73461425,60	56833987,26	26542097,03	- 44952572,06	- 37,7
3.	Сумський державний університет	138077060,86	167510331,69	208865383,38	242369972,05	104292911,19	75,5
4.	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	242369972,05	104292911,19	242369972,05	144381669	38100001,09	35,8
Технічні університети							
5.	Вінницький національний технічний університет	31615328,68	37019845,89	43481184,76	32074690,10	459361,32	1,5
6.	Запорізький національний технічний університет	62034568,00	61383600	67220482	74301967,74	12267399,74	19,8
7.	НТУ «Харківський політехнічний інститут»	92716881,12	111881078,87	111670825,01	128496785,19	35779904,07	38,6
8.	Національний університет кораблебудування ім. адмірала Нахімова	40407526,63	43626067,97	43252071,72	50329045,60	9921518,97	24,6

Продовження таблиці Н.2

1	2	3	4	5	6	7	8
Аграрні університети							
9.	Полтавська державна аграрна академія	29994062,27	31880952,93	34127791,28	35214567,14	5220504,87	17,4
10.	Таврійський державний агротехнологічний університет	18511911,24	23591449,41	18390535,74	26878800,00	8366888,76	45,2
11.	Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка	26278260,71	29799059,69	27644764,54	34493143,60	8214882,89	31,3
12.	Херсонський державний аграрний університет	13271357,49	12642608,61	13107610,42	14615927,00	1344569,51	10,1
Педагогічні університети							
13.	Бердянський державний педагогічний університет	16162861,03	17204915,55	17950365,99	21857928,00	5695066,97	35,2
14.	Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка	27780060,62	30622296,51	3353677,10	38241814,51	10461753,89	37,7
15.	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	27264444,41	32911842,54	33503677,10	44490175,18	17225730,77	63,2
16.	Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди	14645874,55	15348517,75	16960000,0	17259624,58	2613750,03	17,8

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Додаток Н

Таблиця Н.3

Динаміка дебіторської заборгованості (оборотні активи) закладів вищої освіти, грн

№ з/п	Заклади вищої освіти	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. до 2013 р.	
							грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Класичні університети								
1.	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара	2114568,00	1654527,60	2185665,27	2676495,80	3499735,00	1385167	65,5
2.	Криворізький національний університет	6805062,16	6963759,20	7487972,46	4986950,30	5681485,00	- 1123577,16	- 19,8
3.	Сумський державний університет	3672165,00	3876182,28	4133390,20	5734540,88	791622,00	- 2880543	- 363,9
4.	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	199878,40	296279,43	334525,31	5783007,87	4219318,00	4019440	111
Технічні університети								
5.	Вінницький національний технічний університет	502315,73	449344,06	1161143,87	3785188,18	4260643,00	3758327,27	748,2
6.	Запорізький національний технічний університет	1848931,46	1893795,11	2100308,90	2136531,96	3762846,00	1913914,54	103,5
7.	НТУ «Харківський політехнічний інститут»	678323,76	980098,97	1080388,52	4957857,11	4386709,00	3708385,24	546,7
8.	Національний університет кораблебудування ім. адмірала Нахімова	2377546,06	3279239,74	4100301,71	4931023,14	550555,00	- 1826991,06	- 331,8

Продовження таблиці Н.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Аграрні університети								
9.	Полтавська державна аграрна академія	1141219,23	829531,68	575126,03	1037355,38	1657506,00	516286,77	45,2
10.	Таврійський державний агротехнологічний університет	700546,75	768168,72	764229,14	795477,72	1563706,00	863159,25	123,2
11.	Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка	913802,75	858026,40	1411593,52	1766944,81	1852346,16	938543,41	102,7
12.	Херсонський державний аграрний університет	85276,00	97589,74	57939,07	263166,47	682794,00	597518	700,7
Педагогічні університети								
13.	Бердянський державний педагогічний університет	40401,08	73153,48	35667,57	138628,93	164105,00	123703,92	306,2
14.	Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка	101883,88	61538,24	96229,50	179101,51	147090,00	45206,12	44,4
15.	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	271178,80	379801,40	664033,11	629621,90	605609,00	334430,20	123,3
16.	Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди	47410,77	108332,27	63326,92	94660,00	82604,00	35193,23	74,2

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Додаток Н

Таблиця Н.4

Динаміка обсягу кредиторської заборгованості закладів вищої освіти, грн

№ з/п	Заклади вищої освіти	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. до 2013 р.	
						грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8
Класичні університети							
1.	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара	5462316,56	16794606,14	1041738,96	1061465,40	- 4400851,16	- 514,6
2.	Криворізький національний університет	16311877,74	11800662,75	11387129,25	979856,21	- 15332021,53	- 1664,7
3.	Сумський державний університет	9147128,12	8590075,23	12186430,48	10151789,13	1004661,01	9,9
4.	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	24231213,47	19240495,83	17167868,19	2966450,08	- 21264763,39	- 816,8
Технічні університети							
5.	Вінницький національний технічний університет	2612139,72	2305566,28	4447886,43	4501690,37	1889550,65	58,0
6.	Запорізький національний технічний університет	14538141,82	7802970,51	12856515,40	1552711,14	- 12985430,68	- 936,3
7.	НТУ «Харківський політехнічний інститут»	16336827,41	12357463,89	1204775,74	885705,28	- 15451122,13	- 1844,5
8.	Національний університет кораблебудування ім. адмірала Нахімова	8866225,46	8126926,43	7103060,18	8382787,28	- 482438,18	- 5,8

Продовження таблиці Н.4

1	2	3	4	5	6	7	8
Аграрні університети							
9.	Полтавська державна аграрна академія	2163435,49	2969817,08	2408507,17	1560871,08	– 602564,41	– 38,6
10.	Таврійський державний агротехнологічний університет	2180403,34	1303294,91	390690,55	454549,95	– 1725853,39	– 479,7
11.	Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка	5808861,96	3773919,80	2906437,27	1527631,75	– 4281230,21	– 380,3
12.	Херсонський державний аграрний університет	111118,19	28329,86	14106,04	2901,47	– 108216,72	– 3830,3
Педагогічні університети							
13.	Бердянський державний педагогічний університет	3052241,17	2486013,65	174562,97	174814,96	– 2877426,21	– 1746,0
14.	Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка	6187811,70	5300588,44	247509,07	229236,95	– 5958574,75	– 2699,3
15.	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	6423834,13	9185593,76	9293955,59	10742417,03	4318582,90	59,8
16.	Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди	24836310,65	15820063,67	14388839,70	14456734,45	– 10379576,20	– 71,8

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Додаток Н

Таблиця Н.5

Динаміка величини фонду у необоротних активах (власний капітал) закладів вищої освіти, грн

№ з/п	Заклади вищої освіти	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. до 2013 р.	
							грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Класичні університети								
1.	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара	599861251,00	599373450,00	598767618,36	597501881,56	855813226,00	255951975,00	42,7
2.	Криворізький національний університет	315095210,00	266141825,00	262243091,11	161124531,61	293888601,00	- 21206609,00	- 7,2
3.	Сумський державний університет	201246525,00	206959898,00	222024005,46	724639361,84	1207311091,00	1006064566,00	499,9
4.	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	332197676,00	330700860,00	338877146,34	362826819,24	508255257,00	176057581,00	53,0
Технічні університети								
5.	Вінницький національний технічний університет	74713428,00	73246281,00	76078833,00	75737014,74	75958288,00	1244860,00	1,7
6.	Запорізький національний технічний університет	174555581,00	149639630,00	158059336,78	169183366,81	279280955,00	104725374,00	60,0
7.	НТУ «Харківський політехнічний інститут»	459807278,00	472381874,00	573855673,30	771366776,81	818483934,00	358676656,00	78,0
8.	Національний університет кораблебудування ім. адмірала Нахімова	135003388,00	134248516,00	137010857,61	137811732,17	252509213,00	117505825,00	87,0

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Аграрні університети								
9.	Полтавська державна аграрна академія	38818073,00	30848028,00	37162105,00	43488018,94	8463215,007	45814084,00	118,0
10.	Таврійський державний агротехнологічний університет	23444298,00	22696162,00	26132956,61	32136649,36	91825079,00	68380781,00	291,7
11.	Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка	20191481,00	19735169,00	24050205,68	26731199,55	27148524,00	6957043,00	34,5
12.	Херсонський державний аграрний університет	39014443,00	38199897,00	41635913,70	41753328,97	42097962,00	3083519,00	7,9
Педагогічні університети								
13.	Бердянський державний педагогічний університет	28996914,00	14965602,00	15235526,38	15310560,42	64765648,00	35768734,00	123,4
14.	Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка	104788844,00	103251672,00	126018827,95	119313000,29	225125143,00	120336399,00	114,8
15.	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	23297591,00	24443036,00	25222101,07	25551345,15	54785601,00	31488010,00	135,2
16.	Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди	166719028,00	171024360,00	207415942,00	285840380,00	700882986,00	534163958,00	320,4

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Додаток Н

Таблиця Н.6

Динаміка балансової (залишкової) вартості основних засобів закладів вищої освіти, грн

№ з/п	Заклади вищої освіти	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. до 2013 р.	
							грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Класичні університети								
1.	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара	573824762,00	572762521,00	572079351,12	570640483,66	594842438,00	21017676,00	3,7
2.	Криворізький національний університет	304779574,00	255833732,00	258929235,73	155433932,56	161614397,00	- 143165177,00	- 53,0
3.	Сумський державний університет	191457416,00	190710019,00	226432223,84	650636833,08	658636192,00	467178776,00	29,1
4.	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	280257649,00	278360487,00	279245682,37	345381460,42	364707003,00	84449354,00	30,1
Технічні університети								
5.	Вінницький національний технічний університет	69430954,00	9785525,00	69769797,00	68903061,00	76278978,00	6848024,00	9,9
6.	Запорізький національний технічний університет	166723819,00	141489392,00	149640719,08	160345812,64	188940845,00	22217026,00	13,3
7.	НТУ «Харківський політехнічний інститут»	447903487,00	459983842,00	560838098,81	757607856,53	832546741,00	384643254,00	85,9
8.	Національний університет кораблебудування ім. адмірала Нахімова	124780279,00	123669124,00	126263287,22	126811024,93	212618327,00	87838048,00	70,4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Аграрні університети								
9.	Полтавська державна аграрна академія	13545384,00	12717423,00	11925244,00	40071034,00	44852761,00	31307377,00	30,2
10.	Таврійський державний агротехнологічний університет	20794100,00	19912893,00	23020325,38	26944514,68	40588452,00	19794352,00	95,2
11.	Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка	16970774,00	11499448,00	18975062,84	21904522,52	22146387,00	5175613,00	30,5
12.	Херсонський державний аграрний університет	36302976,00	35457916,00	3630628,98	39035324,79	43020598,00	6717622,00	18,5
Педагогічні університети								
13.	Бердянський державний педагогічний університет	25340192,00	11277259,00	11057011,64	11042505,45	13808388,00	– 11531804,00	– 54,5
14.	Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка	88184076,00	86381950,00	108494217,00	101649739,00	124825453,00	36641377,00	41,6
15.	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	15999753,00	20513580,00	22239616,00	22152391,80	26167043,00	10167290,00	63,5
16.	Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди	162074218,00	166311735,00	202516622,00	285397766,00	678385156,00	516310938,00	318,6

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Додаток Н

Таблиця Н.7

Динаміка балансової (залишкової) вартості інших матеріальних необоротних активів
закладів вищої освіти, грн

№ з/п	Заклади вищої освіти	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Відхилення 2016 р. до 2013 р.	
						грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8
Класичні університети							
1.	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара	12134561,00	12772213,00	12847485,24	13016966,90	882405,00	7,3
2.	Криворізький національний університет	9290256,00	9371113,00	9466798,38	4910798,98	- 4379457,00	- 52,9
3.	Сумський державний університет	12076454,00	12105952,00	13609033,27	17957924,15	5881470,00	48,7
4.	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	10054210,00	10463554,00	10999811,57	13655262,38	3601052,00	35,8
Технічні університети							
5.	Вінницький національний технічний університет	5282474,00	5388756,00	6309036,00	6754469,00	1471995,00	27,9
6.	Запорізький національний технічний університет	6982970,00	7276009,00	7435039,82	7951380,33	968410,00	13,9
7.	НТУ «Харківський політехнічний інститут»	10920922,00	11400197,00	11877337,95	12638205,70	1717283,70	15,7
8.	Національний університет кораблебудування ім. адмірала Нахімова	3560249,00	3916532,00	4079790,39	4337838,24	777589,24	21,8

Продовження таблиці Н.7

1	2	3	4	5	6	7	8
Аграрні університети							
9.	Полтавська державна аграрна академія	3337061,00	3394977,00	3301233,00	3408568,94	71507,94	2,1
10.	Таврійський державний агротехнологічний університет	2505099,00	2638583,00	2909521,23	3016684,98	511585,98	20,4
11.	Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка	2769707,00	2782281,00	3106026,95	3675612,98	905905,98	32,7
12.	Херсонський державний аграрний університет	2378264,00	2408778,00	2388931,85	2384801,18	6537,18	0,3
Педагогічні університети							
13.	Бердянський державний педагогічний університет	1487641,00	1549262,00	1607052,69	1691825,82	204184,82	13,7
14.	Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка	8508880,00	8698121,00	8999380,95	9120825,29	611945,29	7,2
15.	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	2363535,00	2571331,00	2821260,05	3198493,16	834958,16	35,3
16.	Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди	4202196,00	4270011,00	4456706,00	4512742,00	310546,00	7,4

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Додаток Н

Таблиця Н.8

Динаміка змін засобів у малоцінних та швидкозношуваних предметах (власний капітал)
закладів вищої освіти, грн

№ з/п	Заклади вищої освіти	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Відхилення 2016 р. до 2013 р.	
						грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8
Класичні університети							
1.	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара	63521,56	64927,75	60424,48	66744,40	22284	5,1
2.	Криворізький національний університет	150486,82	151867,57	141994,86	47437,40	– 103049,42	– 31,5
3.	Сумський державний університет	2011248,16	2041116,05	2182348,53	2159190,30	47942,14	7,4
4.	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	842010,86	779713,24	713025,87	663881,23	– 178129,63	– 26,8
Технічні університети							
5.	Вінницький національний технічний університет	117086,95	101050,82	133707,58	226191,21	109104,26	93,2
6.	Запорізький національний технічний університет	229723,14	233688,42	243152,25	250759,78	21036,64	9,2
7.	НТУ «Харківський політехнічний інститут»	449061,16	427936,19	417329,46	410075,87	– 38985,29	– 9,5
8.	Національний університет кораблебудування ім. адмірала Нахімова	2215308,14	1218496,26	2039565,38	1889784,45	– 325523,69	– 17,2

Продовження таблиці Н.8

1	2	3	4	5	6	7	8
Аграрні університети							
9.	Полтавська державна аграрна академія	885989,13	894707,05	907066,30	962633,14	6644,01	8,7
10.	Таврійський державний агротехнологічний університет	121020,19	123550,61	168652,11	219069,84	98049,65	81,0
11.	Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка	12030,72	56414,47	162672,66	65622,52	53591,80	445,5
12.	Херсонський державний аграрний університет	89118,00	84552,33	75253,14	72132,32	- 16985,68	- 23,5
Педагогічні університети							
13.	Бердянський державний педагогічний університет	83127,94	71597,69	68323,46	67598,47	- 15529,47	- 23,0
14.	Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка	316696,32	424767,0	407596,25	414675,24	97978,92	30,9
15.	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	107530,31	87258,67	88652,06	110369,11	2838,80	2,6
16.	Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди	204377,49	248032,38	269701,24	270324,58	65947,09	32,3

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Додаток Н

Таблиця Н.9

Динаміка витрат закладів вищої освіти на матеріали і продукти харчування (оборотні активи), грн

№ з/п	Заклади вищої освіти	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Відхилення 2016 р. до 2013 р.	
						грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8
Класичні університети							
1.	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара	693456,45	707942,05	842587,96	852087,67	158631,22	22,9
2.	Криворізький національний університет	1799999,60	1707741,33	2349761,74	1337345,94	- 462653,66	- 34,6
3.	Сумський державний університет	8701249,00	8990280,65	11867089,27	18355194,92	9653945,92	110,9
4.	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	791174,65	1339086,85	1110637,42	1882106,41	1090931,76	137,9
Технічні університети							
5.	Вінницький національний технічний університет	1295180,16	1694792,12	2110555,58	2709407,31	1414227,15	109,2
6.	Запорізький національний технічний університет	1263131,61	1378843,25	1874262,92	1997691,28	734559,67	58,2
7.	НТУ «Харківський політехнічний інститут»	1295261,97	2144046,72	2025060,10	2276480,12	981218,15	75,8
8.	Національний університет кораблебудування ім. адмірала Нахімова	1111946,12	1310252,07	2471136,85	2595976,53	1484033,41	133,5

Д	2	3	4	5	6	7	8
Аграрні університети							
9 р	Полтавська державна аграрна академія	1354102,80	1469314,01	1992071,60	2255010,54	900907,74	66,5
10. л	Таврійський державний агротехнологічний університет	614004,39	766105,18	1928076,04	2634104,24	2020299,85	329,0
11. о	Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка	1711888,42	1933350,85	5219210,89	3154930,24	1443041,82	84,3
12. к	Херсонський державний аграрний університет	217427,58	242882,54	312080,27	932065,74	714638,16	328,7
Педагогічні університети							
13. а	Бердянський державний педагогічний університет	146608,97	223766,36	255788,76	203603,86	56994,89	38,9
14. б	Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка	586454,75	713757,48	986657,44	1019352,90	432898,15	73,8
15. в	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	521897,40	920335,45	537779,84	651035,10	129137,70	24,7
16. г	Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди	1049772,21	1226290,60	1275768,26	1294632,16	244859,95	23,3

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Додаток Н

Таблиця Н.10

Динаміка стану рахунків у казначействі спеціального фонду (оборотні активи) закладів вищої освіти, грн

№ з/п	Заклади вищої освіти	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. до 2013 р.	
							грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Класичні університети								
1.	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара	12093654,72	13173815,46	10836360,63	6657708,72	15811256,00	3717601,28	30,7
2.	Криворізький національний університет	17639275,60	16040492,73	11113176,26	9929779,90	13617691,00	- 4021564,60	- 29,5
3.	Сумський державний університет	36124574,56	39314347,42	16350477,24	14329135,67	36378464,00	253889,44	0,7
4.	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	52083638,21	60225689,21	57107134,86	58037331,36	55939624,00	3855982,79	7,4
Технічні університети								
5.	Вінницький національний технічний університет	9638787,36	14764961,20	16849396,03	21228907,63	19693116,00	10054328,64	104,3
6.	Запорізький національний технічний університет	4108979,11	2655667,37	3666862,60	8651223,60	13702885,00	9593905,89	233,5
7.	НТУ «Харківський політехнічний інститут»	19586933,32	25525133,15	21759256,11	16784907,09	20696489,00	1109555,68	5,7
8.	Національний університет кораблебудування ім. адмірала Нахімова	4475480,00	6755091,53	3911679,13	3705355,63	2532583,00	- 1942897,00	- 56,6

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Аграрні університети								
9.	Полтавська державна аграрна академія	865468,79	358158,72	1163811,46	929684,23	2087712,00	1222244,00	141,2
10.	Таврійський державний агротехнологічний університет	1959877,93	827178,04	181950,01	424742,41	692521,00	- 1267356,93	- 35,3
11.	Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка	7062388,27	11374332,98	5454735,48	2595428,95	4523687,45	- 2538700,82	- 64,1
12.	Херсонський державний аграрний університет	883216,02	1690943,25	748658,86	1313200,43	3540074,00	2656857,98	300,8
Педагогічні університети								
13.	Бердянський державний педагогічний університет	3342070,01	2995797,11	2147012,05	3465026,37	7703437,00	4361366,99	130,5
14.	Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка	12981613,75	5254324,24	13314051,27	17621086,60	23183176,00	10201562,25	78,6
15.	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	8210985,09	11393469,68	14600767,12	21895766,37	24438132,00	16227146,91	197,6
16.	Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди	29893617,15	212246072,16	15245829,40	12999066,00	16563804,00	- 13329813,15	- 55,4

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Додаток П

Таблиця П.1

Надходження у заклади вищої освіти коштів, отриманих як плата за послуги за КПКВК 2201160 «Підготовка кадрів вищими навчальними закладами III та IV рівнів акредитації та забезпечення діяльності їх баз практики» у 2014 році

№ з/п	Заклади вищої освіти	Надходження коштів									
		за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх основною діяльністю		від додаткової (господарської) діяльності		від оренди майна бюджетних установ		від реалізації в установленому порядку майна (крім нерухомого майна)		Усього	
		грн	%	грн	%	грн	%	грн	%	грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Класичні університети											
1.	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара	45687124,54	79,7	10265725,82	17,9	1324136,55	2,3	14546,95	0,1	57291533,86	100
2.	Криворізький національний університет	50812891,02	91,7	3459673,85	6,3	988092,54	1,8	24336,56	0,2	55274993,97	100
3.	Сумський державний університет	86634779,30	88,1	11449945,21	11,6	220915,27	0,2	25458,90	0,1	98331098,68	100
4.	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	75670018,72	89,7	7496167,46	8,9	1095708,04	1,3	13918,47	0,1	84275812,69	100
Технічні університети											
5.	Вінницький національний технічний університет	23339148,29	77,3	6455991,95	21,3	402996,69	1,3	42262,29	0,1	30240399,22	100
6.	Запорізький національний технічний університет	52620749,07	87,5	6813521,32	11,3	570077,12	0,9	157534,54	0,3	60161882,05	100
7.	НТУ «Харківський політехнічний інститут»	70935201,58	77,7	18183775,88	19,9	2157239,75	2,4	–	–	91276217,21	100
8.	Національний університет кораблебудування ім. адмірала Нахімова	29355807,68	88,1	3717443,70	11,1	224437,54	0,7	47647,19	0,1	33345336,11	100

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Аграрні університети											
9.	Полтавська державна аграрна академія	22594261,57	79,6	5451427,41	19,2	283621,24	1,0	67131,60	0,2	28396441,82	100
10.	Таврійський державний агротехнологічний університет	11123776,66	65,7	5626473,73	33,2	183484,50	1,1	262,76	–	16933977,65	100
11.	Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка	17878739,32	73,0	6218428,88	25,4	344234,19	1,4	57823,88	0,2	24499226,27	100
12.	Херсонський державний аграрний університет	9013259,88	69,6	3601118,94	27,7	335388,07	2,6	2657,80	0,1	12952424,69	100
Педагогічні університети											
13.	Бердянський державний педагогічний університет	14988838,84	94,0	857280,09	5,4	86497,77	0,5	10722,47	0,1	15943339,17	100
14.	Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка	22768719,39	82,2	4722520,80	17,1	195021,18	0,7	–	–	27686311,37	100
15.	Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини	24196994,56	92,3	1992250,20	7,5	25384,39	0,1	3547,26	0,1	26218176,41	100
16.	Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди	46555752,69	98,5	441420,00	0,9	263427,25	0,6	–	–	47260599,94	100

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Додаток П

Таблиця П.2

Надходження у заклади вищої освіти коштів, отриманих як плата за послуги за КПКВК 2201160 «Підготовка кадрів вищими навчальними закладами III та IV рівнів акредитації та забезпечення діяльності їх баз практики» у 2015 році

№ з/п	Заклади вищої освіти	Надходження коштів									
		за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх основною діяльністю		від додаткової (господарської) діяльності		від оренди майна бюджетних установ		від реалізації в установленому порядку майна (крім нерухомого майна)		Усього	
		грн	%	грн	%	грн	%	грн	%	грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Класичні університети											
1.	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара	45450594,74	78,7	10898675,86	18,8	1392545,90	2,4	13301,48	0,1	57755117,98	100
2.	Криворізький національний університет	60537493,75	89,0	5022290,98	7,5	2341106,16	3,4	88486,77	0,1	67989377,66	100
3.	Сумський державний університет	151711987,18	89,5	16155108,10	9,5	1577845,76	0,9	47031,30	0,1	169444988,35	100
4.	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	74989401,31	88,5	8145312,94	9,6	1577845,76	1,8	16367,23	0,1	84637927,24	100
Технічні університети											
5.	Вінницький національний технічний університет	28957229,31	76,1	8527131,70	22,4	555675,05	1,5	5225,30	–	38045261,36	100
6.	Запорізький національний технічний університет	44481501,98	86,4	6311893,26	12,2	542289,66	1,1	132101,95	0,3	51467786,85	100
7.	НТУ «Харківський політехнічний інститут»	84017885,12	77,1	22144414,77	20,3	2874179,03	2,6	–	–	109036478,9	100
8.	Національний університет кораблебудування ім. адмірала Нахімова	37666405,54	89,6	3972944,27	9,5	347267,02	0,8	38003,00	0,1	42024619,83	100

Продовження таблиці П.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Аграрні університети											
9.	Полтавська державна аграрна академія	23680798,71	77,0	6729000,84	21,9	349484,84	1,1	1006,20	–	30760290,59	100
10.	Таврійський державний агротехнологічний університет	10780813,33	49,1	10995676,48	50,0	198138,58	0,9	1007,40	–	21975635,79	100
11.	Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка	19208798,87	68,6	8378399,82	29,9	380285,31	1,4	38063,61	0,1	28005547,61	100
12.	Херсонський державний аграрний університет	8221164,41	67,3	3533644,65	28,9	461119,43	3,8	291,75	–	12216220,24	100
Педагогічні університети											
13.	Бердянський державний педагогічний університет	14023638,25	92,0	1120778,55	7,4	102970,16	0,6	350,0	–	15247736,96	100
14.	Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка	23941545,47	79,0	6107999,31	20,1	266696,17	0,9	–	–	30316240,95	100
15.	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	29689780,03	92,0	2510632,54	7,8	32645,17	0,1	35594,80	0,1	32268652,54	100
16.	Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди	50913667,06	98,2	617247,47	1,2	289933,23	0,6	–	–	51820847,76	100

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Додаток П

Таблиця П.3

Надходження у заклади вищої освіти коштів, отриманих як плата за послуги за КПКВК 2201160 «Підготовка кадрів вищими навчальними закладами III та IV рівнів акредитації та забезпечення діяльності їх баз практики» у 2016 році

№ з/п	Заклади вищої освіти	Надходження коштів									
		за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх основною діяльністю		від додаткової (господарської) діяльності		від оренди майна бюджетних установ		від реалізації в установленому порядку майна (крім нерухомого майна)		Усього	
		грн	%	грн	%	грн	%	грн	%	грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Класичні університети											
1.	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара	49440775,96	78,8	11932182,03	19,0	1301851,72	2,1	81505,20	0,1	62756314,91	100
2.	Криворізький національний університет	34253463,36	85,0	4861544,35	12,1	1154095,23	2,8	13934,83	0,1	40283037,77	100
3.	Сумський державний університет	181567551,51	86,4	27927550,99	13,3	629957,84	0,2	77100,64	0,1	210202160,98	100
4.	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	92406149,12	88,4	10551773,49	10,1	1522481,69	1,4	13623,18	0,1	104494027,48	100
Технічні університети											
5.	Вінницький національний технічний університет	28946891,90	75,3	8866935,88	23,1	633267,23	1,5	17608,50	0,1	384644703,51	100
6.	Запорізький національний технічний університет	55490266,81	85,1	8690935,00	13,3	1010451,43	1,5	88301,36	0,1	65279954,60	100
7.	НТУ «Харківський політехнічний інститут»	80500214,68	73,6	25755233,48	23,5	3166122,06	2,9	–	–	109421571,12	100
8.	Національний університет кораблебудування ім. адмірала Нахімова	35165433,40	87,3	4886353,87	12,1	257219,49	0,6	6551,70	–	40315558,46	100

Продовження таблиці П.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Аграрні університети											
9.	Полтавська державна аграрна академія	25418048,68	76,1	7661998,74	22,9	319664,86	1,0	1685,00	–	33401397,28	100
10.	Таврійський державний агротехнологічний університет	12213953,81	44,0	15292520,53	55,1	224839,85	0,8	17234,78	0,1	27748548,56	100
11.	Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка	15642294,60	59,9	10040015,87	38,4	398593,88	1,5	48028,31	0,2	26128932,66	100
12.	Херсонський державний аграрний університет	8296305,77	61,7	4737845,58	35,2	390423,22	2,9	26287,20	0,2	13450861,77	100
Педагогічні університети											
13.	Бердянський державний педагогічний університет	15483080,85	91,1	1422547,86	8,4	81840,55	0,5	2367,0	–	16989836,26	100
14.	Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка	25389260,64	77,1	7264312,57	22,1	260561,54	0,8	–	–	32914134,75	100
15.	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	36283645,59	92,2	2991616,24	7,6	40903,96	0,1	51093,88	0,1	39367259,67	100
16.	Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди	38908771,94	98,5	541121,98	1,4	37608,00	0,1	–	–	39487501,92	100

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Додаток П

Таблиця П.4

Надходження у заклади вищої освіти коштів, отриманих як плата за послуги за КПКВК 2201160 «Підготовка кадрів вищими навчальними закладами III та IV рівнів акредитації та забезпечення діяльності їх баз практики» у 2017 році

№ з/п	Закладт вищої освіти	Надходження коштів									
		за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх основною діяльністю		від додаткової (господарської) діяльності		від оренди майна бюджетних установ		від реалізації в установленому порядку майна (крім нерухомого майна)		Усього	
		грн	%	грн	%	грн	%	грн	%	грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Класичні університети											
1.	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара	48458186,41	75,4	14590942,33	22,7	1167113,58	1,8	60796,99	0,1	64277039,31	100
2.	Криворізький національний університет	20910586,98	85,1	3126555,78	12,7	483397,33	2,0	40270,52	0,2	24566810,61	100
3.	Сумський державний університет	197285184,08	83,3	38936816,77	16,4	498805,32	0,2	45708,17	0,1	236766514,34	100
4.	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	106987838,45	86,4	15436225,59	12,5	1391337,02	1,1	28972,30	–	123844373,36	100
Технічні університети											
5.	Вінницький національний технічний університет	27885491,64	67,5	12784330,51	30,9	629114,48	1,5	3947,31	0,1	413023291790 7367883,94	100
6.	Запорізький національний технічний університет	55749859,36	79,1	13791055,20	19,6	816575,53	1,2	79631,50	0,1	70437121,59	100
7.	НТУ «Харківський політехнічний інститут»	86081063,34	70,3	33743198,39	27,6	2607281,30	2,1	–	–	122431543,03	100
8.	Національний університет кораблебудування ім. адмірала Нахімова	42056549,89	86,6	6231477,43	12,8	241840,17	0,5	28740,71	0,1	48558608,20	100

Продовження таблиці П.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Аграрні університети											
9.	Полтавська державна аграрна академія	28524170,60	74,9	9250513,79	24,3	331628,90	0,8	520,00	–	38106833,29	100
10.	Таврійський державний агротехнологічний університет	14176800,33	48,4	14897820,87	50,7	218038,73	0,7	68339,03	0,2	29360998,96	100
11.	Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка	18635541,87	56,6	13791586,99	41,9	275742,88	0,8	215036,15	0,7	32917907,89	100
12.	Херсонський державний аграрний університет	9836922,26	60,2	6112146,44	37,3	362791,81	2,2	54339,75	0,3	16366200,84	100
Педагогічні університети											
13.	Бердянський державний педагогічний університет	19857394,21	90,9	1886279,98	8,6	119921,32	0,4	1212,27	0,1	21844807,78	100
14.	Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка	26698249,02	72,7	9770161,00	26,6	258572,98	0,7	–	–	36726983,00	100
15.	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	39698820,14	91,4	3544853,32	8,2	76900,36	0,2	72051,37	0,2	43392628,18	100
16.	Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди	57556495,28	98,1	548551,00	0,9	571170,41	1,0	–	–	58676216,69	100

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Додаток Р

Таблиця Р.1

Динаміка обсягу коштів, отриманих закладами вищої освіти за іншими джерелами власних надходжень за КПКВК 2201160 «Підготовка кадрів вищими навчальними закладами III та IV рівнів акредитації та забезпечення діяльності їх баз практики» у 2014–2017 рр.

№ з/п	Заклади вищої освіти	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. до 2014 р.	
						грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8
Класичні університети							
1.	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара	3136527,45	2447697,28	4752191,93	5248429,60	2111902,15	67,3
2.	Криворізький національний університет	564797,26	5472047,94	1017091,10	198128,42	– 366668,84	– 35,1
3.	Сумський державний університет	3571266,88	7998150,70	7179071,03	5603457,71	2032190,83	56,9
4.	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	5833622,42	10406597,50	4917274,65	2787894,20	– 3045728,22	– 47,8
Технічні університети							
5.	Вінницький національний технічний університет	336676,35	650762,56	2337199,41	1683798,80	1347122,45	400,1
6.	Запорізький національний технічний університет	1333671,86	2175283,99	1361002,53	3864846,15	2531174,29	189,8
7.	НТУ «Харківський політехнічний інститут»	1440663,91	2844599,95	2249253,89	6065242,16	4624578,25	321,0
8.	Національний університет кораблебудування ім. адмірала Нахімова	1549166,58	1601448,14	1468256,63	1770437,40	221270,82	14,3

1	2	3	4	5	6	7	8
Аграрні університети							
9.	Полтавська державна аграрна академія	1597620,45	1120662,34	726394,00	748151,75	- 849468,70	- 46,8
10.	Таврійський державний агротехнологічний університет	1456558,09	1130686,00	1391849,51	1300188,99	- 156369,1	- 89,3
11.	Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка	1779034,44	1793512,08	1515831,88	1575235,71	- 203798,73	- 8,5
12.	Херсонський державний аграрний університет	318932,80	436388,37	353875,39	1106848,84	787916,04	247,0
Педагогічні університети							
13.	Бердянський державний педагогічний університет	316552,00	1113613,00	600529,73	136522,00	- 180030,00	- 43,1
14.	Тернопільський національний педагогічний університет ім. Гнатюка	93749,25	306055,56	589542,35	1541831,51	1448082,26	1644,1
15.	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	1046268,00	643190,00	758932,00	1097547,00	51261,00	4,9
16.	Харківський національний педагогічний університет ім. Сковороди	69244,50	132659,16	240871,57	312741,36	243496,86	351,6

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

Додаток С

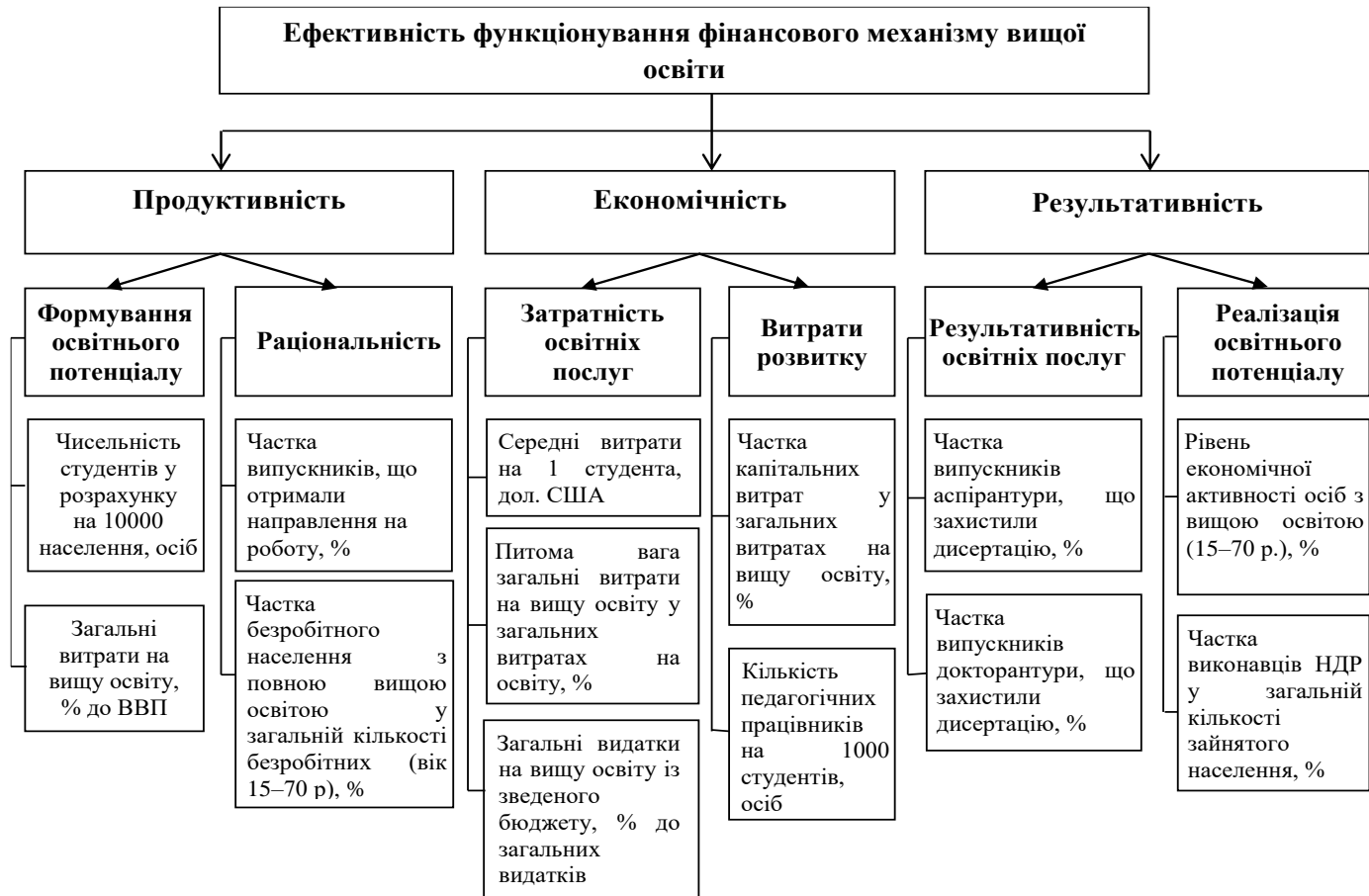

Рис. С.1. Ієрархічна модель оцінки ефективності функціонування фінансового механізму освітніх послуг

Джерело: розроблено автором

Додаток Т

Таблиця Т.1

Вихідні дані для комплексної оцінки ефективності фінансового механізму закладів вищої освіти України
(нормовані значення)

Характеристики	Роки						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Продуктивність							
Формування освітнього потенціалу							
Чисельність студентів у розрахунку на 10000 населення, осіб	1,0000	0,9754	0,8996	0,8402	0,7971	0,6865	0,6598
Загальні витрати на вищу освіту, % до ВВП	1,0000	0,8752	0,8612	0,8428	0,7550	0,7029	0,6557
Раціональність							
Частка випускників, що отримали направлення на роботу, %	1,0000	0,9784	0,9856	0,9892	0,9964	0,7878	0,6331
Частка безробітного населення з повною вищою освітою у загальній кількості безробітних (вік 15–70 р) %	0,2023	0,1629	0,0283	0,0565	0,0500	0,0083	0,0000
Частка зайнятого населення з повною вищою освітою в неформальному секторі, % (від числа зайнятих з вищою освітою)	0,4079	0,3879	0,3879	0,3588	0,1044	0,0000	0,0061
Економічність							
Витратність освітніх послуг							
Середні витрати на 1 студента, дол.США	0,7566	0,8200	0,9443	1,0000	0,7301	0,4663	0,4369
Питома вага загальних витрат на вищу освіту у загальних витратах на освіту, %	1,0000	0,9831	0,9179	0,8986	0,8889	0,8889	0,8647
Загальні видатки на вищу освіту із зведеного бюджету, % до загальних видатків	1,0000	0,9848	0,9091	0,8939	0,8485	0,6970	0,6667
Витрати розвитку							
Частка капітальних витрат у загальних витратах на вищу освіту, %	1,0000	0,9420	0,7859	0,7651	0,6411	0,7337	0,8446
Кількість педагогічних працівників на 1000 студентів, осіб	0,6008	0,6811	0,7298	0,8251	0,8837	1,0000	0,9643
Результативність							
Результативність освітніх послуг							
Частка випускників аспірантури, що захистили дисертацію, %	0,9091	0,9318	0,9773	1,0000	0,9394	0,9886	0,9659
Частка випускників докторантури, що захистили дисертацію, %	0,8679	0,7778	1,0000	0,9910	0,8198	0,9009	0,8348
Реалізація освітнього потенціалу							
Рівень економічної активності осіб з вищою освітою (15–70 р.), %	1,0000	0,9937	0,9975	0,9924	0,9874	0,9874	0,9710
Частка виконавців НДР у загальній кількості зайнятого населення, %	1,0000	0,9524	0,8254	0,7778	0,7937	0,7937	0,9524

Додаток У

Таблиця У.1

Оцінка впливу факторів на формування та реалізацію фінансового механізму закладів вищої освіти України

Фактори	Ступінь впливу фактора / вага (шкала 1–3)			
	Експерти			Середня оцінка
	1	2	3	
Політичні				
Успішність освітніх інтеграційних проектів в Україні	3	2	3	2,7
Політична стабільність в країні	2	1	2	1,7
Реформування освітньої галузі	3	3	2	2,7
Міжнародна мобільність у сфері вищої освіти	3	3	2	2,7
Конкурентоспроможність освітньої сфери	2	1	1	1,3
Імідж на світових ринках	2	1	1	1,3
Інституційне забезпечення розвитку галузі	2	2	3	2,3
Економічні				
Сприятливість економічних умов	3	2	3	2,7
Рівень економічної інтегрованості держави у світове товариство	2	2	3	2,3
Стійкість фінансової системи	3	3	3	3,0
Інвестиційна привабливість освітньої галузі	2	3	2	2,3
Розвиток кредитної сфери	2	1	2	1,7
Рівень державного фінансування освітньої галузі	2	3	3	2,7
Політика створення робочих місць	2	3	2	2,3
Участь роботодавців у підготовці кадрів	3	3	3	3,0
Соціальні				
Рівень оплати праці в галузі	1	2	1	1,3
Платоспроможність населення	2	2	2	2,0
Престижність вищої освіти	1	3	1	1,7
Доступність першого робочого місця	2	1	1	1,3
Якість освітніх послуг	3	2	3	2,7
Дієвість політики забезпечення гідної праці	3	3	3	3,0
Дієвість мотиваційних механізмів реалізації освітнього потенціалу	3	3	3	3,0
Технологічні				
Рівень інноваційного розвитку	3	3	3	3,0
Інноваційна активність виробничого сектору	2	3	3	2,7
Державні витрати на розробки та дослідження	1	2	3	2,0
Міжнародна співпраця в сфері інновацій	2	1	2	1,7
Впровадження нових освітніх технологій	2	2	2	2,0
Попит на робочу силу в сфері високотехнологічного виробництва	2	1	3	2,0

Джерело: складено автором за результатами експертного опитування

Додаток У

Таблиця У.2

Оцінка ймовірності зміни впливу факторів на формування та реалізацію фінансового механізму закладів вищої освіти України

Фактори	Ймовірність зміни впливу фактора / вага (шкала 1–5)			
	Експерти			Середня оцінка
	1	2	3	
Політичні				
Успішність освітніх інтеграційних проєктів в Україні	5	3	5	4,3
Політична стабільність в країні	3	2	3	2,7
Реформування освітньої галузі	4	3	2	3,0
Міжнародна мобільність у сфері вищої освіти	4	5	5	4,7
Конкурентоспроможність освітньої сфери	2	3	3	2,7
Імідж на світових ринках	2	2	2	2,0
Інституційне забезпечення розвитку галузі	3	4	1	2,7
Економічні				
Сприятливість економічних умов	2	1	2	1,7
Рівень економічної інтегрованості держави у світове товариство	3	4	5	4,0
Стійкість фінансової системи	2	3	1	2,0
Інвестиційна привабливість освітньої галузі	2	1	2	1,7
Розвиток кредитної сфери	2	1	2	1,7
Рівень державного фінансування освітньої галузі	1	2	1	1,3
Політика створення робочих місць	2	1	1	1,3
Участь роботодавців у підготовці кадрів	2	3	3	2,7
Соціальні				
Рівень оплати праці в галузі	2	2	2	2,0
Платоспроможність населення	2	3	1	2,0
Престижність вищої освіти	4	5	4	4,3
Доступність першого робочого місця	2	1	2	1,7
Якість освітніх послуг	3	4	3	3,3
Дієвість політики забезпечення гідної праці	2	2	2	2,0
Дієвість мотиваційних механізмів реалізації освітнього потенціалу	2	1	3	2,0
Технологічні				
Рівень інноваційного розвитку	2	2	1	1,7
Інноваційна активність виробничого сектору	1	2	1	1,3
Державні витрати на розробки та дослідження	2	2	3	2,3
Міжнародна співпраця в сфері інновацій	3	4	3	3,3
Впровадження нових освітніх технологій	4	5	4	4,3
Попит на робочу силу в сфері високотехнологічного виробництва	2	2	2	2,0

Джерело: складено автором за результатами експертного опитування

Додаток У

Таблиця У.3

Оцінка реальної значущості факторів формування та реалізації фінансового механізму закладів вищої освіти України

Фактори	Ступінь впливу фактора (вага)	Ймовірність зміни впливу фактора	Значущість впливу фактора з поправкою на вагу
Політичні			
Успішність освітніх інтеграційних проектів в Україні	2,7	4,3	0,1834
Політична стабільність в країні	1,7	2,7	0,0705
Реформування освітньої галузі	2,7	3,0	0,1270
Міжнародна мобільність у сфері вищої освіти	2,7	4,7	0,1975
Конкурентоспроможність освітньої сфери	1,3	2,7	0,0564
Імідж на світових ринках	1,3	2,0	0,0423
Інституційне забезпечення розвитку галузі	2,3	2,7	0,0988
Економічні			
Сприятливість економічних умов	2,7	1,7	0,0705
Рівень економічної інтегрованості держави у світове товариство	2,3	4,0	0,1481
Стійкість фінансової системи	3,0	2,0	0,0952
Інвестиційна привабливість освітньої галузі	2,3	1,7	0,0617
Розвиток кредитної сфери	1,7	1,7	0,0441
Рівень державного фінансування освітньої галузі	2,7	1,3	0,0564
Політика створення робочих місць	2,3	1,3	0,0494
Участь роботодавців у підготовці кадрів	3,0	2,7	0,1270
Соціальні			
Рівень оплати праці в галузі	1,3	2,0	0,0423
Платоспроможність населення	2,0	2,0	0,0635
Престижність вищої освіти	1,7	4,3	0,1146
Доступність першого робочого місця	1,3	1,7	0,0353
Якість освітніх послуг	2,7	3,3	0,1411
Дієвість політики забезпечення гідної праці	3,0	2,0	0,0952
Дієвість мотиваційних механізмів реалізації освітнього потенціалу	3,0	2,0	0,0952
Технологічні			
Рівень інноваційного розвитку	3,0	1,7	0,0794
Інноваційна активність виробничого сектору	2,7	1,3	0,0564
Державні витрати на розробки та дослідження	2,0	2,3	0,0741
Міжнародна співпраця в сфері інновацій	1,7	3,3	0,0882
Впровадження нових освітніх технологій	2,0	4,3	0,1376
Попит на робочу силу в сфері високотехнологічного виробництва	2,0	2,0	0,0635

Джерело: складено автором за результатами експертного опитування

Додаток Ф

Таблиця Ф.1

Характеристика фінансового забезпечення вищої освіти країн світу
у 2017 році

Країни	Витрати на 1 студента (дол. США ПКС для ВВП)	Фінансування вищої освіти, % до ВВП			Оцінка вищої освіти та професійної підготовки
		державне	приватне	всього	
Австрія	12528	1,6	0,1	1,7	5,76
Бельгія	10747	1,3	0,1	1,4	5,99
Чехія	6225	1	0,2	1,2	5,2
Естонія	8210	1,7	0,2	1,9	5,54
Фінляндія	10586	1,7	0,1	1,8	6,16
Франція	11310	1,2	0,3	1,5	5,46
Німеччина	10048	1,1	0,2	1,3	5,63
Угорщина	7000	0,7	0,3	1	4,36
Італія	7114	0,7	0,2	0,9	4,9
Латвія	7171	1,1	0,3	1,4	5,01
Нідерланди	11948	1,2	0,5	1,7	6,07
Норвегія	13059	1,6	0,1	1,7	5,94
Польща	7890	1,2	0,1	1,3	5,03
Португалія	6691	0,9	0,5	1,4	5,04
Словаччина	7542	0,9	0,2	1,1	4,54
Словенія	9904	1	0,1	1,1	5,42
Іспанія	9144	0,9	0,4	1,3	5,14
Швеція	10935	1,5	0,2	1,7	5,63
Швейцарія	12602	1,3	0,1	1,4	6,03
Туреччина	6931	1,3	0,4	1,7	4,69
Великобританія	18743	0,6	1,3	1,9	5,54
США	26256	0,9	1,7	2,6	5,91
Канада	15004	1,3	1,3	2,6	5,54
Україна	1308	1,6	0,5	2,1	5,08
ЄС 22	10781	1,1	0,3	1,4	–
ОЕСР	11056	1,1	0,5	1,6	–

Джерело: складено автором за даними [255]

Додаток X

Таблиця X.1

Вихідні дані для побудови економетричних моделей якості навчання
та якості діяльності закладів вищої освіти

Заклади вищої освіти	Оцінка якості навчання	Оцінка інтегрального показника діяльності ВНЗ	Фінансування на 1 студента, тис. грн	Оцінка якості науково-педагогічного потенціалу
1	2	3	4	5
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»	24,28	86,18	35,53	37,42
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	20,84	81,89	37,73	37,77
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	14,68	49,49	21,61	19,75
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»	10,15	45,10	18,17	18,57
Національний університет «Львівська політехніка»	15,63	44,67	23,57	12,01
Львівський національний університет імені Івана Франка	14,70	42,80	23,67	12,02
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана	18,47	42,09	15,25	11,89
Національний університет «Києво-Могилянська академія»	17,37	41,99	31,12	13,28
Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»	9,16	40,50	36,11	14,52
Національна металургійна академія України	8,52	38,18	15,50	16,00
Національний університет водного господарства та природокористування	7,42	23,66	10,58	10,05
Таврійський державний агротехнологічний університет	7,16	23,55	13,23	10,64
Луцький національний технічний університет	5,79	23,05	17,34	7,75
Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського	6,68	22,73	15,05	8,04

Заклади вищої освіти	Оцінка якості навчання	Оцінка інтегрального показника діяльності ВНЗ	Фінансування на 1 студента, тис. грн	Оцінка якості науково-педагогічного потенціалу
1	2	3	4	5
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки	7,78	22,59	9,48	8,21
Одеський національний морський університет	6,19	22,52	18,64	8,61
Київський університет імені Бориса Грінченка	6,71	22,50	22,14	6,85
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка	8,58	22,43	10,51	8,16
Запорізький національний університет	8,40	22,36	12,42	7,27
Херсонський національний технічний університет	8,45	22,32	10,77	9,09
Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І.К. Карпенка-Карого	7,10	18,33	16,40	7,21
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	7,01	18,32	13,58	7,19
Уманський національний університет садівництва	5,80	18,29	5,51	6,54
Донбаський державний технічний університет	5,02	18,22	2,19	7,45
Полтавський університет економіки і торгівлі	5,39	18,18	10,16	6,81
Черкаський державний технологічний університет	6,02	18,00	12,13	6,34
Львівський державний університет фізичної культури	6,66	17,99	24,87	7,43
Харківська державна академія фізичної культури	6,53	17,93	10,13	7,01
Львівський національний аграрний університет	6,11	17,85	11,10	6,39
Харківська державна академія культури	5,89	17,71	24,77	7,27

Джерело: складено автором за даними [171] та фінансової звітності закладів вищої освіти

Додаток Ц

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
**ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

Бульвар Т.Шевченка, 81, м. Черкаси, 18031, тел./факс: (0472) 35-44-63, 37-21-42,
 e-mail: cic@cdu.edu.ua Код ЄДРПОУ 02125622

22.05.2018 № 147/03 - а
 на № _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної праці
 Ящук Тетяни Анатоліївни,
 поданої на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
 зі спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством**

Упродовж 2017-2018 років основні положення, результати та висновки дисертації Ящук Тетяни Анатоліївни були впроваджені в освітній процес Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

У дисертаційній праці обґрунтовано новий підхід до кількісного вимірювання та комплексної оцінки ефективності фінансового механізму закладів вищої освіти, що базується на побудові ієрархічної моделі та формуванні на її основі системи показників для здійснення оцінки ситуації у цій сфері. Рекомендації та пропозиції, науково обґрунтовані у дисертації Т. А. Ящук є достовірними та мають практичну значущість, що створює передумови для раціонального використання фінансових ресурсів і сприяє зміцненню фінансового стану університету.

Вагомість доробку Т. А. Ящук і актуальність обраної теми не викликає сумнівів, оскільки для ефективної діяльності закладів вищої освіти в умовах функціонування ринку освітніх послуг важливе значення має раціональне використання фінансових ресурсів. Упровадження в освітній процес методичних рекомендацій сприяло вдосконаленню якості фахової підготовки майбутніх економістів та розширенню кола дослідницьких інтересів студентів економічних спеціальностей при виконанні дипломних робіт.

У процесі апробації матеріалів наукового дослідження Т. А. Ящук на лекціях, семінарах і конференціях були зроблені висновки про актуальність дослідження та доцільність упровадження в освітній процес закладів вищої освіти України. Результати дослідження обговорено й схвалено на засіданні кафедри економіки підприємства, обліку і аудиту (протокол № 9 від 21.05.2018 р.р.).

Проректор з наукової, інноваційної
 та міжнародної діяльності

С.В. Корновенко

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2, тел. (04744) 3-45-82, факс (04744) 3-45-82,
 E-mail: post@udpu.edu.ua УДПУ імені Павла Тичини р/р 35227252004420,
 банк одержувача Державна казначейська служба України МФО 820172, код 02125639

16.11.2018 № 940/ф На № _____ від _____

Г Спеціалізованій вченій раді Г

Г
 ДОВІДКА

про використання у освітньому процесі результатів
 наукових досліджень здобувача наукового ступеня кандидата
 економічних наук Яшук Тетяни Анатоліївни

Результати дисертаційного дослідження Яшук Тетяни Анатоліївни за темою «Організаційно-економічні засади фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти в умовах функціонування ринку освітніх послуг в Україні», виконаного за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством», використовуються у освітньому процесі підготовки магістрів спеціальностей 281 Публічне управління та адміністрування, 051 Економіка, 073 Менеджмент Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Зокрема, розроблені автором теоретико-методичні підходи щодо визначення сутності та напрямів підвищення ефективності організаційно-економічного механізму фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти використовуються під час викладання навчальних дисциплін «Управління і керівництво ВНЗ», «Аудит і оцінювання управлінської діяльності», «Фінансовий менеджмент», «Адміністративний менеджмент».

Наукові розробки, обгрунтовані у дисертаційному дослідженні та опубліковані у фахових виданнях, сприяють удосконаленню освітнього процесу, підвищенню якості підготовки фахівців.

О. І. Безлюдний

09040

Міністерство освіти і науки України
**ЖИТОМИРСЬКИЙ
 ДЕРЖАВНИЙ
 УНІВЕРСИТЕТ**
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
 Вул. В. Бердичівська, 40,
 м. Житомир, 10008
 телефон /факс (0412) 43-14-17
 E-mail: zu@zu.edu.ua Web: www.zu.edu.ua
 код ЄДРПОУ 02125208

Ministry of Education and Science of Ukraine
Zhytomyr Ivan Franko State University
 40, Velyka Berdychivska Str.,
 City of Zhytomyr Ukraine, 10008
 Tel/Fax (0412) 43-14-17
 E-mail: zu@zu.edu.ua Web: www.zu.edu.ua
 USREOU 02125208

Від 23.11.2018 № 205

На № _____ від _____

Спеціалізованій вченій Раді
 К 26.130.04
 ВНЗ «Університет економіки
 та права «Крок»

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукових досліджень,
 викладених у дисертаційній роботі Ящук Тетяни Анатоліївни,
 поданої до захисту на здобуття наукового ступеня
 кандидата економічних наук за спеціальністю
 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Ефективна діяльність закладів вищої освіти з підготовки фахівців та реалізації інших завдань їх статутної діяльності можлива лише за умови стабільного фінансового забезпечення. Зменшення обсягів державного фінансування та збільшення частки позабюджетних коштів обумовлюють їх перехід до моделі фінансування, заснованої на ринкових принципах конкурентності. Тому практичного значення для університетів набуває розв'язання проблеми забезпечення достатнім обсягом фінансових ресурсів.

Обґрунтовані у дисертаційному дослідженні Ящук Т. А. організаційно-економічні засади управління фінансовими ресурсами закладів вищої освіти, що включають методи забезпечення системності і комплексності позабюджетного фінансування у відповідності з нормативними документами, складання кошторисів доходів і витрат, виходячи із реальних фінансових можливостей, забезпечення цільового, ефективного використання грошових коштів знайшли практичне застосування у фінансово-економічній діяльності Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Практичні рекомендації і пропозиції щодо оптимізації фінансового забезпечення, викладені у дисертаційній роботі Ящук Т. А., є обґрунтованими та достовірними і забезпечили можливість підвищення рівня фінансування навчальної та наукової діяльності університету.

Ректор

Г. Є. Киричук

Головний бухгалтер

Л. М. Шевчук

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ**

вул. Г. Сковороди, 1/3, м. Полтава, 36003, тел./факс: (0532) 50-02-73,
E-mail: pdaa@pdaa.edu.ua Код ЄДРПОУ 00493014

10.12.2018 № 01-11/154

На № _____ від _____

**Довідка
про впровадження результатів наукових досліджень,
викладених у дисертаційній роботі Ящук Тетяни Анатоліївни**

Забезпечення стійкого фінансового стану закладів вищої освіти обумовлює необхідність теоретичного аналізу та обґрунтування комплексу питань діагностики використання та визначення шляхів оптимального функціонування їх фінансового забезпечення. Актуальність обраної автором теми визначається потребою оптимізації джерел та методів формування грошових коштів, необхідних для забезпечення статутної діяльності і розвитку закладів.

Обґрунтовані у дисертаційному дослідженні Ящук Т. А. концептуальні підходи до удосконалення управління механізмом фінансового забезпечення функціонування закладів вищої освіти шляхом впровадження нових принципів та підходів до їх фінансування, метою яких є сприяння розвитку, забезпечення конкурентоспроможності у ринкових умовах знайшли практичне застосування у фінансово-економічній діяльності Полтавської державної аграрної академії.

Практичні рекомендації і пропозиції щодо удосконалення організаційно-економічних засад фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти, викладені у дисертаційній роботі Ящук Т. А., є науково обґрунтованими та практично спрямованими і забезпечили підвищення показників фінансової діяльності академії.

Ректор академії, професор

Головний бухгалтер

В. І. Аранчій

С. П. Лінська

88870000

УКРАЇНА
 МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
 ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**
 вул. М.Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027,
 тел. (0352)43-58-80, факс (0352)43-60-55,
 e-mail: info@tnpu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125544

UKRAINE
 MINISTRY OF EDUCATION AND
 SCIENCE OF UKRAINE
**TERNOPIL VOLODYMYR HNATIUK
 NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY**
 2 M. Kryvonosa st., Ternopil, 46027, Ukraine
 tel. +38 0352 43 60 67, fax: +38 0352 43 60 55
 e-mail: info@tnpu.edu.ua

від " 21 " 12 2018р. № 1667-33/03

*Спеціалізованій вченій Раді
 К 26.130.04
 ВНЗ «Університет економіки
 та права «Крок»*

Довідка

про впровадження результатів наукових досліджень,
 викладених у дисертаційній роботі Ящук Т. А.,
 поданої до захисту на здобуття наукового ступеня
 кандидата економічних наук за спеціальністю
 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Потреба удосконалення економічного механізму у сфері вищої освіти вимагає впровадження нових принципів та підходів до фінансування закладів вищої освіти, метою яких є забезпечення конкурентоспроможності в умовах ринку освітніх послуг та всебічного сприяння їх розвитку. Виходячи з цього, тема дисертаційного дослідження є актуальною і має практичну значущість.

Позитивним є те, що автором визначено і обґрунтовано концептуальні підходи до удосконалення управління механізмом фінансового забезпечення функціонування закладів вищої освіти шляхом залучення позабюджетних коштів для фінансування освітніх програм, скорочення внутрішніх витрат установ освіти тощо.

Розроблені Ящук Т. А. методичні підходи до підвищення ефективності формування і використання фінансових ресурсів були застосовані у фінансово-економічній діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Так, зокрема, було використано методику визначення коефіцієнтів співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей. Це дало можливість забезпечити системний підхід до формування і виконання кошторису з метою реального співвідношення величини доходів і видатків.

Викладені у дисертаційній роботі Ящук Т. А. наукові розробки дозволити підвищити рівень прийняття управлінських рішень у сфері фінансово-господарської діяльності, що сприяло оптимізації розподілу грошових ресурсів та, у кінцевому підсумку, поліпшило фінансовий стан університету.

Проректор з наукової роботи
 та міжнародного співробітництва
 Головного бухгалтера

Г. І. Фальфушинська

В. Л. Савчин

103574

Додаток Ш

Список публікацій здобувача за темою дисертації
Статті у наукових фахових виданнях, що входять
до міжнародних наукометричних баз даних:

1. Ящук Т.А. Сутність концепції людського капіталу. *Сталий розвиток економіки*. 2013. №4 [21]. С. 71-75. (0,21 д. а.)
2. Ящук Т.А. Ринок освітніх послуг: сутність та тенденції розвитку. *Інноваційна економіка*. 2013. №8 [46]. С. 246-251. (0,25 д. а.)
3. Ящук Т.А. Система вищої освіти в Україні та її фінансування. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. №17. С. 784-787. (0,17 д. а.)
4. Ящук Т.А. Особливості функціонування ринку освітніх послуг вищої школи в Україні в сучасних умовах. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. №4/1. С. 26-29. (0,17 д. а.)
5. Ящук Т.А., Чирва О.Г. Статистичний аналіз фінансування системи вищої освіти в Україні. *Економіка та суспільство*. 2018. №15. С. 193-199 (особистий внесок здобувача полягає в аналізі фінансування закладів вищої освіти за рахунок державного та місцевих бюджетів). (0,29 д. а.)
6. Ящук Т.А. Бюджетне фінансування закладів вищої освіти в Україні. *Бізнес-навігатор*. 2018. №1-1(44). С. 101-105. (0,21 д. а.)
7. Ящук Т.А. Стан фінансового забезпечення наукових та науково-технічних робіт в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Випуск №28-1. С. 108-112. (0,21 д. а.)
8. Ящук Т.А., Чирва О.Г. Напрями удосконалення механізму фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. Випуск №5 (17). С. 45-50 (особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні концептуальних підходів до підвищення ефективності фінансового механізму закладів вищої освіти). (0,25 д. а.)

9. Ящук Т.А. Економічна сутність фінансування діяльності закладів вищої освіти. *Економічні горизонти*. 2018. №1(4). С. 76-82. (0,29 д. а.)

10. Ящук Т.А. Джерела формування доходів закладів вищої освіти. *Економічні горизонти*. 2018. №3(6). С. 95-106. (0,71 д. а.)

Статті у наукових фахових виданнях України:

11. Ящук Т.А. Аналіз сучасного стану фінансового забезпечення вищої освіти в Україні. *Молодий вчений*. 2018. №1 (53). С. 1026-1030. (0,21 д. а.)

Статті в інших виданнях України:

12. Ящук Т.А. Підготовка кадрів у вищій школі як чинник інноваційного розвитку економіки. *Економічний вісник*. 2014. Вип. 8. С. 109-114. (0,25 д. а.)

Статті у виданнях апробаційного характеру:

13. Ящук Т.А. Особливості функціонування ринку освітніх послуг в умовах інноваційної економіки. *Україна в системі світових економічних процесів*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. вчених, аспірантів і студентів, 27-28 вересня 2013 р. Харків: МСУ, 2013. С. 104-106. (0,13 д. а.)

14. Ящук Т.А. Вплив ринку освітніх послуг на формування інноваційної економіки. *Вища освіта в Україні і Болонський процес: стан, проблеми і перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 24 квітня 2013 р. Київ: Європейський університет, 2013. С. 25-29. (0,21 д. а.)

15. Ящук Т.А. Система підготовки фахівців як чинник розвитку інноваційної економіки. *Пріоритети розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції України*: зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф., 26 лютого 2015 р. Умань: ВПЦ «Візаві», 2015. С. 25-26. (0,1 д. а.)

16. Ящук Т.А. Зарубіжний досвід фінансування вищої освіти. *Економіка і менеджмент-2017: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку*: зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф., 23-24 березня 2017 р. Дніпро: Біла К.О., 2017. С. 24-26. (0,13 д. а.)

17. Ящук Т.А. Пріоритетні напрями фінансування вищої освіти в Україні. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної*

економіки: зб. наук. статей за матеріалами III Всеукр. наук.-практ. конф., 13-14 квітня 2017 р. Дніпро: НМетАУ, 2017. Частина 1. С. 722-725. (0,17 д. а.)

18. Ящук Т.А. Напрями фінансового забезпечення розвитку вищої освіти в сучасних умовах. *Економіка та управління в XXI ст.: виклики та перспективи розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 18-19 травня 2017 р. Умань: Видавець «Сочінський М.М.», 2017. С. 113-116. (0,17 д. а.)

19. Ящук Т.А. Досвід фінансування вищої освіти у зарубіжних країнах. *Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку*: матеріали 2-ої Всеукр. наук.-практ. конф., 19 травня 2017 р. Херсон: ХДАУ, 2017. С. 153-156. (0,17 д. а.)

20. Ящук Т.А. Напрями фінансування вищих навчальних закладів різних форм власності в Україні. *Стратегія розвитку України: економічний та гуманітарний виміри*: зб. наук. статей за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. конф., 17 жовтня 2017 року. Київ: Інформаційно-аналітичне агентство, 2017. С. 289-293. (0,21 д. а.)

21. Ящук Т.А. Шляхи удосконалення фінансового механізму вищої школи в Україні. *Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 30 листопада – 1 грудня 2017 р. Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. С. 113-115. (0,13 д. а.)

22. Ящук Т.А. Специфіка фінансового механізму функціонування закладів вищої освіти. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*: матеріали XXXII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 31 січня 2018 р. Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2018. Вип. 32. С. 131-134. (0,17 д. а.)

23. Ящук Т.А. Проблеми фінансування закладів вищої освіти в Україні. *Менеджмент, фінанси та підприємництво: стан, аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 24 лютого 2018 р. Львів: ГО «Львівська економічна фундація», 2018. С. 30-32. (0,13 д. а.)

24. Ящук Т.А. Принципи ефективного механізму фінансування вищої освіти. *Сучасні тенденції в економіці та управлінні*: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., 17 березня 2018 р. Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2018.С. 40-43. (0,17 д. а.)

25. Ящук Т.А. Тенденції та перспективи фінансування закладів вищої освіти. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки*: зб. наук. статей IV Всеукр. наук.-практ. конф., 12-13 квітня 2018 р. Дніпро: НМетАУ, 2018. С. 457-460. (0,17 д. а.)

26. Ящук Т.А. Особливості фінансового менеджменту у системі вищої освіти. *Економіка України в умовах євроінтеграції: виклики та перспективи розвитку*: зб. матеріалів I Всеукр. наук.-практ. конф., 19 квітня 2018 р. Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. С. 191-194. (0,17 д. а.)

27. Ящук Т.А. Структура джерел формування фінансових ресурсів закладів вищої освіти. *Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку*: матеріали 3-ої Всеукр. наук.-практ. конф., 21 травня 2018 р. Херсон: ХДАУ, 2018. С. 346-349. (0,17 д. а.)

28. Ящук Т.А. Система вищої освіти та її вплив на розвиток інноваційної економіки. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 25 жовтня 2018 р. Харків: ХНАУ, 2018. С. 147-149. (0,13 д. а.)

29. Ящук Т.А. Інтернаціоналізація як фактор підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти. *Конкурентоспроможність вищої освіти України в умовах інформаційного суспільства*: зб. тез I Міжнар. наук.-практ. конф., 9 листопада 2018 р. Чернігів: ЧНТУ, 2018. С. 290-291. (0,1 д. а.)

30. Чирва О.Г., Ящук Т.А. Актуальність реформування фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти України за рахунок бюджетних коштів. *Актуальні питання сучасної науки та практики*: матеріали наук.-практ. конф., 15 листопада 2018 р. Київ: ВНЗ «Університет економіки та права

«КРОК», 2018. С. 462-464 (особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні напрямів зміни бюджетного фінансування закладів вищої освіти). (0,1 д. а.)

31. Ящук Т.А. Особливості стратегічного управління закладами вищої освіти. *Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. молодих учених, 23-24 квітня 2019 р. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 135-136. (0,1 д. а.)